

M U N K A R T Ú R

A NAGY KÁDER

EGY P L E N I F E L J E G Y Z É S E I
A F O R R A D A L M I O R O S Z O R S Z Á G B Ó L

MÁSODIKKIADÁS
5—10. EZER

P A N T H E O N K I A D Á S

A borítékot
BERÉNY RÓBERT
tervezte

ELSŐ RÉSZ
SODRÓDÁS SZIBÉRIA FELÉ

ELSŐ FEJEZET

Az a Weisz... a Weisz...

Mindennek ő az oka: a doktor Weisz.

Tartalékos ezredorvos. Békében: csendes falusi doktor volt valahol a tótok között, hahómban: ezredorvos-főnök. Regimentschefarzt a hatvanötösöknél. Évekig gürcölt künn a fronton, velem együtt. Alig volt nálamnál idősebb, de mivel egy csillaggal több ragyogott fekete paroliján, mint az -enyémen, hát ez az egy csillag pénzben havi száz korona differenciát, méterben pedig ezer métert tett ki az ő javára.

Régi vágyam volt már, hogy háromévi frontszolgálatom után végre az ezred-törzshöz kerüljek, mini ezredorvos-főnök. Untam már örökös zászlóalj-beosztásomat, untam az »előretolt« segélyhelyeket, meguntam a rengeteg ágyúzást. Az én egy életemmel ne játszék senki. Hátul az ezredes mellett egész más: volt ott cigányzene, koncert, katonazene, sokszor meg is feledkeztek, hogy háború van.

Ha oltani, vagy vizsgálni kellett a legénységet, az ezredorvos csak kiadta a parancsot, mi meg mentünk a lövészárókba tífusz és kolera ellen, oltani, »tisztsági vizitet« tartani.

Mondtam is az első vonalbeli tiszteknek:

— Könnyű nektek itt elbújni a rókalyukakban, de nehéz nekem ki-be járkalni az első állásokba...

Már úgy volt, hogy kihurcolkodom közé-

jük, de nem mertem. Féltem, hogy elkártyázom közöttük havi fizetésemet.

Néha csipkedtem őket:

— Úgy-e ez a futóárok arra való, hogy legyen merre futni az ellenség elől?

Ők meg így vágta vissza:

— Ha doktor volnék, nem bánnám, ha harminc évig tartana a világháború...

Az egyik ilyen »kijárás« alkalmával vesztettem el Hamzát, legkedvesebb szanitészemet.

Fölpakolásztunk, hogy majd megyünk az állásba oltani a legénységet. A szérumos üvegeket, fecskendőt, tűket Hamza hozta utánam.

Útközben még tréfásan hátraszóltam Hamzának:

— Hamza fiam jól jegyezd meg: fegyvergolyó elől balra, gránát elől jobbra kapd el a fejedet...

Ki is értem a lövészárokbá, de bizony a hátam mögött bandukoló Hamza — lemaradt. Vártunk egy darabig, csak nem jött. No, biztosan földire akadt és elbeszélget. Szanitészeket küldtem érte, hogy megnézzék, hol csavarog. Hosszas keresés után meg is találták az emberek Hamzát, arccal a fübe borulva.

Azt hitték, hogy alszik, tán be is van rúgva.

— Ne te ne! rángatták, ébresztgették. Csak azután látták, hogy bizony halott.

Egy buta, elfáradt fegyvergolyó pihent meg szívében. A szérumos üvegeket görcsösen szorongatta ujjai között, alig lehetett kivenni...

Öt hadiárzával lett több egyszeribe...

Az ezredorvost nagyon felháborította az eset: erélyesen elrendelte, hogy ezután az oltásokat csak a front mögött fogjuk végezni, ha tartalékba vonják a legénységet.

Mert azért jó ember volt az ezredorvos. Csendes, szótlan, igénytelen. Neki minden jó volt: egy cseppet sem volt válogatós. Megevett

mindent, amit elébe raktak. Megaludt a puszta földön, ha kellett a szabad ég alatt, hóban sárban. A fejére húzta szürke takaróját, összehúzta magát, aztán ágyúzhattak tőle. A hideget és a kánikulát egyformán jól tűrte.

Több éves frontszolgálatának elismeréséül kitüntetések is kapott, sőt Möller vezérkari ezredes, ezredparancsnok több ízben értésére adta hogy bármikor hazamehet, a hátsó országrészekbe, kórházi beosztásba. A hosszú frontszolgálat legnagyobb jutalma az, ha a Hinterlandba küldik az embert. Möller ezredes engem szemelt ki az ezredorvos utódjául.

Vágyaim netovábbja volt: kikerülni az ágyútűzvonalból és bejutni az ezred-törzs mellé, csendesebb régiókba.

Az ezredorvos, tizenhét derekán, a háború *negyedik* esztendejében — nem akart hazamenni. Neki még korai volt a hazamenés, még nem volt elege a cigányéletből. Senki se értette, hogy mért nem megy, ha küldik, hisz a mozgósítástól kezdve állandóan ezrednél szolgált... Ha egy éllemező tiszt nem siet haza a proviant-tréntől az még érthető, mert ha újból kidobják a frontra mehet az első vonalba egész biztosan. De egy ezredorvos?...

Csak én tudtam, hogy mért nem akar hazamenni a Weisz. Elárulom: az ezredorvos szenvedélyes cigarettás volt. Nikotinista. Ez volt ami visszatartotta. A tréntiszt rengeteg egyiptomi dritteszortét szállított neki. — Istenem, ki tudja, mikor szorulhat az ezredorvos protekciójára — és doktor Weisz az ébredés pillanatától kezdve az elalvásig szakadatlanul cigarettázott. Még néha evés helyett is füstölt.

Széles szájában, félig nyitott vastag ajkai között úgy ült az ócska, kiégett faszipka, mint-ha odanőtt volna. A félig nyitott ajkak között

láthatók voltak a ritka, előreálló, füsttől fekete fogak.

Doktor Weisz előrelátó ember volt: még tartalékot is gyűjtött a cigarettából, fekete napokra. Tizenhétben már fogytán volt a front mögött a dohány, otthon már sorba álltak a dohányos emberek egy-két cigarettáért, nagy volt a Hinterlandban a dohányínség, csak a hölgyeknek jutott.

Emlékszem: tizenhét január elsején gratuláltam az ezredorvosnak és megkérdeztem tőle gyengéden, hogy mikor engedi át nekem a helyét.

— Még ezt az évet kihúdom, aztán nem bánom, megyek haza. — mondta széles mosollyal és egyik cigarettáról a másikra gyűjtött.

Kétségbe voltam esve... Még egy év! Rettenetes ... Bosszantó, hogy ilyen csekélységekben múlik, fordul meg az ember sorsa.

Annyi bizonyos, hogy a Weisz volt az *egyik* oka, hogy fogságba estem... Mert ha ő történetesen nem dohányzó, átvettem volna a helyét...

Igen... igen... kétség kívül a Weisz volt az *egyik* oka...

A másik ok: a Strazovec ...

MÁSODIK FEJEZET.

Meleg júniusi nap volt. Minden ragyogott körülöttünk. A természet dús pompájában bontakozott ki. Békeidőben nyaralásnak is beillett volna, de most... Undorodtunk a szabad természettől ...

Galícia egyik festői szép vidékén, Stanislautól nyugatra, Jamnica ezerszer elátkozott völgyében vártuk a megváltó Békét.

Ugyan meddig tart még ez az embermészárlás? Mikor jön már el megint az az idő. amikor egy ember élete többet fog érni, mint egy málhás lóé? Az első vonal minden katonája sóvárogva várta, kívánta a békét, de minél hátrább mentünk a front mögé, annál gyengébb volt a békekötés utáni vágy.

Az otthoniak tán nem is tudják, hogy háború van? Mért nem intézik úgy el az országok közötti háborús konfliktusokat, hogy a diplomaták és felelős emberek harcoljanak egymás ellen egy hatalmas cirkusz porondján, gyilkos fegyverekkel és a nép szemlélje páholyból a diplomaták öldöklését?...

Vagy, ahogy a Vajthó hadnagy mondta:

— Ha a diplomaták beleiből jósnának meg a huszadik században is, hogy lesz-e háború, akkor bizonyára sohase történne meg a hadüzenet...

De a diplomaták nem mennek ki a frontra, ők még nem láttak katonai tömegsírokat, fronttetőket, ahol az ellenséges gránátok még a

sírból is kivetik az elesett névtelen hősök tetemeit ...

Ki törődik a Halmos főhadnaggyal, aki hosszú frontszolgálat után végre megkapta szabadságát és egy órával a várva várt pihenés megkezdése előtt fejlődést kap. Szegény felesége két kis lányával napokon keresztül várta haza az urát az állomáson... Ki törődik azzal, hogy egy legénységi halott hány árvát jelentett otthon a csendes, poros faluban. Vájjon kit érdekelt, kit hatott meg a gyászoló anyák könnye, jajveszék-lése? A hivatalos jelentések mindig csak az ellenség veszteségeiről számoltak be...

Egy éve már, hogy szerkesztője voltam a fronton a »Ludwig baka« című tábori újságnak. Amellett, hogy napi dolgomat végeztem, figyeltem a gránátok járását, még tábori újság szerkesztésére is volt időm és — kedvem. Egy éve csináltam a tizenkétoldalas, nyomtatott, tábori újságot Garas önkéntessel. Garas önkéntes ment hátra a hinterlandba a kéziratokkal, hogy ki-nyomtassa a lapot.

Akkor még nem tudtam, hogy ez volt az *utolsó* szám, amit szerkesztettem.

Garas összecsomagolta a kéziratokat.

Megyek főorvos úr...

— Menjen.

Nincs szüksége semmire?

Millió elintézésre váró ügyem volt, mégis lemondóan válaszoltam:

— Nincs.

Fáradtam dőltem le földbe vájt fedezékem koporsószerű ágyára. Elgondolkodtam... A negyedik esztendő... Békekötés helyett az orosz offenzíváról beszélnek. Kerenszky önkéntes ezredei állanak velünk szemben... Hogyan? Az orosz nép békét akar és Kerenszky újabb offenzívát rendel el? Százhatvan millió ember azt mondja; hogy *igen*, egy ember azt, hogy *nem*...

Otthon most gondtalanul sétálnak az emberek a korzón, udvarolnak vidám hölgyeknek, Bodrics zenekara ép úgy játszik a Városiban, mint békeidőben, a nyegle civil veszekedik a kávéházi pincérrel, hogy nem szűrte meg a kávéját és nem elég világos... A dekkoló tiszték asszonyoknak, hadiözvegyeknek, lányoknak udvarolnak. Aki gazdag és sok hadikölcsönt jegyzett, most otthon marad... fel van mentve.

Csak szemesnek áll a világháború, a becsületes ember tönkre megy benne, elpusztul.

Szegény Závoczky...! Két évig húzta ki otthon ischiással. A fronton sántikált, de amikor egymás mellett szaladtunk hátra a nehéz japán gránátok elől, négyszáz méteren lehúzott engem is, a volt futóbajnokot. Háromszor osztották be a menetszázadba, amíg végre a negyedikkel mégis kidobták a frontra. Halálra válva reszketett szegény a lövészárookban. Nem merte a fejét kidugni, csak a lőrésen keresztül bámult a drótsövényekre. A jobb szemével. Azon mód golyó fúrta át a jobb szemét. Mindjárt az első napon. A bal szeme nyitva maradt. Bámult meredten megmaradt szemével a felhőkre. Mintha csak szemrehányást tett volna magában: még mindig korán jöttem ki a frontra. Szegény Závoczky, most már semmitől se kell félned.

Egy sírba tették Soltész zászlóssal, aki az ezred legvakmerőbb tisztje volt. Széles mellén az összes kitüntetések. Maga kereste a halált: átment az oroszokhoz és pusztá kézzel emelt ki két csájázó muszkát a sáncból.

És egyformán *hősi halóit* volt. Závoczky is, Soltész is.

A legénység türelmes, csendes, velük nincs sok baj. Nem zúgolódnak azon, hogy a tiszteket nagyszerűen élelmezik, likőrökkel, csokoládéval, cigarettával látják el, az ő rovásukra. Azt hiszik szegények, hogy ennek így kell lenni...

Csak néha-néha akad kezünk ügyébe egy-egy öncsonkító, önlövő. A füstös arcú tolcsvai cigány, a Zsiga is átlőtte a tenyerét manlicherrel, de annyi esze volt neki, hogy a puszkacsó fölé a sógora kezét helyezte. Az ő lött sebe nem lett kormos...

Mosolyognom kell, ha a Berta esetére gondolok. Berta Menyhért civil életében orvvadász az ezred legjobb lövője, Strecker főhadnagy tisztiszolgája volt. A divízió legügyesebb tisztiszolgája. Vaktából lefogadom, hogy még Phlanzer Baltinnak se volt ilyen ügyes legénye, mint a Streckernek.

Egy zászlóaljban szolgáltam a főhadnaggal. Tizenégyben karlövést kapott, könnyű sebével egyhuzamban két évet húzott ki otthon.

El is dicsekedett Berta, hogy milyen jó dolga volt *neki* a főhadnagy úr mellett a kórházban. Az a sok gyönyörűséges ápolóné... aunye... Mert nős, családos ember volt a Berta, de hát Istenem, a háború, az háború.

—Nem bánám — mondogatta, ha hét esztendeig is tart a háború a vörösskeresztes ápolónők között.

Amikor Strecker főhadnaggal újra berukkoltak a tábori ezredhez, közvetlen a Brussilow offenzíva előtt, odasúgta nekem Berta;

— Főorvos ur! Nem úriembernek való ez a lövészárok. Jobb hátul a hadikórházban, az ápolónők között, debizisten...

Bertának én is lekötelezettje voltam: a Kárpátokban a megfagyástól mentett meg. Egy téli éjszakát a hóban töltöttünk és Berta a rutén parasztoktól dunnát »rekvirált« számomra, (A dunna még ma is ott van Csizna-Baligród mellett az országúttól jobbra a kiserdő szélén, ha azóta el nem vitték.)

Talpraesett válaszokat adott mindig Berta.

Egy ízben ezt kérdeztem tőle:

— Mi a véleményed Berta, miért nem vonulnak vissza előlünk az oroszok?

Apró, csillogó egérszemeivel hunyorgatva válaszolta:

— Azért, mert a déli hadseregünk annyira nyomja őket alulról, hogy a nagy nyomástul, ha akarnának, se tudnának szegények visszavonulni.

Haditetteivel, viselt dolgaival hivalkodott lépten-nyomon, holott csak egy angriffban vett részt:

— Tudja főorvos ur, tizennégyben annyira be voltak ásva előttünk az oroszok, hogy angriff után alig győztük őket kiásni.

Mindenki csodálkozott, hogy milyen szerencséje van Strecker főhadnagynak. Két évet húz ki otthon sebesülésével: villamozzák a hadikórházban a csinos ápolónők, iszapozzák beteg, »reumas« lábait Pöstyénben, aztán felülvizsgálat, kiképző iskola, újabb fürdőzés, Trencsén-Teplic, kis káder, megint felülvizsgálat, kórház, villamozás, menetszázad... összesen két háborús esztendő.

Most jött ki a frontra és az első ütközetben kapott egy olyan prima comblövést, hogy minden pénzt megér... Valamennyi tisztára irigyelte őt.

Odahozták hozzám a segélyhelyre. Nagyon jajgatott. Bekötöztem. A legényem ágyára fektettem a fedezékemben. Fáradtan dőltem le én is, szememet lehunytam, félálomba szédültem. Álomban is figyeltem a gránátok járását. Nagy prakszisom volt már ebben.

Strecker főhadnagy mögöttem nyögdécselt, ordított, jajgatott. Nagyon meg volt ijedve.

Berta, mint egy hűséges kutya az ágy előtt a földre kuporodott.

Suttogva mondta:

— Ne keltse fel a főorvos urat... alszik.

A sebesült főhadnagy annál hangosabban nyögött.

Berta egészen a füléhez hajolt és szinte belé lehelte:

— Ne kiabáljon főhadnagy úr... *én* lőttem meg hátulról... Megyünk megint kórházba...

HARMADIK FEJEZET.

Július első napjaiban sokat szenvedtünk a melegtől. Már hetek óta nem esett az eső. Boszúságunk csak nőtt, ha a perzselő nyári napon se maradt nyugton az ellenséges tűzéség. Hogy lehet ilyen kánikulai melegben *emberre* löni? Micsoda perverzitás... Szerettem volna átkiabálni hozzájuk:

—Ne löjjetek, hiszen itt *emberek* vannak... Bánóczi hadnagy keresett fel. Tipikus falusi segédjegyző. Csak úgy csurgott róla az izzadság. Hétrét görnyedve húzta magát.

—Tudom... tudom, — fogadtam őt mosolyogva — Gyomorgörceid vannak...

—Eltaláltad kérlek alásan...

—Rumot akarsz?

—Gondolatos vagy...

Rettenetes ember ez a Bánóczy: az állás összes rumkészletét kiitta — sorra látogatta meg tisztársait, ahol rumot *sejtett* — és most rajtam a sor. Megrögzött alkoholista lett ez a fiú a fronton.

— Haza akarsz menni? Küldjelek kórházba?

— Dehogyan akarok. Tudom én, hogy mi a kötelességem.

Eszembe jutott a Weisz ezredorvos: ő se akar haza menni. Úgy látszik, a Bánóczynak is meg van a maga oka, ami visszatartja.

— Hallottam a dögészekről, hogy itt nálatok van egy kis hordócska rum... Meg békebeli.

Töltsd meg doktorkám ezt a kulacsot. Az Isten is megáldjon. Itt a kezem, ebben az életben többet nem zavarlak... Becsszavamra.

Reszketett kinyújtott keze, izgatott volt. Néhány korty rum lecsillapította, a reszketés elmúlt.

Nyugodtan mondta:

— Elég lesz egy napra.

Megborzadtam: ezt az embert gyógyíthatatlan betegé tette a front...

A Stein főhadnagyot pedig kigyógyította. Stein főhadnagyot évekig szervi szívbajjal kezelték békeidőben az orvosok és eltiltották többek közt a fekete kávéól is. A fronton literszámba itta a fekete kávé, abban a reményben, hogy kórházba kerülés mint jó öreg segédszolgálatos fejezi be a háborút. Stein főhadnagy szívét azonban a sok fekete kávé *meggyógyította*, a szívzörejek elmúltak, a szív sehogyse akart rendetlenül működni. Ép így meggyógyultak a gyomorbeteg is, a bélrenyheségben szenvedő ideges emberek belei azonnal működésbe jöttek az ágyúzás hallatára... Ez a háború!

Az egyik ezredordonánc jött hozzám levéllel: Tilzer főhadnagy, az ezredadjudtáns kéret *azonnal* az ezredirodába. Felöltözökdtém. Az ezredparancsnokság hátul a faluban volt, az odavezető utat éppen lőtte az orosz tüzérség. Különösen a vasúti átjárót verte erősen. A »hólyag« fenn volt, onnan beláthatott a megfigyelő a hasunkba.

Az ezrediroda egy kis rozzant parasztház egyetlen szobájában volt elhelyezve. Az irodában nagy telefonálás, ki-be szaladgálás, lázas izgalom, készülődés. Katona főhadnagy, az élmezési tiszt Izgatottan tárgyalt az adjutánszal. Az ezredorvos a litografált napi parancsot olvasta, szájában az örökéő cigaretta szipkával. Engem észre se vett.

Az írkokok lopva, szánakozó pillantásokat vetettek rám.

Tilzer főhadnagy telefonált a hadtestparancsnokságnak. Jelentette, hogy orosz támadás várható rövidesen.

—Parancsolsz egy cigarettát, doktorkám? mondotta — miközben letette a telefon kagylót.

—Köszönöm, nem kérek.

Az ezredorvos rám emelte negédes tekintetét és gúnyosan mosolygott. Nem üdvözölt, mint más-kor.

— Baj van, kérlek alássan, folytatta Tilzer.

Elsápadtam. Miféle baj lehet. Talán valami rossz fát tettem a tűzre? A katonáéknál sohase tudja az ember...

— Baj van öregem, folytatta a főhadnagy, igazán sajnállak... Azt tudod, hogy velünk szemben önkéntes cseh-orosz halálfejes légiók, *udárni bataliónok* vannak beásva. Egy fogolytól megtudtuk, hogy még ma éjjel támadni fognak.

Megkönnyebbülve lélegzettem fel. Annyi baj legyen. Benne voltam én a Brusilow offenzívában is, pedig az volt csak az igazi muri. Már fogságba is estem, futva menekültem...

— Igen — folytatta a segédtsízt, a zászlóaljparancsnokod, Strazovec őrnagy telefonált, hogy *azonnal* menj ki hozzá az állásba. Azt akarja, hogy az ütközet alatt mellette legyél. Képzeld el: azt vette be a fejébe, hogy megebesül... Fél nagyon. Ragaszkodik hozzád. így mondta: ragaszodom.

Ránéztem az ezredorvosra: lesütött szemekkel, kipirult arccal gyújtott rá egy újabb cigaretára. Izgatott köhögési roham fogta el, kerülte a tekintetemet.

— Köteles vagyok én kimenni melléje, azért mert fél? kérdeztem felemelt hangon... Nem vagyok én frontharcos. Talán a jódtinktúra mellett kézi gránátot is vigyek magammal? Nekem a segélyhelyen kell a sebesülteket ellátni... Hol van az a ká und ká reglama, amelyik előírja a személyi szolgálatot?...

Újból kerestem az ezredorvos tekintetét. Csak ő segíthetett volna ki zavaromból. Egy szavába kerül ... Jogában lett volna utasítani, hogy maradjak a helyemen, végezzem kötelességemet. Hátraküldhetett volna azonnal kötszert és gyógyszerrel fölvételezni a brigádhoz. Saját felelősségére. Az ezredes egy szót se szólt volna... De nem: az ezredorvos hallgatott és izgatottan szívta cigaret-táját. Még csak vállat se vont, mint ahogy azt szokta.

Tilzer főhadnagy szánakozva folytatta:

—Most nappal lehetetlen kimenni. A tüzéség éppen belövi magát, veri az utakat. Azt ajánlom, este menj ki hozzá. Ismered Strazovecet: ha valamit a fejébe vesz, nem enged belőle. Hát ki mégysz?

—Ki.

—Mikor?

—Most mindjárt.

—Megörültél? Kész öngyilkosság!

—Mit bánom én?

—Mondom: most lehetelen.

— Ne mondja, hogy gyáva vagyok.

Sarkon fordultam és szó nélkül ott hagytam az ezredirodát. Az iroda előtt az ezredtörzs menázmájerje éppen kiadta a parancsot a cigánybanda primásának:

— Rudi! Ma este zene a vacsoránál! Megértetted?...

NEGYEDIK FEJEZET.

Bánatos szívvel, lehorgasztott fejjel, szédülten bandukoltam visszafelé, a vasúti töltésen. Gránát robbant fel mellettem néhány lépésre, a töltés oldalán. Hasra vágódtam.

— Hm! — mormogtam magamban. — Milyen különös. A gránátnak csak másodlagos tulajdonsága hogy öl, a főtulajdonsága az, hogy leköti az embert az anyaföldhöz.

Bosszantott ez a Strasovec-ügy. Hát hogy képzeli az őrnagy? Ellentámadást csinálnak a mieink és én majd futok az őrnagy után a kötszerrel és csipeszekkel, mint egy juhászcutya. Arra persze nem is gondol, hogy én is felfordulhatok ott mellette. Aztán ki kötöz be majd engemet? Majd talán minden törzstisztre jut egy császári és királyi tartalékos főorvos. Káundká. ördög vigye az egészszet... Milyen jó a Kertész doktornak most Lembergben. Neki nincsenek ilyen gondjai. Évek óta kórházi orvos. Ott van az egész családja. A fizetését félrerakja. Privát prakszisa is van Lembergben. Aztán a szubotikai kollégáimra gondoltam: no ezek igazán azt se tudják mi a háború és bizonyára betegre keresik magukat...

A »Ludwig bakát« se szerkesztem ezután. Lemondok a szerkesztésről. Csinálja más a lapot, ha tudja, csinálja a Strazovec őrnagy. Majd meglátjuk, így kibabrálni velem és még tán elvárják, hogy írjak is. Nem vagyok megveszve...

Észre se vettem: utolértem Bálint hadnagyot, az ezred bolondos, könnyelmű, bohém tisztjét. Most rukkolt be kéthetes szabadságáról. A melle tele van dekorációval.

—Szerbusz.

—Szerbusz.

—Elmondtam neki az esetemet. Örült neki:

—Legalább te is tudod majd, hogy mi az angriff. Hanem kérlek aztán tisztán rakjad vissza a beleimet és ne spórolj a jódtintúrával és a kötszerrel...

—Majd együtt megyünk be a stellungba.

—Hogyne! Én csak este megyek be. Pálnak nézel te engem? Hogy még az úton belém-eressenek egy csomagot? Azt nem! Tudod: nagyon érzékeny vagyok a tűzérési tűzzel szemben. Szívujong vagyok, nem bírom az izgalmakat.

A fedezékemhez érkeztünk.

—Ha megengeded, majd elfoglalom addig a dekkungodat..,

—Csak tessék.

—Hej doktorkám de unom én már ezt az egész tésztát. Nem úriembernek való ez. Hősi halál... Elegem van. A Klein az jól csinálja. Beszéltem vele otthon. Fekete sapka, vasalt nadrág, sétál a korzón. Bottal. Kissé sántikál. Hol a bal, hol a jobb lábára. A gazember a háború alatt már kioperáltatta a vakbelét, a sérvét, a múlt hónapban az aranyerét. Most azon töri a fejét, hogy melyik testrészét lehetne még megoperáltatni. Ilyen mázlija van. És amilyen pehem van nekem: se seb, se operáció, se betegség. Még csak gilisztám sincs. Olyan egészséges vagyok, mint a makk. Harminc hónap alatt még csak náthám se volt, pedig milyen jó volna egy kis tüdőgyulladás. Hja öregem itt már vagy a békekötés, vagy egy kis *fogság* segíthetne ki... Azt hiszem az volna a legjobb, ha én is beruk-

kolhatnék a »nagy káderbe« — Szibériába. Mert itt a fronton úgy látszik nem lehet kivárni a béke kitörését. Eddig csak vártam... De meddig várjak még, meddig? Doktorkám én azt hiszem mégis csak a legbiztosabb életbiztosítás a — fogság. Ott nem hallja az ember az ágyúzást, ott nem hajítanak éjjel a békés ember fejére aknát... nem hallja az ember örökösen ezeknek a Singer-varrógépfegyverek undok kattogását. Apropó! Van egy kis rumod? Adjál kérlek, mert egészen elhervadok. Nagyon finom rum, adhatnál egy kis rezervát... Úgy látom én se fogok bevonulni fatornyos hazámba babérkoszorúval *övvzett* homlokkal...

Türelmetlenül kiáltottam a legényemre, aki éppen családi fényképeit szegezte az ágya fölé a falra.

— Jóska pakolj!

Jóska, akit még a nyolecvanhatosoktól hoztam magammal, nagy szemeket meresztett rám. Reménykedve kérdezte:

— Talán megyünk megint szabadságra?

— A fenébb Kimegyünk az állásba.

Jóska, a csantavéri bicskás elsápadt. Nagyon féltette az életét. Családos ember volt, nem is vettem tőle rossz néven.

— Nem jó vége lesz ennek, — mondta a feje búbját vakarva.

A közelünkben ólálkodó Péter, a kötszerhordó már csomagolt is. A holmiaim összecsomagolása nem tartott sokáig, mert a múltak tapasztalataim okulva, minden ingóságom állandóan »marschbereit« állottak, készen a szégyenletes, de hasznos futásra.

A menet megindult: elől mentem én. husz lépés távolságra követett Jóska, azután Péter.

Bálint tréfásan utánam kiáltott:

— A viszontlátásra doktorkám, odaát a nagy kádernél.

Megborzadtam... Fogságba esni... most a háború végén a béke küszöbén, tizenhét derekán? örület. A forrongó Oroszország foglya lenni? Még elgondolni is rettenetes. Eh örült beszéd... Majd holnapután visszajövök... Újra elfoglalom a helyemet... Dolgozni fogok. De annyi szent, ha megmaradok, én többé nem írom a tábori újságot. Fütyülök a népszerűsége. És ha az ezredes... Mit törődök én az ezredessel, ő se törődik velem. Pont.

Mentem, loholtam előre. A nap gyilkoló meleget ontott a tikkadt, felperzselt mezőre. Oszszelőtt házak, leégett viskók mellett haladjunk el. Egyes helyeken csak az árva fekete kémények jelezték, hogy itt valaha békés kunyhó volt. Katonasírok jobbra balra... Itt is, ott is primitíven összetákolt kereszttek meredtek ki a földből, panaszosan, fájón.

Csurom víz voltam az izzadtságtól.

Tudtam, éreztem, hogy örültséget követek el, de valami belső ösztön hajtott: a dac. Meggyorsítottam lépéseimet. Egy kilométer választott el a zászlóaljparancsnokságtól, amely itt kivételesen, a germánok jóvoltából közvetlen a lövészárkok mögött volt elhelyezve.

Az úton sebesültekkel találkoztam. Egy kis erdő szélén, bokrok mögött ordonáncok pihentek, ismeretlen katonák, olvasóval a kezükben imádkoztak. A legényem azt mondta, hogy ezek a »cserkészfiúk« *idegen ezredbeli* lógósok, akik örökösen bolyonganak és sohase találják meg ezredüket.

Az ellenséges tüzérség állandó tűz alatt tartotta az utakat. Valóságos gránátfüggönyt bocsájtott a front mögé.

— Hát még se húzom ki a háborút eleve — gondoltam magamban. Pedig hogy szerettem volna úgy tíz év múlva a békekötés után, az idők távlatában, szivarozva olvasgatni a nagy

háború történetét. Szerettem volna megérni azt is, hogy leendő kisfiam az ölembe üljön és kérjen:

— Papa... mesélj a háborúról.

Úgy látszik mégis itt a vég... Még szerencse, hogy nőtlen vagyok...

Az ágyúlövedékek, gránátok és srapnelek zárótüzéből kikerültünk. Egy félperces tűzszünet alatt átfutottunk a függöny vonalán. Az álláshoz közeledtünk. Fegyvergolyók szisszentek a fejünk körül. Megkönnyebbülve lélegzettem fel: milyen megnyugtató érzés: — *csak* fegyvergolyó. Ez már valóságos üdülést jelentett számunkra.

Kiértünk a kommandóra. Sehol egy teremtet lélek. Mindenki a fedezékekben, a rókalyukakban, a föld alatt.

— Jóska! — szóltam oda legényemnek, akit szemmel láthatólag megzavart az új környezet.

— Nem jó helyen vagyunk itt főorvos úr... nagyon bűdös a levegő — vacogta fázósan, pedig csak úgy csurgott róla a verejték. — Ennek nem jó vége lesz, debizisten.

— Te meg a Péter menjetek az előretolt segélyhelyre. Jelentsétek Eichler szanitész-zászlós úrnak, hogy itt vagyok. Várjatok meg, nemsokára én is ott leszek.

Strasovec őrnagyot, a zászlóaljparancsnokot egy hat méter mély rókalyuk fenekén találtam meg. Úgy össze volt zsugorodva, mint egy bélcsavarodásos aggastyán. Katonásan lejelentkeztem. Tudtam: szerette a katonásdit, hiszen a háború legnagyobb részét a hátsó országrészekben töltötte el, nemrég jött ki a harctérre.

Barátságosan nyújtott kezét:

— Csak nem jöttél ki? — kérdezte erőltetett mosollyal, atyáskodó hangon...

— Amint látja őrnagy úr... Parancsára megjelentem...

— Ne haragudj kérlek, hogy telefonáltam

érted... De tudod doktorkám nagyon félek... Hajnalban nagy ütközet lesz. Támadnak az oroszok az egész vonalon. Halálfejes önkéntes batalionok. Érzem, hogy meg fogok sebesülni. Akarom, hogy mellettem legyél az ütközet alatt. Én nem tudom, olyan előérzetem van. Ordonánc! Hozzatok sonkát, szalámit, bort a főorvos úrnak ... Mit eszel! Mit iszol? ... Nagyszerű pisztráng konzerváim vannak. Parancsolj egy jó médiát...

— Köszönöm. Majd előbb a segélyhelyen szétnézek...

Otthaevtara.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Alig pár lépésre volt a szanitész-dekkung, a segélyhely. Igazi szanitész fedezék: rozszant, gyenge, látszik hogy nem hozzáértő emberek építették. Srapnell biztos. De az is biztos, hogy az orosz tüzéség kizárólag nehéz gránátokkal lő olyanokkal, amelyek nyarvognak a levegőben.

A fedezék előtt viharedzett kis vöröskeresztes zászló szomorkodott. De minek a zászló: a sebesültek és maródiak zászló nélkül is tudták, hol a segélyhely.

Eichler Salamon ősmédikus szorgoskodott itt. Körülötte néhány sebesült feküdt a földre hirtett szalmán.

Nagyon meg volt lepve velem, de titokban örült, hogy holnap nem lesz egyedül.

—A Strazovec? kérdezte jelentőségteljes mosollyal, miközben borostás álla fölött mosoly jelent meg.

—Az.

—Kibabrálás.

—Az.

—Úgy látszik, itt mindent lehet...

—Úgy látszik...

—Rossz hely ez, főorvos úr. Minden talp-alattnyi hely be van löve. A dombról belénk lát az orosz. Én nem vagyok hadseregparancsnok, csak egy egyszerű szanitészzászlós, aki sohase tanult magasabb stratégiát, de az ezredet nem volna szabad itt lenn hagyni ebben a halálvölgy-

ben. Itt valamennyien elpusztulunk, legjobb esetben fogságba esünk. Az egész brigád.

Eichler megkínált egy kis száraz kenyérral. Az izgalom kiszárította a torkomat. Nehezen csúszott a falat. A medikus jóízűen falatozott a kenyérből és még a morzsákat is összeszedte.

Teli szájjal beszélt tovább:

— A hadvezetőség meg akarja ismételni a Brusilov offenzíva hibáit... Az utolsó infanterista is tudja, mi volna a teendő: ma éjjel hátravonulni a reserva állásba a futóárkokon keresztül. Aztán hadd tromlizza az orosz tüzérség szét az első állásokat — mi páholyból néznénk végig az egészet. Ha már ellövi a tüzérség a muníciót az üres árkokra, a gyalogság elfoglalja a romokat, akkor csináljanak ellentámadást.

Szomorúan bólongattam. Oda se figyeltem. A fülem zúgott már a folytonos ágyúzástól.

— Én, mint szanitész zászlós csak nem fogok tanácsot adni a generálisoknak. Nem igaz?

Lukács szanitész zászlós, a segélyhely másik medikusa is megszólalt:

— Úgy-e Eichler, mi ketten el tudnánk vezetni egy hadsereget — Miskolcig. Ha én tőlem telene, visszavonulnék egészen Miskolcig a korona kávéházig. Oda jöjjön utánam az orosz, ha mer .. Főorvos ur... nem az én finom idegeimnek való ez a lövöldözés. Nem bírják az idegeim... Pisíadjál egy jó erős fekete kávé, hogy megnyugtassam az idegeimet...

A fejem megfájdult. Lepihentem az egyik deszkaágyra.

— Nagy pehhem volt — folytatta Lukács. Huszonegyeztünk a héten Kiss zászlóssal, a hatodik századból. Elnyertem tőle egy csomó pénzt. Azt mondta, nem fizet, adjak neki revansot. Jól van, mondok: adok revansot, de jelents három napra maródit. Aztán itt maradt a szanitész fedezékben. Három napig egyfolytában huszonegyeztünk.

De aztán fölkelte és bement a lövészárókba valamiért. Mondok: én nem szeretem az *ugrálós partnereket*. Játszunk, vagy nem játszunk. Nem igaz? Még majd baja esik és tartozik háromhavi fizetésével. Azóta se láttam. Azon az éjjel szétszedte az akna... Most mi lesz a pénzemmel? Hiába! nem szeretem én az ugrálós partnereket...

Egész éjszaka bömböltek az ágyúk. Már hajnalodott, amikor az ellenség első komoly áttörési kísérlete hiúsult meg géppuskáink tüzeiben.

Aztán újabb híreket kaptam: erősen tartják magukat a fiúk, jól fel vannak szerelve kézigránnáttal. Nem kell félni az áttöréstől.

A szemeim égtek, mintha valaki parazsat raktott volna rá az éjjel, a füleim zúgtak, a fejemet úgy éreztem, mintha harangnagyságúra volna feldagadva és állandóan harangoznának benne.

Mindig csak ez járt a fejemben:

— Hát mégis csak el kell pusztulni...

Sebesült orosz foglyot hoztak hozzánk, fiatal, acélsisakos, hetyke legényt. Orosz rubaskáján a szív fölött halálfej jelvényt viselt. Folyton nevetgélt és pálcával csapdosta csizmás lábait. Éneklő kiejtésen megismertük, hogy *cseh*. Anynyit bevallott, hogy parancsuk van: mennél kevesebb foglyot ejteni.

— Puff neki — mérgeződött Lukács... Amilyen pecches vagyok, ezek még legyilkolnak engemet, holott egy hónap múlva, augusztus nyolcadikán haladéktalanul otthon kell lennem... Az ideálomnak születésnapja lesz...

Hatalmas gránát robbant szét közvetlen a fedezék mellett. A légnyomás behorpasztotta az egyik oldalán a gyenge tákolmányt.

Lukács letisztította ruháját és sapkáját a földtörmelékektől, nyugodtan folytatta:

— ... és nekem ott kell lennem... mert az nap tartjuk meg az eljegyzésünket is.... Koszóljen ki és telefonáljon, vagy szignalizáljon az

orosz tüzérségnek, hogy ide ne lőjjenek, itt úriemberek vannak ... orvosok... Eichler, kérek konyakot...

Szédült fejjel támolyogtam ki a levegőre: mindenütt *füst*, fojtó gázzzag.

Pár lépésre a segélyhelytől sír volt ásva az utolsó két nap halottainak. Lehettek vagy tizenöten. Az öreg Lőrincz szanitész rakosgatta őket gyengéden egymás mellé, a vérgőzös földre. A lövöldözéssel nem is törődött.

Egyszer csak fölismeri egyik földijét:

— Nézd csak, nézd csak... ez az Orosz káplár, a földi...

Aztán, hogy a halott nem válaszolt, megtönte Lőrincz bácsi a pipáját, tempósan rágyújtott és maga elé mormogta:

— No de legalább téged komám komótosan fektettek, mert hogy földik vagyunk.

Sátorlapot vett elő és atyáskodó gondossággal göngyölgette be Orosz káplárt és nagyobb térhelyre fektette, kissé odébb a többitől, kényelmesen. Aztán elföldelte őket és nem szót többet egy árva szót sem.

Háromszáz ágyúból öntötte ránk az orosz tüzérség a poklok tüzét. Mermelstein telefonista a nagy tüzelésben is folyton az összetépett telefondrótokat foltozta. Két telefonista már darabokra tépve hevert az úton.

A pergőtűz egyre fokozódott. Mire a nap sugarai kibukkantak a hegyek mögül, valóságos gránát záport kaptunk.

Nem győztük kötözni a sebesülteket.

A nap mind magasabbra dugta ki fejét a fák koronái közül: kíváncsi volt a vérengzésre.

Újra és újra ez a gondolat villant át agyamon: Hát mégis csak el kell pusztulni...

Gottein hadnagyot hozták ájultan egy sátorlapban. Gránátnyomást kapott.

A segélyhely zsuffolásig megtelt sebesültek-

kel. A szalmán, csak a legsúlyosabbak kaptak helyet.

Tischner József, a gyermekarcú hadnagy is súlyosan megsebesült. Csak pár órával élte át sebesülését.

Pedig hogy a lelkére kötötte az édesanyja egyetlen fiának, hogy vigyázzon magára.. És most itt van...

Viaszsárga, sáros arca eltorzul a kintól.

Nagy Gábor tiszthelyettes a géppuskájára dőlve halt meg, Kalasi őrmester egy hatalmas gránátölcserben lelte sírját.

Éppen egy tüdőlövéses katonát kötöztem, a mikor az egyik század-szanitész futtában bekiáltott a fedezékünkbe:

— Itt vannak az oroszok!...

HATODIK FEJEZET.

— Mit csináljunk főorvos úr?... kérdezte Eichler hirtelen.

A következő pillanatban három tányérsapkás orosz ugrott a fedezék bejárata elé, szuronyt szegezve felénk. Ordítottak. Körülbelül olyan hangokat adtak ki, mint amikkel a sárbaragadt teherkocsi kocsisa biztatja a lovakat.

Egyikünk se mozdult. Dermedten állottunk a düledező fedezékben. A tüdőlövéses katona szájából vér buggyant elő. Eichler kötszert szorongatott a kezében, Lukács a jódtinktúrás üveget. Egyéb fegyver nem volt nálunk. Mindenki rám nézett. Fedezékünk másik kijáratánál kézigránát robbant fel.

Az egyik ragyásképzű szuronyos orosz — (az arcvonásait amíg élek nem felejttem el) — hirtelen kézigránátot rántott elő.

Ebben a pillanatban Eichler Salamon nekiugrott a szuronyoknak és felemelt karjaival jelezte, hogy megadja magát.

Az oroszok újból éktelen ordítózásba kezdtek. Eichler után sorra lépkedtek ki az emberek, szanitészek, könnyű sebesültek, tisztiszolgák a füledt odúból. Utolsónak maradt Jóska, aki hűségesen cipelte magával holmimat.

— Szkáré! Poigyom!....

Hajtottak bennünket előre vagy hátra? Nekünk előre volt. Alig tettünk pár lépést a sebesültek és halottak között, amikor szinte legázol-

tuk Strasovec őrnagyot. Strasovec térden állva imára tett kezekkel, tótul könyörgött az életéért.

Halálfejes katonák vették körül. Tetszett nekik a dolog: törzstisztet, »generálist« fogtak.

Az egyik katona nagyot káromkodott és a térdelő őrnagyot puskatussal fejbe vágta. Azonnal elterült a földön. A vér elöntötte vadonatúj eksztra zubbonyát.

Odamentem az őrnagyhoz. Amikor magához tért, rámnézett és elhaló hangon mondta:

— Úgy-e mondtam, hogy megsebesülök...
Kötözzél be, ha Istent ismersz ...

Ordonáncai segítségével felemeltük a földről a súlyosan sebesült őrnagyot. Az ütés hosszú, erősen vérző sebet ejtett a fején. A fogolyáradat magával sodort bennünket is. Folytonos üvöltözés közben hajtottak bennünket az oroszok az összelőtt lövészárkaink felé.

Nem ismertem az állásokra: gránátölcsérek Végtelen sora volt ez. Seholy egy épen maradt árokrész. Szétforgácsolt, égnek meredő, összevissza heverő szeges drótok, karók, gerendák jelelték, hogy itt nem rég még akadályok voltak. Az összeomlott sáncokban mindenütt halottak, súlyos sebesültek heverték. Az egyik géppuskás altiszt mellkasát tépte szét a gránát.

— Szanitész ... szanitész... nyöszörgött nyervogó hangon.

Emitt eltorzult arccal fekszik egy káplár. Megismer engem. Vértelen, sáros arcát felém emeli, üveges szemeivel rámmered, görcsös újjai a levegőbe kapaszkodik:

— Főorvos úr... segítség., se-git-ség...
A hátam mögött szuronyos katonák hajszolják minket. Nincs megállás. Két tűz közé kerülünk. Elölről az oroszok, hátulról a mieink lönek ránk. Mire az orosz drótakadályok elé értünk, a harminc és feles mozsaraink is küldtek néhány gránátot utánunk — búcsúzóul.

Egy orosz kapitány lépked velünk szemben. Észreveszi a mellemen a kis vöröskeresztes jelvényt. Németül szólít meg:

—Orvos?

—Igen.

—Kötözze be.

Egy fiatal orosz zászlósra mutatott, aki a fején sebesült meg. Mire lehajoltam a fiatal szőke tiszthez, már nem volt benne élet.

A Bysztrica patakon hajtottak bennünket keresztül, kötözködésig gázoltunk a vízben.

A túlsó partról visszanéztem: minden égett, füstölt az állások körül...

HETEDIK FEJEZET.

Hadifogságba estünk.

Mindjobban hátráltunk az orosz lövészárkok mögé. Kísérőink ragyogó arcai mutogatták a zsákmányolt likőrös, pálinkás üvegeket. Az első állásban megszámlálhatatlan mennyiségű tojásoskonyakot találtak.

A szomorú menet amelyben lehattunk vagy ötszázan, az orosz tüzerállások mellett haladt el. A tüzerek ingujjra vetkőzve, vigyorogva töltötték az ágyúkat. Az ágyúk mellett mindenütt gránátölcsérek meredtek ránk.

Nem tetszett a bakáknak, hogy a gránátölcsérek az ágyúk *körül* ásítottak és a lövegek nem tettek kárt a nehéz mozsarakban, amelyek pedig olyan nagyon kínoztak bennünket három napon keresztül.

Az egyik rongyos baka ki is adta a mérgét:

—Tudod-e komám, kérdezte a mellette baktató másik rongyost, hogy miért lőnek a tüzerek mindig mellé?

—No?

—Azért, mert bal kézzel lőnek...

—Osztt mé lúnek bal kézzel?

—Mert a jobb kezükkel vakaródnak, válaszolt amaz és maga is megvakarta a háta közepét.

A tüzéréség mögött egy kis fiatal erdőben állították fel az oroszok a fogoly transzportot. Megmotoztak bennünket. A hadifelszerelési tárgyakat

szedték el tőlünk úgy mint órát, láncot, ékszert, erszényt, zsebkést. Főleg a karórákra vadásztak. Motozás után újból útnak indítottak bennünket. Útközben a csapat egyre nőtt, vagy kétszáz tiszt és ötszáz főnyi legénység haladt némán az orosz parancsnokság felé.

Lassankint elmaradt mögöttünk a kihalt város: Stanislau.

A hadtestparancsnokság előtt újabb motozás után a tiszteket elkülönítették a legénységtől és kikérdezték őket.

A kíséretet kozákok vették át. Egész napi gyalogolás után végre egy nagyobb faluba értünk.

Az első éjszakát a falusi nagyvendéglő tánctermébe zárva töltöttük. A ház körül fegyveres őrök vigyáztak a plenik életére. Élelmezésről szó se volt. Mindenki úgy segített magán, ahogy tudott.

Az egyik tartalékos főhadnagynak tele volt a zsebe papírpénzzel. A legénység zsoldja maradt nála, az inge alatt egy tarka vászonzsacsókóba csomagolva. Nyugta ellenében adott mindnyájunknak néhány frissen nyomott, ropogós bankót.

A koromsötét bálterem piszkos, teleköpködött padlójára feküdtünk le.

Ismerős hang szólalt meg mellettem nyöszörögve.

—Te vagy az Bálint? — kérdeztem.

—Én vónék.

—Mit fészkelődöl? Aludjál.

—Ha tudnék...

—Mi bajod van?

—Valami nedvességbe feküdtem bele. Majd holnap megnézem. Mert nem szabad gyufát gyújtani.

Nagyokat sóhajtott:

— Hej édes anyám, édes anyám ...

Egy hang dörgött bele a suttogásba. Aktiv hang:

Nachtruhe!

Bálint közelebb kúszott hozzám és fájdalmas hangon suttogta:

— Nem jó dolog ez a fogság, doktorkám... Nem úriembernek való... Inkább a front... Csak egy elégtételem van: az oroszok kiitták az összes tojáskönyakjainkat, amikre mi már nézni se tudtunk ... Brrr... Úgy berúgtak mint a csacsik. Alig állottak a lábukon, úgy mentek előre ang-riffra. Hallottad? A Schwarc zászlós, az adjutáns meglógott. Nem tudom sikerült-e neki...

Újabb ordítás:

—Ruhe!

—Mégis csak jobb volt a fronton doktorkám ... Istenem: mennyi halott... A Kecskés hadnagy fejét szétvitte a gránát. Fialat házas... A Tischner is elesett... Szegény gyerek: tizen-nyolc éves volt...

Körülöttünk már mély álomba merültek a fiúk. Tisztek, közlegények, tisztiszolgák vegyesen, hering módjára összepréselve aludtak a padlón.

Nem jött álom a szememre. Nem hagyott aludni az éhség és a kiállott izgalom.

Mi lesz velem? Hol vagyok? Hogy kerültem ide? Otthon azt hiszik majd, hogy elestem, ha hosszú ideig kimaradnak a tábori lapok. Tegnapelőtt még megcsináltam a »Ludvig bakát«. A kéziratokat már szedik. Garasnak fogalma sincs, hogy az ezredet elfogták. A szerkesztő is fogságba esett. A következő szám kéziratai a zsebemben maradtak. Nem hiába üzentem mindig a munkatársaknak, hogy kéziratokat nem adunk vissza, de most igazán...

Vájjon mit fog írni rólam a Garas a legközelebbi számban? Möller ezredes a vereséget bizonyára óriási győzelemnek fogja feltüntetni.

Lesz majd egy csomó kitüntetés... Az ezredes is kitüntetést kap, a generális is, aki nem engedte meg, hogy a pergő tűz alatt kivonják a második állásba az ezredet. Ugyan mi lett a Schwarc zászlóssal? Nem láttam sehol. Eszembe jutnak a kollégáim, évtársaim, akik most otthon színházban, kávéházban ülnek, vagy a korzón sétálnak. Eszembe jut a Politzer doktor... Hogy megirigyeltem, amikor rongyosan, piszkosan megérkeztem szabadságra és az Emke előtt találkoztam vele. Hogy irigyeltem a beosztásáért: járványkórházban dolgozott. Lakkcipőt hordott pengő sarkantyúval, fekete sapka, vasalt nadrág, ócska, potya-vörös kereszteltes kitüntetéssel a mellén. Szegény Politzer három hét múlva tifuszban meghalt. Én pedig még most is élek. Pedig mennyire megirigyeltem akkor... Mit csinálnak otthon a kis nők? Most hiába várnak ránk... No majd akad, aki megvigasztalja őket helyettünk... Vájjon mit csinál most a kis asszonyka? Mikor megkérdeztem otthon, hogy hogy élnek, emlékszem, ezt felelte:

— Elég jól élünk... nem panaszkodhatok, van ennivaló, cigaretta, selyem, csak ne szaladgálnának úgy az uccán kéz és láb nélkül az emberek... Inkább halnának meg szegények...

Csak már ágyúzást ne hallanék többet...

Mi az? Ágyúzót hallok, vagy csak a fülem zug?...

Elém meredtek a sötétben a lövészárkok haldoklói.

—Szanitész... szanitész ...

—Segítség...

Aztán Eichlerre gondoltam: az életünket neki köszönhetjük.

NYOLCADIK FEJEZET.

Hajnalra virradóra folytattuk a végtelennek látszó utat. Csak úgy éhgyomorra. A kísérő orosz katonák elfogyasztották a szokásos reggeli csájjukat, fehér kenyeret is ettek hozzá, nekünk csak a »kipjatok«, a forró víz maradt.

Útirány: Oroszország.

Vasúti sínek mellett hajtottak bennünket a kozákok. Sietősen, sürgősen, mintha kergette volna őket valaki. Vigyáztak ránk, nehogy valaki lemaradjon.

Szomorú pillantásokat vetettünk a frontra dőcögő zsuffolt katonavonatokra és a velünk egy irányban száguldó üres szerelvényekre. Milyen egyszerű volna: megállítani az üres katonavonatot és megrakni elcsigázott hadifoglyokkal. Mire való a fájós, sebes, véres lábakat koptatni? Állatkínzás...

A rossz, régi bakancsok cafatokban lógtak le a lábunkról. Sokan mentek közülünk mezítláb, mert dagadt lábaikra nem húzhattak cipőt. Akadtak óvatos hadifoglyok is, akik *előrelátásból* kímélték cipőjüket és mezítláb gyalogoltak.

Egyik öreg, hatvanas tartalékos főhadnagy is nehezen húzta rongyokba csavart fájós lábait. Különben a szíve se volt rendben: nem bírta a gyaloglást, egyre lemaradt.

A mellette lovagló kozák altiszt éktelen káromkodás kíséretében biztatta kancsukájával. Zuhogtak a korbácsütések. A *menet* időnkint

megállt és cifra magyar káromkodással tüntetünk. A kozákok a levegőbe lövöldöztek. Ijesztgették a tüntetőket, pedig szemmel láthatólag ők voltak megijedve.

Mi történt volna, ha a tömeg hirtelen megtámadta volna azt a pár kozákot?...

Újabb kancsuka-ütések, újabb lövések...

A hatvanas főhadnagy a kozák szeme közé néz, kiegyenesedik, veri a mellét és teli torokkal kiáltja:

— Offizier! Offizier!...

Erőtéljes nagajka-ütés volt a válasz.

A transzport élén naponta felváltott szuronyos gyalogkatonák lépkedtek. Hosszú lépésekkel erős gyalogló iramot diktáltak. Pihenőt nem adtak, a kánikulai hőségben fokozott tempóban rohantunk el a kutak mellett. Jaj volt annak, a ki a kúthoz ugrott.

Kora hajnaltól, késő estig róttuk az országutakat nap nap után. Az egyik éjszakát az iskolában, a másikat kaszárnyában, a harmadikat a kisvárosi zsinagógában töltöttük el. Előttünk haladó nyolcvanhatos fogolytársaink falakra irt üzeneteket hagytak hátra, mi meg az utánunk következőkkel tartottuk fenn az összeköttetést.

A nyolcadik napon hatalmas vihar és felhőszakadás ért utól bennünket a nyílt országúton. Bőrig áztunk. Bálint hadnagy, aki látszólag a fogságában is megőrizte aranyos kedélyét, levetkőzött és térdig felgyürekezve pacskolt a ragadós sárban. Bakanótákat énekelt.

Dörgött az ég, mintha ezer ágyúval löne a mennybéli tüzérség. Hatalmas mennydörgés rázta meg a levegőt. Bálint mellémfurakodott:

— Hála Istennek, — mondotta — hogy a sok ágyúzás után végre *civilhangokat* is hallunk, és

hálatelt arckifejezéssel nézett a fekete felhőkre.

Eichler zászlós szótlánul haladt az út szélén. Nagyon bántotta az öreg fiút, hogy fogságba esett. Valósággal búskomor lett. A humor iránt érzéketlenné vált. Hiába becézte őt hatalmas orra miatt Góliát zászlós »távornok«-nak, hiába kínálta meg Bálint cigarettával, hogy »szabályos füstkarikákat bocsásson ki szabálytalan orrából« — minden hiábavaló: Eichler vigasztalhatatlan volt.

Nyolc napi hallgatás után kiderült, hogy mi bántotta:

— Nem tudnám túlélni, — mondotta busán — ha megtudnám, hogy Schwarz zászlósnak, a batalion-adjutánsnak sikerült a szökés a pergőtűzben...

A hatalmas termetű Góliát zászlós, az ezred legerősebb embere, akinek már a bal vállán túnyult a sok vitézségi érem, hozzátette:

— Igen... igen... hallom, hogy amikor Schwarz zászlós kiugrott a rókalyukból, mielőtt elfutott volna, elköszönt Strazovec őrnagytól. Azt kiabálta le neki: »Respekt, Herr Major!«

Rajtik hadnagy megnyugtatta Eichlert:

— *Azon* a zárótűzön keresztül nem bújhatott ki emberfia.

— Eh, mit búsulsz? *Élni, élni, élni... ez a fő.* örülj, hogy élsz... Szamár! Nem igaz, Bánóczi? Lehorgasztott fejjel bandukolt velünk Bánóczi. Az oroszok még a kulacsát is elvették. Eleinte nagyon nyugtalan volt, most már beletörődött sorsába, hogy vizet kell innia rum helyett.

Eszembe jutott doktor Weisz ezredorvos... Ugyan mit csinál most? Persze: cigarettázik. Vájjon érez-e lelkiismeret furdalást miattam? Hol van az ezred? Bizonyára tartalékban, hisz alig

maradt belőle hírmondónak néhány ember. Majd jön az új menetszázad ... Aztán elviszik őket az olasz frontra ...

Csernovicba értünk. Egyenesen a városi börtönbe vittek bennünket. Úgy bántak itt velünk, mint közönséges gonosztevőkkel.

Bálint hadnagyot útközben a csernovici zsidó lányok élelmezték. A fiú nagyszerűen beszélt a zsargont és szerencsáját még fokozta az is, hogy lutheránus létére »valódi« kampós orra is volt. A börtön uccái ablakán keresztül nemcsak élelemmel, hanem pénzzel is ellátták a lányok. Eichler zászlóst is hathatósan protezsálta a lányoknál hatalmas orra.

A börtönben szalmazsákokon feküdtünk. Az elősdiék már kikezdték bőrünket.

A hatvanas főhadnagy dagadt lábait és az ütlegektől sérült szemét borogatta. A fárasztó menetelés után nekem, mint a transzport egyetlen orvosának maródivizitet is kellett tartanom és ellátni a betegeket. Szerencsémre nálam volt a hőmérőm.

A börtönben *töltött* éjszakán nehéz álmom volt: *érettségiztem*. Az a ragyásképzű orosz, aki fogságbaejtett, volt a matematika-professzorom. és minden áron ki akarta belőlem venni a binominalis együtthatók tulajdonságait... Nem ment a felelés. Kancsukával ütötte a fejemet. Hideg verejtek ütött ki rajtam. Mi lesz velem, ha megbukom az érettségin? Mi lesz az orvosi diplomámmal? ...

Ágyúzásra ébredtem fel pedig már pár száz kilométerre voltunk a front mögött.

Orosz területen már *ellátást* is kaptunk eszünkint, de nem volt benne köszönet: egy darab

kenyeret és bűdös hallevest. Hogy honnét vették azt a sok bűdös, szárított halat? Ezek a halak úgy látszik már a vízben is bűdösen úszkáltak. Nyolc emberre osztottak ki egy lavór hallevest. Akinek jó gyomra és kanala volt — ehetett belőle. Csak úgy, a közös, piszkos, fatálból, egyszerre nyolcan.

A Kiev felé vezető országút végső szakaszán végre marhakupékba gyömöszölték be a lerongyolódott hadifoglyokat. Az oroszok is belátták, hogy gyalogosan nem mehet tovább a transzport.

Vagy talán parádés bevonulást akartak velünk rendezni Kievbe?

A sok vándorlás után az emeletes priccsekre berendezett tyepljuskák olybá tűntek fel előttünk, mintha legalább is az Orient-Express hálókupéiban utaznánk.

Két mérnök — kadetaszpirántok — azzal szórakoztak, hogy az orosz vasutak nyomtávát tanulmányozták, hogy mennyivel szélesebbek a mieinknél és melyik praktikusabb. A vitát csak elnyújtotta az, hogy nem volt náluk centiméter és így kilenc milliméter differencián napokig is elvitatkoztak.

A vonal apró állomásain a muzsikok nagyot bámultak rajtunk, mert már vagy egy éve nem láttak »friss« ausztricki pleniket. Asszonyok kérdezősködtek, hogy honnan jövünk, nem találkozunk-e Vengriában hadifogoly hozzátartozóikkal. Azt hallották, hogy Germániában és Ausztriában már nincs kenyér és fűrészporból gyúrnák a kenyeret. Ha kedvező válaszokat kaptak, örömben megajándékoztak bennünket élelmiszerekkel.

Az egyik fiatal fehérbőrű parasztasszony sajtot és tojást ad nekem, közben kérdezi, hogy

nem láttam-e az urát a Kárpátokban, mert már két éve nem adott életjelt magáról.

Megnyugtattam, hogy él az ura.

Búcsúzáskor könnyes szemekkel kérdezi az asszony:

— Kárpát... Kárpát... Bolsoj górod?...
(Nagy város?)

A nagyobb állomásokon élelmes gyerekek nyers uborkákat árultak. Úgy, mint nálunk a gyümölcsöt. Transzportunkban én voltam az első, aki nyers uborkát evett. Meghámoztam az óriási uborkát, megsóztam és úgy ettem oroszosan. Társaim vadembernek néztek és csodálkoztak, hogy meg tudom enni, de másnap már valamennyien belekóstoltak az olcsó és édes uborkába. Olyan jóízűen falatoztak, mintha egész életükben mindig ezt ették volna.

Pár napos bumlizás után feltűntek a láthatáron Kiev hatalmas templomtornyai és gyárkémenyei.

Darnicára értünk, a hadifoglyok hírhedt gyűjtő és elosztó táborába.

KILENCEDIK FEJEZET.

Darnica... Éjfél után érkeztünk meg. A kievi orosz előkelőség nyaralóhelye ez. A vasútvonal mellett, a fürdőtelepen kívül terpeszkedett a homokra épített hadifogolytábor. Primitív, harminc méter hosszú faépületekben helyezték el a hadifoglyokat.

Darnica volt a cseh önkéntes légiók, a »Csehszlovacska legia« szervezkedő helye, központja.

Cseh tisztek és altisztek, orosz közkatonák fogadtak bennünket. A kivagonírozás után két sorba állítottak bennünket a barakok előtti homokos téren és a nagy ívlámpák világítása mellett újabb motozás következett.

A barak már tele volt hadifoglyokkal. Tisztek és közlegények feküdtek egymás mellett. A sötétben kitapogattam magamnak egy embernyi fekvőhelyet és leheveredtem a földre.

Másnap korán reggel kiválogatták a cseh és román nevű foglyokat és külön barakba helyezték el őket.

Uniformisos agitátorok dolgozták meg a cseh és román eredetű fogoly tiszteket. Bevitték őket a »puhító« irodába. Reggeltől alkonyatig tartott a puhítás. A puhító irodától csak egy vékony, átlátszó deszkafal választotta el fekhelyemet.

Önkéntelenül is láttunk, hallottunk mindent. Egy román nevű zászlóst »dolgozott meg« épen a román légionista.

Magyarul beszéltek.

A román tiszt — volt hadifogoly — orosz egyenruhában ült, kard, revolver az oldalán.

Egy kis asztal mellett ült a tiszt, előtte a hadifogoly. A tiszt magyarázott, mint ahogy a tanító magyaráz a tanítványának. Térkép feküdt előtte.

— Ide figyelj te szerencsétlen: az Osztrák-Magyar Monarchia máris elvesztette a háborút. Feldarabolásuk elkerülhetetlen. A világháború mérlegét Amerika beavatkozása dönti javunkra. Az Egyesült Államoknak kimeríthetetlen rezervái vannak, amelyek kitűnően felszerelve mennek a frontra. A technikai felkészültségünk is tökéletesebb, mint a németeké.

A hadifogoly lisztek, köztük Bálint, Góliát és egy csomó hatvanas tiszt, kapitány csendesen odalopóztak a deszkafal mellé és hallgatóztak.

A fiatal hadifogoly zászlós megszólalt csendesen:

—De hiszen a központi hatalmak megszállva tartják egész Romániát, Franciaországot és Oroszország egy részét, Belgiumot...

—Majd ki is ürítik a végén. Úgy, ahogy bevonultak, ki is fognak vonulni. A megszállás katonai szempontból nem fontos...

A román légionista rámutatott az asztalon fekvő színes, nyomtatott térképre.

— Látod ezt a térképet bajtárs? Ez a jövő térképe. Ide nézz: ez itt Nagyrománia nyugati határa: a miénk lesz egész Erdély a Nagyvárad, Arad, temesvári vonalig.

Bálint grimaszt vágott és azt mondta:

—Jó vicc... Hehe'he ...

—Ez itt Csehszlovákia... — folytatta előadását a román hadnagy. Pozsony, Komárom, Beregszász is a cseheké lesz. Eddig megy az olasz határ. Ausztriát is teljesen feldarabolják. Megcsinálják a Szerbek, Horvátok és Szlovének

királyságát. A délszlávok megkapják Bácskát, Bánátot. Baranyát. Itt lesz a határ, Szubotica fölött... A volt Monarchia feldarabolása elkerülhetetlen... Látod fiam: ez itt a jövő térképe. És most írd alá a belépési nyilatkozatot...

Reggeltől estig magyarázott fáradhatatlanul. Másnap újból kezdett előről mindent, mindaddig, amíg a jelölt alá nem írta a toborzó ívet. A légióba belépett katonákat azután felszerelték és a különböző gyűjtőtáborokban helyezték el őket.

Az önkéntes légionisták esténként felvonulásokat rendeztek a táborban: zászlók alatt, zeneszó és ének kíséretében meneteltek a sorfalat álló hadifoglyok között.

Az egyik ilyen felvonulás után Góliátot keresték a barakban. Bevitték a főparancsnok irodájába, két szuronyos őr jött érte. Csak másnap reggel láttuk viszont Góliátot Csúnyán össze volt verve. A fejétől a talpáig csupa kék-zöld foltok tarkállottak testén. A szemei be voltak dagadva, arca az ütés-foltoktól a felismerhetlenségig el volt torzítva.

Azt mondták: azért verték meg, mert Góliát az utolsó felvonulás alatt kiköpött a zászló előtt Góliát égre-földre esküdözött, hogy az egész csak személyes bosszú műve volt, a felvonulások alatt a priccsén feküdt, ki se mozdult a barakból.

A fülledt levegőjű fabarakkok tele voltak élősdivel. Az éjszakákat a homokos udvarban, szabad ég alatt töltöttük. Az augusztusi meleg elviselhetetlen volt nappal, csak az éjszakák hoztak némi enyhülést.

A darnicai láger lassankint kiürült. Kivitték már a nyolcvanhatosokat, akiket Mogilánál fogtak el az oroszok, elmentek már a mieink is, Bálint hadnagy és a többiek, mind. A magyarokat Szibéria felé irányították.

Az orvosokat és medikusokat visszatartották.

Húszan voltunk összesen. Három orvos és tizenhét medikus. Rajtam kívül itt volt még a fiatal Zimányi Vidor doktor és egy bécsi fogorvos, doktor Steinhofer.

A koszt? Kása, kása, kása. Mindennap: kása.

Újságot hetek óta nem láttunk. Kaptunk ugyan naponta fronthíreket a kantinban, de ezek megbízhatatlanoknak látszottak. A legjobb fokmérő ez volt: ha győztek az oroszok a fronton, rosszul bántak velünk, megszorították még a lélegzetvételt is, ha visszavonultak az orosz csapatok vagy vereséget szenvedtek a fronton, azonnal jobban bántak a foglyokkal.

Délutánonkint azzal szórakoztunk, hogy a láger kerítés felett, ha az őrnem nézett oda, éhes szemekkel néztük a lengeruhás nyaraló orosz nőket. Milyen csinosak. A formás, meztelen női karok hogy villognak a napsütésben. Hogy kacagnak ... Nekik nem fáj az élet. A civilruhás, vagy uniformisos udvarlóba kapaszkodva gondtalanul sétálnak... Ránk se néztek. Észre se vettek bennünket. Mi csak bámultunk meredt szemekkel még akkor is meresztgettük tekintetünket, amikor már régen tovahaladtak a szerelmes párok.

Csak néztünk, néztünk bánatosan, bele a kék, vibráló, forró levegőbe.

„Daraicáról írtuk haza az első értesítéseket. Vájjon megkapják-e otthon a reménykedő, zöld vöröskeresztes lapokat?

»Egészségesen fogságba estem. Élek...«

TIZEDIK FEJEZET.

Ezerkilencszáztizenhét július nyolcadikán es-tem hadifogságba és ősz lett, mire belekóstoltam a második átmeneti gyűjtőláger. a Moszkva mel-letti *Kozsuhovo* kásájába.

Itt már külön tiszti barakba kerültünk, a koszt azonban legénységi volt: Kása, kása, kása, fekete kenyér és kipjatok.

A lágerben találkoztunk a tizennégy óta sod-ródó ős hadifoglyokkal, akik már bejárták Szibériái, az Uralt, egész Oroszországot, akiket még az igazi háború előtt fogtak el. A legénységi ba-rakban akadtak olyanok, akik évek óta erdőt ir-tottak, skorbutos Murmán szökevények, bőrgyári munkások, akiknek a bőrét szedte le a forró víz, rablók, gyilkosok, rokkantak és álrokkantak, sze-génye és gazdagok. Rongyosan és elegánsan öl-tözött szélhámosok.

A tiszti barakban kicserélésre vártak invali-dus tisztek, valódiak és szimulánsok.

A mellettem levő ágyon feküdt Erős főhad-nagy, az egyik távolkeleti, szibériai láger elme-beteg tisztje. Mint gyógyíthatatlan elmebeteget szállították a moszkvai elmeógyógyintézetbe, ahol »jól viselkedett«, de a helyre szükség volt: áttet-ték Kozsuhovóra.

Magam is meg voltam győződve, hogy elme-beteg, hisz etetni kellett, néha erőszakkal és ron-gyos holmiaiból zászlókat formált az ágya fölé,

napokon keresztül mozdulatlanul feküdt ágyán és a »zászlókra« bámult üres tekintettel. Mindnyájan sajnáltuk, pártfogásunkba vettük szegényt.

Egy éjjel hozzám kúszott és bevallotta, hogy csak szimulálja az elmebetegét. Titoktartást kért. Elmesélte, hogy a szibériai lágerben egy évig játszott a őrülttel és a legjobb barátainak se árulta el titkát.

Egy év kitartó »munkája« után kórházba került, ahol tovább szimulált. Amikor az orvosok beszédéből kivette, hogy »gyanús« elmebajos, kiugrott az első emeletéről a kórház kertjébe. Az egyik lába el is törött, de most már nem kételkedtek a kezelő orvosok: kiállították róla a bizonyítványt, hogy elmebeteg és felvették az invalidus listára. Most vár a kicserélésre. — Moszkvából indul a transzport a nyolcas számú hadikórházból. A »bumágák« készen vannak, megérte a fáradtságot, megért egy csonttörést. Megkérdezte, mit üzenek haza... Végül megkért, hogy ne haragudjak rá, ha holnap ebéd előtt az örök és csehek jelenlétében nekem fog ugrani és fojtogatni fog... Ne ijedjek meg...

Egyik nap befutott a lágerbe Glatstein, tartalékos főorvos is, volt évtársam. Habarovszkból jött. Őt szemelték ki az invalidus vonat vezetőjéül. Rengeteg csomaggal, ládával érkezett. Külön szekér vitte utána a holmait. Hja! Tizennégy óta, három év alatt felszaporodnak a cókmókok. Aztán minden olyan kedves tárgy. Ezt a portrét egy festőművész csinálta. A sakkot híres pesti iparművész faragta. Csak nem hagyja itt. A tintatarót japánok csinálták. Ezt a gyéként pedig a kínaiaktól vette. A szőnyeg mongol kézimunka.

—Hanem úgy látom, — mondotta Glatstein, — hogy neked még nincs koffered, hát neked adom azt a kínai fonott kézibőröndöt.

—De hát nekem nincs holmim.

— Nincs?

— Nincs hát. Egy garnitúra fehérneműm és egy zsebkendőm van. Minek ennek koffer? Glattstein. mint régi pleni, felvilágosított:

— Minden pleni így kezdi, aztán pár hónap leforgása alatt nem férnek majd el a holmiai a kofferbe.

Glattstein doktor ellátott cukorral, teával, fehérneművel, adott orvosi könyveket is és nagy nehezen nekem adta az angol és orosz nyelvtanait is.

Gazdag ember lettem egyszerre, fogolytársaim irigyeltek. Pénzt nem adhatott Glattstein, mert neki sem volt.

A kapott holmikért a fizetség az volt, hogy mesélnem kellett reggeltől estig, hogy mi újság otthon, ..

A barakok komandánsai Koszuhovón is csehek voltak, akik nagyon értettek ahhoz, hogy hogyan lehet a sárból is aranyat csinálni. Mindenből pénzt csináltak, ők osztották be a legénységet külső munkára: protekcióra csak az számíthatott, aki értett az altisztek nyelvén beszélni. A szegényeket, a rongyosokat nehéz munkára írták ki, amelyek semmit se jövedelmeztek

Milyen szívesen mentünk volna ki mi is munkára, akár fát vágni, vagy rakodó munkára a Moszkva folyó partjára, de hát tiszteknek tiltva volt a szabad mozgás, kórházi beosztásra pedig már harmadik hónapja — hiába vártunk.

Nagy volt az ellenőrzés. Kerenszky katonái a fronton már eldobták a fegyvert, vonatra ültek és egyszerűen hazamentek — szántani. A lágert őrző katonák vérében még benne volt a cári fegyelem. Naponta kétszer volt povierka, összeolvasás. Négyesével álltunk fel: pocsetiri. Ez a pocsetiri ácsorgás néha órákig eltartott, mert az oroszoknál számológép nélkül nagyon nehezen ment az összeadás.

Hetenkint egyszer fürdöttünk a bánjában, csak úgy oroszosan, lavórból. A fürdőben mostuk ki fehérműnket hétről-hétre.

A moszkvai svéd vöröskereszt megbízottja, Sztröm úr; hetenkint felkereste a lágert és germánokra vadászott.

Ismételten sajnálkozásást fejezte ki afölött, hogy ő kizárólag a nagy német hadifoglyokat segíyezheti, az osztrák-magyar hadifoglyok felett a dán vöröskeresztes megbízott rendelkezik, miszter Albaar, aki azonban ki se jön a lágerbe, mert nincs egy rubelje se. A monarchia nem gondoskodik kellően hadifoglyairól. Úgy látszik Ausztriában elfogyott a pénz.

Ő igaza nagyon sajnál bennünket, annyit mindenesetre megtesz, hogy elősegíti kórházba való jutásunkat és hogy ne mondjuk, hogy ő rossz ember, kis orvoscsoportunk minden vasárnap kap ebédre a svédektől *rizskását*.

Jóskát, a tisztiszolgámat is beosztották egy munkástransportba. Úgy hírlett, hogy a Murman vasút építésére viszik. Jóska már Darnica óta csak címzetes tisztiszolga volt. Személyes szolgálatit már rég nem vettem igénybe. Ellátást nem adhattam neki, örültem, ha magamnak jutott.

Lázasan építették az oroszok a Petrograd—Arhangelszk közötti stratégiai vasútvonalat. Ide kellett ingyen munkáskezek, ahol már olyan sok hadifogoly van eltemetve a Fehér-tenger erdős-sziklás vidékein.

Protekció nem segített: Jóskát is beosztották a transzportba. Fájdalmas szívvel eresztetem útnak Jóskát, aki már negyedik éve szolgált mellettem. Mielőtt elváltunk volna, levelet adott át nekem, hogy juttassam a felesége kezeihez, ha előbb térek haza, mint ő. Megadta a címet is: *Csantavér, Kanködrös ucca*.

Aztán szomorúan mondta; hogy nem adnám-e

oda neki a katonaköpenyegemet mert neki nincs.

—Megkapod Jóska. A tied lesz.

—Hát a főorvos úr?

— Én majd szerzek a svédektől egy fekete, német vasutaskabátot. Én könnyebben szerzek, mint te. Hát még mit kívánsz?

—Egy kanalat. Az enyémet tegnap ellopták.

—Meg lesz. Hát még?

—Mielőtt elmennék, gyónni szeretnék.

—Nincs neked halálos bűnöd. Jóska. Három évig szolgáltál, mindig meg voltam veled elégedve. Kitarottál jóban, rosszban...

—Én úgy érzem, hogy otthagynom a fogamat a Murmánon...

—Ugyan... A jamnicai pokolból kikerültél, majd csak lesz valahogy most is. Csak tanulj meg oroszul...

—Ne haragudjon főorvos úr... azt a szép srapnelkupakból készült öngyújtót, akit a masin-gevernél csináltak, azt én loptam el, nem veszett az el...

—Nem baj Jóska, fő az egészség.

De az a baj, hogy tőlem meg elszedték a csehek...

— Az már baj.

—A szivarjait is loptam a fronton, meg a cigarettáit.

—Nem baj Jóska.

—Aztán még egy nagy bűn nyomja a lelke-
met ...

—Csak ki vele.

—Nem is merem kimondani.

—No csak no...

—Embert is öltem... Amikor elfogtak minket, én a főorvos úr kiskofferjét cipeltem. Aztán a két front között voltunk... Én egy kicsit balra lemaradtam a hatvanasok felé, mert ott nem volt oly nagy a tüzelés. Amint éppen a drótakadálynál

veszködtem, hogy átkerüljek a szeges drótokon, végighasadt a nadrágom. Egyszer csak odajött hozzám egy fenenagy vörösképű orosz és el akarja venni a koffert. Azt mondtam neki magyarul: nem adom. Erre ő taszigált és a bajonetjét belém akarta vágni. Én meg gyorsabb voltam, előkaptam a lábszárvédőből a hosszú bicskámát és beleeresztettem tövig a hasába. Benne is maradt ...

—Ejnye ... ejnye Jóska... hogy erről leőbb nem szóltál egy szót se...

—Nem mertem. Aztán pár lépéssel odébb mégiscsak elvették a koffert a sok szép holmival. Hát ez nyomja nagyon a lelkemet: *embert öltem*. Ha ilyenkor a gyermekeimre gondolok, hogy várnak haza engemet, mindig eszembe jut, hogy most a hosszúlábú, vörösképű orosz hiába várják haza a gyerekei... Én úgy érzem engem is utol fog érni az Isten büntetése a Murmánon.

— Hát ez már megesett, Jóska, ezen már úgy se lehet segíteni. Te csak *egy* ember halálát okoztad és félsz az Isten büntetésétől... Micsoda büntetés vár azokra az emberekre, akik *milliók* pusztulását okozták?...

— Emmár szent igaz.

Teletömtem Jóska kenyérzsákját szuhával és odaadtam utolsó három rubeletem.

A transzport megindult.

Utolsónak kullogott ki szegény Jóska, aki olyan furcsán festett a sok rongyos között, fekete bársony szegélyű eksztra köpenyegben...

November elején már hűvösre fordult az idő. A nap már rég elbúcsúzott tőlünk, minden nap várható volt, hogy leesik az első hó. Fázósan burkolóztam be a svéd adományozta fekete, német vasutas köpenyegbe. A barak előtti padra ül-

tem le és szomorúan gondoltam kilátástalan életemre. Éhes voltam, szörnyen éhes. Most már a kinek pénze volt, javíthatott a kosztján, vehetett a csehektől kenyeret, sajtot, kolbászfélét. Egy árva kopekem se volt. Pedig egy Kerenszky húszas vagy negyvenrubeles kisegíthetne.

De nehéz is kivárni azt a kórházi beosztást...

Újból feltolakodott a gondolat:

— Hát mégis el kell pusztulni...

Ma az a hír terjedt el a lágerben, hogy Petrográdot heves harcok után, november hetedikén elfoglalták Lenin csapatai. A bolsevikik elűzték a mensevikieket, Kerenszky külföldre menekült.

Ugyan kik ezek a bolsevikik? Lenin, Trockij? Békét akarnak? Nem bánom én jöjjön aki akar, csak adja vissza szabadságunkat. Jönnek a maximalisták, a Marxisták. Hát csak jöjjenek... De mi lesz azután, ha a bolsevisták alatt még rosszabbra fordul majd a sorsunk. Nem... az lehetetlen; rosszabb már nem is lehet... Hisz a kutya se törődik velünk.

Tegnap is dohos volt a kása, a kenyér pedig szalmás, vizes, nehéz és csak félfont jutott fejünkint

Milyen is az a fehér kenyér? Mikor látok én majd megint fehér zsemlyét, kiflit, habos kávét?

Rágyújtottam egy mahorka cigarettára.

Egy kis piszkos, szutykos hadifogoly somfordált mellém. Régi, csukaszürke egyenruhája csupa folt. Azt hittem kéregetni jött. No hiszen jókor jött.

Ugyan mit is adhatnék hamarjában ennek a szegény rongyos hadifogolynak? A szárított kenyeremet mind odaadtam a Jóskának.

Illedelmesen köszönt. Nem szalutált, hanem csak úgy civilesen köszönt Megemelte katonasapkáját. A nevemet is tudta.

—Mi az, maga ismer?

— Igen. — válaszolta, még a nyolcvanhatsóktól. Együtt szolgáltunk a Weininger alezredes zászlóaljában. Én a tizenkettedik században Lamra kapitánynál voltam beosztva. Rumnónál, Lemberg alatt kerültem fogságba, ott ahol a Schaffer ezredes megsebesült.

Aztán bőbeszédűen elmondta bal szárny és jobb szárny szerint, hogy hogyan támadtak, hogy az ütközetet megnyerték és mégis visszavonultak a mieink. Sebesülten esett fogságba.

Amikor elkészült a hosszú mesével, elővette a pipáját, megtömte mahorkával, lassan rágyújtott és nehezen kibökte:

—Ha meg nem sérteném főorvos urat... Nincs szüksége egy kis pénzmagra?...

—Hát, szükségem volna éppen... Mért? — Tud valakit talán...

Ravaszul hunyorgatott apró szemeivel.

— Aztán mennyire volna szüksége?

Először ötven rubelt akartam mondani, de mire kimondtam, már csak tíz rubel csúszott ki a számon.

—Közelebb hajolt hozzám:

—Mert adhatok, ha köll...

—Mennyit?

—Ötszázat.

—Kerenszky?

—Nem. Öt darab cári. Jekaterinka.

—Honnan van magának annyi pénze?

— Szereztem. Megdolgoztam érte. Majd ott-hon visszaadja...

Aztán elmesélte, hogy Tulja mellett egy gazdag orosznak fát adott el. Az orosz nem tudta, hogy a saját fáját adja el neki a hadifogoly... Fája nem volt, favágót nem kapott, kapva kapott az ajánlaton... Nyolcvan százsén fa... Nyírfá. Nagyszerűen ég, ha frissen van is vágva és jól hasad.

Egy civilruhába öltözött rendkívül elegáns

hadifogoly ment el mellettünk. Úgy festett, mint egy vidéki földbirtokos. Éppen hogy csak a pemzlis pörgekalap hiányzott még a fejről.

—Látja ezt az embert? — suttogta a kis toprongyos emberke a fülemhez hajolva...

—Ki ez?

—Ez egy csendőrőrmester. Tizenötben fogoly. Nagy üzletet csinált ez a múlt héten. A moszkvai pályaudvaron mellékvágányra tolatott egy vágón szenet, ami már régebben ott feküdt, aztán eladta az egészet egy szénkereskedőnek. Nagy szekereken hordatta el a szenet, még a pályamunkások is segítettetek neki a kirakodásnál, mert, hogy sürgős volt, tetszik tudni. Most van annyi pénze, hogy egy évig is elég lesz neki. Tavaj meg Nizsni-Novgorod mellett kifosztott egy gazdag parasztasszonyt. A menyecske ura a fronton volt. Az őrmester beállt hozzá dolgozni. Szorgalmasan dolgozott a földeken egész nyáron, nagyon szépen viselkedett. Templomba is eljárt, otthon is sokat imádkozott... Aztán megtetszett az asszonymak a pleni. Ősszel már egy ágyban aludtak. Az asszony mindent rábízott az őrmesterre. Megmutatta, hogy hol tartja a pénzét, az aranyait. No aztán, hogy az asszony őszutolján elment a nizsni-novgorodi vásárra, mire hazajött, a pleninek csak hült helye volt. Mindenéből kifosztotta az asszonyt. Még a gazda subáit és filccsizmáit, ingeit is elvitte emlékébe. Meg az összes pénzt. Aztán, hogy ne kelljen gyalogolnia, hát az egyik lovat is befogta a kosárkocsiba és úgy hajtott át a másik guberniába. Nosza üthették a nyomát... Hát így van ez itt főorvos ur...

A gyomrom hangosan korgott az éhségtől. Megvakartam a fejembúbját.

— Nehéz ügy... nehéz... nyögtem ki.

A kis rongyos pleni elővett a kabátja béléséből egy gyűrődött piszkos ív papirost.

— Ide írja csak a nevét, a többi közé.

Végig olvastam a névsort. Csupa tiszt, őrnagytól, kapitánytól lefelé, valamennyien elismerik a kisebb-nagyobb kölcsönök felvételét és kötelezik magukat az összeget otthon koronákban visszafizetni. Aláírás — lakcím.

—Hm! Hát jól van barátom, ha már olyan szíves, hát adjon kölcsön ötven rubelt, majd otthon köszönettel megadom...

—Ötven rubel? Avval el se kezdek. Adok legalább háromszázat. Három Jekaterinkát. Kétszerannyi Kerenszkyt kap érte az oroszoktól. Tölem úgylis ellopják a barakban... Magánál pedig biztos...

—No jól van, nem bánom. Ide azzal a két darab százassal. Több pénzre nincs szükségem. Remélem hamarosan kórházba kerülök és aztán lesz ott rendes ellátásom és fizetésem...

Felvettem a kétszáz rubel kölcsönt.

Ugyan mit mondana erre a káundká Reglama? »Standesgemäss«?... Ranghoz illő... Éh-ostobaság az egész. Üres a gyomor...

Hálásan szorítottam meg a kis toprongyos hadifogoly kérges, fekete, piszkos, kidolgozott kezét...

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

A pénz életet öntött belém

Bementem a barakba. A fiúk sakkoztak a hosszú kaszárnya-asztal mellett. Sakkversenyt rendeztek. Első díj: egy fehér bulki.

Horvát medikust kerestem, szubotikai földimet. Az ágyán hevert lehunytt szemekkel. Oda mentem hozzá:

— Horvát, beszélni akarok veled.

— Tessék.

— De nem itt. Gyere ki a folyosóra.

A folyosón az ablakszögletbe vontam:

— Tudod, nem akarom, hogy a többiek észrevegyék. Mondjad csak: mikor szöktél ki utoljára a városba? No ne is tagadd. Szombat éjjel is meglestelek: ruhástól fekszel le az ágyba, aztán amikor mindenki alszik, lábujjhegyen surransz ki a barakból és csak hajnalban térsz vissza.

— Csak egyszer voltam Moszkvában, esküszöm.

— Ne esküdj! Én kettőről tudok.

— Háromszor voltam már kint...

— Csirkefogó! És ha elcsípnek az örök, a csehek, akkor valamennyien szenvedhetünk miattad. És ha véletlenül golyót kapsz a hasadba?

— Ne tessék elárulni a többieknek...

— De ha rajtacsípnek és megszigorítják az őrizetet...

— Egy jó nőm van Moszkvában.

— Tőlem lehet kettő is. Közelebb húztam magamhoz a fiút és szinte a fülébe súgtam:

—Ma éjjel én is veled tartok...

—De én a kerítésen keresztül mászom ki, ott a nyírfák mögött.

—Annyi baj legyen. Tudod, hogy mindig sportember voltam, jó tornász...

—Nő?

—Kell a fenének, Ilyen gyenge kásakoszt mellett...

—Hát akkor?

—Balettet akarok látni. Orosz balettet.

—Pénze van?

—Van.

—Mennyi?

—Van *elég*. Kölcson.

—Én is szeretnék felvenni, Van még a pasznak pénze? Hogy hívják? Melyik barakban?

—Jut neked is. Kiismered már magad Moszkvában?

—Mintha otthon volnék. Tudniillik a nőm kiségitett néhány száz rubellel, de azért felvették a lágerben is néhány százat. De csak cárit. Nagyszerű nő. Még békében jött Moszkvába. Színésznő, vagy ilyesféle. A férje: moszkvai mérnök, bevonult tizenhatban. Majd bemutatom a nőmet. Isteni nő...

—Rendben van, de én ma este balettet akarok látni.

—A germán orvos jött ki a folyosóra. Mellénk állt, mahorkát kért. Fülelt: szerette volna tudni, miről suttogunk.

—Tehát? — néztem kérdőleg Horvátra.

—Csak minél korábban, de úgy, hogy a fiúk észre ne vegyék, mert a bécsi fogfúró nagyon figyel. Ideges, rosszul alszik. Aztán a csehek...

—A barak mögött találkozunk...

Aznap este kilenc órakor már benn voltunk Moszkvában, a széles, elegáns Tverszkáján.

Furcsán festettünk a jól öltözött járókelők között. A fejünkön szürke, orosz katona-sapka, félre csapva, fekete, kopottas német vasutas kabát és alul katonai sárgabőr lábszárvédő, hatalmas bakancsok.

Az operaház előtt elváltunk. Horvát ment a nője után, én pedig felszöktem a karzatra. Éppen felvonásköz volt. Háromfelvonásos balettet adtak: a tengeri kalóz elrabol egy gazdag lányt, magánál tartja zálogul, de szerelmes lesz a lányba. A kalózok fellázadnak és lemészárolják a szerelmes párt. Megható történet...

Valóságos békebeli előadás volt. A színházban megfeledkeztem arról, hogy háború van, hogy hadifogoly vagyok és hogy a bolsevik csapatok már Vologdát és Jaroszlávot is elfoglalták és nyomulnak Moszkva felé.

A legjobb hangulatban távoztam az Operából. Egész éjjel céltalanul bolyongtam a nappali fényárban úszó, gazdag Moszkva uccáin. A Tverszkáján szerelmes párok surrantak el mellettem. A nők az orruk hegyéig bújtak el prémbundájukban. Nagyokat kacagtak. A Krasznaja Ploscesad rossz kövezetén gumikerekű elegáns kétlovas lihácsok és trojkák repültek. A járda szélén: vendégre váró cserkésző egyfogatú izvoscsik. A lehetetlenül keskeny ülésű kocsikban a férfiak mindenütt átölelve tartották a nőket. A csájnájáukban vidám balalajka ütemére énekeltek férfiak, nők vegyesen. Részeg emberek dülöngtek az uccán, lépten-nyomon belémütődtek. Mindenféle katona, uniformis, sok tiszt.

Az állomás felé vezető úton egy gyalogezred menetel énekelve teljes hadifelszerelésben. Csupa fiatal, életerős legény.

Az egyik mellékuccában betértem egy har-

madrangú csajnájába. Részeg katonák, matrózok és munkáskinézésű emberek mulattak itt harmonikaszó mellett. Forradalmi dalokat énekeltek, a pincérlányokkal évődtek. Megittam egy cukornélküli csaját, megettem néhány húspirogit és tovább álltam.

Már hajnalodott, amikor nekivágtam a külvárosba vezető útnak. A villamos sínek mentén haladtam. Még mélyen aludt a láger. Sikerült átjutnom a kerítésen.

Pár perc múlva már az ágyamban voltam.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

Későn ébredtem fel. A kipjátok forró vize már rég kihűlt. A szakácsok már feltették főzni a mindennapi kását.

Fogoly társaim az asztal mellett sakkoztak.

Egy csoport modern nyelveket tanult. Zimányi doktor a nadrágját foltozta. A lágerben egyedül csak én tanultam oroszul és már annyira haladtam, hogy az orosz újságokat is megértettem. Mindenki kinevetett: minek az orosz nyelv? Tán csak nem akarok itt maradni? Hisz úgylis meggyünk nemsokára haza! Karácsonyra otthon leszünk ...

Eichler ágya a kályha mellett volt. Szorgalmasan fűtött és egyik mahorka-cigarettát a másik után szívta. Az egész termet bebüdösítette. Szombat lévén, sóletet rakott a kályhába. Valahol szerzett fehér babot. A nemes orvosok evőedényeiket mosogatták el.

Horvát még aludt, sőt a kenyérosztást is elaludta.

A kenyérosztást a bécsi fogorvos végezte egy szigorló orvos segédletével. Pontosan egyenlő darabokra vágta a hatalmas, idomtalan sártömegre emlékeztető szalmás, fekete kenyeret. Még csak egy morzsával se jutott több a másinak. Névsor szerint járultunk az asztalhoz és mind-egyiknek a sorba rakott kenyér következő darabja jutott. Válogatni nem volt szabad.

Horvát kenyere az asztalon maradt.

Csak a kásakiosztásnál találkoztam vele. Óra hosszat váraoztunk a sorban, míg sorra kerülünk.

—Holnap estére meg vagyunk híva a nőmhöz csajára — fuvolázta fontoskodva a fülembé.

—Rendben van. Csak tudnék szerezni valami civilruhát.

Horvát bevallotta, hogy ő már szerzett, a nadrágját kölcsön adhatja.

Aznap az orosz katonák arról beszéltek, hogy a bolsevisták már közelednek Moszkva felé, már elfoglalták Tvert és Borodinót.

Borodinó? Itt vivta Napóleon legnagyobb csatáját száz esztendő előtt és a győztes francia csapatok előtt megnyílt az út a szent város, Moszkva felé. És most orosz az orosz ellen küzd a borodinói síkságon.

A bolsevista csapatok, a vörös gárdisták közelednek Moszkva felé... Kik ezek a bolsevikik? Szabadulást hoznak a hadifoglyok számára, akkor csak jöjjenek, de mi lesz velünk, ha ezek még szorosabbra fogják a gyűrűt körülöttünk? Boise. Ez a szó annyit jelent: többet. Tehát: több. De miből lesz több? A szabadságból? Trockij vezeti őket Moszkva ellen. A csapatában munkások, parasztok, frontszökevények harcolnak.

A barakkomandás cseh altisztek feltűnően jól bánnak velünk...

Másnap délután észrevehetően meg volt zavardva az őrség. A lágerparancsnok, az alezredes nem mutatkozott. A konvojok otthagyták őrhelyeiket és a kis őrszobában szobránját tartottak.

A cseh altiszteket se láttuk sehol, pedig felkuttattuk utánuk az egész lágert. Még a konyhá-

ba is benéztünk. Egyszerűen elpárologtak, el se búcsúztak. Azt se mondták, hogy befellegzett. Horvát civilruhába öltözött és értem jött.

— Mehetünk főorvos úr!...

A kiskapu tárva-nyitva állott. Néhányszor elsétáltunk az őrszoba előtt, az ablakon benéztünk és láttuk, hogy a katonák hangosan vitatkoznak a sztarsival. A nyitott kapun keresztül, felemelt fővel távoztunk. Milyen kellemes érzés: egyszerűen kisétáltunk, tüntetőleg.

Még világos volt, amikor villamoson Moszkva főterére értünk. Nagy Péter cár hatalmas szobra elé.

A villamoskocsi zsúfolva volt. Mi a lépcsőzetén utaztunk, összepréselve.

Egyszerre csak Horvát magáról megfélemlenve kiáltott fel:

— A nőm! Itt van a nőm, a drága asszony.

Leugráltunk a már mozgásban levő villamosról. Horvát néhány ugrással utolérte az elegáns szilkszin bundában lépkedő hölgyet. Párányi cipőin szürkeprémes hócipőt viselt. Valóban így mesziről pompás alakja volt. Szinte irigyeltem Horvátot, a szerencsés fickót.

Bemutatott neki Horvát.

Majd hanyatt vágódtam... Az »isten nő« egy sovány, sáppadt, behorpadt arcú, kiaszott öreg nő volt. A veszedelmes életkoron jóval túl. Az arcbőre fakó és ráncos. Még a sok púder, sminké és pirosító se takarta be a ráncokat. Milyen ülő szürke szemei alatt ijesztő, fekete karikák.

Magyarul beszélgettünk.

— Feljön hozzám teára? — kérdezte mosolyogva, miközben kivillantak sárga fogai.

— Nagyon sajnálom, nagyságos asszonyom, de ma lehetetlen... eligérkeztem... Talán, ha megengedi egy más alkalommal... Vásárolni is szeretnék egyet-mást...

Pedig milyen szívesen tettem volna eleget a kérdésesült magyar táncosnő meghívásának, hisz egész nap nem ettem egy falatot se. Dühömben akkorát boksoltam Horváth oldalába, hogy valósággal feljajdult szegény. Megérdemelte.

Elbúcsúztam tőlük.

Nekivágtam a Tverszkája-Ploscsádnak.

Feltűnt, hogy a város centrumában nagyon szaladoznak az emberek. Fiatal tisztok, kadetok, jól öltözött úriemberek. Pár pillanatra megállanak, néhány szót váltanak egymással, azután futnak tovább. Igen: valósággal futnak. Egyik-másik civilnek puska lóg a vállán. Manlicher.

Társzekerek gördülnek végig a rossz kövezen telve ládákkal, ágyneműkkel. A kocsikon kétségbeesett arcú nők, síró apró gyerekek. A szekerek Moszkva keleti kapuja felé tartanak. Mi ez? Valóságos népvándorlás... Minden irányban roskadásig felpakolt kocsik, trojkák. A kereskedők sietve zárják be üzleteiket. Elej-teti szavak jutnak a fülemhez:

—Kraszniyi gardéci.

—BoJseviki...

—Prokláti...

—Bozse szahrani...

—Ne dáj Bog...

Egy nagytrafik elé értem. A trafikos izgatottan pakolt. Amerikai pipadohányt vettem és rövid angol pipát. A trafikos sietve húzta le az üzlet redőnyét, aztán ő is szaladt a többi után.

A trafik előtt pipára gyújtottam. Kéjesen élveztem az illatos dohány füstjét.

Fiatal tisztok ágyút vontattak a térre, aztán elrohantak.

Egy diáksapkás fiatalember az ágyú mellett szaval, gesztikulál. Alig akad néhány hallgatója.

Egy magasrangú tiszt ugrott elé. Megismertem. Az alezredesünk volt, a kozsuhovói lá-

ger parancsnoka. Valamit kérdezett tőlem. Nagyon gyorsan, idegesen beszélt. Aztán megismételte a kérdést hangosabban, még jobban hadarva. Dühös voltam: ennyi ember az uccán és pont engem szólít meg. Csak fel ne ismerjen valahogy ...

Zavaromban csak ennyit tudtam kinyögni:

— Ne znaju...

Haragosan legyintett a kezével és ott hagyott.

Micsoda buta véletlen. Szerencsére nem ismert fel.

Kisebb-nagyobb csoportokban menetelnek felfegyverzett civilek a Kreml irányában. Két páncélautó követi őket. Aztán megrakott paraszt-szekerek végeláthatatlan sora.

Egyszer csak a Kreml felől puskaropogást és gépfegyverkattogást hallok. A jól ismert zene...

— No ennek a fele se tréfa... Gyerünk csak.

Futni kezdtem és bár éreztem a tréninghiányt, rövidesen elértem a Krasznája Plosztyadot. Útközben jobbról-balra csattantak a fegyvergolyók, bűgva pattantak vissza a kövezetről. Hullott a vakolat és csörömpölve potyogott le az uccára a sok ablaküveg. A Naberezsnaja ulicán keresztül akartam elérni a Moszkva folyó partját. Mindenütt fegyveres emberek igazoltatták az embereket. No még csak ez kellett... Újabb csattanások, fegyvergolyó gellerek, üvegcsörömpölés, jaj és sikoly.

Az uccán elfogtam egy izvoscsikot. Megkérdeztem, mennyiért visz ki Kozsuhovóra. Kétszáz rubelt kért. Megmagyaráztam neki, hogy én nem a rossz gebéjére alkuszom most. nem a lovát akarom megvenni, mindössze egy fuvart akarok...

Faképnél hagyott.

Srapnel robbant szét a fejem fölött. Pár perc

múlva hatalmas robbanással ekszplodált egy kis-kaliberű gránát az ucca kövezetén. A légnyomás nagy körzetben betörte az összes ablakokat.

— Pardon... Hol vagyunk: a fronton, vagy hadifogságban? Elég volt nekem már az ágyúzásból.

Kadettek, tiszték, diákformájú legények, elegáns urak rohantak összevissza és taláломra lövöldöztek.

Teljes volt a fejetlenség.

Újabb gránát a postaépületet találta telibe.

No itt alaposan belekeveredtem. Kellett ez nekem? Milyen jó dolgom volt a csendes lágerben. Az ember maga keresi a vesztét. Úgy kellett... Most, ha a lágerben ülnék, tőlem ugyan lövöldözhetnének.

Pár hónap előtt azt hittem, hogy nem hallok többé ágyúzást és ime... Most itt kell elpusztulnom?... Ostoba dolog...

Az uccán sebesültek vánszorogtak hangosan jajveszékelve. Amott halottat visznek fegyverekből hevenyészett hordágyon. Mellettem siránkozik egy öregasszony. Comblövést kapott. Bevezettem a szitkolózó, síró nénikét a szomszéd csájnájába. A tulajdonos, hatalmas, vastagnyakú elhízott orosz szörnyen meg volt ijedve. Bekötöttem az öregasszonyt. A kávéház helyiségében a kaszírő sírógörcsöket kapott, egy másik éltesebb úriasszony pedig az Ikon előtt imádkozott, sűrűn *vetette* a keresztet. A villanylám-pás kialudt. Gyertyát gyújtottak.

A vendéglősnek megmondtam, hogy hadifogoly vagyok.

— Ausztric?

— Nem, magyar.

Mikor megtudta, hogy orvos vagyok, azonnal megkínált csajával és könyörgött, hogy maradjak mellette és védjem meg a bolsevikiektől,

mert hallotta, hogy a vörösök nem bántják a pleniket.

Az egyik percben sírt, a másikban öklét rázva kiabált:

—A szent Moszkvát nem adjuk fel! Utolsó csepp vérünkig kell megvédenünk...

Aztán a kapuhoz ugrott és gondosan bezárta.

Amikor az ágyúzás megszűnt, előjött a pincéből a felesége és egyetlen leánya. Szófia is.

Csinos kis fruska volt Szófia. Különösen a lábai voltak formásak. Titusz-fej: rövidre vágott szőke haj, kék szemek, alabástrom arcbőr. Nagyon szép jelenség volt. Vagy csak azért tűnt fel olyan szépnek, mert már hónapok óta nem láttam ilyen közelről nőt. Izmos kezeit sokáig szorongattam. Már nem figyeltem a lövöldözést.

Szófia a szemembe nézett, sokáig vizsgálta az arcomat, aztán csendesen mondta:

—Éhes?

—Nagyon...

El voltam tőle ragadtatva. Tehát nemcsak bájos, csinos, hanem okos is.

Ennivalót hozott: fehér lisztből készült süteményeket és vagdalt húst, kotletet.

Mialatt teletömtem magam, kacéran kérdezte:

—Nem fél?

—Mitől?

—A lövöldözéstől

Megmagyaráztam neki, hogy én már nagyobb lövöldözéseket is átéltem szerencsésen.

A lövöldözés lassankint szünetelt. A hajnal csendje ült a lomha nagy fővárosra.

A gyertyák már leégtek, a ház népét sorra nyomta el az álom. Mi még mindig ott ültünk a csajnája egyik padján, egymáshoz simulva. Hideg volt. A kályhában kialudt a tűz. Mi nem fáztunk.

Reggel lett...

— Kedves ... kedves Szófia. Nekem mennem kell.

Elbúcsúztam tőlük. Kölsönösen leírtuk egymás címét. Isten hozzádot mondtam Szófiának, hogy aztán soha az életben ne lássuk egymást többé.

Ezen az éjszakán nagy meglepődöttséggel konstatáltam, hogy egészen jól beszélek már oroszul.

Az uccán a hideg szél rövidesen kiverte szememből az elmúlt éjszaka szép álmát. A nagy tereken barikádokat emelt a városi polgárőrség. Az uccákon a felszedett kövezetekből lövészárkokat rögtönöztek a védők. Hogy jutok én viszsa a lágerbe?

Szerencsémé egy kis csapat hadifoglyot vezettek el mellettem ...

Valamennyinek ásó és csákány volt a kezében. Hozzájuk csatlakoztam. Az egyik öreg hadifogoly kezéből kivettem a csákányt és a vállamra vettem. Megtudtam, hogy egész éjjel lövészárkokat ástak és most viszik vissza őket a lágerbe.

A fogolytranszportnak utat nyitottak az uccákon ácsorgó polgárőrök. Egy óráig tartó gyaloglás után »haza« érkeztem. A kapukat nyitva találtuk. Sehol egy őr. Fogoly társaim a víztorony erkélyéről és a barakok tetejéről bámultak Moszkva felé, ahol újabb erővel indult meg az ágyúzás.

Horvát még nem érkezett vissza, az ágya érintetlen volt. A lágerben ünnepélyes csend honolt. A hadifoglyok csoportokba verődve tárgyalták az eseményeket.

Az őrök a szobájukban horkoltak.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

Hat napig tartó szakadatlan ágyúharc és elkeseredett kézítása után november közepén Moszkva is vörös kézre került. Éjjel-nappal dörögtek az ágyúk: hatalmas gránátok robbantak szét a Kreml ősrégi tornyain, gömbölyű templomkupoláin. A kadettek és a fehér gárdisták elkeseredetten harcoltak a Kreml várfalai mellett, de a túlnyomó erő előtt végül is kapituláltak.

És mindezt mi »páholyból«, a láger víztornyáról néztük végig, akárcsak a fronton a vezérkari tisztek. Nem tudtuk mi vár ránk. Mit hoznak a vörösek? Titokban örültünk a változásnak. Abban reménykedtünk, hogy az új rezsim alatt már úgyse fordulhat rosszabbra sorsunk.

Kozsuhovó szegényei nagy lelkesedéssel fogadták a vörösöket.

Néhány vöröskokárdás katona jött be a lágerba. Ez volt a megszólításuk: tovaris, elvtárs. Nagy beszédet mondott a sztársi, aztán sarkon fordult és elment.

Pár hetes volt már a moszkvai vörös uralom, de bizony keveset törődtek velünk a tovarisok. A vörös gárda úgyszólván ellenállás nélkül foglalta el az északi vasútvonal mellett Vjatkát és Permet, délfelé Tulát, Kazánt és Számárát.

A láger élelmezése egyre rosszabb lett. Az élelmiszer üzletek legnagyobb része be volt zárva úgy, hogy még cári pénzért se vásárolhattunk.

A lakosság a kis számolócédula Kerenszky pénzekkel szemben bizalmatlan volt.

A láger létszáma is egyre nőtt. Mind több és több lerongyolódott hadifogoly sodródott a lágerbe, miután kiint elvesztették állandó munkahelyeiket. De lágerbe szöktek azok a plenik is, a kik a városban és a környező falvakban rosszat tettek a tűzre. A létszám szaporodásával egyenes arányban romlott az élelmezés is.

Hol voltak azok a »jó napok«, amikor még kását kaptunk?... Most már kása se volt, csak kenyér és kipjatok.

A novemberi vörös forradalom után leesett a hó. Szerencsére még volt egy kevés tartalék fűtőanyagunk. A legénység állandóan zúgolódt. Munkára nem vitték ki őket és a lágerparancsnok — a régi alezredes — saját szakállára újból megszigorította a foglyok őrizetét azon a címen, hogy »baj ne érje szegényeket« és hogy el ne keveredjenek valahogy a vörös katonák között.

A nyomorúság és koplalás újból elviselhetlenné vált, különösen sokat szenvedtek az igazán becsületes, lerongyolt, kidolgozott, agyongyötört, beteg legénységi foglyok.

Itt nincs más hátra: segíteni kell a bajokon, így nem mehet tovább... Háromtagú küldöttséget állítottunk össze. Rajtam kívül Steinhofér doktor és egy Schultze nevű germán doktor vállalkozott. Jelentkeztünk az alezredes irodájában.

Az alezredes barátságosan fogadta a küldöttséget. Éppen ebéd utáni csájáját fogyasztotta a csészealjából, jó öreg orosz szokás szerint. A csáját a fogai közé rakott cukordarabkán szűrte át. Bennünket is megkínált csájával és hosszú cigarettával, papiroszival.

Előadtuk a panaszunkat: az élelmezési al-tisztek *lopnak*. Meglopják a háború nyomorultjait, a hadifoglyokat. Élelmiszert, kását, zsírt, olajat lopnak. A civileknek adják el és a lopott

pénzen külön konyhát vezetnek. Szemtanúkra hivatkoztunk. Megneveztük a tolvajokat és az orgazdákat a szomszéd vasutasok személyében. Kértük a bajok sürgős orvoslását.

Az alezredes zavartan fogadta a leleplezéseket, jegyzeteket készített, jegyzőkönyvet vett fel, amit alá is íratott velünk. Aztán szívélyesen elbeszélgetett velünk, megkínált bennünket csajával, cukorral és szavát adta, hogy *már holnap* rendet fog teremteni.

Többször ismételte ezeket a szavakat:

— Uzsaszó! Bez obrázija!

Aztán lekezelt velünk és újabb ígéretekkel barátságosan elbocsájtott bennünket.

Diadalmasan mentünk vissza a barakba és jelentettük a nagy sikert. Különösen a legénységi barakokban volt nagy az öröm. Éltették az alezredest és előre örültek: hogyan fog a parancsnok a tolvajok körmére koppintani.

Aznap este dupla csaját ittunk és még énekelünk is mellé.

Az alezredes igazán úriember módjára bánt velünk, mindent megígért. Megbízhatunk benne. Talán már holnap zsírral készítik a kását...

Éjjel két óra felé szuronyos örök *névszer int* keresték a küldöttség tagjait, de lista szerint összeszedték a húsz tagból álló medikus-csoportot is.

A konvojok nem éppen udvarias hangon keltegették sorra az orvosokat és szanitész zászlósokat, öltözni!

— Sztáváj! Szkaré... hangzott a parancs. Álmosan, nehézkesen kászolódtunk ki az ágyból és a hideg barakban öltözködni kezdtünk..

Nem értettük az egészszet.

Az örök türelmetlenül ordítottak:

— Páigyom! Sztavaj!

Vegyes érzelmekkel készülődünk, csoma-

goltunk. Mit akarnak ezek velünk? A bumágák-ból megtudtuk, hogy *utazunk*, de hogy hová, azt az örök se tudták. Nem tudtuk mire vélni az egészet.

Igen ... igen. Itt a jutalom. Itt a parancs. Kórházakba vezényelnek bennünket, hogy dolgozzunk. Hisz oly nagy az orvoshiány. Mindenütt járványok pusztítanak. Tizenötben igen sok orvos halt el kiütéses tífuszban.

Steinhofer doktor idegesen rágta mahorkáját.

— No fogfúró, most aztán gyerünk a fúróval ... Micsoda prakszisod lesz. Vagyont fogsz szerezni — szoltunk oda a fogorvosnak csomagolás közben.

Mindenki örült. Csakhogy végre megszabadulunk a lágertől... Szabadok leszünk! Tiszta dolog: az újjászületés órája ütött. A megváltó szabadság! Vöröskereszt kórház... hadifogoly kórház... Csakhogy innen kiszabadulunk!

Horvát azon kesergett, hogy még el se búcsúzatott imádott nőjétől. Eichler hallgatott. Neki rossz sejtelmek voltak. Kapus szanitész-zászlós Zimányit kérte, hogy vegye maga mellé segédnek a kórházba. Lukács mellém szegődött. Szegény fiú azon bosszankodott, hogy éppen akkor vezényeltek el bennünket Kozsuhovóról, amikor úgyszólván napról-napra várta hazulról a menyasszonya válaszát. Most újból mennyi idő fog eltelni, amíg az új címét megtudják.

A moszkvai nyugati pályaudvaron egy személyvonathoz csatolt marhakupéba gyömöszöltek bennünket. Ez is emeletes priccsre berendezett tyepluska volt. Az öregebbek a felső priccsre a fiatalabbak az alsó deszkákra helyezkedtek el. Mire elindult a vonat, kis vaskályhánk csak úgy ontotta a meleget. Szenet és fát a mellettünk pöfékelő mozdonyról vettünk — kölcsönbe.

Már harmadik napja utaztunk a marhakocsi-

ban, de még sejtelmünk se volt utazásunk vég-céljáról. Mindössze csak annyit tudtunk, hogy észak-nyugat felé visz bennünket a vonat a vologdai fővonalon.

Kérdezősködésünkre a sztarsi csak annyit mondott:

— Neznaju...

És vállat vont.

Úgy látszik mégis Eichlernek volt igaza: ebből az utazásból nem látszik ki semmi jó.

Útközben talákoztunk hadifogoly transzportokkal. Az állomásokon elbeszélgettünk. Mindenki a maga ezredbeliét kereste. Furcsán hangzott a csendes orosz állomásokon a kiabálás:

—Hatvanötösök!

—Nyolvanhatosok!

Ők se tudták, hogy hová, merre viszik őket. Beszéltünk olyan régi hadifoglyokkal, akiket már egy hónap óta egyik lágerből a másikba vittek. És mindenütt elutasították őket. Egy hónap óta úton vannak.

*

Az éjszakák már nagyon hidegek voltak. Szerencsére győztük fűtőanyaggal.

A negyedik éjszakán a kísérő örök valahogyan szamagonkához jutottak és berúgtak. A lopott szénnel alaposan befűtötték a tyepluska vaskályháját.

Éjfél lehetett, amikor irtózatos füst fojtogatott. Az utolsó vagonnak kapcsolt tyepluskánk úgyszólván a levegőben úszott és úgy himbálózott, dülöngött jobbra, balra, mint viharban a hajó. A kocsiban koromsötétség volt. Nagy nehezen gyufát gyújtottam, de a vastag füst azonnal eloltotta a gyufát. Társaim valamennyien mélyen aludtak. A hintázás mély álomba ringatta őket.

Fellármáztam a fiukat:

— Ajtót nyitni! Megfulladunk! — kiáltottam torkom szakadtából.

Többen egyszerre ugrottak a hatalmas tolóajtóhoz, hogy kinyissák. Az ajtó nem engedett. *Be volt fagyva.* Valakinek sikerült gyertyát gyújtani. Az örök mozdulatlanul heverték a padlón, közülünk is kettő félholtan feküdt a priccsen.

A fejem mellett lévő kis vasablakot feszítgettem teljes erőmből. A megfulladás veszélye, a halálfélelem hihetetlen erőt adott.

Egy pillanatra újra átvillant a gondolat agyamon:

— Hát mégis el kell pusztulni...

A kis szellőztető ablak nem engedett. Lenn a fiúk feszítgették a hatalmas ajtót, fenn a kis befagyott ablakkal küzdöttem.

A füst mind jobban fojtogatott, ráült a mellemre. Alig tudtam lélegzni. Végső kétségbeesésben bakancsom sarkával addig rúgtam az ablakot, amíg engedett. Jéghideg friss levegő áramlott be a robogó vagonba. Még csak annyi erőm volt, hogy kidugjam a fejemet a friss levegőre. Mellettem valaki taszigált és kétségbeesetten tárogatta a száját az ablak felé. A kis ablaknyílásban azonban csak egy fej számára volt hely.

Közben társaim valósággal üvöltöttek a kétségbeeséstől. *Az életükért harcoltak.* Hátra pillantottam ... Öklükkel verték, körmükkel kaparták, rugdosták az ajtót. Pillantásom az örök szuronyos fegyverére esett. Teleszívtam magam friss levegővel, ajtóhoz ugrottam és az örök szuronyaival nagy nehezen sikerült kifeszítenem társaim segítségével a tolóajtót. A kétoldalt beáramló hideg levegő csakhamar kivitte a fojtó füstöt. Az ajtó peremét szegélyező vastag jégpáncél jelezte, hogy életveszedelemben forogtunk

Kimerülten másztam vissza fekvőhelyemre, betakartam magam a fekete vasutaskabátommal és mielőtt elaludtam volna, odaszóltam a mellettem kábultan fekvő Eichlemek:

— Eichler! Most kvittek vagyunk...

Undorító dolog... Az ember megmenekül a gránáthaláltól és egy száguldó, piszkos, orosz tyepluskában fejezze be életét? Eh, ostobaság! Most már élni, élni, élni akarok..

Ezen az éjszakán újból érettségiztem. A matematika nem ment sehogyse. A professzor megpördölte vastag bajuszát, megcsóválta a fejét és éles hangon mondta:

— Meg kellett volna ezt tanulni...

Mi lesz velem, ha megbukom az érettségin?

Platz Bonifác érettségi elnök ágyúból lőtt rám... Világosan hallom az ágyúzást, pedig már ébren vagyok...

Álmosan ébredtek fel az örök reggel;

Az éjszakai kalandról mit se tudtak. Dühösen káromkodtak, amikor látták, hogy a szuronyok el vannak görbülve.

Kivagoníroztak bennünket egy kis állomáson. Az állomás homlokzatán ez a rövid kis szó állott:

Buj.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

Így hívták ezt az állomást: *Buj*. Nem a csúf-neve volt ez a falunak, hanem az igazi. A furcsa nevű állomás a Vologda felé vezető vasútvonalon fekszik. Kapus zászlós még szójátékokat is csinált jókedvében a falucska nevéből.

Jó kedvünk volt: közel járunk a várva várt kórházi beosztáshoz. A legfőbb ideje, hiszen már teljes öt hónap óta lóg a levegőben, bumlizunk, kérvényezünk, éhezünk a legnagyobb bizonytalanságban. És a hadifogolykórházakban nagy az orvoshiány . . .

Most aztán végre dolgozhatunk...

Az állomás perronján csájáztunk. Valóságos embergyűrű vett bennünket körül: báméskodó férfiak, nők, gyermekek. Már két éve nem láttak hadifoglyokat. Még az állomás csinovnikjai is abba hagyták a csájázást, hogy megnézzék, mi-féle fogolytranszport érkezett a faluba.

A jókedvet, bizakodást csakhamar szomorúság váltotta föl. Megtudtuk a civilektől, hogy Bujban nincsenek hadifoglyok, a vidéken kórház sehol sincs és hogy a legközelebbi láger ide százhusz vertsznyire van Vetlugán. az is *büntető láger*. A sztársi is megkapta a bumágákat az állomás katonai parancsnokától, világosan állt az íráson utazásunk végcélja: *Vetluga*. A starsi azonnal kiadta a parancsot az indulásra: *gyalog* kell megtennünk az utat Vetlugáig, mert vonat nem vezet oda.

Százhusz verszt... a decemberi hidegben.

Most már ráeszméltünk a kozsuhovói lágerkomandáns »szívességére«. Hogy majd azonnal fog intézkedni... Úgy látszik radikális megoldást talált az ezredes... De ki gondolta volna? Milyen szívesen fogadta a küldöttséget, milyen barátságosan kezelt velünk ... Hm. Csak nem volt része a panamában az alezredesnek is...? No ezt jól megcsináltunk.

Kórházi beosztást vártunk és büntető lágerbe dugnak bennünket egy Istentől elrugaszkodott helyen, százhusz versztnyire a vasútvonaltól.

Zimányi doktor, akinek csak ritkán hallottuk a hangját, most megszólalt:

—Hát bizony kár volt deputációba menni.

—Wass sagt er? Wass sagt der Zimáni?
— kérdezték izgatottan a német orvosok.

Eichler megsimogatta borostás állát:

—Most már késő minden, — mondotta — az oroszokat nehéz kiismerni...

—Én tudtam előre, hogy rossz vége lesz a dolognak, amikor éjszaka kihúzzák az embert a meleg ágyból — tette hozzá Lukács...

Horvát nagyokat sóhajtozott. Kék szemei könnyben úsztak, amint nehezen kinyögte:

— Csak legalább elbúcsúzhattam volna a nőmtől... Adott volna pár száz rubelt...

Schultze, a német orvos ezt hajtogatta:

— Ha én ezt tudom!...

Ja igen... ha *ezt előre* tudtuk volna... Ha az ember mindent előre tudna. Ha tudtam volna hogy kitör a világháború, akkor *még békeidőben* kidobattam volna magam a katonaságtól: és most legrosszabb esetben valamelyik vöröskezes kórházban dolgoznék — otthon. Ha tudtam volna... Hm. Nem is volna bolondság, kis káder... kórházi beosztás...

A bécsi fogorvos idegesen szívta mahorkáját:

— Ki gondolta volna, hogy az alezredes... Esetleg részt is kapott... De hiszen Oroszországban semmi se lehetetlen ...

December első vasárnapja. A hideg nappal még megjárta, de éjjel elviselhetetlen volt. A vidéket vastag hóréteg fedte. A kis orosz faházak alig látszottak ki a hóból, a háztetők roskadoztak a méteres hóréteg súlya alatt.

Alig látni az uccán embert. Itt-ott feketélik a vakító kék hóban egy-egy fekete árnyék: fülig subájába burkolózó alak filccsizmában topog a ropogós hóban. Mindenki a meleg kályha mellé bújik a szamovár közelébe. A gondosan bezárt ablaktáblákra a csikorgó hideg jégvirágos függönyöket rajzolt.

Furcsán festünk az uccákon könnyű kábatokban, nyári katonasapkákban...

A sztarsi kiadta a parancsot:

— Gyalog megyünk tovább. Peskom!... Meg akart bennünket ijeszteni.

Amikor erélyesen tiltakoztunk a gyaloglás ellen és amikor kijelentettük, hogy gyalog egy lépést se teszünk, inkább meghalunk, a sztarsi kemény szíve is megpuhult. Amikor pedig »felsőbb parancsra« hivatkozott, néhány cári rubel megnyugtatta lelkiismeretét.

Beleegyezett, hogy *saját költségünkön* bérelhetünk szánkókat — ha nem akarunk gyalogolni. Maguk az örök mentek szét a faluba — szánkót keresni, mi pedig kenyér után néztünk.

Sorra jártuk a parasztházakat, hogy van-e eladó kenyérük. Az adott kenyérért nem fogadtak el sehol se pénzt.

Mi volt ez, ha nem koldulás?

Hát már itt tartunk: diplomás orvosok, öreg medikusok kenyérért kopogtatnak az orosz muzsikoknál, koldulnak.

Egy óra múlva már az állomás épülete előtt

állottak a kis orosz egylovas szánkók. Apró, hosszúszerű, nagyfejű kis lovak álltak türelmesen a nyakuk felett ívelő »hamut« alatt és vártak az indulásra. A lapos, háromszögalakú parasztszánkók oldalát rudak védték a felborulástól.

Minden szánkóra öt ember jutott: három hadifogoly, egy szuronyos őr és a kocsis. Az én szánkómra Eichlert és Lukácsot osztottuk be, hogy *együtt* maradjon az »ezred«.

Megindult a szomorú menet délnyugati irányban. A holmik mellett csak két ember számára volt férőhely, a kocsison kívül, azért kettő állandóan gyalogolt. De a hideg is könnyebben volt elviselhető menetelés közben. A nagyságos konvoi ur természetesen már magas hivatalára! fogva is állandó »utazó« volt. Végigheveredett a szalmán és — aludt.

Szánkónk mindjárt az út első szakaszánál lemaradt. A kocsis az úton vallotta be, hogy kis vörösszerű lova ma már egyszer megtette ugyanezt az utat.

A kocsis nagy bundájában is fázott. Mi valamennyien csontig fagyunk és így nem éreztük már a — hideget

A ló a mély hóban csak lépésben haladhatott előre a széles, beláthatatlan orosz hómező egyetlen útmutatója az a keskeny szánkónyom volt, a mit az előttünk haladó szánkók hagytak maguk után. Sehol egy ház, vagy telegráfoszlop, kilométerkő, csak erdő, mindenütt csak erdő hómező

Szótlanul bandukoltunk a szánkó után.

Hová megyünk? Milyen sors vár ránk?

Örültünk, hogy legalább a holmiainkat nem kell cipelni. A szánkón feküdt a konvoj mellett Eichler idomtalan nagy katonai faládája, Lukács kicsiny koffere és az én fonott kínai kosaram, a mit Glatstein doktortól örököltem.

Az első éjszakát — negyven verszt után —

egy kis falusi parasztházban töltöttük. A szuro-nyos őr egyszerűen kijelentette a muzsiknak, hogy a házában éjszakázunk. Az egész kis vis-kóban mindössze egy szoba volt. A szobában ba-nyakemencébe épített nyitott tűzhely, ott főztek.

Leheveredtünk sorba a földre, az újságpapí-rokkal beragasztott ablakok alá.

A padló csak úgy hemzsegett a szürke, sváb-bogárszerű fabogaraktól, a tarakánoktól. A faház gerendafalában tanyáznak ezek a bogarak, az oroszok babonából nem pusztítják el őket. Azt tartják, hogy a tarakánok tűzvész ellen védik a gyúlékony faházat.

Csakhamar elnyomott bennünket az álom.

Éjféltájt énekszóra ébredtünk fel. Kinyitot-tam a szememet: azt hittem, hogy álmodom.

A kis szobában körben fonószekek és rokkák voltak elhelyezve és fiatal lányok ünnepi ruhá-ban fontak. Szorgalmasan hajtották a rokkát, villámgyorsan sodorták az orsót, szaporán folyt a munka. A banyakemence felett a kuckóban egy fiatal siheder ült és harmonikáját nyaggatta. Vagy tíz lány font itt egymás mellett, minden lány mögött a legénye. A szoba közepén lógó petróleum lámpás világította meg a festői tarka barka csoportot. Ügyet se vetettek a földön alvó plenikre, ránk se néztek. Szomorúan énekelték:

*Ah vi szénji, moji szénji
Szénji novije moji
Szénji novija klenovija
Reset csetija...*

Aztán felcsendült a sokat hallott Volga-dal*

*Volga, Volga maty rodnájá
Volga matuska rékd...*

Felültünk és szétnéztünk: egy csomó szép, habfehér bőrű lány volt köztük. Megállapítot-tuk, hogy ezeknek az orosz nőknek azért van olyan habfehér bőrük, mert sokat fürdenek.

Lukács mindjárt kiválasztott egy »bárisnyát« a sok közül és elkezdett szemezni vele. Amikor figyelmeztették, hogy otthon menyasszonya van, azt felelte, hogy az orosz lány feltűnően hasonlít a menyasszonyára, tehát nem követ el — csalást. A lány azonban közömbösen font. Lukácsot észre se vette.

Közben újból elálmosodtunk: álomba ringatott bennünket a mélabús orosz dal.

Másnap reggel folytattuk utunkat. A többiek már korábban indultak: láttuk a katonabakancsok nyomát a hóban. Külön ismertük már a *német* orvos, külön a Zimányi doktor szeges cipőjének nyomát.

Estefelé hatalmas hóvihár keletkezett, amely pillanatok alatt elsöpörte a szánkó-nyomokat. Az utat pár perc alatt befújta hóval a szél, a vihar szinte elradírozott előlünk minden emberi nyomot. Hirtelen koromsötétség borult a hólepte tájra. Már alig láttuk egymást. A vihar mind erősebben tombolt és minden irányból hótömegeket csapkodott ránk.

A kocsis teljesen szabadjára hagyta a lovát és ijedten magyarázta nekünk, hogy ilyenkor »buránál« arra kell menni, amerre a ló viszi az embert.

És a kis orosz ló, a Vanyka szaporán lépkedett a viharban. Néha-néha megállt, kifújta; magát, aztán újból nekirugaszkodott. Most már valamennyien a szánkó után gyalogoltunk, hogy megkönnyítsük Vanyka munkáját.

Teljesen ránkesteledett. Olyan sötét lett, hogy már csak szürke árnyékokat láttunk magunk körül. Közben a vihar mind erősebben tombolt, mintha láthatatlan kezek óriási lapátokkal hányták volna a nyakunk közé a havat.

Órák hosszat botorkáltunk, csúszkáltunk, bukdácsoltunk a hóvihárban. Fogalmunk se volt,

hogy merre járunk, de a kocsisunk is teljesen elvesztette a tájékozódást.

A lábainkat már alig éreztük. A fülünk zúgott, a fejünk nehéz volt: valami álmoság lepett meg bennünket. A járásunk teljesen öntudatlan lett, gépszerű.

Eichler, a sok vihart látott zászlós, remegve mondta:

—Nem bírom tovább...

Lukács nyögdécselve tette hozzá:

—Meg kell dögleni az embernek...

Bennem újult erővel támadt fel az érzés:

— Hát mégis csak el kell pusztulni«.

Vanyka, a kis vörös ló se bírta tovább. Nagyokat fujt, prüszkölt, aztán zihálva megállt. A lecsorgó, hóval vegyült izzadtság azonnal jégcsapokká fagyott hosszú szőrén.

A konvoj éktelenül káromkodott, ordított.

A fiatal kocsis sírni kezdett, letérdelt a hóba és imádkozás közben sűrűn vetette magára a keresztet.

A vihar és hóföregteg csak most adta ki igazán teljes erejét: ellenállhatatlan erővel száguldottá végig a nyílt mezőket, minden útjába eső tárgyat elsöpört, betakart.

Eichler szeretett volna rágyújtani, de nem sikerült neki.

— Ha már meg kell dögleni, — mondta panaszosan — akkor legalább mégegyszer utoljára fel fogunk melegedni.

Elvette a fegyvert az őrtől és a puska tusával dühében szétverte idomtalan kofferét, máglyát rakott és a szalma segítségével meggyújtotta. Hasonló sorsra jutott rövidesen Lukács katonaládája is. A holmikat átrakták az én kínai kofferembe.

A felcsapó lángok mellett kissé felmelegedtünk. A meleg látszólag a ló gémberedett lábainak is jót tett. A tűz martaléka lett a szánkó két oldalfája és minden felesleges alkotórésze is.

Még cigarettára is gyújthattunk a tűz mellett.

Óránk nem volt, nem tudtuk hány óra van, de éjfél már elmúlhatott.

A tűz elhamvadt, már csak a parazsa piros-lott bágyadt fénnel.

Szótlánul bámultunk egymásra.

Te jó Isten, hát itt kell befejezni életünket? Ezer biztosnak látszó halál került már el bennünket a háborús évek alatt, a minap menekültünk meg a megfulladástól és most mégis, mégis értünk jött az igazi, az utolsó ...

És majd csak tavaszkor, ha a hó elolvad... Eh... De nem... nem... mi élni akarunk. Hiszen ha ezt az éjszakát a háború után, a csendes béke éveiben elmesélem valakinek, a szemembe fogja vágni: *hazugság*. Igen: minden hazugság, hazugság, csak egy igazság van... Egy igazság van a világon: az Élet... Az Élet: minden. A Halál: semmi...

— Ha... ha...

Mi ez? Valaki kacag? Kinevet? Nem: csak a konvoj ásítózik, küzd az álomossággal.

— Hé, tovaris! — Nyilza szpáty! Ne aludj! Eszembe jut Weisz ezredorvos. Most már bizonyára otthon van. Átadta másnak a helyét. De él: egész biztosan életben van. És életben van Stravovec őrnagy is, nyugodtan alszik valamelyik szibériai lágerben, törzstisztnek járó külön szobában.

A torkomat valami úgy szorította... A hideg elviselhetetlen...

A vihar szünet nélkül tombolt...

Egyszer csak Vanyka, a kis orosz ló nagyot horkantott és *megindult*.

Gépiesen mentünk utána, teljesen reménytelenül. Itt, vagy pár lépéssel odébb, már egyre megy...

A lovacska mélyre hajtott fejjel, szinte szaglászva, óvatosan lépkedett.

Pár száz lépésnyire haladhatott, amikor a patái alatt a hó különös hangot adott. Mintha üvegen járt volna... Az üveghangok mélyről jöttek.

— Réka! Réka! kiáltott fel kocsisunk és újjongva biztatta lovacskáját.

Valóban: befagyott folyón mentünk keresztül, a Volga egyik mellékfolyóján. Aztán egy keskeny, rövid rozzant hídon vezetett át bennünket a folyó túlsó partjára.

Vanyka meggyorsította apró lépéseit.

Erőnk már fogytán volt, amikor a kis ló megállott egy hófúvás borította sövény mellett.

A kocsis teli torokkal kiáltotta:

— Doma! Doma! Prijeháli!

Azzal nagyokat ugrálva előreszaladt és eltűnt szemeink elől.

Magunkra maradtunk a vak sötétségben. Kis vártatva közvetlen előttünk gyér világosságot pillantottunk meg: pár lépésre állottunk egy kis házikótól.

Meg voltunk mentve...

Pár perc múlva egy kis egyedülálló pusztai ház alacsony, tiszta, meleg parasztszobájában ültünk, gőzölgő szamovár mellett.

Kocsisunk szülői háza volt.

A kis, okos ló hazatalált...

Egy jóságos, mosolygós arcú anyóka szolgált ki bennünket és fiatalosan sürgött-forgott a furcsa éjjeli vendégek körül, ő még sohasem látott hadifoglyokat, ausztricki pleniket. A csaja mellé kenyeret is adott. Soha életben ilyen jó kenyeret nem ettem...

A nyolcadik pohár tea után az öreg anyóka kidolgozott ujjaival benyúlt a fia inge alá, hátul a nyaknál. Megcsóválta a fejét és anyai gondossággal mondta:

— Nagy disznó vagy fiam... Ha már izzadsz akkor nem szabad több csaját inni... Dovoljno!

És elszedte a fia poharát. Ágyat csinált sajátkészítményű fehér filc pokrócaiból a földre, gondosan, anyáskodva. Mintha saját gyermekei lettünk volna...

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.

Ragyogó decemberi nap ébresztett fel bennünket. Gyönyörű, tiszta idő volt: minden mosolygott ránk, még a rengeteg hó is derülten ragyogott felénk, mintha a tegnapi vihar csak tréfa lett volna.

A szamovár már az asztalon *gőzölgött*, barátságosan durmogott, mint egy hízelgő macska.

Kocsisunk már javában csájázott.

Első dolgunk volt, hogy felkeressük a tegnapi hősét, megmentőnket, Vanyját.

Kerestük az istállót — nincs sehol. *Az* öreg muzsik, a házigazda megmagyarázta, hogy az orosz parasztlovak a leghidegebb éjszakákat is a szabadban töltik, nyitott csűr alatt. Az orosz lovak nem tudják mi az istálló, így vannak ősidők óta szoktatva. Takarót sohase látnak.

Szegény Vanyka is egész éjjel a nyitott, hófúvással teli csűrben pihent. Lompos, hosszú szőrén karvastagságú jégcsapok lógtak. Vastag jégpáncélba burkolva álldogált szabadon, a nagy csűr közepén.

Megöleltük, becéztük a kis okos állatot, zabot szénát loptunk neki és még a reggeli szükös kenyérből is juttattunk neki néhány falatot.

Vanyka fursán nézett ránk, mint aki nincs hozzászokva az emberek hálájához.

Búcsút vettünk Vanykától és a ház népétől. Napsütéses, vakítóan kék hóban friss erővel, váltott lóval folytattuk utunkat Vetluga irányában.

Utunk harmadik szakaszán már csak negyven verszt volt hátra ...

Késő este érkeztünk meg, nagy kerülővel a vetlugai katonai parancsnokságra.

A többiek szerencsésebbek voltak: már vártak bennünket. Ők már délben megérkeztek: azt hitték, hogy baleset ért bennünket.

A bécsi fogorvos jött elém. Idegesen szívtá sárga, sovány vibráló ujjai között mahorkáját.

— No da haben wier gut eingewirtschaftet — mormogta fogai között.

Egy praporcsik hatalmas hangon rendezkedett közöttük.

— Ez egy vadállat — súgta a fülembé Zimányi doktor... ők már mindent tudtak: Vetlugán kétszáz török tiszt van elzárva két év óta. Nagyrészt Erzerum ostrománál elfogott tiszték. A fogóságban fellázadtak, azért dugták őket ide, százhusz versztnyire a vasútállomástól, az Isten háta mögé. A szökés lehetetlen, az őrizet nagyon szigorú. Akit szökésen fognak: főbelövik ott a helyszínen. A kis városkában még *cárizmus van*. A vörös uralomról azt se tudják mi fán terem, a bolsevikiről hallani se akarnak. Amikor a kapitánynak, a lágerparancsnoknak hírül adtuk Moszkva elestét, legyintett egyet a kezével és kijelentette, hogy a bolsevik uralom Moszkvában nem tarthat tovább, mint legfeljebb egy-két hétig.

A török tiszték közé raktak bennünket egy hatalmas, emeletes kőépületbe.

A törökök nagy lelkesedéssel, üdvkiáltásokkal fogadtak bennünket. Rongyosak, kiéhezettek, betegek, zavartak, szinte csendes örülteknek látszottak ezek a török tiszték.

Az este éppen ünnepük volt: meghívtak bennünket is az *ünnepi vacsorára*.

— No csakhogy egyszer majd mi is jól bepofázunk — gondoltuk magunkban.

Schultze doktor, a germán orvos, aki a legnagyobb evő volt közöttünk, leült mindjárt a hosszú asztal mellé, előszedte a kését és villáját és kedélyesen szolt oda egy török törzstisztnek:

— Alsó loss meine Herren.,.

A török tiszték csak mosolyogtak. Nem értették a német szót. Mindössze csak egy vezérkari kapitány beszélt németül és franciául.

Kapus, szanitész-zászlós a kenyérmorzsaikat szedegette össze. Rászólt egyik medikus:

— Csak nem veszed el az étvágyadat az ünnepi vacsora előtt? ...

Eichler abban reménykedett, hogy végre »rituális« koszthoz jut.

Bizony jó későre járt már az idő, alaposan megvárakoztattak bennünket, mire a vacsorára került a sor és az egyik török főhadnagy megérkezett a hatalmas, gőzölgő lábossal.

Hozták az ünnepi vacsorát.

Az első fogás leves volt. Híg, forró, vizes, zsírtalan leves, benne személyenkint két pirinyó gombócocska..

Mit kezdjük ezekkel a miniatűr gombócokkal, hisz ez fél fogára se elég egy kiéhezett hadifogolynak? Kenyeret aprítottunk a levesbe és egy szempillantás alatt elfogyasztottuk az első fogást.

Dicsértük a levest, dicsértük a szakácsot, a főhadnagyot, nagyokat bólongattunk a fejünkkel és vártuk a folytatást.

A német orvos idegesen dobolt az asztalon villájával:

— Also loss... loss meine Herren.

A török tiszték csak mosolyogtak.

Úgy egy negyedórai *várás után* elénk adtak egy-egy csésze fekete kávé, cukor nélkül.

Furcsa menü: leves, fekete kávé. Ilyet is csak török tiszték tudnak produkálni. Hogy lehet vacsora *közben* feketézni?

A fekete után a vezérkari tiszt egészségünkre kívánta a — a vacsorát, aztán bevonultak valamennyien egy kelet felé nyíló szobába és elkezdtek imádkozni.

Hangosan nyarvogtak, vonyítottak, üvöltöttek a torok-orrhangon éneklő előimádkozó után.

A nyávogó éneklésből, a siránkozó dervisek vonyításából csak néhány szót. vettünk ki:

— *Allah — elhamdu lilláh — ta ála Allah...*

Eichler úgy vélte, hogy az imádságban többször fordul elő ez a szó is rabbi. (Valóban a török »ja rabbi« annyit jelent, mint: Oh Uram.)

Éhesen, korgó gyomorraj feküdtünk le, fenyődeszkákból összetákolt koporsószerű ágyakba. Aludni nem hagyott bennünket az éhség, de a török tiszték nyarvogásaitól se alhattunk. Ugyanakkor a mellettünk lévő őrszobában az örök is harmonikaszó mellett énekelték teli torokkal:

*Bárisnya, harisnya
Kak tebe zvaty
Vot kákája krasziváia
... ivói maiy...*

TIZENHATODIK FEJEZET.

Másnap korán reggel már megtudtunk mindent.

1. — A török tisztek már fél év óta nem kaptak fizetést és a kommandó *természetben látja el őket*. Egyik nap fekete kása, a másik nap krumpli. Felváltva. A kenyér fekete, de eléggé tűrhető, egy font naponta.

2. — A világ minden tájára írtak már kérvényeket — naponta legalább tízet — de eredménytelenül.

3.— A lágerben egy kapitány a parancsnok, de sohasem mutatkozik, ellenben egy piszeorrú fiatal őrmesterből lett praporscsik az atyaúristen — ő parancsol mindenkinek.

4. — A praporscsik naponta ellátogat a lágerbe, megolvassa a hadifoglyokat, veszekszik, kiabál az örökkel, gorombáskodik a tisztekkel és eltávozik.

5. — Ha kérnek valamit a praporscsiktól, a szolgálati szabályzatra hivatkozva mindent visszautasít e szavakkal:

— Ja, goszpoda, ne mogu, nyet!

6. — Az őrizet nagyon szigorú, naponta csak egy óra hosszat szabad sétálni az udvarban.

7. — A külvilággal minden érintkezés el van vágva, civilekkel beszélni — tilos.

És így tovább...

Ezek csak a főbb pontok.

Sajnos még arra a »bizonyos helyre« is örök kísérték ki bennünket, de milyen nehéz volt a fázós őr kicsalni meleg odújából a decemberi hidegben. Egy ember kedvéért — ha sürgős is volt — társaink közül néhány »áldozatot«, akarva nem akarva is — magunkkal cipelni.

Miután senki se mehetett ki közülünk a városba bevásárolni, élelmiszert csak a konvojokkal hozathattunk kétszeres áron. Aztán a pénzünk is rövidesen elfogyott.

Még Horvát zsebei is kiürültek, pedig Moszkva óta ő volt közöttünk az egyetlen burzsuj.

*

A török tiszteket rövidesen megutáltuk. Egy részt idegeinkre ment az a sok éneklés és imádkozás, másrészt undorító volt a *nővadászat*, amit az ablakokból rendeztek minden áldott nap.

Ha az ablakunk alatt elment egy cselédleány, izgatottan rohantak az ablakmélyedésbe, reszketve kiáltottak törökül a lány után:

— Güzel... Güzellik rusz kiz. (Szép, gyönyörű orosz leányka).

Minden nőt megnéztek. Nekik mindnő »güzel« volt és csak a hetvenéven felüli asszonyokra mondták hogy: *csirkin* (csúnya). Minden második szavuk ez volt: *szevmek*, vagy *szevmeklik*, ami annyit tesz, hogy: szeretlek, vagy szerelmeskedés, vagy: *adslük*, ami éhezést jelent törökül.

Nagyon szerelmes természetűek voltak. Meghaltak egy szoknyáért. Nem is csoda: a hevesvérű török tiszték már *két éve* voltak elzárva a külvilágtól. Szerelmes levelet dobáltak ki az ablakon a járó-kelő nők után. A levelek legnagyobb része természetesen nem jutott az imádott kezeibe. Amelyik török tisztnek azután volt egy ideálja, akivel levelezett, akkor a társai közül többen is azt írták, hogy ne szeresse az illető nő a tisztár-

sukat, mert az *otthon* nős, gyermekei vannak, közönséges szoknyavadász, hanem őt szeresse, a rágalmozó levél íróját.

A városka civil lakossága állandó panaszokkal fordult a parancsnoksághoz, hogy a török tisztek nem hagyják békében a nőket és ezért a praporscsik mindannyiszor jó alkalmat talált a — szigorításokra. Sokszor még a sétákat is letiltotta. Máskor elvette a szombati fürdőt, ami pedig valószínű jótéteményt jelentett számunkra.

A fürdő egy kilométernyire esett a lágertől, A decemberi harmincfokos hidegben is könnyű kábátokban mentünk a fürdőbe. *Oda* még megjárta, de fürdő után *vissza* is kellett menni, hogy helyet adjunk a következő csoportnak.

Kapus orvos az egyik fürdő után megtréfálta az oroszokat. A nagy hidegben ingujjra vetkőzött és a sapkájával legyezte magát. Az uccán járó-keelő bundákba burkolózó, oroszok csodálkozva bámulták az ausztricki plenit, azt hitték, hogy megbolondult. Pedig Kapus zászlós csak tüntetni akart hiányos ruházatunkkal és szeretett volna *beteg* kórházba jutni. Megtudta valahogy, hogy a kórházban a betegek tejet és fehér kenyeret kapnak. Nem sikerült neki: még csak náthát se kapott.

— Mennyiért nem adnék egy kis tüdőgyulladásért ... bosszankodott a fiú. Akkor tán bejutnék a kórházba és esetleg ottragadnék.

Napról-napra jobban gyűlöltük a törököket. Már időnkint komoly lovagias afférek merültek fel közöttünk és a török tisztek között, akik nagyjából képményesprők, hentesek, birkapásztorok, borbélyok és pincérek voltak a civiléletben.

A lovagias ügyeket minden esetben *egyoldalú jegyzőkönyvekkel* intéztük el.

Több ízben sikertelenül kértük a parancsnokságot, hogy helyezzenek bennünket külön lágerbe, nem bírjuk tovább kitartani a törökökkel. Túrhetetlen volt a helyzetünk: az egyik török efendi hangosan tanult franciául, a másik a hegedűjén cincogott, a harmadik egész nap hangosan imádkozott, a negyedik egy palatáblán tanulta a latin betűket és folyton csikorgatta a palavesszőjét, mint egy rossz elemista diákgyerek.

Egy alkalommal az előimádkozó éjjel, privát szorgalomból imádkozott és a vele egy szobában lakó Schultze doktor a fejéhez vágta a bakancsát. Óriási rumli lett erre. Mi persze Schultze pártján állottunk. Valóságos kézitusa fejlődött ki köztünk, aminek csak az örök közbelépése vetett véget.

Másnap a törökök mintha mi sem történt volna, udvariasan köszöntek nekünk:

— Szelámin álejküm...

És mi fogcsikorgatva válaszoltunk:

— Szelám álmák ...

Az egyetlen vezérkari kapitány volt udvarias közöttük. Mindent megköszönt:

— Tesekkür ederim ...

Az efendi »tabib«-ok (orvosok) azért gyógyították az »odslik«-tól (éhség) beteg török, szerencsétlen eszireket (hadi foglyokat.)

A török kapitány szomorúan mondogatta:

— Adsliktan kimsze ölmez ... (Még nem haltunk meg az éhségtől.)

Sokat szenvedtünk az éhségtől és a törököktől. Nappal éhezünk, éjszakáinkat nagyrészt álmatlanul töltöttük, mert vagy a törökök imádkoztak, vagy a konvojok bömböltek az őrszobában harmonika kíséret mellett, vagy mindkét oldalon egyszerre...

Karácsony előestéje közeledett.

A bolsevikik külön békéről tárgyaltak Breszt-

Litovsk-ban a központi hatalmak képviselőivel. Talán a különbéke után megindul a fogolykicserélés is, így reménykedtünk.

Karácsony előtt elővettük Zimányi doktort:

— Te Zimányi, te értesz a főzéshez. Karácsony estéjét, az első karácsonyt meg fogjuk ünnepelni. Valami ünnepi vacsorát kell csinálnod, hogy megmutassuk a törököknek, hogy mit tudunk mink.

A kevésszavú Zimányi doktor csak ennyit mondott:

— Majd meglátom ...

Készülődünk a szent estre.

A láger körül mindenütt óriási fenyőfák meredtek a szürke ég felé, de karácsonyfát nem tudtunk szerezni, mindössze néhány fenyőágacska jelezte, hogy karácsony van.

Zimányi doktor titokzatosan sürgött forgott a konyhában, készítette a meglepetést, a karácsonyi vacsorát.

Zimányi senkit se engedett be a konyhába.

—Mi lesz a vacsora? kérdezték egyszerre többen is.

—Maglepetés.

—Csak nem kása?

—Majd meglátjátok ...

Annyit már megtudtunk, hogy Zimányi még Kozsuhovón szerzett egy földijétől mákot. Bizonyára mákostészta lesz a vacsora.

A hosszú asztalok mellé telepedtünk le, kiki a maga megszokott helyére. Vártuk a vacsorát. Ebédlőnket csak egy vékony átlátszó deszkafal választotta el a konovjok őrszobájától.

Most otthon is karácsony van... De milyen más az otthoni karácsony. Elszorult a szívünk, ha az otthonra gondoltunk, mi számkivetettek. Gondolatunk messze szárnyalt, ezer és ezer verszen át és meg sem állt hazáig... Valami úgy belemarkolt a szívünkbe... Valami úgy fojtogatott

bennünket... Hát mért éppen mi? Miért éppen nekünk jutott ki ez a kegyetlen sors?... Mit vétettünk mi? Miért, kiért kell kiállani ezt a sok nélkülözést, szenvedést... Kiért szenvedünk, éhezünk, kikért bűnhődünk? A megholtakért? Az ártatlanul elesett hősi halottakért kell vezekelnünk? Gondolatban összekapcsolódtunk az otthoniakkal. Szemünk könnybe lábadt... Egymásra néztünk és sírtunk, mint a gyerekek...

Az orosz örök harmonika kíséret mellett víg nótázásba kezdtek. Gúnydalokat énekeltek:

*Ranse bül izvoscsik
Zvalj' jevo Valodja
A tyeper na frontié
Vasé blagorodje.*

Zimányi doktor lángvörös arccal hozta be a vacsorát egy nagy tálban:

— Itt a vacsora: egyetek!...

A hatalmas tálban mákos tészta volt. Fekete lisztből, zsír és tojás nélkül készített mákostészta.

Igazságosan osztottuk el a mákos nudlit: egyformán jutott mindeniknek. Jóízűen fogyasztottuk el a keserű, ragacsos, csirizszerű, ragadós, fekete, vakarcsszerű pépes tésztát.

Még meg is dicsértük érte a szakácsot, aki lesütött szemekkel, pirulva fogadta a bókokat.

Vacsora után felcsendült ajkunkon a szomorú dal... Az örök tiszteletteljesen hallgatták énkünket, mintha valami égi hatalom némította volna el őket...

TIZENHETEDIK FEJEZET.

Máról holnapra kitavaszkodott..

Tegnap még tél volt, mára már hirtelen megindult az olvadás és az uccákról sárga, szennyes hóvíz hömpölygött a mélyen fekvő sebesvízű folyóba.

Észre se vettük: kitavaszkodott.

Életünkben mindössze annyi változás állott be, hogy tavasszal már csaknem mindegyik ausztrickinek meg volt a maga ideálja, harisnyája.

A javíthatatlan Horvát esténként kiszökött a városkába. A csinos, jónövésű fiúnak Vetlugán is megvolt a maga nője. Mialatt mi egyre fogytunk, sáppadoztunk, azalatt Horvát arca visszanyerte régi frissességét, gömbölyűségét, teltségét. Hja a jó házikoszt.. Már pénze is volt...

Egyesek közülünk lázasak voltak, végtagfájdalmakról panaszkodtak. A foghúsunk megdagadt, szürke lett. Nagyon megsáppadtunk. Mindegyik a másikon konstatált valami betegséget.

A vörösök már elfoglalták egész Oroszországot és Szibéria legnagyobb részét, Vetlugán még mindig a cárizmus szellemében kezelte a praporscsik a hadifoglyokat. Már a fák is kizöldültek, a mikor egy napon egy csinos orosz bárisnya levélben jelentette nekünk, hogy svéd vöröskeresztes misszió tartózkodik városunkban. Átutazóban van. Szeretetadományokat is hozott magával. Nosza elő a bumágát: azonnal kérvényeket írtunk jó öreg

hadifogoly szokás szerint. A törökök is rakásra gyártották a kérvényeket.

A praporscsik aznap nagyon mérgesen tartotta szokásos povierkáját. Ordította.

Hangos tiltakozásunkra revolverét vette elő és ránk fogta.

Azt követeltük, hogy engedje be hozzánk a svédeknek. Mi tudtuk jól, hogy a svédeknek meg van az engedélyük a fogolytáborok látogatására.

A praporscsik kijelentette, hogy ő a svédeknek nem ismeri el és nem engedi be hozzánk. A szolgálati szabályzat szigorúan tiltja, hogy hadifoglyok civilekkel érintkezzenek. A svéd vöröskereszt kiküldöttjei pedig közönséges civilek.

Az egyik őr, egy tatár legény besúgta nekünk, hogy a kapitány megadta az engedélyt a svédeknek, a praporscsik pedig kereken megtagadta.

Kétségbe voltunk esve. Azonnal összeült a »vének tanácsa«. Úgy döntöttünk, hogy egyikünk este kiszökik, felkeresi a svédeknek és feltárja előttük rettenetes helyzetünket.

Horvát vállalta magára a feladatot.

A tatár konvoj segítségével sikerült kiszöknie a városba.

*

Álmatlanul töltöttük az éjszakát. Az ablaknál lestük Horvátot. Éjfél után tért haza, miután előbb egy tatár kereskedő házában alaposan bevacsorázott, örömtől sugárzó arccal újságolta, hogy sikerült a svédekkel beszélnie, akik megbotránkozva hallották, hogy a lágerben orvosok és orvosok vannak elzárva, holott ők már hónapok óta keresnek orvosokat, a vöröskeresztes hadifogoly kórházak számára. Azonnal feljegyezték az összes neveket és megígérték, hogy a legrövidebb ide alatt megjön névszerint a beosztásunk és kiszabadulunk börtönünkől.

Horvát a köpönyege alatt votkát is hozott

úgy hogy azon melegében megittuk az áldomást a sikeres ekspedíció örömeire. Még az öröknek is jutott a votkából. Hiába, ügyes fiú ez a Horvát, meg kell hagyni.

Másnap már kezünkben voltak a szeretetadományok. A kapitány saját kezüleg osztotta szét közöttünk. Hónapok óta most jelent meg először a lágerben. A törökök is kaptak a szeretetadományból: mindegyikünk kapott egy pirosparolis, kék bosnyák waffenrockot és egy csukaszurke katonanadrágot.

Aznap éppen hetipiac volt: a piac nyomban tele lett a kapott holmikkal. Az örök árulták a szeretetadományokat a piacon. Vajat, kenyeret, cukrot vettünk a kapott pénzen... Teljes volt az öröm.

Izgatott várakozásban telt el néhány hét. Időközben megérkeztek a városba a bolsevik agitátorok és komiszárok is, akik megengedték a hadifoglyoknak, hogy örök vezetésével a városban is sétálhassanak.

Május első napjaiban sorsdöntő események következtek be: Moszkvából *névreszoló* komandírozások érkeztek.

Megjöttek a sóvárogva várt kórházi vezénylések. Nagyrészt járvány és svéd vöröskeresztes kórházakba szóltak a behívók. A praporscsik tehetetlenül toporzékolt, de nem mert az *írásbeli* parancsoknak ellenszegülni.

Mit bántuk mi már, hogy hová visznek bennünket, csak el, el innen a pokolból.

Az én behívóm *Jekaterinburgba* szólott a svéd vöröskereszthez.

Elbúcsúztam a fiúktól.

Kis, kosárból font egylovas parasztkocsi állt a láger-épülete elé. Szuronyos őr ült benne, a kísérem. A kezében tartotta az iratokat, a bumágákat.

Boldogan szorongattam a kocsim körül ácsorgó kollegák kezeit:

— A viszontlátásra otthon!

Búcsút intettem a kis orosz barisnyának is, akivel egész télen szemeztem az ablakon keresztül:

— Do szvidanje, harisnya...

De legboldogabban a török tiszteknek kiáltottam oda:

— Efendi! Szelámin álejküm...

TIZENNYOLCADIK FEJEZET.

Adieu Vetluga!

Búcsút intettem a kis, színorosz városkának.

A járókelők nagy szemeket meresztettek rám: hová viszi a szuronyos őr ezt a szerencsétlen, lerongyolt, szakálas hadifoglyot? Biztosan börtönbe, vagy talán a vesztőhelyre? Szegény. Ugyan mit vétett ez az ember, hogy ilyen szigorúan vigyáznak rá, hogy meg ne szökjék? Bizonyára a vörösök ellen vétett: ellenforradalmár, kontrarevolucioner...

A tagbaszakadt, széles vállú, lapos orrú konvoj lábhoz rakott szuronyos puskával, szótlanul ült mellettem és csak időnkint bocsájtott ki mély sóhajokat duzzadt ajkai közül, mint akiire nagy, nehéz, felelősségteljes feladatot bízta. Mintha veszedelmes rablógyilkost kísérne a fegyházba.

Hiába: nehéz a katonai szolgálat. Szigorú parancsot kapott a praporscsiktól, hogy Jekaterinburgban adjon át a »Svedskii Kraszni Kresz« főnökének elismervény ellenében. Az úton senkivel se szabad érintkezni, vigyázzon rám, hogy meg ne szökjek.

Induláskor a konvojom, Afanaszii Fiofánovics kapott a praporscsiktól négy napi élelmezés címén öt font kenyeret és néhány Kerenszky-rabelt, nekem pedig a markomba nyomták a petrogradi dán konzulátus németnyelvű gépírással írt sürgős parancsát.

No, ha sürgős, akkor majd a vonatban elolvasom.

A kociút visszafelé már sokkal kellemesebb volt, mint a decemberi szánkóút Vetlugára. A kis orosz ló szapora léptekkel ügetett a széles, füves országúton. Minden olyan kedves volt, olyan barátságos. Mintha sohase jártam volna ezen a vidéken ...

Milyen szép, haragos zöld minden: az erdők, a mezők, a legelők. Minden csupa illat, ragyogás, napfény, élet. A szép kis játék faházikókról is eltűnt a hó... Gerendákból rakja össze a muzsik e házakat és a gerendák közé puha, zöld mohát ékel. Még a *tető* is fából van, rajta nehéz kövek. A faházikók körül hófehértörzsű nyírfák bólogatnak kecsesen jobbra-balra, mint karcsú ballerínák.

A szántóföldeken mindenütt tarka asszony-nép szorgoskodik. Apró gyerekek bámulnak a kocsink után.

Három napi kocsirázás után értünk Buj állomására.

Az állomáson minden a régi, mint öt hónappal ezelőtt, csak új csinovnikok csájáztak a dézurné szobában.

Afanaszij, a szigorú parancsra való hivatkozással kierőszakolt az állomásfőnöktől egy külön másodosztályú vagon, amit a Vologda felől berobogó személyvonathoz kapcsoltak. Kísérőm megkülönböztetett tisztelettel bánt velem, cipelte utánam a kínai kofferemet és várta, hogy én élelmezsem őt. Erre már a beszállás után gyengéd célzásokat tett, pedig ha sejtette volna, hogy a zsebemben egy árva kopeka sincs...

Afanaszij egy tágas, tükrös, kétágyas, mozdóval ellátott, piros bársonyüléses, másodosztályú *különfülkében* helyezett el és gondosan *rámzárta az ajtót*, hogy senki se háborgasson.

A vagon többi fülkéi is csakhamar zsuffolá-

sig megteltek utasokkal, katonákkal, menekülőkkel, sőt a folyosón is szorongva ácsorogtak az oroszok a rengeteg láda, zsák, bőröndhalmaz között.

Afanaszij hűségesen állott őrt az ajtó előtt és senkit se bocsájtott be hozzám.

— Nyilza! Gospoda — mondta erélyesen a betolakodóknak, de bővebb magyarázatba nem bocsájtkozott.

Valósággal röpült velem a »kivattázott« vonat északkeleti irányban, holott álmaim netovábbja volt: délnyugati irányban, *hazafelé utazni...* Egyelőre elég volt ennyi is: kiszabadultam a vetlugai börtönből és utazom *kelet* felé, a szi-bériai határra, ahol még van — *fehér kenyér...* Észre se vettem, hogy a gyomrom korgása hangosabb a vonat kerekeinek zakatolásánál is. ...Eszembe jutott a sürgős petrográdi levél. Végigdőltem a puha, bársony fekvőhelyen és elővettem az írást.

A *nevemre* kiállított gépirásos levélben szóról-szóra ez állott:

Die k. u. k. Oest-erreich-Ungarische Regierung fordert von allen kriegsgefangenen Aerzten, dass sie unbedingt auf ihrem Posten verbleiben. auch wenn sie im Besitze russischer invaliden-Zeugnisse sind. Ausgenommen werden nur solche Aerzte, die infolge von Krankheit an der Ausübung ihres Berufes auch in der heimath verhin-dert sind, oder wenn das weitere Verbleiben in der Kriegsgefangenschall infolge von Krankheit mit Lebensgefahr verbunden ist.

Heimkehrende Aerzte werden in Oesterreich-Ungarn genauest untersucht, und wenn sie als dienstfaehig anerkannt werden, laufen sie Gefahr strengstens bestraft za werden. (Kriegsgericht!)

Das Oesterreich-Ungarische Kriegsministe-

rium fordert unbedingt Gehorsam, vcenn noefrg: Selbsiaufopf eriang im Interessé der Oesamtheit.

*Petrograd, den 1. Mai 1918.
Fuer den Gesandtten gezeichnet:
F. Cramert.
(A dán követség pecsétje.)*

Kétszer, háromszor is elolvastam az írást egymásután. Mi ez? Jól értem? A káundká még itt is kísért, még itt se hagy nyugton? Még a szerencsétlen, rongyos, kiéhezett hadifogolynak is »szigorú parancsokat« osztogat a káundká hadügyminisztérium? Hogy az orvosoknak nem szabad hazaszökniök, még ha rokkantak is? Feltétlenül helyükön kell maradniok, különben... Mit különben?!... Különben a hazatérő orvosokat felülvizsgálják és ha munkaképesek: haditörvényszék elé állítják őket. Ezt már ismerjük: Kriegsgericht, Strafanzeige. Előlegnek *büntetésből azonnal* az olasz frontra küldik az embert... Az osztrák-magyar hadügyminiszter megköveteli a hadifogoly orvosoktól a feltétlen engedelmességet és ha kell: *önfeláldozást* a hadifoglyok érdekében.

Eszerint az orvos várja meg, míg az összes hadifoglyokat hazaszállítják, zárja be a lágert és adja be a kulcsokat... Szóval a fogságban is dolgoznia kell, amíg mozogni tud...

Szinte irigyellek benneteket drága, dicsőült kartársaim, akik a fogolytáborok flektífusz-temetőiben pihentek: ti már nem kaptok több parancsot a káundká hadügyminisztertől.

Igen... igen... ugyanez a káundká hívott be tizennégyben engemet is. Tizennégy nyarán szorgalmasan dolgoztam a kórházban, elláttam a betegeimet és megcsináltam *holnapra* a munkarendet. Akkor már megtanultam, hogy

egy »szabad« állampolgár nem rendelkezhetik szabadon a — holnapjával.

Másnap már hiába vártak a betegek: a vizit ideje alatt már vonatban ültem, sok más szerencsétlen hulla-aspiráttal egy kupében, kezemben szorongatva a behívó sürgönyt. A káundká megtalált *akkor* a sürgönnyel és megtalált Oroszország rengetegében is...

Másnap délután érkezett meg vonatunk *Vjatka* állomására.

Az állomás teli volt rongyos és fantasztikus ruhacafatokba öltözködött, kiéhezett árnyemekkel: hadifoglyokkal.

Láttam itt régi és új hadifoglyokat, tiszteket, legénységet egyrakáson. Jól öltözötteket és mezítlábosokat. Szánalmas szibériai hadifoglyokat, akik már egy év óta »útban« vannak hazafelé és akiket útközben »lekapcsoltak« a tovarisok. Tjumen, Cseljabinszk, Jalutorovszk, Omszk, Tomszk Tobolszk, Petropavloszk, Akmolinszk, Szemipalatinszk, Krasznojarszk, sőt még a Bajkál-tó hadifogolytáborából is voltak a vjatkai állomáson ácsorgó, levegőbe bámuló, reménykedő hadifoglyok.

Csak úgy visszhangzott a nagy állomás a magyar szótól, mintha legalább is Debrecenbe futott volna be a vonatom, egyenesen a csavargók népgyűlésére.

Az állomás perónján rögtönzött pirosdrapériás szónoki emelvényen egy fiatal, nyúlánk, hadifogoly kadetaszpírant beszélt magyarul.

Rekedtre beszélte magát a szónok. Beszéd közben nagyokat pihent, látszott, hogy kimerült.

A hadifogoly szónok után vöröskokárdás, vörössapkás orosz katona lépett az emelvényre és

oroszl nyelven tartott gyűjtő beszédet. Éltette a világforradalmat.

A következő nap reggelén ugyanaz a kép tárult elém *Perm* városának vasútállomásán is.

Csakúgy hemzsegett a hatalmas állomás-épület előtt a sok hadifogoly.

A perónon két helyen is tartottak agitációs beszédet a vörös katonák.

Afanaszij engedélyével elvegyültem a hanyabojyszerűen nyüzsgő embertömegben. Afanaszj mindenütt féltő aggodalommal követett, mint ahogy a kis gyermeket követi hű dajkája.

Hatalmas termetű, pirosarcú, vöröskokárdás, szőke, birodalmi német altiszt intézett beszédet a hadifoglyokhoz, egy félrelökött rossz vagon lépcsőzetéről. Minden második szava ez volt: *Genossen!*...

A germán után magyar szónok következett.

A vonatvezető jelt adott az indulásra.

Találomra megszólítottam egy csukaszürkeruhás, nagybajuszú öreg hadifoglyot

— No öreg! Mikor megyünk haza? — kérdeztem sebtében.

—Majd ha eljön értünk a germán.

—Hát a mieinkben nem bízik?

— Nem törődnek azok velünk.

—Sokan szöknek haza?

— Kevesen. Eleinte még mentek, akiknek dolguk volt otthon az asszony miatt, meg meg egymás... de mióta megtudták, hogy otthon komiszul bánnak a volt orosz hadifoglyokkal, félnek tőlük, beosztják őket a marsba és ki az olasz frontra... hát azóta... inkább maradunk... Most már megvárjuk a békekötést...

Egy piros-pozsgás legényt ráncigált elő;

— Ide *nézzen* az orvos ur... Itt van a Sebők Lőrinc. Ez sokat tudna meséim... Hazaszökött, körülnézett és amikor két heti szabadság után ki akarták küldeni a franciák ellen, hát meglógott... Ugye Lőrinc?... Visszaszökött Permbe... Lógás oda-vissza... Mi?

A megszólított legény elpirult mint egy lány.

— Meg aztán itt hagyta az orosz asszonyt és azt a két csudaszép gyereket... Mondtam én neki, hogy kár... Most visszajött. A múlt héten. Magával hozta a sógorát is a Lestyák Pistát. Együtt dolgoznak Votkinszkijban a földeken. Az idén nagyon szépnek mutatkozik a termés ...

A szibériai vonat robogott be az állomásra. A vörös gárdisták nagy aparátussal estek neki a vonatnak és ritka szakértelemmel szedték le a civilruhába öltözött szökésben levő szibériai hadifoglyokat a vonat tetejéről, az ütközőkről és a kupékból. Különösen a jobb arcú, tisztiformájú hadifoglyokra vadásztak. Nem használt itt a hosszú szakáll, az orosz ruha, az orosz tányérsapka, rubáska, semmi. Kivétel nélkül mindenkit leigazoltattak és vitték az állomásparancsnokságra. És a vonat hadifoglyok nélkül robogott tovább nyugat felé...

Közeledett a vonatunk Jekaterinburg felé... Még egy éjszaka és elérjük az Ural hegyláncot

Az utolsó éjszakán Afanaszjnak komoly ösztetűzése volt a civilekkel. Afanaszj mint egy hűséges juhászkutya aludt a küszöböm előtt, fegyvere mellett. A folyosó annyira megtelt utasokkal, hogy valóságos rohamot intéztek a fegyveres őr ellen. Afanaszj keményen védekezett: szuronyával tartotta vissza az elégedetlenkedő utasokat. Szorongva gondoltam arra, hogy mi

lesz velem, ha rám törik az ajtót, kisül a turpisság és a nekem járó marhakupéba utalnak a katonák.

Az utasok szitkolóztak, káromkodtak.

Afanaszij Fiofanovics nyugodtan mondta:

— Goszpoda, ne mogu. Njilza!...

Reggelig aludtam, kényelmesen elnyújtózva, hűséges dajkám jóvoltából, mialatt előkelő oroszok, katonák, tiszték a folyosó padlóján összegémberedve töltötték az éjszakát.

A kora reggeli órákban már feltűntek Jekaterinburg gyárváros felhőkbe nyúló hideg kéményei, hagymában végződő kövér templomtornyai.

Szép, ragyogó májusi reggel volt.

A vonat berobogott Jekaterinburg állomásra...

Megnéztem magam a tükörben: egy sápadt, behorpadt arcú, szakállas, szomorú *idegen* arc bámult rám vissza.

MÁSODIK RÉSZ
A VILÁGHÁBORÚ SZÉLHÁMOSAI

ELSŐ FEJEZET.

Európai Oroszország utolsó nagy vasútállomása a szibériai vonalon: *Jekaterinburg*.

A jekaterinburgi pályaudvaron már több vöröskatonna ácsorgott, mint hadifogoly.

Mindenütt sürgés-forgás, vezényszó, kiabálás, intézkedés, lőtás-futás. Az »orosz« vöröskatonának nagy része kitűnően beszélt a magyar nyelvet.

A perónon balyuhegyek között népes családok otthonosan csájáztak, kis gyermekek édesen aludtak a lim-lomok tetején. Ki tudja mire, ki tudja mióta várnak ezek a menekültek, a feltoronyosult holmik között?

Az állomás hatalmas épületén vörös zászló leng.

Itt egy sápadt fiatalembert igazoltatnak a katonák, ott egy szakállas, jól öltözött, tisztességes korú magas úriembert vezetnek kifelé a szuronyos örök hangosan vitatkozva.

Még a vagon lépcsőzetén álltam, amikor hangos veszekedésre figyeltem fel.

Egy magas, monoklis, magyar huszárfőhadnagy dulakodott a vöröskatonákkal.

A főhadnagy magából kikelve kiáltotta:

— Ehhez abszolúte nincs joguk! Kikérem magamnak... Tiltakozom...

Az egyik természetes katona dunántúli magyarsággal mondta:

— Fogja be a pofáját, mert...

— Micsoda hang ez?... tiltakozott a főhadnagy.

A nagy lármára még egy orosz katona sietett társai segítségére és egyesült erővel tépték le a főhadnagy csillagait a galléjról...

Önkénytelenül a parolimhoz nyúltam... Az én megfeketedett arany csillagaim még nyugodtan ott ültek a parolin, észre se vették a közelgő veszélyt.

Afanaszij Fiofánovics megszólalt a hátam mögött:

— Páigyom... Gyerünk ...

Még mindig ott álltam a legfelső lépcsőn, megkövülten.

— Szicsász... válaszoltam elgondolkozva és meredt szemekkel bámultam a vérpiros arccal távozó tiszt után.

— Szicsász Afanaszj... ismétetem szórakozottan ... mindjárt...

Visszamentem a kupéba. A tükör elé álltam és a kis manikűr ollóval, amit még Kozsuhovón a svédektől kaptam, gyorsan leoperáltam galléromról a csillagokat. Mind a négyet. Ledegradáltam magamat. A kezem reszketett egy kissé az operációnál. Mindegy: inkább én fokozom le magam, semmint...

A csillagokat a földre dobtam.

Afanaszj, hű szuronyos dajkám, nevelőm, gyermekkertészem izgatottan magyarázta, hogy már mindenki leszállott, utolsóknak maradtunk.

Zavartan indultam kifelé. Kissé resteltem a dolgot az orosz konvoj előtt, aki még Vetlugán olyan nagy tiszteletben tartotta a tisztí sarzsit... De hát most már mindegy: megtörtént. Mehetünk.

Megindultunk, Útközben megint felvillant a fejemben valami. Hirtelen visszafordultam: föl

szedtem a földről a csillagokat... Zsebre raktam őket: ki tudja hátha szükségem lesz még rájuk? Hátha megfordul a kocka, visszajön a fehérek uralma és megkövetelik a csillagok viselését. Mit lehessen tudni?

A kiszállás simán ment.

Igazoltuk magunkat a kísérő levelekkel, az örök utat nyitottak.

Kijutottunk az állomás előtti nagy térre.

Afanaszij mindenütt hűségesen cipelte utánam a koffereimet, a világért se engedte volna, hogy segítsek neki, bármily furcsán festett az uccán a szuronyos — hordár.

Neki vágjunk a városba vezető hosszú fasornak.

Egy revolveres vöröskatona szaladt utánunk Már azt hittem, hogy valami baj van...

Utolért bennünket. A nevemen szólított:

— Nem ismer? — kérdezte magyarul.

— Igen... igen olyan ismerősnek tűnik... dadogtam zavartan és összeráncolt homlokkal igyekeztem emlékezetembe idézni az ismerős arcot.

— Együtt kutyagoltunk tavaly nyáron Sztaniszlautól Kievig...

— Ahá!...

— Hatvanas voltam...

— Igen... igen...

— A sebes lábamat kezelte az úton. Nem emlékszik?

Nem mertem bevallani, hogy nem emlékszem rá.

— Most már emlékszem .. feleltem bizonytalanul.

Aztán elmondta, hogy nagyon rosszul ment a dolga kora tavasszal, sokat nélkülözött, nem sikerült a hazaszökés, hát gondolt egyet és néhány cimborájával együtt belépett a vörös gárdába.

Az ő századában kizárólag magyarok és németek szolgálnak, még a parancsnokuk is hadifogoly tiszt, egy zászlós Szegvári nevű, otthon színész volt. Nagyon jól megy a dolguk, kitűnő ellátást kapnak, naponta húst, fehér kenyeret, csaját, cukrot. Egy kis mellékese is akad a fizetésen kívül: a rekvirálás...

— Minden második napon vagyok őrségen. — folytatta. Holnap szabadnapos vagyok, holnapután a színháznál leszek dezurné. Ha tetszik, adok potyajegyét. A színház ott van a Glavni-prospekt végén.

Aztán kézségesen magyarázta meg, hogy a svéd vöröskereszt irodáját, a Katedrálnejá-ploscsádon találom.

Búcsúzáskor kezet nyújtott:

— Barna Lőrinc a nevem. Minden jót kívánok. Ha szüksége lesz valamire, csak keressen fel a laktanyában, a Szennájja-ploscsádon.

A városban rengeteg katonát láttam és valamennyi kitűnően volt fölszerelve. A »cár szemé« a sapka elején vörös posztóval volt bevonva. A szív fölött is szallagos vörös kokárdát viseltek.

Katonai autók robogtak össze-vissza a széles uccák rossz kövezetén. Az autókban vöröskatonák és sipítózó, festett arcú hölgyek. Milyen furcsa: pár hónappal ezelőtt, ugyanezen autókkal robogtak Jekaterinburg uccáin Kerenszky *tisztiei* is... Talán a hölgyek is ugyanazok voltak...

A városba vezető ut mentén csaknem minden sarkon, elárusító bódékban hófehér cipók mosolyogtak felém... Néhány kopekába kerül mindössze a fehér bulki... Milyen rég nem láttam már fehér kenyeret... Milyen jó volna beleharapni...

Az Iszet tó széles hídján két katona ácsorog a híd karfájának támaszkodva. Az egyik marokra fog egy ropogós fehér cipót és nagyokat tép le belőle egészséges fogjaival: teli szájjal falja a fe-

hér kenyeret... A másik katona beszéd közben napraforgó magot, szémicskát ropogtat fogai között. Mint a malom, gépiesen őrli fogai között a szürke szemeket és messzire köpi ki a lehántott mag héjját. Körülöttük valóságos kis szemétdomb képződött.

A széles uccákon hatalmas kőházak sorakoznak egymás mellett. Az uccák járdáit csaknem mindenütt óriási kőlapok fedik. Nagy a forgalom. Mindenki siet, rohan.

Magasan állott már a nap, mire ráakadtunk a svéd vöröskereszt kétemeletes palotájára. Az épület főbejárata előtt sok hadifogoly — főként germán — ólákodott.

A kapu fölött orosz és németnyelvű felirat:

»Svedszkij Krasziú'n Kreszt, komitéj pontos-
esi vojennoplennmm« — »Schwedisches Rotes
Kreutz, Abteilung Hilfskomite für Kriegsgefange-
ne«.

A vöröskeresztes megbízottat, a svéd *Norlint* nem találtuk az irodában. Vidékre ment autóval és csak a késő délutáni órákban várták vissza.

Afanaszijnak nem nyerte meg a tetszését a svédek háza, mert az egész nagy épületben nem talált forró csájvizet, kipjatosot és még ma nem is csájázott.

Az irodákban mindenütt dolgoztak, gépeltek a hivatalnokok, senki se csájázott, mint ahogy azt munkaközben az orosz csinovníkok szokták.

Norlin titkára, egy szimpatikus birodalmi német figyelmeztetett, hogy addig is, amíg Norlin visszatér, jelentkezzem a városparancsnoknál, hogy írásaim rendben legyenek.

Az irodaszolga kalauzolt a városházára a parancsnokhoz. Nem szeretem ugyan az ilyen bemutatkozásokat és jelentkezéseket, — mindig eszembe juttatta a katonás Strazovec őrnagyot — de ha meg kell lennie, hát legyen...

A városparancsnokot magas, idősebb, szakállas, keménykötésű meglett embernek, amolyan generálisfonnának képzeltem el.

Bevezettek hozzá.

Nagy meglepetésemre Jekaterinburg városparancsnoka egy gyermekarcú, egészen fiatal gyerek-ember volt. A kistermetű, széles vállú, munkáskinézésű fiatalember alig volt több huszonhárom évesnél. Az arca simára beretvált, haja felfelé fésült, villogó, élénk szemei mélyen ülők. A jobb kezének középső ujján egy remekművű antik, címeres pecsétgyűrű, az ötvösművészet remeke.

Különböző panaszokkal, kérelmekkel járultak eléje a város polgárai, öregek, fiatalok, feketeruhás, szomorú asszonyok.

A fiatal parancsnok rövid, kemény, pattogó mondatokban erélyesen intézkedett. Ítélezett, rendelkezett olyan határozottsággal, amely valóssággal bámulatba ejtett. Visszafojtott lélegzettel meredtem rá, lestem minden szavát, valóssággal lenyűgözött erélyt, energiát sugárzó egyénisége, amint parancsokat, kegyet osztogatott, kérvényeket intézett, Ítéletet hirdetett vitás ügyekben felebbezés nélkül. Egyszerű fehér orosz ing, rubaska volt rajta, zsinórszerű övvel.

Rám került a sor.

Tudomásul vette a jelentkezést. — Értésemre adta, hogy *szabad ember vagyok* a legteljesebb joggal. Személyi igazolványt állított ki nevemre, amellyel éjjel-nappal szabadon járhatok a városban. Sajátkezüleg állította ki az igazolványt. Nehezen ment neki az írás, látszik: nem a kenyere. Mialatt írt, alig tudtam levenni a szememet a csodás, remekművű pecsétgyűrűről, amelynek világoskék kövén most már határozottan kivettem a kilencágú koronát is a címer fölött.

Amikor készen lett az írással, felállott és ki-

rályokhoz, hadvezérekhez illő kézmozdulattal bocsájtott el...

Szédelegve támolyogtam le a lépcsőkön.

A városháza előtt megállottam és szórakozottan tanulmányoztam a cirilbetűs, pecsétetes írást, amely teljes szabadságot biztosított számomra.

Szabadság... Mehetek ahová akarok... éjjel úgy, mint nappal... Kemény legény ez a városparancsnok. És milyen fiatal... Parancsokat oszt, mint egy Napóleon... És az a gyűrű... Ki viselte vajjon azt a gyűrűt előtte... és hol van most a gyűrű tulajdonosa?

Elgondolkozva bámultam bele a levegőbe. Tekintetem megakadt egy szerelmes páron. Meszsziről, összetapadva, egymásba karolva, andalogva, suttogva közeledett a pár. A fejük szinte összeéri. Karcsú, nyúlánk leány, csinos, jól öltözött civilruhás fiatalember.

A lánynak feltűnő szép az arca, a fiút nem látom, mert amint előrehajítja a fejét, a kalapja eltakarja az arcát.

Mellém kerül a pár...

— Bálint! — szaladt ki a szó a számon. Igen ... Bálint hadnagy.

A fiatalember rámnéz.

— Ah, te vagy az doktorkám! Hogy kerülsz te ide? Isten hozott!

Nekem ugrott, összecsókkolt, ölelgetett... Megfogta a leány kezét és gyengéden felém húzta:

— A menyasszonyom... Bemutatlak a menyasszonyomnak. Zinaida Ivanovna...

Aztán megindult a szóáradat. Alig győztük kielégíteni egymást feleletekkel. Mit csinál ez? Hol van az? Hogy megy a sora amannak. Végre is, megállapodtunk abban, hogy a részletes referádát holnapra hagyjuk.

— Igaz! képzeld csak szegény Góliát zászlós, tudod az az erős bivaly, a télen Omszkban meghalt flektífuszban. A Rajtik hadnagy is megbetegedett, de nagy nehezen kilábalt.

Aztán magához vonta a lányt és hódolatteljesen kezét csókolt neki:

— Úgy-e gyönyörű egy teremtés. Mondd csak doktorkám, tudom te nagy szakértő vagy...

Szemügyre vettem a lányt.

Nagyon csinos volt Zinaida. Jónövésű, ki-sportolt, keményhúsú, nyúlánk, fehérbőrű. Alig lehetett több tizenhét évesnél. Aranyszőke rövidre nyirt haja mögül apró fülkagylók kandikáltak ki. Kék, mosolygós szemei fölött sötétbarna szemöldökök íveltek. Vérpiros ajkai nem fedték egymást teljesen, ha mosolyra nyíltak, hófehér fogak villantak elő.

Megveregettem Bálint széles vállát, csak úgy porzott a ruhája:

— Nagy kópé voltál mindig Bálint... Jó ízlésed van... Hol ismerkedtetek össze?

Kérdésemre egy szuszra mondta el Bálint, hogy menyasszonya egy előkelő, jómódú permi ügyvéd leánya, aki anyjával rokonainál van vendégségben, Jekaterinburgban. Apja a vörösök elől Cseljabinszkba szökött.

—Megtanultál-e már oroszul? — kérdeztem tőle.

—Még nem. Most tanulok, de nem megy sehogyse.

—Tudsz-e már valamit?

—Egy bűdös szót se. Illetve csak azt az egy szót tudom, hogy *harasó*.

—Aztán hogy beszélsz a menyasszonyoddal?

—Oroszul. Ezzel az egy szóval. Elég ez. Megérti. Aztán amit nem tudok oroszul, megmondom magyarul.

Zinaida Ivanovnához fordultam:

—Mondja Zinaidácska... hogy értik meg egymást, hisz Bálint csak magyarul tud, oroszul nem beszél...

—Hogy mondhat ilyet? — felelte a lány sértődötten ... Bálint nem tud oroszul beszélni? *Kitűnően beszél.*

Nem firtattam tovább a kérdést, nem vitatkoztam. Úgy látszik a szerelmesek külön, nemzetközi nyelven beszélnek, mert ezek jól megértik egymást.

Azt is megtudtam Bálinttól, hogy áprilisban szökésben volt hazafelé, de a vöröskatonák lekapcsolták. Most civil internált papírjai vannak és a gazdag malomtulajdonosnál és gabonakereskedőnél Makarovnál lakik. A kereskedő a legszebb szobáját bocsájtotta rendelkezésére, hogy némi képen mentesítse magát a vöröskatonák zaklatásaitól.

Megállapodtunk Bálinttal, hogy holnap felkeres a svédeknél. Elbúcsúztunk.

Búcsúzáskor lelkemre kötötte, hogy jól vágjam meg Norlint, ne sajnáljam ...

Szerelmesen összebújva mentek tovább... Hamarosan elvegyült a jegyespár az ucca forgatagában.

*

Norlin csak a késő délutáni órákban érkezett vissza. Az irodája előtt már nagyon sokan várták.

Afanaszijval szerényen meghúzódtunk egy sarokban és szárított fekete kenyérünk utolsó morzsáit ropogtattuk.

A titkár elsőnek engem jelentett be.

Norlin nagyon megörült velem. Panaszkodott, hogy hadifogoly kórházaiban mindenütt orvosnövendékeket volt kénytelen alkalmazni, olyan nagy az orvoshiány. Csodálkozva hallgat-

ta kalandos nyolc hónapig tartó »utazásom« történetét.

A svéd Norlin nagyon szimpatikus, kevés beszédű embernek látszott. Németül egész jól beszélt, oroszul meglehetősen akadozva. Erőtéljes, hízásra hajlamos, középtermetű, ötvenéves ember volt. Napbarnított arcán furcsán világított fehérszőke szemöldöke és rövidre nyirt haja.

Amikor említettem neki a vetlugai lágert, hitetlenül csóválta a fejét. Azon is nagyot bámult, amikor elárultam, hogy szuronyos őr kísért Jekaterinburgba.

Közben bejött a titkár. Norlin a kopott uniformisomra, cipőmre mutatott és magyarázott neki valamit. A titkár bólintgatott.

— Majd kistafirozzuk holnap. — mondotta Norlin és pénzt is kap, előleget a fizetésére, ha tetszik. Nálam fog lakni. A titkárom majd felkíséri a lakására. A viszontlátásra.

Afanaszij Fiofánovicsnak adott néhány rubelt és egy piros pecséttel ellátott orosz elismervényt, hogy engem átvett.

Elbúcsúztam Afanaszijtól. Nekiadtam egész vagyonomat, a Vetlugán kapott szeretetadományt, a piros parolis, rézgombos bosnyák waffenrockot. Nagyon megörült neki.

Bealkonyodott már mire a titkár elvezetett Norlin Lamajevszkája ulicán lévő lakására.

A lakás egy milliomos orosz kereskedőé. Koroljkové volt, aki az egész házat, mindenestől átadta Norlinnak megőrzés végett és ő családjával együtt Szibéria felé menekült a vörösök boszúja elől.

Egy csodaszép, selyemtapétás, uccára nyíló vendégszobában helyeztek el. A szobában nehéz bársony függönyök, perzsaszőnyegek voltak. A szoba bútortáának minden egyes darabja valósá-

gos műremek, az egyik sarokban széles, bárók-
stílú rugós, puha széles ágy, hófehér ágyneművel.

Az első dolgom az volt, hogy kipróbáljam aa
ágyat: csak úgy ruhástól belefeküdtem. Milyen
kellemes érzés: a tyepluskák priccse, a láger
deszkája után puha, tiszta, rugós ágyban feküdni.
Előbb a moszkvai, majd a vetlugai fekhelyemre
gondoltam...

Elmosolyodtam...

Mi volt tegnap?... Mit hoz a holnap? Ezzel
a boldog mosollyal az ajkamon úgy, ahogy vol-
tam, felöltözve elnyomott az álom...

MÁSODIK FEJEZET.

Másnap reggel Walter ébresztett fel, Norlin inasa:

— Doktor úr... a borbély várakozik a fürdőszobában.

Ijedten ugrottam fel, azt hittem, hogy a piszeorrú mérges praporcsik kelteget, aki megkövetelte a katonás, korai felkelést.

Walter csodálkozva csapta össze a kezeit:

—Hát ruhástul aludt az éjjel a doktor úr?...

Ejnye ha tudtam volna...

—Elnyomott az álom...

Milyen hihetetlen: pár nappal ezelőtt még nedves, izzadságtól csorgó falakat láttam magam előtt, ha kinyitottam a szememet. Körülöttem sapkás, borostás képű, fekete arcú, gyilkos-szemű törökök báméskodtak, ma pedig egy barátságos úriszoba selyemtapétája mosolyog le rám. Különös: a selyemtapéta egyik mintája a kozsuhovói alezredes profilját adja vissza és milyen pontosan. Még a kecskeszakáll is ott van... Az egyik girland kozák kancsukára emlékeztet ... Ott fenn pedig a menyezet alatt a kis tanyai parasztanyóka topa rézszamovárját látom...

Walter jelentette:

— A borbély már türelmetlen... Elhül a fürdővíz. Galitzer úr, a raktárnok küldött egy öltözet civilruhát a doktor úrnak, meg fehérne-

műt, cipőt. Reggeli az ebédlőben, naponta kilenckor. A dán vöröskeresztes delegátus, Krebsz úr akar beszélni a doktor úrral.

Levettem rongyos, pecsétetes, viharedzett blúzomat, piszkos, szakadt ingemet.

Bementem a parádés fürdőszobába.

— Maga a borbély? — kérdeztem gyanakodva a kis tömzsi, mosolygós arcú, jól táplált, kerekarcú fiatalembertől.

— Parancsára...

— És otthon, civilben?

— Szintén.

— Megeskettem előbb és csak azután ültem le neki:

— Hallja, engem már nyúzott mészáros, hentes, tanító és viceházmester. Valamennyi azt állította, hogy civilben borbély... Nekem elegem van a pleni-borbélyokból.

— Budapesten dolgoztam évekig. A Hungáriában mindenki ismerte a Marcit... Aztán ha szabad a jogásznak fogat húzni? ...

— Micsoda?

— Az ambuláncon egy ügyvédjelölt húzza a fogakat. De nagyon jól húz, mindenki dicséri. És plombál is... A kórházban pedig egy fiatal orvosnövendék operál. Kraszno-Utimszkban mint felcser dolgozik egy pleni, aki otthon böllér volt.

Mialatt szappanozta az arcomat, bőbeszédűen mesélte el, hogy ő már dolgozott Oroszországban mint bőrgyári munkás, favágó, bányász, földmunkás és mint filc-csizma készítő. Az utolsó esztendőben mint »műkertész« hasznosította magát. A Jekaterinburg melletti Irbit fogolytáborában volt éppen, amikor Bingen báróékhoz kerestek egy *műkertészt*, szakképzett embert. A kertészethez ugyan semmit se konyított, mégis elsőnek jelentkezett. Tavasszal már kidobták a kitűnő állásból, mert a télikert és üvegház ösz-

szes virágai, drága déli növényei mind kipusztultak. Az elmúlt télen nagyon hideg volt és az üvegház számára kiutalt fát a maga kis kamrájában fűtötte fel.

—Aztán, folytatta Marci, pehhern volt és; minden kitudódott...

—Mi tudódott ki?...

—Kitudódott az is, hogy a francia nevelőnővel össze szűrtük a levelet... A lány úgy etetett ... A legjobb falatokat lopta el a tálból és hozta le nekem... Tíz kilót híztam. Csak úgy pattogzottak a gombok a ruhámról... De a nagyobb baj ott volt, hogy a leány is kezdett hízni... már nem lehetett letagadni.

—Meglett a gyerek?

—Meg. Csak látná az orvos úr, milyen erős gyerek. Mint a vas. Már mindent eszik. Itt vannak Jekaterinburgban. Hazaviszem. Francia aszszonyt viszek haza...

Panaszkodott, hogy azért az nem volt szép a bárónőtől, hogy kidobta őket, mert amikor az elmúlt télen egy éjszaka legyilkolták a vörösök a bárót, csak az ő könyörgésére hagyták életben a bárónőt és egyetlen kis fiát.

Marci elkészült munkájával. Boldog volt, hogy jól kipanaszkodhatta magát.

Még a fürdőkádban lubickoltam, amikor Walter figyelmeztetett, hogy a reggeli az asztalon van

A toalettemmel hamarosan elkészültem. Felöltözködtem. Áh — így egészen más, civilben. Három évig hordtam az uniformist. Lehetséges? A sarokba dobott formaruha most már valóságos kényszerzubbonynak tűnt fel... Három év óta először kötöm meg a nyakkendőm csokrát. Ügyetlen vagyok: elszokott a kezem az ilyesmitől. Nehezen megy. Milyen furcsa: tükör előtt öltözködni ... Az arccsontjaim kiállanak, a szemeim

aiáit sötét karikák ülnek. Az orrom megnyúlt, a füleim elállanak. A gyomrom hangosan panaszkodik.

Bementem az ebédlőbe. Mindenütt süppedős szőnyegek a tükörfényes parkettás padlón. A falak mentén gazdag fafaragású burkolat, nehéz, művészi székek, délszaki növények, pálmák... Négy személyre volt az asztal megterítve. Magam voltam az ebédlőben, Walter a szomszéd szobában takarított. Az asztal közepén hatalmas, masszív ezüst tálcán fejedelmi reggeli.

Alaposan nekiláttam az evésnek. A kávéन kezdtem: nem zavart senki, hát beleaprítottam a tejszínhabos kávéba a fehér kalácsot, mint gyermekkoromban szoktam a nagyanyámnál, őt kockacukrot tettem a kis csészébe. A kávé olyan édes és nyúlós volt már mint a szirup.

Körülnéztem. Senki se volt a közelemben, a tükörből se lát meg senki... Pillanatnyi habozás után jó hadifogoly szokás szerint egy mafék kockacukrot dugtam a zsebembe. Csupa előrelátásból: hátha holnapra nem jut. Az előrelátás nem árt. A nehéz ezüst cukortartó csordultig tele volt.

Nagyszerűen ízlett a reggeli. Micsoda sajt, milyen pompás ez a sonka. Jobb mint a fekete kása, meg a fagyott krumpli. A Kertész doktor bizonyára nem kap ilyen fejedelmi reggelit Lembergben, a kórházban. Hej, ha otthon tudná ezt a húgom, bizonyosan nem aggódna értem szegény.

Jóízűen gyúrtem a falatokat. A pikáns sajtra jól esett a friss, üdítő ásványvíz. Nézd csak: itt minden holmiba monogramm van belevésve. Nem lehet semmit se elemelni. Ez a sonka-tojásos étel a legjobb. Kedvenc ételem a ham and eggs...

Walter portörő ruhával a kezében ment keresztül a szobán és rejtett pillantásokat vetett az

asztalra szempilláin keresztül. Az orra alatt diszkréten elmosolyodott, aztán a másik ajtón kiment. Valahol csengettek.

— Tőlem ugyan mosolyoghatsz német sógor, ... gondoltam magamban, engem ugyan nem zavar... a kis késit neki...

Cigányútra ment egy falat. Köhögési rohammal küzdöttem. Mi az, még megfulladok?...

Már a hatodik darab kalácsnál tartok... No ebből a sajtból levágok még egy kicsit, van nekik biztosan elég...

Nem is olyan rossz ez a hadifogság a magamfajta nőtlen, harmincéves fiatalembernek. A helyemben egy *nő ember* bizonyára nem kosztolna ilyen nagy lelki nyugalommal... Hiába ott-hon az asszony, mit lehessen tudni... Oda se fűtyülök a hadifogságnak. Ez szenvedés?... Egy kis *tanulmányút* az egész. Ingyenes külföldi tanulmányút »*aufs Staatskosten*«, államköltségen.

Még a végén hálás leszek és kezet csókolok a káundkának, hogy kiküldött Galicziába és onnan *tervszerűen* átdobott Oroszországba, egészen Szibériáig... És potyán utaztunk!... Mennyibe kerülhet békében egy ilyen tanulmányút? A hadifoglyot egyszerűen leteszi a vattázott vonat Szibéria határán, a vadregényes Uraihegység kies vidékén egy gyönyörű, kétszáz ezer lakósu városban... hogy lásson világot és élje világát...

Pompás ez a lekvár. Valami különleges orosz bogyókból csinálták. — Mi az? Már az utolsó kalács? Nem baj, van itt még kétszersült bőven. A mézet még meg sem kóstoltam. Nagyon finom ez a cifra fölszelt...

A professzorok mindig azt mondták nekem otthon, hogy gyenge a tudóm, menjek *levegőváltásra*, mentől messzebbre... Hát most igazán szót fogadtam: négyezer kilométerre men-

tem el. Meg lehetnek velem elégedve... És azt mondták, hogy hajlamom van a tüdőbajra, táplálkozzam jól... Nos... *most* ebben is szót fogadok... Annyi bizonyos: ehhez a reggelihez meg van az étvágy, nem kell hozzá gyomorke-serű, étvágyjavító. Ezt a farkas étvágyat is a káundkának köszönhetem. Nem baj. Azok a láthatatlan kezek kiemelték az életemből eddig három esztendő-t és még elrabolnak belőle néhányat, de megbocsájtom: ez az egy reggeli feledteti a három év minden szenvedését.

Elsőrangú ez a hal: pisztráng olajban... ez meg lazac... Nini észre se vettem: vörös kaviár ... nahát ilyet se ettem még... Ez a pompás reggeli kipótolja az eddigi koplalást, a bűdös hallevest, meg a kását is...

Walter halk, macska léptekkel suhant át a szobán. Arcán megint ott ült az előbbi mosoly, most már szélesebb, mint az imént.

— Mit bánom én?... Tőlem ugyan mosolyoghat a germán koma, engem ugyan nem izgat, ha ki is nevet...

Eszembe jut a vadember, a vetlugai prapor-esik. Milyen nagy szemeket meresztene, ha megmutatnám neki az írást, hogy szabad ember vagyok. Mehetek mindenhová konvoj kísérelő nélkül. Afanaszj most úton van hazafelé a piros pecsétetes írással. A kék bosnyák waffenrockból bizonyára kabátot csináltat a kis fiának. Milyen különös: otthon dörögnek az ágyúk az olaszfronton, munkás jobbot szakít le tőből a gránát és én nem hallom az ágyúzást. Az én békekötésem már megtörtént. Csuda jó ez a cifrázott fölszelt.

Vájjon elhelyezkedtek-e a társaim más kórházakban? Meg kapták-e Ők is a behívókat? Szegény törökök ottragadtak, talán még ma is ott ülnek Vetlugán a lágerben, kérvényeket menesztenek minden irányban és várják a jó szerencsét... Nagyon finom ez a hideg hús.

Norlin igazi úriember. Meg kell hagyni. Igaz, hogy nagyon nagy szüksége van rám: húszezer hadifogoly ül a nyakán, a világ minden tájáról és nincs orvosa, csak fiatal medikusok és álmedikusok. Majd alaposan megvágom. De Krebsz úr, a dán se viszi el — kölcsön nélkül...

Walter szivaros dobozt hozott be és megkínált egy gyűrűs angol szivarral. Rágyújtottam.

Az inas arca újból mosolyra húzódott.

— Mit nevet maga? — kérdeztem a jóllakott ember nyugalmával.

Walter zavartan felelt:

— Semmi... semmi...

Kissé bosszantott a dolog. Mit nevet? Talán azon mulat, hogy a gallérom bő és lötyög benne a nyakam? Vagy rosszul van megkötve a nyakendőm? Vagy mert rosszul áll rajtam a ruha, a nyaknál egészen eláll?... Tudom: nem rámszabták...

—Mit nevet folyton? — kérdeztem kissé keményen.

—Bocsánat doktor úr, — válaszolta Walter zavartan, fülíg pirulva, — de ... meg tetszett enni a *négy személyre készített reggelit*...

Elszörnyűködve néztem az ezüst tálra: valóban mindent megettem. Nem maradt semmi. Walter segített ki zavaromból:

— Nem tesz semmit doktor úr... Isten tartsa meg az étvágyát. Van még elég a konyhában, így vigasztalt, mialatt az ételmaradékokat és az üres edényeket szedte össze

Lementem az uccára, csak úgy kalap nélkül. (Galitzer úr, a svéd Vöröskereszt raktárnoka megfélelkezett a kalapról. Katonasapkát még se viselhetek sötétszürke civilruhához.)

Hűvös borús idő volt, az eső csendesen szitált. A város is olyan álmos volt, mint az idő.

Felfegyverzett kézzubonyos emberek jártak az uccákon. A gyárakban állott a munka.

Női katonaszázad vonult el mellettem a Fejtiszovszkájá ulica felől, zeneszó mellett Lehetek vagy kétszázan a női önkéntesek. Furcsa látvány volt: nők, feszülő katonai nadrágokban, zöld ingblúzban, puskával a vállukon. A nadrág egyik-másik »molett« katonán a pattanásig feszült, az uccán báméskodó civilek legnagyobb gyönyörűségére. Elöl lépkedtek a magasabbak, hátul az apró természetű hölgyek bukdácsolnak kivágott magassarkú cipőkben. Forradalmi dalokat énekeltek katonazene ütemére. Arcukon lázas pír égett, amely a festéken is átütött.

Hadifoglyok lődörögtek, mászkáltak az uccákon céltalanul, mint csontot kereső lompos, gazdátlan kutyák.

A katedrálrij szobor előtt szemüveges német tiszték vitatták az evakuáció esélyeit. Valaki bécsi dialektusban panaszkodott a hátam mögött, hogy a dán megbízott nem segíti az osztrákokat.

A sok rongyos hadifogoly között úgy festetem jól vasalt új ruhámban, mint egy békebeli civilbe bújt gubernátor...

HARMADIK FEJEZET.

Mire kilenc óra után bement Norlin az irodájába, az előszoba már szorongásig megtelt türelmesen várakozó felekkel.

A monoklis huszár főhadnagy is *ott várt*, német, osztrák és magyar hadifoglyok között. A pályaudvaron megkopasztott paroliján már megint ott ragyogtak a csillagok, amikre diszkréten borult a kétes fehérségű, kihajtott inggalér. Egyedül csak a főhadnagy volt türelmetlen. Minden pillanatban a fali órára nézett, izgatottan köhécselt, a körmeit piszkálta folyton a tükörbe nézett és cigarettázott.

A főhadnagy előkelő főhajtással üdvözölt, amint a várakozó tömegben keresztül vergődtem.

Norlin bemutatott Krebsz úrnak, a dán delegátusnak, mint az osztrák-magyar hadifoglyok legfőbb védnökének.

Tréfásan tette hozzá Norlin:

— Íme Miszter Krebsz, aki sokat segíthetne az osztrák és magyar hadifoglyokon, ha — volna pénze ...

Krebsz úr magas, széles vállú, erőteljes sportember volt, aktív dán katonatiszt. Sima modorú, kellemes, halk szavú udvarias ember, valódi diplomata. Bár a harmincon már jóval túl volt, borotvált, kissé szeplős, lányos arca fiatalabbnak tüntette fel. Norlinnál lakott, az én

szobám mellett, ott is étkezett, ott volt az »irodája« is, ahol szívélyesen fogadta a panaszos hadifoglyokat és készségesen vette át a benyújtott kérvényeket. Senkit se utasított vissza.

Miszter Krebsz szoros együttműködésre szólított fel és egyenlőre aláíratott velem egy körözvényt, amely arra kötelezi az orvosokat és a betegápolószemélyzetet, hogy helyükön maradnak a német evakuációs bizottság megérkezéséig.

A tudomásul vett levél egyik passzusa így szólt:

. . . hat laut Befehl der Deutschen Hauptkommission in Moskau das gesamte Sanitätspersonal im Dienste des Roten Kreuzes in Jekaterinburg respektive an den betreffenden Arbeitsplätzen zu verbleiben, bis die Deutsche Kommission eintrifft...

Jekaterinburg, den 10. Mai 1918.

Aláírtam. A fogságban az ember már a név-aláírását is elfelejti. Hogy gyakoroljam az aláírást, azon melegében előlegeket vettem fel külön a svédttől és külön a dánától. Alaposan megvágtam őket, szót fogadtam Bálint hadnagynak. A felvett összegekről elismervényeket adtam.

Amikor már boldogan a zsebembe gyűrtem a pénzt. Norlin nagylelkűen értésemre adta, hogy egyenlőre két heti szabadságot kapok »megrongált idegeim helyreállítása« címén, a pihenésre szánt heteket azonban Jekaterinburgban kell töltenem, ahol továbbra is vendége maradok. Megkért, hogy a szabadságom alatt vizsgáljam felül, mint »sztársi vrács« (rangidős orvos) a jekaterinburgi, irbiti, sadrinszki és kresztiji hadifogoly kórházakat és táborokat. Különösen a birodalmi németeket ajánlotta mele-

gen figyelmembe, ezek közül is elsősorban Kalbfleisch. germán medikust, a német kórház vezetőjét, akit Norlin röviden doktor Kalbfleisch-nak nevezett.

Norlin titkára, a hosszú, szőke Wittkugel úr zavarta meg tárgyalásainkat.

Jelentette, hogy egy orosz asszony már kora reggel óta vár és sürgős ügyben akar beszélni az urakkal.

Kisírt szemű, bekötött fejű, egyszerű polgárasszony jött be az irodába, karján egy göndörhajú, fekete szemű apró gyerekekkel.

Sírástól elcsukló hangon, nagyokat szipákolva panaszolta el, hogy esküdt hadifogoly ura, akivel már két éve együtt élt szüleinek falusi házában, tegnap nyomtalanul *eltűnt* és itt hagyta őt ezzel az ártatlan csöppséggel.

Kérte a Vöröskereszt megbízottjait, hogy sürgősen intézkedjenek, amíg nem késő, hogy az ura előkerüljön, mert attól tart, hogy valami baleset érte.

—Törvényes férje volt a hadifogoly? — kérdezte Norlin.

—Igen, felelte az asszony, templomban esküdtünk meg, barin...

—Hol? Melyik templomban?

—Az orosz templomban, barin, Nizsne — Tagilszkban... Igaza volt az anyámnak: mindig mondta, hogy ne kezdjek ki plenivel... és most itt van...

Könnyek közt, szakgatottan mesélte el, hogy két évig etette a hadifogoly urát, aki betegen került hozzá. Valósággal kihizlalta... Nagyon jól ment neki... Bár otthon kereskedő volt, itt a földeken dolgozott. Boldogan éltek, egyszerre csak nem tudja mi ütött beléje, napok óta szótlan volt, nem beszélt egy szót se egyszerre csak elillant a »huligán«, mint a kámfor.

—És hová való volt az ura? — kérdezte Norlin.

—Azt nem tudom.

—Mégis: milyen podeni volt?

—Ausztric. Vengriából kapta a leveleket. Norlin megkönnyebbülve lélegzett fel:

—Nos, ha ausztricki volt, akkor majd Krebsz úr elintézi az ügyet...

Átadta a siránkozó asszonyt a dánnak, a gyerekekkel együtt, ő maga pedig az Íróasztalán fekvő iratsomó tanulmányozásába merült. Mr. Krebsz noteszt vett elő és jegyzett:

—A nevét mondja...

—Anasztaszija Feodorovna.

—A férje nevét kérem ...

—Ime, otcsesztvó? Izsó Salamonovics, szolgatjára barin ...

—Családi nevén?

—Lebovics...

Az asszony megtörölte a kis gyermek orrát és szégyenlősen mondta:

—Tetszik tudni, barin, az uram, hogy is mondjam csak... zsidó ember volt. Csak nem rég tudtam meg. A plenitársai árulták el nekem. De megbocsájtottam neki...

Nagyot sóhajtott, kifújta az orrát, aztán halkán folytatta:

—Azt is megbocsájtottam, hogy otthon, Vengriában van neki felesége és három gyereke... Ezt ő maga vallotta be nekem tavaly... Mindent megbocsájtottam neki, csak azt nem, hogy szó nélkül itt hagyott a faképnél, árván ezzel a gyönyörű fekete hajú gyerekekkel... Az isten tartsa, most pünkösdkor lesz éppen egy éves...

—Hát mit akar az urától? — kérdezte a dán igaz részvétellel.

—Nem akarok én tőle semmit, Isten látja

a lelkemet, csak még egyszer szeretnék vele beszélni utoljára...

Hangos sírásra fakadt és szinte zokogva tette hozzá:

— Csak még egyszer akarom látni, mielőtt itthagynék...

Krebsz úr megnyugtatta a fiatal, csinos arcú asszonyt, hogy majd köröztetni fogják a szökevényt a gubernija összes lágereiben ...

Távozáskor az asszony, sírástól dagadt szemeit törölgette, nyomkodta és erélyes hangon jelentette ki, hogy ha rövidesen elő nem kerül Izsó Salamonovics, akkor ő maga fog elindulni a keresésére és utána megy egészen Vengriába, mert hiszen ő most vengerka lett, vengerski poddenni, neki az ura mellett a helye.

Még a küszöbről is visszaszólt:

— Csak ne szeretném olyan nagyon azt a gazembert, azt a huligánt...

Az orosz asszony után a türelmetlenkedő monoklis huszárfőhadnagyot bocsájtotta be Wittkugel úr.

A főhadnagy katonásan *köszönt* és bemutatkozott. A neve: szemerjei és alsódabasi Nagy Gábor, császári és királyi tartalékos huszárfőhadnagy a nyolcas huszároktól Von und cu, Gábiel von *Nagy*. Miután sorra lekezelt velünk és minrannyiszor hangsúlyozta a von és cut, beszélni kezdett. Hosszú történetbe fogott. Ádám és Éva fogságba jutásánál kezdte.

Norlin föl se pillantott irományai közül, csak a tolla szárával bökött Krebsz úr felé.

A főhadnagy bizalmasan fogta karon Krebsz urat, az ablakmélyedésbe vonta, ahol hosszú lére eresztve mesélte el fogságbajutásának egész történetét.

Végül is arra lyukadt ki, hogy szökésben van és *kétezer rubelre* volna égetően szüksége még ma, hogy tovább szökhessen... És civil-

ruhákat is kért. Hivatkozott előkelő hazai összeköttetéseire, a honvédelmi miniszterre és a vezérkari főnökre.

A svéd megbízott összesűgött a dánnal és rövid eszmecsere után átnyújtottak a sneidig huszárfőhadnagynak egy elismervényt, hogy írja alá. *Hús rubel* segélyt utaltak ki neki. A főhadnagy a legnagyobb hidegvérrel vágta zsebre a hús rubeles Kerenszky pénzt, katonásan összeverte a bokáját, megbillentette a fejét és rugalmas léptekkel távozott.

Krebsz úr mosolyogva magyarázta nekem, hogy ne lepjen meg az eset, ez itt mindennapi jelenség: nem adhatnak többet a tiszteknek, nem futja...

Germán hadifoglyok járultak Norlin elé és meglehetősen nyers hangon *követeltek* fehérneműt, ruhát, cipőt. Civil-internált birodalmi németek havi segélyt és ruhaneműt kértek. Bevezették őket egy nagy raktárba, amely tele volt Németországból érkezett viseltes ruha szeretetadományokkal, válogathattak kedvükre.

Öreg, gyérhajú, hajlott hátú, fogatlan magyar népfölkelő jött sorra.

Elpanaszolta, hogy rossz híreket kapott hazulról, neki okvetlen haza kell mennie sürgős családi »privát« ügyben, állítsanak ki nevére menetlevelet, amivel egyenesen hazautazhat.

Mr. Krebsz megmagyaráztatta neki, hogy *egyenkint* nem szállíthatják haza a hadifoglyokat, mert erre nincs pénz és az oroszok se egyeznének bele. Várja meg az első transzportot. A fogoly transzportok rövidesen útnak indulnak, mert az evakuációt intéző német komisszió már megérkezett Moszkvába.

— Nem bánom én, mondta az öreg népfölkelő, akár hogy is intézik a »vakációt«, én nem várok, mert nekem sürgős az ügy, akkor nekiindulok gyalog...

—Mi az a sürgős családi ügy? Beteg az asszony? — kérdeztem a toprongyos koravén embertől.

—Rosszabb annál.

—Vagy tán meghalt már?

—Még annál is rosszabb...

—Hát akkor mi az a sürgős ügy?

—A népfölkelő megvakarta a feje búbját és nehezen nyögte ki:

—Összeállt az asszony otthon egy muszka fogollyal...

—Honnan tudja?

—Megírta a koma. Nagy szégyenbe hozott az asszony. Az egész falu beszéli. Már gyereke is van az oroszul. Hát ez az... Hazamegyek rendet csinálni... Majd közibük vágok . . . Agyonütöm őket...

Kisompolygott a szobából, lehorgasztott fővel. Tehetetlen dühében rongyos sapkáját tépdeste. Gondterhesen lépkedett, mint akinek nem a hadifogság a legnagyobb gondja.

Utána mentem és vigasztaltam, hogy ne higgyen a pletykabeszédnek, taían egy szó se igaz az egészből.

Az uccán a kapu előtt állt a monoklis főhadnagy. Amikor meglátott, hozzám lépett:

—Olyan ismerősnek tűnsz fel doktorka... Nem jártál te a háború előtt Aradon?

—Nem.

—Nincs neked rokonod Kecskeméten?

—Nincs.

—Különös. Akkor bizonyára névrokon ...

—Lehet.

—Parancsolsz egy cigarettát?

—Nem kérek.

—Nem tartóztatlak?

—Nem.

Össze vissza fecsegett mindenfélét. Kikérdezett, mi újság otthon, elmesélte hogyan éltek

a tisztí lágerben Szibériában és a sok beszédnek az lett a vége, hogy ötszáz rubelt kért kölcsön, az apja, aki dúsgazdag földbirtokos, hatszáz láncc föld tulajdonosa, megadja otthon, adhat írást is.

Sajnálattal közöltem, hogy nem áll módomban egyenlőre kölcsönöket folyósítani.

— Talán félsz, hogy nem adom meg, kérek aláírást?...

— Dehogy félek. Ha az ágyúzástól nem félttem ...

—Nem bízol bennem?

—Szó sincs róla, válaszoltam unottan és búcsúzásra nyújtottam kezemet.

—Hát mennyit adhatsz?

Hogy lerázzam a nyakamról, türelmetlenül böktém ki:

—Húsz rubelt adhatok...

—Köszönettel felvettem. Adjak elismervényt?

—Nem kérek.

—Kisztihand...

Átadtam neki a sárga huszrubelest és otthagytam.

Utánam kiáltotta:

— Majd a napokban felkereslek doktorkám. Légy szíves alaposan megvizsgálni, tönkre mentek az idegeim ...

Egy idősebb, altisztformájú hadifogoly sietett utánam. Megszólított:

—Mit akart ez a szélhámos az orvos úrtól...

—Szélhámos? ... A főhadnagy?...

—Főhadnagy? Sose volt ez főhadnagy. Infanterista ez...

—Hát nem Nagy Gábor főhadnagy ez?

—Sose volt. Valami Hugó ennek a neve. Civilben: pincér. De az igazi nevét senki se

tudja, mert minden héten más neve van. Városról városra jár és sorra pumpolja az embereket. Még a legénységi hadifogolytól is kicsalja a pénzt. Mennyit adott neki?

—Húszat.

—A csirkefogó. Együtt voltam vele az omszki lágerben. Nagyon kártyás. Ott ült tegnap a *L'Orange-ban*.

Elgondolkozva mentem tovább a Glavni proszpekt felé. Hát akkor az a jelenet a pályaudvaron ... a csillagfosztás... nem értem ...

Az uccasarkokon hadifoglyok árulták saját készítményű holmiaikat: csontgyűrűket, kosarakat, dobozokat, játékszereket és régi lim-lom értéktelen tárgyakat.

Egy magányos kis uccában koldus külsejű, vézna, szakállas, rongyos hadifogoly alamizsnára nyújtotta felém katonasapkáját. Azt hitte, hogy bennszülött orosz vagyok.

Arcomba szökött a vér: nem árultam el, hogy *fogoly társa* vagyok...

Néhány cári bélyegkopekát dobtam a sápkájába és a markába nyomtam — bűnbánóan — a reggelinél lopott kockacukrot, mindet, amit csak a zsebemben találtam.

NEGYEDIK FEJEZET.

A Vozkreszenszki proszpekten folytattam tovább az utamat. Ez az ut vezetett a fogolykórház felé.

Mindjárt a széles sugárút elején feltűnt egy különös módon körülkerített emeletes sarokház.

A magas palánkkal, épületpadlókkal és fenyőszálfákkal gondosan bekerített titokzatos emeletes épület szabadon álló ház volt a sarkon. A magas, masszív kerítés a ház csatornájáig ért fel helyenkint, úgy, hogy a házból csak párkánydiszitést, a zöld, lapos bádogtetőt és a kéményeket láthattam. A ház egyik oldala a mellékucára, a Vozkreszenszki pereulokra nézett

A Vozkreszenszki proszpekten, a ház előtt egy kis kápolnaszerű régi emlékmű állott, benne a cechochovai fekete Mária képe.

Az emeletnyi magas, otrombán erős deszkakerítéses vár minden sarkán szuronyos vöröskatoná posztolt, az épület kis uccára nyíló bejáratánál pedig két szuronyos őr állott teljes fegyverzetben, a kis fedett őrházikó mellett.

Valami különös, érthetetlen titokzatosság vette körül e házat. A járókelők közömbösen mentek el a ház előtt.

Ugyan mit vagy kit őrizhetnek itt olyan szigorúan a vörös katonák?

A kíváncsiság fúrta az oldalamat.

A ház főhomlokzata előtt az ucca dombra vezetett fel. Pár lépéssel odébb mentem, de a ma-

gasabb helyről se láttam többet, mint az emeleti front hét ablakának felső peremét, a ház bádogcsatornáját és a zöld háztetőt. Mindent eltakart a magas, primitív deszkakerítés.

Mire a foglyokórházba kiértem, már meg is feledkeztem a különös, titokzatosan körülzárt, előkelő úriházzól.

A kórház parancsnoka egy öreg cseh-német orvosnövendék fogadott.

Sorra jártuk a kórtermeket. A kórház tele volt a legkülönbözőbb nemzetiségű hadifoglyokkal. A súlyos betegek és halálra rokkantak kitörő örömmel fogadtak és mint »megváltójukra« reménykedve néztek fel rám. Ők szegények azt hitték, hogy én hozom számukra váratlanul a régen várt szabadulást. A súlyos, reménytelen betegek gyógyulásukat várták tőlem.

Már az első percekben beláttam, hogy a kétheti szabadságból nem lesz semmi.

A medikus sorra vette régen kezelt betegeit. A legtöbb beteg skorbutban szenvedett. A végtelen Ural erdői szállították a betegeket ide, de nagy számmal voltak lassú haldoklók is, akiknek tüdejét az érc és kőbányák levegője sorvasztotta el.

Még öreg, tizennégybeli hadifoglyok is voltak köztük, akik ötödik esztendeje reménykedtek hogy otthon lesznek nemsokára: »mire a fák levelei lehullanak.«

Fakóarcú, fénytelen szemű, kisebesedett szájú, fogatlan, béna skorbutos betegek nyújtották felém püffedt kezüket és elhaló hangon sutogták:

— Orvos úr... Orvos úr... mikor megyünk haza?

Lefagyott lábú amputált betegek, félkarú rokkantak reménykedve sóhajtották körülöttem:

— Csak haza... haza... el innen...

Borzalmas látvány tárult elém a tüdővészeselek körtermében.

Valóságos katonasapkás csontvázak, kiszáradt élőhalottak meredtek rám üveges szemekkel és rekedt hangjukon alig hallhatóan lehelték felém:

— Haza... csak haza... vigyen haza... a míg nem késő... Otthon akarok meghalni a családomnál ...

Szegény szerencsétlenek ... ártatlan testvéreim ... A fronton elkerült benneteket a halál... Megírtátok haza *akkor*, hogy »egészségesen fogságba estem« és most íme ... Nemsokára elvesztitek a féltve őrzött életeteket. Hitves, árva, anya hiába vár benneteket haza. A kezem, a melyben a hallgatócsövet tartottam, önkénytelenül is ökölbe szorult... A keserűség úgy szorongatott.

Biztattam, vigasztaltam őket. Az utolsókat lélegző tüdővészeseknek a fülébe súgtam:

—Csak kitartás ember... kitartás!... ez a hegyi levegő erős magának itt az Uralban... Haza viszem... invalidus vonattal... a hazai levegőben meg fog gyógyulni...

—Meg fogok gyógyulni... suttogta elhaló hangon a haldokló és ráncos, kiszáradt arcbőre, a kiálló csontokon mosolyra torzult.

Egy öreg rokkant, kopasz népfölkelő csontos, kidolgozott ujjai között fekete gyöngyfűzer olvasót szorongatott és vaskos, rongyos imakönyvéből hangosan imádkozott.

A mellette levő ágyon természetes, pattanásos képű bosnyák ült, bekötött fájós, dagadt lábait szorongatta és kétségbeesetten jajgatott, amint meglátott engem:

— Jao mene, jadan ti szám.

A kis szobában a sarokban összekuporodva találtam egy sárgapárolis, fekete arcú román katonát, aki a bosnyákokat is túlkiabálta.

— O, dumnye zo.. O mnyi gáté... nyögte keservesen.

A kórház udvarán kis kézi kocsi állott, rajta gyalulatlan, használt deszkából összetákolt koporsó. A koporsó fedelén viharedzett katonasapka. Most rakták fel az utolsó halottat a kis kocsira. Egy öreg népfelkelő kötötte meg az Úris-tennel az örök Békét, ő talán már a felhők szárnyán repül haza, körül néz a háza táján: mit csinál az asszony, egészségesek-e, megnőttek-e a gyerekek... A Halál a leggyorsabban intézi mégis csak a szerencsétlen hadifoglyok evakuálását.

Szegény öreg paraszt... a sok favágás után most megpihenteted fáradt csontjaidat. Meg tudják-e valaha az otthoniak, hogy elpihentél örökre?...

Mankóra támaszkodva könnyes szemű földi veszi magához a halott pleni minden vagyonát: egy csomag tábori levelezőlap, ezerszer és ezerszer átolvasott hadifogoly-lapok, kopott családi fénykép, amelyen csak az vehette már ki az elmosódott arcvonalakat, akiknek a lelkében élt a kép...

Bár mennyire is sajnáltam a fronton a Halmos főhadnagyot, akit egy órával a szabadsága előtt ütött át a gyilkos fegyvergolyó, az ismeretlen katona halála itt, Szibéria határán valami egészen más, sokkal megrázóbb tragédia volt...

Megígértem a betegeknek, hogy ezután naponta kétszer is kilátogatok hozzájuk.

Aztán menekültem tovább, mert éreztem, hogy ez a szomorú hely nem alkalmas megrongált idegeim helyreállítására«..

A másik nyomortanyára, a hadifogoly táborba mentem innen.

A jekaterinburgi fő hadifogoly láger a hatalmas, kastélyszerű Charitonov házban volt elhelyezve, szemben a bekerített és erősen őrzött zöld tetejű házzal.

Pazar berendezésű palota lehetett ez a Charitonovszki Doni a forradalom előtt. A selyemtapétás falakba emeletes priccseket véstek be a tovarisok. A klasszikus szépségű faburkolatba, vagyont érő selyem tapétákba hatalmas szegeket vertek a hadifoglyok, hogy legyen akasztó a háztízük, kenyértarisznya, csájnik, főzőedény és rongyok számára.

A nagyterem fehér márványain bicskákat élesítettek a hadifoglyok és tintaceruzával karikatúrákat rajzolgattak rá, a falon összevagdalt gobelinek, lyukaktól tátongó olajfestmények lógtak, a mennyezet csillárjának csak a váza maradt meg, az üvegyöngyöket ismeretlen tettesek hordták el.

A piszkos barna, parkettás padló, a szeges bakancsok lyukacsainak nyomait viselte és a himlőhelyes ember bőrére emlékeztetett. A tágas, aranydíszű ékes szalonban, amely nem is olyan régen Jekaterinburg pénzarisztokráciájának találkozó helye volt, most hadifoglyok cipészek, szabók, lakatosok szorgalmaskodtak, a sarokban borbély beretvált, kefekötő és bádogos dolgozik a városban »szerzett« anyaggal.

A láger egyik termében a kommunista agitátorok tartottak iskolát a legénységnek.

A palota öreg dvornikja, akit elmenekült gazdája a ház őrizetére hagytak vissza, szívesen mutatta meg a kastély titkos földalatti folyosóját, amely egészen az Iszet tóig vezet ki. Elmagyarázta, hogy az öreg, dúsgazdag nábob. Charitonov »sztara verec« — óhitű volt, kerzsák és emiatt állandó zaklatásnak volt kitéve családjával együtt a cárizmus alatt. Ezért építtette a titkos földalatti folyosókat, rejtékhelyeket.

A palota kertjét még a bolsevikik és a hadifoglyok együttesen se teheték teljesen tönkre. Pompás virágágyak maradványai, a francia mű-

kertészet remekei, üvegház, szökőkutak, márványszobrok, lugasok a letűnt idők pazar pompájáról tanúskodtak.

Délre járt az idő, mire a láger minden helyiségét, többek közt nagyszerű főúri konyháját megtekinttettem.

Hazafelé tartottam.

Az Iszet tó hídja mellett megállottam az elárúsító bódék mellett. Egy kis kirgiz »lavocská«-ban megkóstoltam a kirgizek híres italját, a kancatejből készített *kumyszt*, amelyről itt az a hit van elterjedve, hogy gyógyítja a tüdőbajt.

A bódék körül hadifoglyok »ebédeltek«.

Az egyik fiatal hadifogoly — önkéntes kinézésű — útszéli fának dőlve jóízűen faragta hazai bicskájával kolbászát és nagyokat harapott fehér cipójába.

Előtte ült a földön egy hosszú szőrű orosz spicc. Az okos kis kutya füleit hegyezve figyelt a kolbászra és a hadifogoly minden kézmozdulatára.

A pleni olykor odadobott neki egy darabka kolbászhéjat és közömbös arccal falatozott tovább.

A kutya okos fekete szemeivel kitartóan fikszozte a kolbász darabot és a következő falatot már a levegőben kapta el.

A kedves jelenet gyakran ismétlődött meg... A rongyos hadifogoly és az előkelő spicc — úgy látszik szoros barátságot kötöttek.

Egy jól öltözött tányérsapkás orosz úr állt meg előttük.

Megtetszett neki a selyem-szőrű kutya.

— Eladó ez a kutya? — kérdezte a falatozó plenitől.

— Ühüm... — mondta teli szájjal a hadifogoly és igent intett fejével.

— Hogy adja? — kérdezte az orosz.

— Nyolcvan.

Megalkudtak. Az orosz kifizette a nyolcvan rubelt, ölbe kapta a kutyát és boldogan sietett vele haza, mint aki nagyszerű vásárt csinált.

Odamentem a hadifogolyhoz, aki éppen a pénzt gyúrte zsebre.

—Mért adta el a kutyáját? — kérdeztem tőle.

—Mért ne?

—Nem sajnálja?

—Nem én. Miért sajnálnám, amikor azt se tudom, hogy kié ez a dög... Most láttam először ... Nem az én kutyám...

A kutya-kereskedő önkéntes hazakísért. Mentegette magát, hogy az imént csalt, de hiszen itt a fogságban, úgy szerez az ember pénzt, ahogy tud... Panaszkodott, hogy nekik, a volt egyéves önkénteseknek megy legrosszabbul a fogságban. A tisztilágerbe nem eresztik be őket, mert nem tiszték, a legénységi táborokból meg kinézik szegény önkénteseket, mert tisztjelöltek.

Elmesélte, hogy egyik önkéntes fogolytársa mostanában »beérkezett«, amennyiben három hónap óta »működik« egy komisszár kis fia mellett, mint angol nevelő. Kap teljes ellátást, ruházatot, lakást és zsebpénzt. *Angolul* ugyan nem tud egy szót se, de azért nem jön zavarba: rendületlenül tanítja a kis fiút a — *magyar* nyelvre. Már egész folyékonyan tud magyarul beszélni á kis orosz gyermek, öröm hallgatni...

Csodálkozva hallgattam a leleplezést. Már meg voltam edzve: nem lepett meg semmi... A fogságban úgy látszik az erősek, az élelmesek, a szemfüles szélhámosok maradnak meg, a gyengék, gyámoltalanok elpusztulnak. Milyen furcsa: akárcsak a fronton...

Fáradtan értem haza,

Walter azzal fogadott, hogy egy elegáns ma-

gyar civil úr és egy csinos hölgy kerestek a lakáson a délelőtti folyamán és meghagyták, hogy holnap reggel újból tiszteletüket teszik.

Az ebédnél, amely a reggelinél is pazarabb volt és amelyen egy csomó ismeretlen ételt tálaltak elém ezüst tálakban, megismertem Kalbfleisch doktort, a germán medikust. Az első impresszióm ez volt: a magas, sovány, szemüveges német orvos beképzettebb a tudományára, mint egy valószínűleg egyetemi orvosprofesszor.

Az ebédnél nagy meglepetésemre arról értesültem, hogy abban a bizonyos zöldfedelű titokzatos körülkerített házban, a dom Ipatjevában nem kisebb személyiséget őriznek a vörös katonák, mint második Miklóst, az oroszok cáriját.

Tegnap hozták erős fedezet mellett a szibériai Tobolszkból, Tjumenen keresztül. Vele együtt őrzik a körülpalánkolt börtönben a cárnőt is, Alekszandra Feodorovná, valamint másodszületett lányát, Mária Nikolajevná és az udvari orvost, a szentpétervári doktor Botkint.

A cári család többi tagjai, köztük a beteg cárevics, Alekszej Nikolajevics és három nővére, Olga, Tatjana és Anasztaszija Nikolajevna, a kísérő személyzettel együtt egyenlőre Tobolszkban vannak őrizet alatt.

A szomorú, körülzárt zöldfedelű jekaterinburgi ház gazdája, a gazdag Ipatjev, nem fogadhatta feleséges vendégeit, mert a vörösök néhány nappal a cári család megérkezése előtt, mint ellenforradalmára kivégezték...

ÖTÖDIK FEJEZET.

Korán reggel pattogó ütemű katonazenére ébredtem. A trombiták öblös hangja túlharsogta a lázas, hangos, idegesen zajló utca morajlását.

Bizonyára a női század menetel megint a gyakorlótérre.

Elmosolyodtam: az a vastag, dagadt-lábú kis topa báriosnya ott bukácsol a század végén.

Megnézzük...

Valóban a kis mozsárlábú, molett amazon szimpátiám szaporán szedte lábait az éles követen, félre taposott cipőjében minden második lépésnél orra akart bukni. Kövér, pufók, vérpiros arca majd kicsattant, csak úgy csurgott le róla a verejték a nehéz hátizsák és a vállra vetett puska súlya alatt.

Női önkéntesek: proletárkák, munkásnők... Ti komoly harcosai akartok lenni a világot felforgató nagy eszméknek, halálos komolysággal meneteltek zeneszó mellett és nem veszitek észre, hogy az utcákon mindenki mosolyog, mulat rajtatok, még a vörös katonák is kinevetnek benneteket. Te kis fájóslábú grázsdánka! Az élet sok csalódása után meg tudnál halni a polgárháború frontján, te még nem tudod, hogy az eszmékért élni kell, nem pedig meghalni. Az okos: él, az ostoba: meghal...

A menet mind messzebbre haladt, a katonazenéből már csak a nagy dob tompa üteme hallatszott, mint távoli ágyúszó...

Visszafeküdtem ágyamba és a mennyezet gipszfiguráira bámultam.

A közelmúlt emlékeire gondoltam.

A fájdalmas emlékek már elmosódtak agyamban... A sok nélkülözés, gyaloglás Darnicáig a láger égető homokja, Kozsuhovó, Vetluga, a dühöngő praporcsik, a sok éhezés mind, mind csak álom volt, rossz álom... Elfelejtettem a kínokkal teli napokat, mint ahogy elfelejtik az anyák is a szülés kínjait.

Eszembe jutott, hogy mit mondott mindig Jóska, a legényem, ha nagyon jól éltünk a fronton:

— Olyan jól megy a dolgunk, mondogatja, hogy ezután már *csak rosszabb jöhet...*

És mindig igaza volt.

Félek: beteljesedik rajtam most is a jóslás, mert nagyon jól megy a sorom...

Igen... most már *ijesztően* jól megy a sorom ...

Tegnap is — *színházban* voltam. Páholyban ültem. Norlin és Krebsz urak társaságában. Akárcsak a Vígszínházban ültem volna. Mértékre szabott új, fekete öltözet volt rajtam. Operettet adtak: a tatárjárást. »Oszenji manéver« volt az adoptált darab orosz címe.

A mellettünk lévő páholyban Kalbfleisch doktor ült menyasszonyával, a jekaterinburgi arisztokrata társaság egyik legszebb, legelőkelőbb hölgyével. Mögöttük, a páholy mélyén a lány szülei húzódtak meg. ... Hallatlan ... már minden valamire való hadifogolynak van menyasszonya. Megfoghatatlan, hogy jutott ez a vézna, pápaszemes, otromba fiatalember ehhez a ragyogó szépségű teremtéshez?...

A szemben ülő páholyban két feltűnő szép fiatal hölgy ült egy őszhajú, idősebb, feketeruhás hölgy és egy nyúlánk, fiatalos arcú tiszt társaságában.

Látcsöveget a szemben ülő szépségekre szegeztem. Egyformán szép volt mind a kettő. Az egyik: a szőke, eleven, pajzán, nagyokat kacagott, egy pillanatig sem maradt nyugodtan, a másik, a gesztenye barna hajú, ábrándos, babaarcú szépség, komolyan ült a páholyban, szinte szomorúnak látszott....

Krebsz úr közölte velem, hogy a rigai származású hölgyek csak vendégségben vannak rokonaiknál. A velük ülő hölgy a nagynénjük, Blumbergné, az evangélikus lelkész felesége. Az elegáns, magas lányos arcú tiszt, a testvérbátyjuk.

A két hölgy közül az ábrándos szemű, szomorú, babaarcú nyerte meg tetszésemét. Az előadásra vajmi keveset figyeltem, egész este őt bámultam látcsövemen keresztül. A rigai szépség azonban nem reagált a kihívásra... Látszólag az operett előadás se érdekelte őt.

A két rigai nővére a színházi estre gondoltam, amikor Walter jött be a szobámba.

Jelentette, hogy a szakács akar velem beszélni.

—A szakács? — kérdeztem meglepődve... Norlin szakácsa?... Mit akarhat ez tőlem? Talán valami baja van?...

—Nem gondolnám, felelte Walter. Azt hiszem be akar mutatkozni a doktor úrnak, mert őt szemelte ki Norlin szakácsnak, a doktor úr mellé a szervezés alatt álló új vöröskeresztes kórházba.

—Orosz ember?

—Nem. Magyar. Már egy éve dolgozik Norlin úrnál, mint konyhafőnök. Békében Eszterházy hercegnéi volt alkalmazva mint konyha-sef.

—Mi a neve?

—Varga. Vele van a cukrász is, Patucsek úr, a Vencel, a világot járt cukrászművész. A torta-remek művészi kreálója... Ő is bevonul 3 szakáccsal a kórházba...

— Bocsássa be őket...

Békebeli, előírással fehér szakácsgegyenruhában lépett be a két konyhaművész a szobámba. Fehér, kerek vászonsapkájukat a kezükben szorongatták.

Elöl állt az ajtó mellett a kis tömzsi, piros-pozsgás, mosolygós arcú szakács, tekintélyes hasa előre domborodott. Mögötte zavartan lapult a hosszú vékony, sáppadt, beesett arcú, foghíjas cukrász.

Ágyamban felkönyököltem és hogy hajlongó látogatóimat kisegítsem zavarukból, barátságos hangon kérdeztem:

Mivel szolgálhatok? Mit kívánnak?...

Varga kissé előrelépett, köhécselt, meghajolt mélyen és zavartan nyögte ki:

— Eljöttünk bemutatkozni...

A cukrász komolyan tette hozzá:

Igen eljöttünk ...

Nagyon örülök. Igazán szép maguktól... Varga még hozzátette:

— Hát ez így illik kérem szépen...

Hosszú szünet következett. A fali órára néztem. Hopp! Az idő szalad... engem már várnak a betegeim...

— No hát isten velük... Csak kotyvasszának tovább is... Nagyon meg vagyok elégedve a konyhával. Jól dolgoznak...

Azt nem árultam el nekik, hogy milyen konyhán éltem közel egy évig...

Míntha valaki a fülembé súgta volna csúfolkodva: kása, kása, kása ...

Varga nem mozdult. Neki úgy látszik még volt mondani valója:

— Szeretném tudni, mi az orvos úr kedvenc étel... akkor azt főzném ma ebédre...

A cukrász is megszólalt:

— És mi a kedvenc tésztája?... Tessék ren-

delni valamit, mert Norlin úr ugyancsak keveset törődik velünk ...

Kis hija volt, hogy föl kacagjak a gyönyörűségtől: a hadifogoly urat alázatosan megkérlik a szakácművészek hogy méltóztassék valamit ebédre rendelni, sorolja el kedvenc ételeit... A praporscsik bizony nem kérdezte ezt pár héttel ezelőtt, hanem elénk adta a fekete kását.

Jót mulattam az eseten.

— Nos, kedves Varga, hát halljuk mit tud maga. Sorolja el a menüt, majd választok...

A kis Varga komikus pózba vágta magát, mint egy színész és a tőzsgyökeres magyar, tőzsgyökeres francia nyelven kezdte hadarni:

— *Hors D'Oeuvre' Francaise*: Saucisson d'Arles, Champignons á la Grecque, Musseau Boef Ravigole. *Entrées*: Cervelles de Mouton Beur-re Noiselle, Cotelette Pré-Salé grillée Pommes. *Viandes Froides*: Rosbeef Saladé Pomme, Galantine de Poulet...

Patucsek, amikor észrevette, hogy türelmetlenkedni kezdek, átvette' a szót. Mialatt beszélt, kivillantak lelógó duzzadt ajkai közül csömpe, töredezett apró fogai:

— Pouding d'amandes á la Sabayone, Bombes Pompadour, Croque en bouche, Omletté Surprise...

— Elég!... Elég! — kiáltottam ingerülten... Most már én jöttem zavarba.

Ezekből az ételekből nem kell egy se...

— Bocsánat... rebegte Varga csalódottan.

Hallatlan eset: alig néhány nap múlt az utolsó koplaló nap után és a hercegi szakács alázatosan kérdezi, hogy mi a kedvenc étel, milyen ételt méltóztatok rendelni...

Nem ... nem árurom el magamat, hogy a közel múltban még boldog voltam, amikor a török tiszték elém rakták a pirinyó ünnepi gombócokat. Azt se mondom el senkinek, hogy egy évig

lágerbe zárva koplaltam, mint egy szigorított fegyházza ítélt anyagyilkos. Csak nem kötöm az orrukra, hogy milyen jó étvággal fogyasztottuk el karácsonykor Zimányi doktor ragacos, fekete mákos nudliját. Nem, ezt a titkot magamban hordom ... ne tudja meg soha senki se...

Felültem ágyamban, megigazítottam sárga, selyem paplanomat és fölényes hangon mondtam:

—Mi a kedvenc ételem?... Mit készítsen ebédre?

—Igen. rebegte Varga, minden kívánságát teljesítjük... csak méltóztassék parancsolni...

—Rövid gondolkodás után válaszoltam:

— Csináljon nekem egy jó hazai *székelygulyást* sok tejfellel...

Nagy csalódást okozott a választásom. Varga dadogni kezdett, hogy nincs momentán disznóhús a konyhán, meg paprikája sincsen, csak bors.

Patucsek mentette meg a szituációt:

— És milyen tésztát parancsol?...

Elmosolyodtam.

— Kedves Patucsek. Maga csodálkozni fog. Nekem nem kell se torta, se pudding, se bomba, se omlett, hanem kérem csináljon külön az én számomra *barátfülét*, gyermekkorom kedvenc tésztáját. Jó sok dióval és *szilvalekvárral*— Legalább egy napra otthon fogom érezni magamat ...

Kisült, hogy a konyhán mindenféle lekvár van, *csak éppen szilvalekvár nincs.*

Szörnyűség: deputációba jönnek, hogy teljesítsék kívánságomat és a legelemibb óhajomat se képesek teljesíteni. A Zimányi doktor, szegény, előteremtette karácsonykor a semmiből is az ünnepi vacsorát és ezek a híres szakácsművészek már a székelygulyásnál és a barátfülénél is meg-

akadnak... Nem mondom, ha valami lehetetlen dolgot kívánnék... De így...

Szörnyen szerencsétlennek érezte magát a konyha két primadonnája, ötöltek-hatoltak és újabb francia ételekkel hozakodtak elő.

— Elég! — intettem le őket csalódottan. — Elegem van... Máskor hozzanak magukkal egy francia szótárt is...

Végre is, hogy megnyugtassam őket, rendeltem Vargánál gulyás helyett egy paprika nélküli »*goláscht*« és Patucseknél barátfüle helyett diós palacsintát. Egy esztendeje álmodtam már *ezekekről* az ételekről.

Nagy kegyesen elbocsátottam őket...

Varga nem mozdult.

—Kíván még valamit? — kérdeztem tőle.

—Igen

—Hailjuk!

Varga meghatottan kért, hogy bánjak vele majd jól a kórházban és tartsam meg őt a konyhámban, nem szeretne öreg népfelkelő hadifogoly létére *újából berukkolni a lágerbe*. Nagyon fél a lágertől...

Könnybe lábadt szemekkel könyörgött, hogy ha hazautazom, vigyem magammal, inkább főz rám a hosszú utazás alatt is (négy hétig biztos eltart az út.) — mert hogy nagyon szeretne már haza menni négy évi fogság után a családjához. A szerencsétlen nem is sejtette, hogy micsoda írások köteleznek arra, hogy *utolsónak* szabad csak elutaznom.

Mindent megígértem, biztosítottam őket jóakarató támogatásomról.

Az ajtóból Patucsek visszafordult. Izgatottan mondta:

— Én meg arra kérem a doktor urat, hogy a kórházban ne hívjon engemet Patucseknek, ha-

nem csak egyszerűen a keresztnevemen, csak így: Vencel.

—Miért? — kérdeztem meglepetten.

—Mert megszöktem a cseh légióból, ahová a télen besoroztak.

—No akkor nincs semmi baj, hisz a vörösök nem bántják.

—Igen — dadogta Patucsek — de a vörös gárdában is szolgáltam Vjatkában és onnan is megszöktem a tavasszal...

—Hm ... az más...

Aznap a reggelinél is már válogattam. Nem ízlett a kávé, a kalács szikkadt volt, a felszeltet és a kaviárt nem találtam elég frissnek.

Szegény Walter alig tudott kedvemre kiszolgálni.

Reggeli után a szalonban átfutottam a legfrisebben érkezett bécsi lapokat: a három hónapos Neue Freie Pressét és a négy hónapos Pesti Hírlapot. Az újságokból azt vettem ki, hogy otthon már nagyon nélkülöznek, éheznek az emberek.

Azt is olvastam a lapokban, hogy a hinterlandban az emberek a háborúból *üzletet csinálnak*. Mialatt a fronton milliók pusztulnak el, az alatt a hátsó országrészekben milliók gazdagodnak meg. Gazdagokból koldusok és senkiből dúsgazdag emberek lesznek. Csalárd hadsereg-szállítókkal tömik tele a börtönöket. Mindenki spekulál: a világháború — spekulációs üzletté alakult át.

Még majd megérjük, hogy háború után az elesett hősök csontjaiból is üzletet csinálnak a vállalkozók: enyvet fognak főzni belőlük.

Vastag szivarral a szájamban olvastam a Ho-

fért: a nyugati és délnyugati harctereken élénk tüzérési tevékenység...

Bálint keresett fel. Úgy robogott be hozzám ajtóstul, mintha legalább is nekem tett volna valami sürgős szívességet.

Már a viselkedéséből is kiéreztem, hogy pillanatnyi pénzzavarban szenved.

Mindjárt a dologra tértem:

—Mennyi kell? ...

—Kérlek... kérlek nagyon kedves vagy... Sok kellene... Jó volna szólni a svédnek, vagy a dának, vagy mind a kettőnek...

—Minek kell neked az a sok pénz? Nősülni akarsz?

—Áhh ...

—Hát akkor?

—Szökni akarok.

—A menyasszonyoddal?

—Egyedül. Eh, — bolondság az egész... diákszerelem. Beugrottam...

—Zavartan játszott a kis asztaltakaró rojtjával. Csavarta, tépdeste a lelógó selyemszálakat. Halk hangon folytatta:

—Zinaida Ivanovnával egy kis baj van... Még nem egész biztos... Nyolc napot várok még, ha addig nem lesz rendben... De kérlek ne árulj el... tisztí becsületszavamra ígértem meg, hogy senkinek se szólok. Az anyja se tudja...

—Gazember vagy... mormogtam fogaim között.

Bálint hosszú tokú orosz cigarettára gyújtott és könnyedén folytatta:

—Csak még azt nem tudom, hogy *kelet*, vagy *nyugat* felé fogok szökni. Nyugaton már nincs kenyér. Hazaszökni még korai volna: nem akarok a Doberdón, vagy Arras vidékén esetleg Verdun alatt elpusztulni. Én babérral övezett

homlokkal, épkézláb akarok bevonulni fatornyos hazámba, fehér ruhás leányok virágot fognak szórni a lábaim elé...

—Marhaság. Mondd kérlek... hogy is mondjam csak... kaptál te pénzt is a leánytól?

—Egy kopekát se... becs...

—Egy kopekát se?! Ne hazudj!...

—Izé... azaz, hogy csak az anyjától... kölcsön... Aranypénzt adott, de csak kölcsön... Megadom nekik... Képzeld csak doktorkám: elfogyott a pénzük... Valósággal nélkülöznek...

—És van szíved ezt a gyönyörű teremtést cserbenhagyni, elhagyni... és éppen most?...

Alaposan megleckéztettem a fiút. Miután jól megmostam a fejét, megígérte tisztí becsület szavára, hogy rendezni fogja az ügyet.

Távozáskor ezt súgta a fülemben:

— Úgyis benned van minden bizalmam... De hát még nem biztos... Azt se tudom, hol áll a fejem... egészen meg vagyok zavarodva...

Örültem, hogy leráztam a nyakamról.

Sajnáltam a leányt. Szegény Zinaida, még csak nem is sejti, hogy milyen tervekkel foglalkozik imádott pleni »vőlegénye«. Úgy kell neki: mért állt szóba hadifogollyal. De hát ezek az orosz nők olyan jólelkűek, naivak, azt hiszik, hogy a külföldi az »inosztránci«, különb, mint a saját fajtája...

Későre járt az idő... mennem kell, a betegek várnak...

Lesiettem az uccára.

A kis kapu előtt csaknem beleütköztem Zinaida Ivanovnába, aki Bálintot hajszolta már korra reggel óta a városban. A leányt kissé sápadtnak találtam.

A szokásos dravsztvitye és a kák pázsivájtje kérdés után bejelentettem, hogy Bálint éppen az imént távozott tőlem.

—Elment? — kérdezte a leány.

—El.

—Hová?

—Nem tudom. Nem mondta.

A leány zavartan állott előttem, kutató pillantásokat vetett rám és hirtelen elszántsággal kérdezte:

—Ismeri Bálintot hazulról?

—Igen.

—Mi az ő apja?

—Tudtommal falusi népiskolai tanító.

—Gazdag?

—Ha a nyolcgyerekes tanító apát a gyerekei után gazdagnak lehet nevezni, akkor nagyon gazdag ember...

—Hát nem földbirtokos?

—Tudtommal: nem,

—Biztos ön ebben?

—Egészen biztos.

—Köszönöm.

—Kezét nyújtotta. Kis keze csurom víz volt az izgalomtól. Az orra hátán is izzadtság-gyöngyök jelentek meg.

—Még a kezemben pihent a tenyere, amikor hirtelen ezt kérdezte:

—És nem zsidó?

—Kicsoda? Én?

—Nem: a Bálint.

—Miért gondolja?

—Mert olyan görbe az orra...

Megnyugtattam: Bálint született keresztény.

—Eszembe jutottak a csemovici zsidó lányok, akik Bálintot olyan jól tartották éppen mert hitsorsosnak nézték.)

— Köszönöm... mondta Zinaida élénken... Nagyon köszönöm.

Izgatottan rohant tovább...

Utána néztem. Pompás alakja csakhamar eltűnt a népes ucca forgatagában.

HATODIK FEJEZET.

Nagyon sok dolgom volt az nap.

Megkértem Marci borbélyt, hogy kivételesen ne amerikázzék, hanem szaporán végezze dolgát és keveset fecsegen. Majd máskor, ha ráérek, nem bánom, ha beretvával a kezében magyaráz, szappanhabos ujjával gesztikulál, de *ma* nagyon sietek.

Szórakozottan szedtem elő a nadrágzsebemből a kis »emlékeztető« papirost, amikre még a tegnapi nap folyamán jegyeztem fel: fürdő, Norlin, magazin, fogkefe kórház, láger, rigai nővérek, invalidus-szemle, cirkusz, L'Orange.

Marci észrevette, hogy nem vagyok beszélő kedvemben, duzzogva, kissé sértődötten, némán végezte dolgát.

A kínos csendet végre is megtörtem:

— Jó simára beretváljon ki, mert estére cirkuszba megyek...

Marci a hátam mögé állott, hogy kiberetváljon.

Csendesen szólalt meg:

—Mi van a csehekkal?...

—Miféle csehekkal?...

— Mi igaz a dologból? — ismételte meg a kérdést Marci.

Fölfigyeltem:

—Nem hallottam semmit. Mi van velük?

—Mi van? Úgy hírlik, hogy nagyon mozgolódnak körülöttünk...

— Mit beszél maga? Valami örült pleni találta ki ezt a vad hírt... A csehek a legtávolibb keleten vannak, Wladivosztokban ... Ostobaság az egész...

Marci letörölte gyöngyöző homlokát és fontoskodva folytatta:

— Bár ostobaság volna... Nem találta ezt ki senki, hanem magától a főfőkomisszártól hallottam máma. Beretválni járok hozzá ..

Tágra nyitott szemekkel, zavartan hallgattam a borbélyt.

—No... és? — kérdeztem türelmetlenül.

—Hát a komisszár atyaúristen már pakol. Evvel a két szememmel láttam. Nagyon be van gyulladva. Hej, ha látná az orvos úr. hogy mi minden van abban a nagy kofferben. Annyi ékszer, arany, óra, gyűrű, meg ezüstnemű van ott egy rakáson, mint egy aranyműves boltban. Meg aztán szép civilruhák, hímzett selyem rubaskák, fehérnemű, meg minden. Olyan nehéz a láda, hogy két ember is alig tudta felemelni, Szép cifra pántos ládája van neki, muzsikál, ha kinyitják.

Amikor észrevette, hogy révedező tekintettel, némán bámulom az üres falat, szomorúan tette hozzá, nagyot sóhajtva:

— Öreg hadifogoly vagyok én már, orvos úr, még tizennégybeli, de én csak amondó vagyok, hogy régen rossz lesz nekünk, ha ide beteszik a lábukat a csehek... Laufsrittban megyünk be a lágerbe és aztán lefűjtak a hazautazásnak ...

Önmagamat akartam vigasztalni:

— Ugyan miket beszél itt össze-vissza?... A csehek Szibérián keresztül hazautaztak...

— Én meg azt mondom, hogy megfordultak és kertájhba jönnek visszafelé... Nagyon bűdös lesz itt a levegő...

Azzal magam is tisztában voltam: ha a cse-

Petropávloszk, Omszk, Tomszk, Krásznójarszk, Irkuck, Bajkál, Csita, Nercsinszk, Blagovjeszenszk és Wladivosztk állomásán mindenütt zsuffolt cseh-szlovák katonavonatok állottak.

Május huszadikán éjszaka a szibériai vasútvonal összes cseh legionistái egy előre megbeszélte jelre fellázadtak a vörösek ellen és *Kolcsak* admirális önkéntes tiszti századjai segítségével *huszonnégy óra* leforgása alatt birtokukba vették a több ezer kilométer hosszú vasúti vonalat.

A cseh légiók vezére *Gajda* generális volt.

A cseh esalónok egyenlőre egy helyben állanak, folytatják szervező munkájukat Kolcsak admirálissal szövetkezve és várható, hogy a közel jövőben egy jól felszerelt fehér hadsereg folytatja előnyomulását Isim, Tobolszk, Tjutnen, Kurgáit és Cseljábinszk irányában. A fő cél: Jekaterinburg, a vörösök legerősebb várának bevételé és a cári család kiszabadítása. A fehér hadsereg katonái Szibéria színeit, zöld-fehér kokárdát viselnek...

Ennyit tudott Norlin közölni velem, Közlebbi részletekről nem adhatott felvilágosítást, ép úgy adós maradt a felelettel amikor a szibériai hadifoglyok felől érdeklődtem.

Norlin nyomatékkal hangsúlyozta, hogy meggyőződése szerint, nekünk hadifoglyoknak a fehérek előnyomulásából kárunk nem lehet, csak hasznunk. Abban bizakodott, hogy a fehérek újból ki fogják utalni a fogoly tisztek fizetését és a külfölddel való összeköttetés is hamarosan helyre fog állani.

Arra az ellenvetésre, hogy a cseheknek csak mellékes céljuk a vörös uralom megdöntése, főcéljuk a háború újból való fölvétele, Norlin kijelentette, hogy a nagykiterjedésű frontra való tekintettel ez a terv kivihetetlen.

Még be se fejeztük tárgyalásainkat, amikor az ajtó kinyílt és nagy robajjal, bejelentés nélkül nyitott be a szobába Blumbergné, az evangélikus, német lelkész felesége, akit a színházból már látásból ismertem.

Otthonosan mozgott az irodahelyiségben. Norlin látható örömmel fogadta és sugárzó arcával, hódolatteljesen csókolt neki kezét.

Engem is bemutatott önegységének.

A közepetermetnél kisebb, elhízott hölgyet magasabbnak képzeltem el. A szőkés-fehér hajú, kékszemű, eleven, mozgékony hölgy korát nehéz lett volna eltalálni. Örök ifjú, fürge, másodvirágzását élő asszonyok kategóriájába soroztam Blumbergnét, akiről hamarjában azt se tudtam megállapítani, hogy a haja ősz-e vagy világos szőke. Egészséges, piros, mosolygós arca, kellemes benyomást tett a szemléelőre.

Nagyon hízelgett neki, amikor tudomására adtam, hogy szeretnék megismerkedni két rigai vendégével, a szép cousine-okkal. Hangsúlyoztam, hogy különösen a magasabb termetű, az ábrándos szemű nyerte meg tetszésemet.

— Hol látta őket? — kérdezte látható örömmel, hisz sehová se mennek a lányok, örökösen otthon ülnek. Bottal kell őket kiverni az uccára. Képzelve arról panaszkodnak, hogy nincs megfelelő ruhájuk. Hát most mondja, doktor úr, kinek kell itt ma divatos ruha? És mi a divat? Hisz már fél éve divatlapot se láttunk... Rettenetes... Meddig tart még ez a helyzet, mondja csak?... Sokáig? Mit mond Norlin? Hallom, hogy jönnek a fehérek... Bár már itt volnának ... Megőrül az ember ezekkel a továrisokkal. Képzelve az uramat is továrisnak hívják ezek a vörösök majd mit mondtam...

Ezt mind egy szuszra mondta el Aztán úr nős?

— Pardon... szabad kérdezni... a doktor mély lélegzetet vett és ezzel a kérdéssel fordult hozzám:

— Sajnos nőtlen... — feleltem nagyot sóhajtván.

— Miért sajnós?

— Ebben a pillanatban nem bánám, ha nő volnék és...

— és kéznél volna az asszony... — vágott közbe Blumbergné, nagyot kacagva.

Nyitott szájjal nevetett, aranyfogai kivillantak a szájából.

Aztán anélkül, hogy kérdeztem volna, így folytatta:

— A lányok, őszintén szólva ki nem állhatják a hadifoglyokat. Nagyon sok rosszat hallottak a hadifogoly tisztokról. De hát maga egészen más, maga orvos. Éppen jól jön: a házi orvosunk Szibériába szökött a vörösök elől... Majd maga lesz a házi orvosunk.

Délutáni teára hívott meg. Azzal biztatott, hogy ott lesz náluk állandó délutáni vendégük, X grófné is, a cárnő udvarhölgye.

Kissé udvariatlanul, de tréfás formában közöltem önagyságával, hogy engem a grófnő vajmi keveset érdekel. A rigai nővérek ismeretségét keresem, akik közül a gesztenyebarna hajú, ábrándos tekintetű nyerte meg tetszésemet.

Blumbergné boldogan sikoltott fel:

— Áh — tehát Elza érdeklí magát? Hát szép szép... de szerintem a húga, a Margó sokkal szebb és elevenebb... Micsoda temperamentum! Mint egy eleven ördög. Majd meglátja. Margó már szépségversenyt is nyert Rigában,.. Különben gusztus dolga. Elza is nagyon bájos jelenség, de Margó! Ccc... Kimondott szépség...

Aztán azon sopánkodott, hogy a lányok már

mennyire vágyódnak haza Rigába és mihelyt a vonal megnyílik, azonnal hazautaznak.

Újból meghívott öt órai teára és nevetve tette hozzá:

—És nem fél?

—Mitől?

—Inkább azt kérdezze: kitől?...

—A magamfajta öreg aggregény már nem olyan lobbanékony... — feleltem minden meggyőződés nélkül.

—No jó... jó csak úgy mondom... Jó lesz vigyázni magára.

—Nagyságos asszonyom én már az ötödik háborús esztendő óta mást se csinálok, mint vigyázok magamra.

Megköszöntem mégegyszer a szíves meghívást és elbúcsúztam. Már a küszöbön állottam amikor Blumbergné asszony utánam szólt:

—Pardon! Valamit elfelejtettem.

—Parancsoljon velem, nagyságos asszonyom.

—Cukorral issza a teáját?

—Ha van: cukorral, ha nincs: cukor nélkül.

—Azért kérdezem — felelte incselkedve — mert mi már éppen egy hónap óta cukor nélkül isszuk a csaját.

Nevetve tette hozzá:

— Tehát ha édesen akarja inni a teáját, akkor hozzon magával — cukrot.

Aznap szégyenkezve állapítottam meg, hogy gondolatban többet foglalkoztam a délutáni meghívással, mint a kórházzal, a hadifoglyokkal, az invalidusokkal és a csehek hódításaival.

Minden figyelmemet a délutánra esedékes vizit kötötte le. Ideges, izgatott voltam, mint a diák a matúra előtt.

Elzára gondoltam...

Figyelemre se méltattam az uccákon és a

háztetőkön elhelyezett tábori ágyúkat és géppuskákat ....

Alig vártam a délutánt.

Az ebédnél alig ettem valamit. Szórakozott voltam: a hozzám intézett kérdésekre nem válaszoltam. Magam se tudom mi lelt. Hát valóban »féltem« volna a találkozástól én, a viharedzett hadifogoly?

Ebéd után becsomagoltattam Patucsekkel egy font kockacukrot és sajátkezüleg. tettem a csomaghoz egy üveg földieper-ízt. Örömmel töltött el a gondolat, hogy a hölgyeknek egy kis édességgel kedveskedhetek.

Varga nagy ambícióval húst is, konzervákat és süteményeket is velem akart adni. Az egész konyhát felpakolta volna ...

Délután dolgom végeztével hirtelen nagyot gondoltam. Becsengettem a szobámba Waltert:

—Walter kérem... emlékszik még az én egyenruhámra?

—Hogyne.

—Meg van még?

—A fürdőszobában lóg a kis barna ruhaszekrényben.

—Kérem kefélje ki egy kicsit.

—Mit akar vele a doktor úr? — kérdezte Walter csodálkozva.

Kissé zavarba hozott a kérdés. Őszintén szólva még magam se tudtam biztosan, hogy mit akarok.

— Magamra akarom öltetni a régi uniformist — feleltem bizonytalanul. — Meg vagyok hiva délután teára.

Walter nagyot nézett... Ennek az embernek bizonyára elment az esze: ahelyett, hogy a legszébb ruháját kérné, a régi kopott, foltos harctéri egyenruháját akarja felvenni.

Fejét csóválva mondta:

— Én ugyan nem mennék abban az uniformisban végig az uccán...

Izgatottan bújtam bele régi, viharedzett egyenruhámba. Az elegáns úrból megint szegény, rongyos hadifogoly lett.

Magam is megijedtem, amikor a tükörbe néztem. Nem... *ezt* a tréfát még se volna szabad megcsinálni, csak azért, hogy a lányoknak *ne* imponáljon a jól szabott civil ruha. Csak azért hogy megfosszam magamat a »hódító külső«től. Mit fog szólni majd Blumbergné, ha ebben a katonaruhában meglát? Aztán ott lesz a grófnő is... talán le se ül a rongyos plenivel egy asztal mellé... És főként: mit fog szólni Elza? ...

— Eh! — Most már határoztam: így megyek a kopott uniformisban, mégis csak *ez az igazi Énem*. A csinos polgári ruhába öltözött úr, csak hamisítvány...

Valahol belül egy parancsoló hang is ezt mondta: igen... így mutatkozzál be Elzának... mint hadifogoly....

Még öt óra se volt, amikor viharedzett, gyűrött, kifakult, seszínű uniformisomban, hónom alatt otromba csomagot szorongatva becsengettem Blumbergék ajtaján.

Egy magas termetű, kövér, szemüveges, torzonborz hajú, szigorú nézésű ingujra vetkőzött úr nyitott ajtót. Bizalmatlanul fogadott. Bizonyára azt hitte, hogy kéregető hadifogollyal van dolga. Úgy látszik rossz véleménye lehetett a hadifoglyokról, mert addig el se eresztette a félig nyitott ajtó kilincsét, amíg be nem mutatkoztam.

Blumberg úr, az evangélikus lelkész erősen megrázta a kezemet.

A nyitott ajtón keresztül, a belső szobákból énekhang és zongoraszó hallatszott ki.

Bevezetett a szobába.

A Biedermayer szalon sarkában zongora állott, Blumbergné ült a zongora mellett, csíptetővel az orrán és kísérte a két rigai nővér énekét. Valami orosz románcot énekeltek.

Egy idősebb, sovány, pirosarcú hölgy ült a vászon védővel bevont karosszékekben és aranykeretes lorgnont tartva szemei elé egy képes folyóiratban lapozgatott.

Amikor Blumbergné meglátott, ijedten bámult rám, nem ismert fel az első pillanatban. A zene elnémult. Valami nagyon nyomott hangulat ült a szobában a bemutatkozás után, éreztem, hogy ennek szegényes ruházatom az oka.

A feszültség csak akkor enyhült, amikor elővettem kis csomagomat és az asztalra helyeztem.

Jót nevettek a »szeretetadományon«. Blumbergné kacagva állapította meg, hogy ő nem gondolta komolyan, a cukorral, de ha már hoztam ... És ez a marmalád... Ugyan mire való volt ilyesmit hozni?

Margó rám se nézett. Illetve; egyszer alaposan végignézett és ebből a tekintetből kiéreztem — lebecsülését, megvetését.

Az idősebb, sovány magas hölgy, a grófnő szertartásosan ült a kis kerek asztal mellett. Kezeit magasszárú, könyökig érő glaszé keztyű fedte, a keztyűn felül, ragyogó ékszerek, karkötők ragyogtak. Időnkint fájdalmas arcot mutatott, szemöldökeit összehúzta, ajkait csücsörítette és nagyokat sóhajtozott. Csak akkor ereszkedett le hozzám, amikor megtudta, hogy orvos vagyok: köszvényes panaszaival, szívfájdalmaival szórakoztatott.

Elza nagy szemeket meresztett rám, vérpiros cseresznye ajkait is nyitva felejtette. Kutató

pillantásokkal igyekezett tisztába jönni a furcsa látogatóval.

Feltűnően sokat foglalkoztam Elzával. Észre se vettem, hogy a tatár szolgáló leány szamovárt helyezett az asztalra, teasüteményekkel és mézzel.

Amint Elzával szemtől szemben ültem, valami csodálatos, eddig sohasem észleli érzésem támadt: Ő az, akit kerestél az orosz fogságban, őmiatta estél fogságba, érte szenvedtél..., ő érte jöttél most el a világ egyik végéről, ezer és ezer verszten át, ezer viszontagságon keresztül.

Most már igazán nincs miért neheztelnem a káundkára, hisz ő vezényelt engemet ide...

Amikor kibontottam a cukrot és földieperizt tartalmazó csomagomat, Margó epésen jegyezte meg, hogy Oroszországban csak a vörösök és a hadifoglyok élnek jól, a lakosság nélkülözése minden képzeletet felülmúl...

Elza korholóan utasította rendre fegyelmezetlen hűgát, amit hálás pillantással köszöntem meg neki.

A grófnő feltűnő jó étvággal *evett*, keztyűit a világért se húzta volna le. Nagyon dicsérte a marmeládot és a teasüteményt. Szidta a magyar hadifoglyokat, akik közül sokan beállottak a vörös hadseregbe. Szerinte a vörös hadsereg csak idegenekből áll, orosz ember nem kapható az ilyesmire...

Aztán Blumbergné magyarázta nekem lelkesen, hogy a grófnő még Cárszkoje-Szélóból kíséri a cárnőt számkivetésében. Tobolszkban még együtt volt bezárva a grófnő is a cári családdal és csak Jekaterinburgban engedték meg neki a tovarisok, hogy a városban lakják és naponta tíz perces látogatást tegyen a cárnőnél, hogy a legszükségesebb holmikkal láthassa el.

A teánál nagyon sokat beszéltek a hölgyek az evésről, de amiatt is sópáncodtak, hogy a leg-
elemibb toalett-szükségleteiket se tudják besze-
rezni, miután a szabad kereskedelem tiltva van
már hónapok óta.

Blumberg úr, aki eddig dolgozószobájában
foglalatzkodott, most bejött csájázni. Amikor
meghallotta, hogy evésről beszélnek, lemondóan
jelentette be, hogy a csájakészlet elfogyott, az
éléskamra kiürült, már pénzért is alig lehet kap-
ni élelmiszert, a parasztok nem mutatkoznak a
városban. Nem tudja mi lesz, ha sokáig tart ez
így....

A grófnő biztató pillantást vetett Blumberg
úrra, keztyűs kezébe vett egy sütemény darabot,
szemeit az égnek fordította és sóhajtva mondta:

— Hála Istennek már nem tart sokáig...
Kolcsák admirális csapatai úton vannak ...

Kellemetlenül feszengtem székemen: a höl-
gyek várva várják, hogy elveszítsem a szabad-
ságomat ... A városparancsnok írására gondol-
tam, amely teljes mozgásszabadságot biztosít.
Akkor ez a nagypecsétes írás egy fabatkát se
ér.

Blumberg úr bosszankodva jegyezte meg:

— Rettenetes világot élünk. Az ember nem
képes szellemi munkával foglalkozni, nem mű-
ködik az agy, mert minden figyelmet leköt a gyo-
mor: arra kell gondolni, hogy mit egyek holnap...
Kérésemre elmesélte Elza, hogy amikor a
német csapatok Riga felé közeledtek és bombáz-
ták a várost, aggódó szülei Margóval együtt
Moszkva mellé, Orjolba küldték őket rokonaik-
hoz. Onnan kerültek Jekaterinburgba rövid időre
kiszabott látogatásra. És most itt ülhetnek, amíg
meg nem indul nyugat felé a rendes személyköz-
lekedés. Könnyes szemekkel panaszkolta el, hogy

már hónapok óta nem kapott értesítést Rigából szüleitől.

Blumbergné kacérkodni kezdett velem. Erőnek erejével kicsikarta tőlem a bókot, hogy ő nem kövér, csak kissé molett.

Bosszankodva állapítottam meg, hogy még Oroszországban is az elvirult nők körül érem el legnagyobb hódításaimat, akárcsak otthon ... Ez már az öregedés biztos jele...

Az egész délutánt Blumbergéknál töltöttem. A család minden tagja megkedvelt, csak még Margóval nem tudtunk összebarátkozni,

Elza csipkedve jegyezte meg:

— Margó szemében az ember, a kurlandi bárótól fölfelé kezdődik. Igen nagy igényű dáma...

Margó csak akkor melegedett fel, amikor az egész társaságot meghívtam a cirkuszba és megígértem, hogy levetem hadifogoly rongyaiamat és rendes polgári ruhába öltözöm át.

Az óriási cirkusz zsuffolásig megtelt publikummal. A páholyokban és első sorokban nagyrészt vörös parancsnokok, hivatalnokok, komiszárok ültek családjaikkal, a karzat köröskörül a szorongásig tömve volt hadifoglyokkal. Vagy ezer színes, ismert katonasapkát láttam az állóhelyen: képviselve volt ott a központi hatalmak minden fegyverneme, a kerek, színes peremű nemei »mici«-től a magyar huszár piros sapkájáig.

Az egyik páholyban ismerős arcot fedeztem fel: a kis »Napoleon« városparancsnokot, aki a személyi igazolványomat állította ki. Mereven, komoly ábrázattal, méltóságteljesen ült a páholyában, akárcsak az íróasztala mellett...

A mi páholyunkban elől ültek a hölgyek.

Blumbergné, Elza és Margó, a hátsó székeken pedig Edgár, a lányok fivére ült mellettem. Edgár — a distinkció nélküli tűzérőhadnagy — szimpatikus fiatalembernek mutatkozott, de nem titkolhatta megbotránkozását afölött, hogy akárhová lép az ember, mindenütt hadifoglyokba ütközik, holott a pleniknek a bezárt láger falai mögött volna a helyük.

A cirkusz zenekarában hadifogoly zenészek játszottak és zavartalanul beszéltek a bécsi dialektust. A szereplők, — az igazgatót kivéve — csaknem valamennyien hadifogoly-artistákból kerültek ki. A cirkusz fűrészpáros porondján viszontláttam a békebeli világvárosok híres artistáit, zsonglőrjeit. Még a villogó bő, magyar-gatyás »puszta betyárja« is fellépett, mint műlovar. Hortobágyi csikósnak néztem az ügyes legényt, aki pompásan ülte meg szőrén a lovát.

A zenebohócokról azt hallottam, hogy bécsi zenekonzervatóriumot végzett tanárok és már évek óta cirkuszban keresik kenyerüket.

A közönségnek két német »August« tetszett a legjobban.

Éppen háborúsdit játszott a két lisztes arcú bohóc: püfölték egymást. A győző és legyőzött kimerülten feküdt egymás mellett a porondon, megállapodásuk szerint az volt a győztes, aki az utolsót üti. Már alig mozgatták karjaikat. Az utolsó »ütést« az erősebb termetű adta: kisujjával alig, hogy megérintette ellenfelét, mire az — meghalt.

Az egész cirkusz csak úgy harsogott a kacagástól. A könnyeimet törölgettem és a görcsös nevetéstől nyilaló oldalaimat tapogattam, amikor a jegyszedő a hadifogoly tábor szanitész altisztjét vezette páholyomhoz.

Mit akarhat ez az ember? — gondoltam magamban hirtelen elkomolyodva ...

Az öreg szanitész altiszt levett sapkával fura-
rakodott mellém és csendesen, remegő hangon
jelentette, hogy a lágerben egy régi, szibériai
népfölkelő fogoly fölakasztotta magát és mire
észrevették, már halott volt...

HETEDIK FEJEZET.

Ott hagytam a hölgyeket, a fényárban úszó cirkuszt, a bohócokat.

Szapura léptekkel indultunk neki a lágerhoz vezető fasornak.

Könnyű, nyári öltözetben voltain, a hűvös májusvégi, szibériai szél megborzongatott... Vagy talán a szegény hadifogoly tragédiája okozta, hogy hideg futott keresztül egész testen? ...

A lágerben már vártak bennünket.

A füledt nagy teremben, a sarokpriccs mellett, a parkettás padlóra terített sárga kínai köpenyegén feküdt a halott. Lenge kínai kabát és bő nadrág fedte kinyúlt, meredt testét. Lámpafénynél vizsgáltam a puffadt, szederjes arcot, a duzzadt, előreálló ajkakát, a zárt lilás szemhéjakat, a széles körkörös mély nyakbarázdát.

A halott mellett feküdt a nadrágszíj, amelylyel felakasztotta magát. A negyven év körüli öngyilkos ritkás bajusza szomorúan lógott le borotvátlan arcára, őszebe csavarodó haja kuszált volt.

A sarokban egy kis asztalka mellett az orosz hatóságok emberei jegyzőkönyvet vettek fel az esetről és levél, írás után kutattak.

Kikutatták a halott összes zsebeit, de egy sor írást se találtak nála. A zsebében mindössze néhány gombot, csattot, haszontalan réztárgyakat,

egy tízkopekás cári bélyeget és egy srapnellgyűrűt találtak, összes vagyona egy barna kenyérszak volt, amelyben szárított kenyeret tartogatott, valószínűleg a hazautazásra.

Senki se ismerte a halottat.

Azt se tudta senki megmondani, hogy mi a neve, hová való, milyen nemzetiségű.

Közvetlen priccs-szomszédja is csak annyit tudott róla, hogy értett magyarul is németül is, soha senki se hallotta a szavát, mindig sóhajtozott, az éjszakákat nyugtalanul töltötte. A városba nem ment ki, mindig a lágerben tartózkodott

Körülöttünk nagy csoportban állottak társai és ingre vetkőzve, álmosan, ásítózva találgatták, hogy ki ez az ismeretlen öngyilkos. A ruházata után ítélve csak annyit tudtunk megállapítani, hogy a távol kelet egyik lágerjének lakója lehetett.

A hosszú priccseken, a halott közvetlen közelében jóízűen aludt néhány hadifogoly, mások közömbös arccal bámultak a priccs tetejéről a levegőbe, mint akiket csak annyiból érint az öngyilkosság, hogy holnap egy-egy emberre több kenyér jut.

Azon az éjszakán le sem hunytam a szememet. A kopott, zsíros nadrágszíjat és a világító nyakbarázdát láttam a sötétben is.

A hideg borzongatott... Fáztam...

Rettenetes: az ismeretlen Hadifogoly nem bírta tovább idegekkel és az ismeretlen Halál karjaiba menekült...

Nem bírta tovább... Igen: ezért dobta el magától a sok éven át őrzött életét. Napról-napra várta az indulást hazafelé, az otthonba és most megtudta, hogy a fehérek közeledésével veszélyben van a hazautazás, újból kitolódik, talán évekkel is.

Nem bírta tovább...

Marci a szokott reggeli órában jelent meg mosolygós ábrázatával, pontosan, mint egy óramű.

A borbély már tudott az éjszakai szomorú esetéről. Szappanozás közben csak úgy odavetve kockáztatta meg véleményét az öngyilkos hadifogolyról:

—Bolond volt... Ép eszű ember nem csinál ilyesmit.

—Vagy okos volt... — feleltem elgondolkozva.

—Okos ember vigyáz a bőrére és nem hagyja itt a fogát az Uraiban.

Kis szünet után megvakarta tarkóját és így folytatta:

— Hát teszem fel én se voltam okos, mert megnősültem. Ez is olyan, mint az öngyilkosság. Hiába no... Nem mondom, szeretem a gyereket, szép az asszony, meg jó is, de ha nem tud magyarul. Franciára tanítja a kisfiamat, mi meg otthon oroszul dumálunk. Hát ez bántja nagyon a csőrömet...

Álmosan hallgattam egyhangú beszédét:

— A doktor úrnak jó, mert nőtlen. Szabad, mint a madár. Nem ül az asszony, meg a gyerek a nyakán. Nincs semmi gondja. Ha fordul a világ sora, könnyen beszél, csak fordul vele... Hát így van ez... Nagy tetűt vettem én a suzámba... Nini... úgy látszik elaludt a doktor úr... Talán nem aludt az éjszaka?

Valóban: kissé elnyomott az álom. A borbélykezek altató babrálása, az egyhangú fecsegés félálomba ringatott.

Nagyot nyújtóztam és élénken szóltam oda Marcinak:

— Híreket halljunk kedves barátom... Friss, eleven új híreket... Mi újság a nagyvilágban?...

Marci nagyon büszke volt a felhívásra. Kiköszörülte a torkát és fontoskodva mondta:

— Hát újság csak annyi van, hogy a burzsujik már nagyon kinézik a hadifoglyokat a privát lakásokból. Nekem is kiadták a passzust, hogy mehetek, nem tartanak vissza. Eddig jól jött a gazdag orosz családoknak a pleni: elfoglalta a fölösleges szobát és békében hagyták a háziurat a vörösök. Most, hogy érzik, hogy jönnek a fehérek, hát helyet csinálnak nekik, nem szorulnak többé a hadifoglyok védelmére. Egy csomó tisztnek is fölmondtak már. Azt mondták nekik, hogy menjenek be a lágerbe, ha nincs lakásuk. A Rubel főhadnagy is pakol. Az a bécsi tiszt, aki két szobás lakásban lakott a gazdag Agotonovnál, már beköltözött a lágerbe. Még kosztoltatták is eddig az oroszok, most meg kidobják a lakásból. A monoklis főhadnagynak is rosszul áll a szénája, hacsak valahogy meg nem fordul a kocka, a vörösök javára... De nem úgy néz ki...

Walter jött be a szobába.

Szerette volna hallani a friss híreket. Hogy megmutassa, hogy ő se marad el Marci mögött a híradásban, titokzatosan adta le saját értesüléseit:

A gazdag oroszok, a burzsujik az elmúlt éjjel titkos ülést tartottak a Verh-Iszetszki Zavod egy elhagyatott házában. Azt határozták el, hogy egyenkint fognak átszökni a fehérek táborába és velük együtt fognak Jekaterinburg fölszabadításáért, a cárért és családjáért harcolni. Mialatt gyűléseztek, a vörösök házkutatásokat rendeztek az orosz előkelőségek lakásán, sok értékes holmit drágakövet, arany és ezüst tárgyat rekviráltak és számos letartóztatást eszközöltek.

Walter tegnap véletlenül bekukkantott egy

központi magazinba, ahol a rekvirált holmikát halmozták fel a vörös katonák. Valóságos hegy volt itt értékes férfi és női bundákból, civilruhákból. óriási ládák álltak egymás tetején telve családi ékszerekkel, ereklyékkel, fehérneművel és garmadával heverték a különböző háztartási kellékek is. A rengeteg holmi között kotorásznak, válogatnak a vezető komiszárok és családtagjaik. Aztán nevetve mesélte el Walter, hogy az éjjel saját szemeivel látta a konyha cukrászművészt Patucsek Vencel urat ingre-gatyára vetkőzve futva menekülni az uccán. Nyomában lihegett egy hatalmas termetű, vörös-szakállas orosz, bottal a kezében, hangosan ordítóva:

— Majd adok én neked, rongyos pleni... az ablakon keresztül bemászni az asszonyhoz... Majd adok neked...

Marci akarta átvenni a szót. Ma különösen közlékeny volt, azonban Walter jelentette, hogy egy fiatal hölgy vár rám a szalonban már vagy fél óra óta.

A kora reggeli látogatóban Zinaida Ivanovná-t ismertem fel.

Sírástól dagadt, gyulladt, vörös szemekkel csendesen ült az ablak mellett a fotójben és zseb kendőjét rágta.

Amidőn meglátott, hangos, görcsös zokogásba kezdett. A sok sírástól piros foltos volt az arca, az ajkai puffedtek. A haja ziláltan lógott le nedves homlokára.

Zokogva mondta:

— Istenem, de szerencsétlen vagyok.

Azután újból sírásra torzult az arca: csúnya volt, nevetségesen csúnya.

Vigasztalni igyekeztem:

— Nézze kedves Zinaida... a helyett, hogy itt siránkozik, mondja meg szépen, hogy mi a baja...

Minden szavamra erősebben sírt, szinte fuldoklót a görcsös zokogástól.

—Beteg talán?

Tagadólag rázta a fejét.

—Meghalt a mamája?

Újabb fejrázás.

—Bálint?

—Igent intett a fejével?

—Megszökött?

Újabb igenlő fejmozdulat.

—De hát beszéljen... az Isten szerelmére, hisz egészen megnémult... — kérleltem türelmetlenül

Zinaida megtörülte szemeit, kifújta az orrát, rendbe hozta zilált haját:

—Jaj... de... szerencsétlen ... vagyok... — szipogta szakgatottan.

—Nézze kedves *barisnya* — nekem ne csináljon jeleneteket, nem én tettem szerencsétlenné.

—Tudom... — felelte felcsukolva.

—Hol van Bálint?

A vállán rándított egyet és kis kézitáskájából gyűrött papirosdarabot vett elő. Átnyújtotta.

Bálint írása volt. Rettenetes, hibás orosz-sággal, ciril betűkkel írta, hogy bocsásson meg neki a lány, nem volt más választása, csak a halál ...

Felkacagtam:

—No látja.. Nincs semmi baj... örüljön, hogy megszabadult tőle.

—Hát nem halt meg? Mit gondol?

—Bálint hadnagy és meghalni? — válaszoltam. — Nincs a világon még egy ember, aki olyan görcsösen ragaszkodik az élethez, mint ez a huligán...

A leány megkönnyebbülve sóhajtott fel:

—Nagyon megnyugtatót...

—No látja, Zinaida, így már szeretem. Ez

már aztán okos beszéd. Ejnye... ejnye hogy is tudott maga, jó orosz családból való leány létére szóba állani egy ilyen szélhámos hadifogollyal...

Zinaida lassankint megnyugodott és közlékeny lett. Miután meggyőződött, hogy senki se hallgatózik, csendesen bevallotta, hogy — anyának érzi magát és hogy most már nyugodtan megy a halálba. Az Iszet folyót emlegette... Ezt a szégyent nem tudja túlélni... Ha az anyja megtudná, úgysis vége volna...

Megvigasztaltam: emiatt még nem kell meghalnia. A hibát, amit az egyik hadifogoly meggondolatlanul elkövetett a másik majd helyre fogja hozni... De lelkére kötöttem, hogy *azután* igyekezzék mentől előbb Permbe, a szülői házba kerülni, mert igen valószínűnek látszik, hogy a polgárháború el fogja zárni hosszú időre szülővárosától.

Hálásan kapott a kezemhez, meg akarta csókolni.

— No... no... kis lány... — fedtem meg Zinaidát. — Még nem vagyok olyan öreg, hogy kezét csókoljon... A háború alatt annyi életet mentettem meg... Most eggyel több lesz...

Nagy megnyugvással szemléltem a lányt, amint a tükör előtt gondosan berizsporozta kisírt arcát, sőt az ajkaira is rúzst rakott. Gondoltam: ha az Iszet folyóba akarná vetni magát, azt megtehetné púder és ajakrúzs nélkül is... Megmentettem az életét.

NYOLCADIK FEJEZET.

Reggeli kilenc óra volt, araikor szokásom szerint benéztem a svéd vöröskereszt irodájába, hogy megtudjam a legújabb frontjelentéseket.

Azután meg titokban, privát szorgalomból ellenőriztem a magazinost, a Galitzer urat.

Az utóbbi időben feltűnt, hogy Galitzer úr suba alatt osztogatja a libeszgábékat a birodalmi német hadifoglyoknak, sőt bőkezűen bánik a »reichsdeutsche« civil-internáltakkal is. Azokat a féltve őrzött szeretetadományokat osztogatta, amelyekről már hosszú idők óta azt mondták, hogy — *nincs*. Magam is úgy tudtam, hogy a magazinban *egyenlőre* fehérnemű nincs, hiszen sokszor kértem a betegek és invalidusok számára is — eredménytelenül.

És *most* egyszerre *van*, ruha, fehérnemű, cipő, takaró, minden.

Hiányos fehérnemű készletemet szerettem volna kiegészíteni, azután Marci is, meg a szakácsok is rágták a fülemet, hogy ők még mióta fogságban voltak, sohase részesültek szeretetadományban. (Olyan hadifogollyal még nem beszéltem, aki *bevallotta* volna, hogy valaha is kapott volna valamit...)

Galitzer urat rajta csíptem, amint vadonatúj nadrágokat, fehérneműt és gyapjú takarókat osztogatott a *német* hadifoglyoknak és civil-internáltaknak. Mindenekelőtt is zavartan mentette

magát, hogy a svéd vöröskereszt kizárólag német pénzzel és adományokkal dolgozik.

Azután, hogy kibékítsen, négy szem között elárulta az »üzleti« titkokat.

— Rezsim-változáskor — magyarázta Qalitzer úr — minden törekvésünk oda irányul, hogy a raktár összes készletét a *hadifoglyok* között osszuk ki. A vörösök, visszavonulás estére, evakuálják Jekaterinburgot és bizonyára magukkal vinnék a svéd vöröskereszt egész vagyónát, raktárát is, nehogy a sok értékes fehérenemű, vászon, szövet, ruhaféle, orvosi műszer, kórházi felszerelés és gyógyszer az »ellenség«, a fehérek kezébe jusson.

— No és a fehérek, — vetettem közbe — nem nyúlnak az idegen holmihoz?

— A fehérek, — folytatta a raktárnok — ilyenkor diplomatikusan, keztyűs kézzel dolgoznak, ők nem olyan barbárok, mint a vörösök. A fehérek, ha konstatálják, hogy *szegény* a vöröskereszt, üresek a raktárai, akkor minden további nélkül engedélyezik továbbra is működését. Ha megérik, hogy tele van a raktár vagyont érő holmikkal, hogy tele van a kassza segélypénzekkel, akkor *politikai okokból* kifogásokat emelnek a vöröskereszt nem kívánatos működése ellen, lepecsételik az irodát, lefoglalják a pénzt és kiürítik a raktárakat. Hát így van ez kérem kedves doktor úr... mi most mind a két Oldalról bebiztosítjuk magunkat: ezért osztjuk szét sürgősen a holmikot a hadifoglyok között.

— Hát akkor miért siránkoztak állandóan, hogy semmijök sincs, amikor zsuffolásig tele van a raktár? — kérdeztem bosszúsan.

Qalitzer úr a szemüvege fölött nézve válaszolta:

— Mert a hadifoglyok olyanok, hogy hónapokig könyörögnek egy ingért, vagy nadrágért,

de ha megkapják, azonnal eladják az oroszoknak és kenyeret, élelmet, vagy dohányt vesznek az árán.

Aztán ha elfogy a pénzük, előlről kezdik megint a libeszgábe kérést, mintha sohase kaptak volna semmit.

Galitzer úrral megígértettem, hogy a nagy osztozkodásnál nem fog megfélemlkezni rólam, még kevésbé védenemről.

Távozáskor megszorítottam csontos, nagy kezét, ami láthatólag nagyon megnyerte tetszését.

A kapu előtt az uccán Krebsz úr beszélgetett két lerongyolt, orosz muzsik kinézésű, hosszú hajú, torzonborz szakállú vándorral.

Bemutatott nekik: tisztak voltak az omszki lágérből. Az egyik német, a másik magyar. Éjnek idején szöktek meg börtönükből, ahová mint halálra ítélteteket vetették a fehérek. Gyalog jöttek Omszkból és gyalog akarják folytatni útjukat hazafelé, nyugati irányban.

Szörnyű híreket hoztak Szibériából a fehérek kegyetlenkedéseiről. Tömeges letartóztatásokról, kivégzésekről számoltak be. A Kolcsak hadsereg emberei nagyon szigorúan bánnak a hadifoglyokkal: kivétel nélkül lágérbe zárták a szabadon élő hadifoglyokat és halállal sújtották mindazokat, akikről kiderült, hogy a vörösöknél szolgáltak, vagy összeköttetésben álltak velük.

De halállal büntették azokat a magyar és német tiszteteket is, akik *nemzeti* alapon szervezkedtek.

A szibériai zöld-fehér, ellenforradalmi hadsereg Kolcsak admirális vezérlete alatt lépésről lépésre nyomul előre, északnyugati irányban, Tobolszk és Tjumen városok ellen.

Búcsúztunk tőlük.

Bizakodva indultak neki a nagy útnak, hosz-

szú, egyenletes léptekkel haladtak a rossz kövezeten, vándorbottal a kezükben, vállukra vetett kenyérzsákkal. A vándor tisztek szemében valami különös, fanatikus *tűz* égett...

Aznap nagyon sokat dolgoztam. Sok munkát adott az invalidus-válogatás, mert mióta meghalották a hadifoglyok, hogy az első transzporttal invalidusok utaznak haza, mindenki beteget jelentett, mindenki »rokkant« volt.

A régi hadifoglyok valóságos düh-rohamot kaptak, amikor megtudták, hogy kimaradtak a rokkant-lisztából, alig lehetett őket lecsillapítani.

Délutánra már elkészültem a hálátlan munkával, amelynek végeztével sok ellenséget szereztem magamnak a láger lakói közül.

Céltalanul bolyongtam az uccákon... Az árnyékom után botorkáltam.

Egyszerre csak azon vettem magamat észre, hogy az evangélikus pap lakása előtt állottam.

A ház előtt egy elegáns, kétfogatú, gumikerekű lihács állott. A bakon komoly, hosszú, ezer-ráncos nyári kaftánba öltözött kocsis ült mereven, szertartásosan.

Becsöngettem a kapun.

Blumbergék tatár szolgáló leánya, Tájfa nyitotta ki a kis kaput. Amikor meglátott, örömeiben nagyot sikoltott, fekete szemei felcsillantak és vissza rohant a lakásba. Már a küszöbön kiáltotta:

— Elizaveta Rudolfovna ... Elizaveta...

Ru-dol-fov-na

Elza és a grófnő felkészülve, útra készen állottak az előszobában. A kocsi őreájuk várakozott.

Elzán könnyű, rózsaszínű pettyes batiszt ruha volt, fehér harisnya, fehér antilop cipő, a fe-

jén csipkével díszített szalmakalap. A grófnő tétőtől-talpig feketében volt, nagyon szomorúnak látszott.

Meghívtak engem is: tartsak velük.

A kocsiban a hölgyekkel szemben helyezkedtem el, a kocsis széles háta mögött, alig fértem el a kis ülésen.

A grófnő bemondott a kocsisnak egy címet.

Alig néhány perc múlva egy csinos villaszerű ház előtt állt meg a kocsi. A kapu előtt már várakozott egy idősebb asszony, csomagot adott át a grófnőnek.

— Vozkreszenszkájá... — szólt halkán a grófnő.

A természetes kocsis billentett a fejével és a lovak közé vágott ostorával. Valósággal röpiült a könnyű kocsi a telivér orosz lovakkal.

Nem kis meglepetésemre a magas deszkakerítéssel körülvett, zöld tetejű dom Ipatjeva előtt állott meg a lihács a széles prpszpekten.

A grófnő könnyedén lépett ki a kocsiból és magas, karcsu alakja csakhamar eltűnt az otromba deszkapalánkok mögött.

Kettesben maradtunk Elzával a kocsiban. Először négyszemközt. A kocsist a pokolban kívántam volna. Elza elhitette velem, hogy a kocsis tud németül, így hát közömbös dolgokról beszélgettünk.

A közömbös téma is szerelmi vallomásnak számított, de az volt minden szó, pillantás, érintés.

Nagyon jól megértettük már egymást...

Közönyt erőltetve magunkra beszéltünk Rigáról, Elza szülővárosáról, majd magyarázgatam, hogy hol fekszik Szubotica, az én szülőföldem, amely bizonyára szebb, mint Riga, amelynek mindössze csak félmillió lakossága van...

Elza Rigát dicsőítette, én pedig Bácskával és

Szabadkával dicsekedtem. Csak akkor jöttem zavarba, amikor a balti tengerről és a Duna folyóról, lagunáiról, parkjairól, szigetiéről, nagy színházakról, Operáról beszélt. Ezzel szemben csak Palics-tavával ripoztozhattam.

Végül is abban állapotunk meg, hogy nekem úgysis mindegy: öt évet már elutaztam az életemből, majd Rigán keresztül fogok hazautazni, így hát együtt tehetjük meg a nagy utat.

Észre se vettük, hogy az idő szalad: a grófnőnek csak tízperces tartózkodási engedélye volt és már több mint húsz perce tartózkodik a körülrzárt, jól őrzött házban. A kocsis is türelmetlenkedett.

Elza megkért, hogy tudakoljam ki, mi lehet a késés oka, ő rosszat sejt.

Megkerültem a házat a kerítés mellett és a Vozkreszenszkij-pereulok felől közeledtem a bejárat felé.

Óvatosan lopóztam a deszkafal mellett a kis őrház mögé. Tudtam, hogy szigorúan veszik a cári család őrizetét, nem akartam összeütközésbe kerülni a posztoló őrrrel.

A szuronyos őr föl és alá sétált.

Amint szembekerült velem az őr, legnagyobb meglepetésemre Barna Lőrincet ismertem fel benne, akit az állomáson való találkozásunk óta nem láttam.

Melléje léptem:

— Most már én kérdelem magától, hogy megismer-e? — kérdeztem nyugalmat erőltetve magamra.

Pillanatnyi gondolkozás után örömmel kiáltott fel a vörös katona:

— Hát hogy ne ismerném fel az orvos elvtársat ...

Örült a viszontlátásnak.

Elmondta, hogy most van itt először őrségen.

Eddig oroszok őrizték a cárt, de az Ochraha emberei, hogy a fehérek előnyomulnak, nem bíznak meg az orosz karaulokban, leváltották őket és hadifoglyokból lett vöröskatonákkal őriztetik a cári családot. *Jurowszky-nak* hívják a komiszárt, akire a központból a cári család őrizetét bízta. Jurowszky attól tart, hogy a civillakosság rajtaütéssel akarja kiszabadítani cárt börtönéből, azért most már napok óta ki se mozdult az Ipatjev házból.

— Nehéz kenyér ez, debizisten, — nyögte keservesen Barna Lőrinc.

Aztán csendesen tette hozzá:

— Éppen elegendő van...

Nagyot sóhajtott. Az volt az érzésem, hogy haza gondolt a családjára a vörös gárdista. Szezeit lehunyta és fáradtan folytatta:

— Mára megszorodtak. Reggel kilenc órákor érkezett meg a cárevics is, meg a három lánytestvére. Csak egy matróz jött velük, a tizenégyesztendős cárevics régi játszótársa, valami Nanogrij nevű. A személyzet többi tagját Tobolszkban fogták a tovarisok és lakat alatt tartják őket továbbra is. A cárevics beteg. Állandóan vérzik az orra. Olyan sárga már mint a viasz. A lányok is nagyon soványak, sápadtak.

Amikor észrevette, hogy mélyen elgondolkozom és révedezve nézek a nyitott kapun keresztül a tágas, kikövezett udvarra, élénken mondta:

— Akarja megnézni őket? Ha tetszik bevezetem. Szólok Jurowszky elvtársnak, jóba vagyok vele. Megmondom, hogy orvos és, hogy földim...

Élénken tiltakoztam:

— Nem ... ne ... ne.. szóljon...

—No gyűjjön már ... Majd beviszem. Ne féljen...

Zavartan feleltem:

— Nem félek... dehogyan félek ... Csak nincs semmi keresni valóm benn... Azt a hölgyet várom, aki az imént bement. Jó ismerősöm ... Nem tudom mi van vele.

Ebben a pillanatban egy szakállas öreg ember jött ki a házból az udvarra.

Megismertem azonnal: a cár volt.

Szinehagyott, gyűrött zöld ingblúz volt rajta, derékban széles sárga bőrv tartotta össze bő, ráncokba szedett rubaskáját, sötétkék, bő csizmanadrágot, rövidszárú, homályos csizmákat viselt.

Fedetlen fővel állott vagy tíz lépésre tőlem. Ritkás, borzas haja teljesen ősz volt. Torzonborz, tömött bajusza a száját teljesen eltakarta. Szakála hosszú volt és gondozatlan. Világos kék szemei végtelen szomorúságot árultak el.

Életemben először láttam eleven uralkodót, az se uralkodott már: saját népének foglya volt.

Félelem vett rajtam erőt, magam se tudom miért. Nyugalmat erőszakoltam magamra,

A cár néhány lépést tett előre és aztán megállott és merően nézett rám panaszos, tágranyílt szemeivel, rám az elegánsan öltözött úriemberre. Kérdőleg tekintett rám, mint aki *vár valamit*...

Éreztem, amint a vér leszaladt a fejből a végtagjaimba, hogy azután megint visszaszökve kigyújtsa arcomat.

A lábaimba reszketés állott...

A cár kissé megemelte a fejét, alig észrevehetően és pár pillanatig újból rám meredt tekintetével. Megértettem a pillantását: valami jelt, valami biztató jelt várt reményteljesen.

Mindez pár pillanatig tartott...

A vörösgárdista észrevette szörnyű zavaromat és hangosan ezt mondta nekem magyarul:

— Ne féljen tőle ... nem harap ... Nem tud ő már senkinek se ártani...

Elfordítottam a fejemet.. Nem bírtam tovább ezt a szomorú tekintetet...

Valamit odaszóltam az őrnök. Inkább csak az ajkaimat mozgattam, de hang nem jött ki a számon... Aztán lopva visszapillantottam a koronátlan uralkodóra, a szent cásra, akiért a háború alatt is milliók imádkoztak.

A fogoly cár teste idegesen rándult meg, a kezével önkénytelen mozdulatot tett és besietett a házba.

Ez volt minden ...

Pár pillanat múlva a grófnő fekete ruhás alakja tűnt fel az udvarban. Kisírt szemekkel közeledett a kapu felé, nyomában volt egy tömzsi, tagbaszakadt fekete bőrű, borotvátlan katona.

Barna Lőrinc száján kiszaladt a neve:

— A Jurowszky...

A grófnő zokogva ismételte ezt az egy szót:

— Dreadful... dreadful... — és felém sietett...

Könnyek között panaszkolta el angol nyelven, hogy itt tartották, nem engedik haza, megfosztották őt is szabadságától... Jelentsem ott-hon a történeteket...

Pár szót akartam szólni érdekében, de Barna Lőrinc keményen megfogta a karomat és rám-szólt:

— Menjen haza, orvos elvtárs... Menjen.... Szédültem, mint a részeg ember támo-lyogtam vissza a kocsiig. Alig tudtam szóhoz jutni.

Az egész utón egyre csak ezt hajtogattam:

— Szörnyűség... mégis csak szörnyűség...

KILENCEDIK FEJEZET

Este tíz óra felé járt az idő; amikor Norlin, titkárjával magához kéretett

Nála volt Krebsz úr is, a dán megbízott. Íróasztal mellett ültek, előttük az asztalon rengeteg irathalmaz, akta, levél, térkép és tervrajz feküdt. Nagyban tanácskoztak. A fejük alig látszott ki a sűrű szivar-füst felhőkből.

Norlin nagyot szippantott vastag szivarjából és elémtolta a szivaros dobozt.

— Fontos ügyben kérettem, — mondotta laszan, megfontoltan. — Ne haragudjon, hogy ilyen késő este molesztálom, de az ügy sürgős, nem szenvedhet halasztást...

Hellyel kínált meg, azután nem kis meglepetésemre arról számolt be, hogy a bolsevik hatóságok máris megkezdték Jekaterinburg kiürítését. Az evakuációt a hadifoglyokon kezdik: újukban van nekik a rengeteg hadifogoly. A svéd vöröskereszt hadifogoly kórházaira is előreláthatólag rövid időn belül szükségük lesz, mert már előre kell gondoskodniok a vörös gárdista sebesülteknek elhelyezéséről.

Az orosz hatóságok a Jekaterinburg közelében fekvő Sadrinszkot és Kresztit jelölték ki, mint az új fogolykórház és gyűjtőtábor elhelyezésére legalkalmasabb helyeket.

Norlin megbízott, hogy már holnap, korán reggel utazzam le Sadrinszkba és készítsem elő az átköltözést. Egyben megkért, hogy vizsgáljam

felül a kórházak és a vöröskereszt megbízottak eddigi működését is.

Az útra autót fog rendelkezésemre bocsájtani és a szükséges igazolványokkal is ellát.

Walternek még az este átadtam egy Elzának írt levelet, amelyben megírtam, hogy hirtelen el kellett utaznom, de visszatérésem után az első utam hozzá fog vezetni. A levélben részletesen leírtam az utazásom célját, Norlinnal való tárgyalásomat és mégis, mire a végére értem, azon vettem észre magamat, hogy az értesítésből egy német nyelven írott — szerelmes levél lett.

Másnap már kora reggel röpiült velem a nagy sárga autó a harmattól nedves, széles, füves országutakon. Az úton álmos muzsikokkal és lomha léptekkel cirkáló vörös katonákkal találkoztunk, akik tiszteletteljesen köszöntöttek bizonyára abban a hitben, hogy az autóban valami fene-nagy hatalmú népbiztos utazik.

Egy óráig tartó autózás után az Iszet folyó hatalmas hídján keresztül megérkeztünk Sadrinszk városába.

Kellemes kis városkának találtam a folyó partján épült Sadrinszkot. A Tisza-parti Szentára emlékeztetett sokban a város. Még a folyó is ugyanaz volt, mint a Tisza: sebes, sárga és kanyargós.

Szabályos, hosszú egyenes uccáiban csinos házak sorakoztak egymás mellett, a város végén hatalmas Népkert terült el. Mindössze az a néhány emeletes, villaszerű, gerendákból összeállított ház jutatta eszembe, hogy Szibéria határán vagyunk.

A város főuccája a kora reggeli órában még: kihalt volt.

Az első jólöltözött orosz meg szólítottam az uccán. Megkérdeztem: merre van a hadifogoly. kórház. Az orosz magyarázni kezdte az uccákat

névszerint. de sehogyse tudtuk egymást megérteni.

— Bizonyára tatár ez az ember, mondta a birodalmi német soffőröm.

Azután az oroszhoz fordult:

— Sprechen Sie deutsch? — kérdezte tőle.

— Etwas.

Ezt az »etwas«-t »a«-val mondta. Ez a diagnózis csalhatatlan:

— Magyar? — kérdeztem hirtelen.

— Persze, hogy magyar vagyok — felelte az »orosz«... És örömeiben majd kiugrott a bőréből.

Bemutatkozott. Pesti vegyész-mérnök, tizenhatbeli »Bruszilov fogoly«. Már évek óta él Sad-rinszkban civilinternált papírokkal, szappangyára van, dúsgazdag ember.

Beült az autóba, elragadtatással hallgatta a *legújabb*, több mint egy éves hazai híreket. Végtelenül hálás volt, amikor megígértem neki, hogy rövid időn belül kap néhány otthoni újságot is.

Mindjárt meghívott magához reggelire.

Háromszobás lakása volt egy gazdag idősebb özvegnél, úgy élt, hogy szinte otthon se élhetett volna jobban.

Nyolc óra volt már amikor a vöröskereszt kórházba jutottam.

A kórházban már mindenki értesülve volt megérkezéséről: nagyban vártak. Az öreg hadifoglyok lázas kombinációkat hoztak forgalomba látogatással kapcsolatban,

A kis ötvenéves, csinos kórházban egy öreg, szakállas, kopasz medikus, Timkó György fogadott.

A kórházban a legkülönbözőbb nemzetiségű betegek feküdtek egymás mellett a legjobb egyetértésben. Szegény betegek azt hitték, hogy már

egyenesen értük jöttem, utazunk is haza, egyesek szerint a befűtött invalidus vonat a sadrinszki állomáson várja a hadifogyokat...

Timkó sorra mutatta be kórházának nagyobb részt skorbutos és tüdőbajos betegeit. Utolsónak egy ritka beteget tartogatott — meglepetésül.

Nagy előadást tartott, hogy van egy germán betege, akinél egy egészen új, eddig alig észlelt betegséget fedezett fel: *izomsérvet*.

A szanitész altiszt elővezette a beteget, egy hatalmas, szélesvállú birodalmi németet.

Timkó nagy alaposággal, részletesen magyarázta, hogy a német katona a nagy emeléstől izomsérvet kapott a jobb lapocka táján. Utána nézett az irodalomban, de ilyen esetet nem talált még leírva sehol. A sérv, amely a musculus trapezius és a latissimus dorsi határolta háromszögből indul ki, visszatehető. Már sérvkötőt is csináltatott, amit a beteg már hetek óta hord. Timkó nagyon büszke volt a fölfedezésére... Megmutatta: most éppen kidudorodik a sérv...

Furcsállottam az esetet. Megvizsgáltam a beteget. A germán büszkén tartotta a hátát. Bizonyára arra gondolt, hogy ő most az orvosi irodalom hőse lett, és rövidesen haza fog kerülni, mint első osztályú rokkant.

A vizsgálat után kést kértem és Timkó legnagyobb csodálkozására felnyitottam a »sérvet«: rengeteg genny ürült az »izomsérvből«. A beteg azonnal megkönnyebbült.

Szegény Timkó majd elsülyedt szégyenében.

Amikor észrevettem rettenetes zavarát, magam is megsajnáltam az őt medikust. Megvigasztaltam, hogy ne izgassa magát, hiszen híres orvosok is tévednek, nem is olyan ritkán.

Timkó a kudarc után több beteget nem demonstrált...

Mire készen lettünk a betegek átvizsgálásával, megérkezett a svéd vöröskereszt sadrinszki képviselője, Rotter úr. ő volt egy személyben a nagy számban élő civilinternáltak vezére is, a civil-komité elnöke.

Rotter úr száraz, magas, szikár ötven éven felüli porosz volt. Békében Moszkvában élt, jó-módú kereskedő volt. de tizennégyben internáltak és azóta Sadrinszkban tartózkodott.

Ebédre Rotter úrhoz voltam hivatalos. Kereszti hadifogoly kórházának és táborának látogatását délutánra halasztottuk.

Javában ebédeltünk, amikor valósággal berontott Rotter úr lakására a cseljabinszki dán delegátus, az ottani hadifoglyok képviselője, Mистер *Aalborg*.

A kis igénytelen külsejű, ijedt, gyérhaju szőke emberke lóhalálban menekült Sadrinszkba. A csehek letartóztatása elől menekült. Aalborg úr elmondta, hogy a fehérek már a város megszállásának első huszonnégy órájában alapos »rendet csináltak«. Az első dolguk volt Cseljabinszkban a hadifoglyok »megrendszabályozása«. A szabadon kószáló, lógós hadifoglyokat valósággal bebörtönözték a fehérek és kíméletlenül kiirtották azokat a pleniket, akik a vörös hadseregben szolgáltak. Az oroszokkal sokkal kíméletesebben bántak: megkegyelmeztek minden oroszoknak, aki a vörös kokárdát a zöld-fehér szalaggal cserélte föl. Két osztrák-magyar hadifoglyot az uccán lőttek le, mert a mellükön felejtették a piros kokárdát, holott utóbb kiderült, hogy sohase szolgáltak a vörös hadseregben. De akkor már késő volt...

— A második napon — mesélte Aalborg úr — három orvost végeztek ki a fehérek: egy birodalmi német, egy osztrák és egy magyar orvost, csak azért, mert szerintük *enyhén bírálták el az invalidusokat*. Egészséges embereket is küldtek

haza az invalidus vonattal és ezáltal »szolgálatot« tettek a központi hatalmaknak. Aalborg úr nevekkel is szolgált. Sírva, könnyes szemekkel emlékezett meg a föbe lőtt osztrák orvosról, a fiatal tiroli sebész-orvosról, *Weisskirchner* doktorról, aki legjobb barátja volt és akit még el se temethetett ...

Elszörnyűködve hallgattuk végig Aalborg úr előadását. Csak úgy borsózott a hátam, amikor eszembe jutott, hogy én is osztályoztam az invalidusokat Jekaterinburgban... Nekem ugyanez a »bűnöm« van...

Délután kocsin jött be értem Kresztiről az ottani vöröskeresztes megbízott, Froszt úr és vele jött a kórház gondonka, Felgenhauer úr is. Mind a ketten birodalmi német civilinterná'tak voltak, Norlin hozta be őket ezekbe a jól jövedelmező, gondtalan állásokba. Még nem ismertem kellően a viszonyokat, de azt már láttam, hogy lelketlen emberek vagyont kereshetnek itt a szegény, szerencsétlen hadifoglyok bőrén, kellő ellenőrzés hiányában.

Kresztiben már néhány ezer hadifoglyot találtam a lágerben: Oroszország hajótöröttjeit. Ezerszer csalódott, lerongyolt, kiéhezett, meggyötört, küzdelemre képtelen emberi roncsokat. Ezek a szerencsétlenek itt a lágerben türelmesen várták a hadifogoly transzportok hazaindulását, az évek óta remélt evakuálást.

Valóságos hadi fogoly-várost találtam itt.

Kreszti valamikor országos vásár színhelye volt. A falu határában vagy tíz, hatalmas emeletes kőépület állott egymás mellett, amelynek mindegyike alkalmas volt mintegy ezer ember befogadására.

A kórház különálló emeletes kőépület volt, amelyben kétszáz beteg számára volt férőhely.

Márvány doktor, a kórház vezetője kipirult arccal, izgatottan üdvözölt bennünket.

A bemutatkozásnál csak annyit mondott:

— Márvány...

Olyan mélyen hajolt meg előttem, hogy izadtságtól nedves orráról lecsúszott primitív, régi divatú csíptetője is. Kerekarcú, hízásra hajló, gömolyű képű, mosolygós, beretvált arcú fiatalember volt ez a Márvány doktor. Rövidlátó szemeivel kissé kancsított. Félig nyitott ajkait csörszerűen csücsörítette. A kezében kopott hallgatócsövet szorongatott.

A bemutatkozás után bocsánatot kértem kíséremiőtől: négy szemközt óhajtottam beszélni a fiatal kollégával.

Bevittem a rendelőbe.

Magam elé ültettem az íróasztal elé.

— Beszélni akarok veled barátom, mielőtt bemutatod a betegeidet.

A fiatalember a homlokát törölte és pirulva mondta:

— Tessék parancsolni.

— Hová való vagy? — kérdeztem mosolyogva.

— Pesti.

— Öreg pleni?

— Tizenhatbeli.

— Bruszilov?

— Igen. Az első áttöréskor, júniusban estem fogságba.

— Mióta vagy itt Kresztiben?

— A bolsevik uralom óta.

— És azelőtt?

— Zsákhordó munkás voltam. Irbitből Jekaterinburgba hordottuk a hátunkon a kincstári magazinba a krumplit. Egy egész önkéntes század ... Muszáj volt...

— Megkínáltam cigarettával.

Kissé kényelmetlenül éreztem magamat. Megsajnáltam ezt a fiatal gyereket. Kelletlenül érdeklődtem tovább:

— Hogy is mondjam csak kedves kollégám... — mondtam — tudod én nem vagyok se detektív, se vizsgálóbíró... Nekem megmondhatod őszintén: hány szemesztered van az orvosi egyetemen?... Hány félévet végeztél? Nekem tudnom kell...

Márvány fülig elpirult, mint egy bakfis, aztán hirtelen fehér lett, mint a fal.

Nem mert a szemembe nézni.

Már magam is megbántam, hogy ilyen kellemtelen kérdéssel gyötörtem .. Elég szegénynek a maga baja.

Fölfelé perdült, széles ajkai idegesen rándultak meg: a szája járásából olvastam le, hogy hettet akart mondani... Rámnézett. Biztató pillanatsómmal találkozott tekintete.

Csendesen mondta, szinte maga elé:

—Kettő.

—Biztos? — kérdeztem gyanakodva, mialatt homlokomat tenyeremmel támasztottam alá és kutatóan néztem rá összehúzott szempilláim mögül.

—Nem egészen kettő... dadogta zavartan... Be kellett vonulnom... Azaz, hogy csak azért voltam beírva az orvosi fakultásra, hogy a szanitész-önkéntesek közé osszanak be, mert így könnyebb volt a frontszolgálat... A kedves szüleim kívánságára tettem ...

—Rendben van. Szeretem az őszinte beszédet... — feleltem és megveregettem a vállát. — És most lássuk a betegeidet. .

A betegek a legnagyobb elragadtatás hangján beszéltek Márvány doktorról és Felgenhauer úr büszkén említette meg, hogy az utolsó fél év óta nem volt a kórháznak halottja.

A »megoperált« betegek is valósággal lelkesedtek a fiatal doktorért és valóságos regénybe illő eseteket mondtak el, sikerült műtéteiről.

Froszt úr egyenesen csodába illő gyógyításokról számolt be és hangsúlyozta, hogy a civil-lakosság körében Márványt egyenesen csodadoktornak hívják. Messze vidékekről jönnek kocsikon az emberek, gyermekeket hoznak az »*ausztricki csodaorvoshoz*«. Nagy híre van az egész környéken...

Márványra néztem: a fiatalember pirulva, lesütött szemekkel állott előttem hosszú, fehér köpenyegében, alacsony homloka kigyöngyözött az izzadtságtól.

Megveregettem a vállát.

— Bravó Márvány! Ez a fő: az *eredmény*. A szemeszter nem fontos. A jó orvos elsősorban a *szívével* gyógyítja a betegeket...

Különös — gondoltam magamban — ez a fiatalember az se tudja milyen fán terem az orvosi tudomány és csodákat művel a szívével, az akarással és — mosolygós, megnyerő arcával. A beteg már meggyógyul, ha rámosolyog, ha beszél vele, ha megsimogatja részvétteljes kezeivel.

Szélhámos ez a Márvány »doktor«? Nem lehet szélhámos, hiszen nem árt senkinek, mindenkinek csak hasznára van: a szerencsétlen hadifoglyoknak szenteli minden percét...

Márvány a csodálat és elismerés hangján emlékezett meg a tudós szigorló orvosról Timkóról és megkérdezte, hogy bemutatta-e nekem az izomsérves germán beteget.

Nagyon csodálkozott, amikor azt válaszoltam, hogy az izomsérv már végleg meggyógyult — visszahúzódott...

TIZEDIK FEJEZET.

Végigjártam sorra a legénységi fogoly-tábor összes helyiségeit.

Az orosz hatóságokkal való tárgyalások másnapra maradtak.

Az éjszakát Sadrinszkban kellett töltenem. Rotter úr a város legszebb bútorozott szobáját jelölte ki számomra, a cári rezsim polgármesterének házában. Iván Waszilievic Mojszejew ügyvéd volt a város polgármestere a bolsevik uralom előtt és még a háborús évek alatt is a város legelőkelőbb polgárának számított. Rotterhez régi meghitt barátság fűzte még abból az időből, amikor az oroszok szívesebben barátkoztak az idegen állampolgárokkal, mint megbízhatatlan saját vérükkel. A háza a főuccán, a Nabereznájá ulicán állott: villaszerű, csinos, modern épület volt.

A folyó partján haladtunk Rotter úrral, lassan, sétálva a polgármester háza felé.

Az Iszet kanyargós partjain hadifoglyok ültek, horgásztak, bámulták a sebes folyású, sárga vizet. Az egyik magasabban fekvő mellékuccából mezítlábas, nagyszakállú orosz pap jött le, lovát vezette a folyóhoz itatni.

Kérdőleg tekintetem Rotter úrra...

— Hja ez már így van... — felelte nagyot szippantva cigarettájából. — A pap maga vezeti a lovát a folyóhoz. Nem telük kocsisra. Pár hónappal ezelőtt másként volt még...

A folyó mentén tarka ruhás asszonyok mo-
sott. Térden felül kötött szoknyákban állottak az
asszonyok a vízben és széles, nyelés lapátkákkal
csapkodták a vizes ruhát.

Fiatal asszonyok, lányok vizes vödröket ci-
pelték rúdra fektetve a vállukon. Kút nincs sehol
a városban, a csájavizet a folyóból hordják.
Nyers vizet nem iszik itt senki.

Feltűnt, hogy a vízfordó nők között néhány
csinos, úri külsejű lány is akadt.

Rotter úr barátságosan köszönt egy feltűnő
szép, izmos, sudártermetű leánynak, aki csak
úgy görnyedt a vizes kannák súlya alatt.

— Látja ezt a fiatal lányt? — kérdezte tő-
lem. — Egy nagyon gazdag téglagyáros egyet-
len lánya. Most még harisnyára se telik neki,
mezítlábos félcipőben jár... és hordja haza a
szamovárhoz való csájavizet. Tavaly érettségi-
zett, három nyelven beszél. Cselédre most nem
telik...

— A bolsevikik üldözik a szabadkereskedelmet,
— így folytatta Rotter úr — a spekulációt. Azt
akarják, hogy mindenki dolgozzék. Szerintük a
kereskedelem hitvány, üldözni való spekuláció és
mint ilyen, büntetendő cselekmény. A német ci-
vilinternáltak foglalkoznak a dugott kereskedés-
sel és csempészett áruval spekulálnak. Ha egy nő
elveszíti a hajtűit, másikat nem vásárolhat sehol.
Nincs más választása, mint vagy nyitva hordja a
haját, vagy rövidre vágatja le. A kabátról leesett
gombokat se tudjuk pótolni. Az én felöltömön
már fél éve hiányoznak a gombok: ha hűvösre
fordul az idő, zsinórral fogom össze a kabátot....

A polgármester háza elé értünk.

A megnyerő arcú, középtermetű, ötven év
körüli szemüveges polgármester nagyon meg-
volt lepve nem várt vendégével. Éppen íróaszt-
alát rendezgette, amikor bekopogtattunk nála.

Az asztalán apró, zsineggel összekötött csomagok heverték.

Készségesen, bár kissé szórakozottan állott rendelkezésünkre. Mojszejew úr már régen megkérte Rotter urat, hogy ajánljon valakit — a németek közül — üres szobájába, hogy ne kifogásolják a tovarisok, hogy a »burzsui« hétszobás lakásban lakik.

Megmutatta a csinos uccára nyíló vendégszobát.

Rotter úr nagy elfoglaltságára való hivatkozással magunkra hagyott bennünket.

A házban Mojszejew családján kívül a házigazda öccse lakott, aki fiatal házas volt.

Észrevettem, hogy a polgármester nagyon nyugtalan, ideges, szórakozott, valami nem tetszik neki, valami mondanivalója van...

Már-már azt hittem, hogy terhére vagyok. Be akartam jelenteni, hogy meggondoltam magamat, az éjszakát mégis csak Rotter urnái fogom tölteni, nem akarok alkalmatlankodni...

Mojszejew úr megkínált cigarettával és leültetett az íróasztal elé egy bőrfotóbjébe.

Pár pillanatig kínos csendben ültünk egymással szemben. Mojszejew úr a szemüvegén keresztül alaposan megnézett, ajkait harapdálta, szemöldökeit felhúzta és nagyot sóhajtván mondta:

— Egy őszinte vallomással tartozom önnek doktor úr...

El voltam készülve a válaszra: meggondolta magát. Ismerem az orosz úriembereket, nagyon nehezükre esik a visszautasítás ... Nem akar bizonyára megsérteni... Értem ...

Ujjaival idegesen dobolt az íróasztal lapján:

— Nagyon kellemetlen ügy — folytatta a polgármester — miközben le nem vette szűrős

tekintetét rólam. — Mondom: végtelenül kellemtelen ...

Felállottam és égő cigarettámat a hamutartóba fojtottam. Zavartan feleltem:

— Kedves Mojszejew úr... csekélység az egész, hiszen még van bőségesen időm másik szoba után nézni... Aludtam én már Oroszországban börtönben, teleköpködött korcsmapadlón és zsinagóga padján is...

Türelmetlenül vágott közbe:

—Szó sincs róla ... Van nálunk hely akár tiz személyre is...

—A személyem ellen van kifogása? Talán mert hadifogoly vagyok?

—Isten ments! Inkább száz idegen, mint egy orosz...

— Hát akkor?... Nem értem... Mojszejew úr arca lángolt. Közelebb vonta hozzám a székét és szinte suttogva folytatta:

—Figyeljen ide... Én megbízom magában. Látom: úriemberrel van dolgom. Az öcsém, Szergej, akivel együtt lakom e házban, egy héttel ezelőtt megszökött. Egyedül ment, itt hagyta fiatal feleségét Galina Waszilievnát. Cseljabinszkba szökött, a fehérekhez, beállott Kolcsak hadseregébe, az önkéntes tiszt századba. Egyesültek a cseh légióval. Maga nem cseh?

—Nem.

—Velem állandó összeköttetést tartanak fenn azóta...

Levette csontkeretű szemüvegét, megtörülte zsebkendőjével verejtékes homlokát és szinte a fülembe súgta remegő hangján:

— A volt dvornikom, az öreg Pjotr Petrovics ma ebéd után felkeresett engem és arról értesített, hogy a sadrinszki városparancsnok megtudta, hogy Szergej nem fekszik betegen, hanem átszökött a fehérekhez. Valaki besúgta neki. Azt

is elárulta valaki, hogy én is rövidesen követni fogom az öcsémet és azután együttesen szervezzük meg a Sadrinszk elleni támadást.

Egy kis szünetet tartott. Némán ültem a ka-rosszékben, kimeredt üveges szemekre bámultam.

Magának bevallom: igenis, én és az öcsém szervezzük már hetek óta titokban az ellenforradalmat. A volt cári tartalékos tisztek egyenkint menekülnek éjnek idején Cseljabinszkba... Holnap éjjel lett volna rajtam a sor... Ha mindjárt bele is pusztulunk, ezt az uralmat nem tűrhetjük tovább... Az öreg Pjotr Petrovics elárulta, hogy tegnap szobránjét tartottak a vezető komiszárok és úgy határoztak, hogy ma éjjel házkutatást fognak lakásomban tartani és kiirtják velem együtt az egész háznépét, hogy magja se maradjon a gyűlölt Mojszejew családnak. Pjotr Petrovics mindent tud: a fia — vörös katona...

Kérdőleg tekintettem rá.

— Ma este menekülünk... — folytatta a polgármester remegő hangon. Az egész család: a feleségem, kis fiam és sógornőm, Galina Waszilieva. Alkonyatkor már itt lesz a kocsi értünk. Csak az *életünket* mentjük meg, mindennünk itt marad. A házra egy kis orosz cseléd-lány fog vigyázni, Nasztyinka.

A kis kövér, piszeorrú Nasztyinka gőzölgő ezüst szamovárt tett az asztalra. Cukor helyett gyümölcsízt, várenjét szolgált fel a szamovárral mellé.

Mojszejew úr intett Nasztyinkának, hogy kimehet, azután így folytatta:

— Ezek után azt hiszem belátja, hogy nem kívánatos ezt az éjszakát a házamban töltenie. Nem állok jól az életéért. A vörös katonák *engem* fognak keresni és *magát* találják itt. Nem ajánlom, hogy itt maradjon. Most megmondtam mindent. Az én lelkiismeretem nyugodt...

Mojszejew úr egy kanál gyümölcsízt tett a teás poharába:

— Kötelességem volt figyelmeztetni... Emberi kötelességem... — mormogta maga elé.

Bejöttek a hölgyek is a szobába beszédközben és könnyes szemekkel, aggódva lestek válaszomat.

—Nos? — kérdezte Mojszejew úr tágra nyílt szemekkel.

—Mit gondol? — így a felesége.

—Ne maradjon itt éjszakára — mondta aggódva a szép fiatal asszony, Galina Waszilievna. önkénytelenül is elmosolyodtam.

— Maradok, — feleltem könnyedén. — Ha nincs kifogásuk ellene — tettem hozzá. — Maradok ... Nagyon tetszik nekem ez a tiszta szoba. Nem félek én a tovarisoktól...

Mojszejew úr a kezemhez kapott és hálásan szorongatta:

— Köszönöm... Így talán megkímélik azok a rázbojnikok a házamat és nem gyújtják föl csupa bosszúból...

Ránk alkonyodott.

A kocsi már az udvarban állott. Egy öreg ember ült a bakon.

Elbúcsúztam a háziaktól.

Mojszejew úr könnyes szemekkel szorongatta a kezemet. A hölgyek alig tudtak a meghatottságtól szóhoz jutni.

A kis cselédleány, a Nasztyinka hangosan zokogott. Alig lehetett csillapítani.

A kis hat éves Mojszejew fiú egyre ezt kérdezte:

— Mama... hová megyünk? Én félek... Mojszejewné asszony kiadta utolsó rendelkezéseit Nasztyinkának:

— A kapu mindig be legyen zárva... Ha

valaki kérdezi hol vagyunk, mondd hogy Dalmatowba utaztunk a rokonokhoz.

Nasztyinka a fejével bólongatott.

— A kamrakulcs ott lóg az előszobában a falon. Ne éhezzél. Ha éhes vagy, csak bátran egyél, amennyi jól esik. A csajából még hagytam két hétre valót. Reggel rakjál parazsat a szamováriba és készíts csaját a doktor úrnak... Érted?...

Nasztyinka szipogva, vörös szemeit dörzsölve integetett a fejével. Azután hirtelen úrnője lábai elé vetette magát, ruhájába kapaszkodott és kezeit csókolta:

— Bárinya... én úgy félek... — sikongott a sírástól eltorzult arccal — vigyenek engemet is magukkal...

Mojszejewné könnyes szemeit törölte le zsebkendőjével és elcsukló hangon mondta:

— Nem lehet... Neked... vigyázni kell a házra...

*

Az este nagy sétát tettem a városban, a Népkertben zenét hallgattam és színházba mentem. A nézőtéren feltűnően sok uniformist, kevés rosszul öltözött civilt és igen sok csinos, jól öltözött hölgyet láttam.

A moszkvai drámai színház Jekaterinburgban vendégszereplő tagjai rándultak le néhány estére Sadrinszkba. Azon az este a »Na dnjé«-t az »Éjjeli Menedékhelyéét játszották.

Az első sorban ültem és felvonás közben szóba elegyedtem a színházi zenekar tagjaival, akik nagyobb részt hadifogoly tiszték és önkéntesek voltak.

—No hogy élnek? kérdeztem a prímhegedűstől, egy dalmáciai származású önkéntestől.

—Nem panaszkodhatunk — felelte a muzsikus. Akárcsak otthon élnénk. Meg van- a teljes szabadság, a fizetés, lakás. A tovarisok a mű-

vész embereket nagy becsben tartják és dédelgetik őket, különösen, ha külföldi az illető.

—Mondja, — kérdeztem kíváncsian — honnan van az, hogy a hölgyek legnagyobb része rövid haját visel, bubi frizurát. Nálunk otthon a hosszú haj a divat.

—Az onnan van — válaszolta a zenész, — hogy a télen nagy flektífusz járvány dühöngött a városban és a betegek haját rövidre nyírták le.

Nem folytathattuk tovább a diskurzust, mert a zenekar az internacionálét játszotta, amit a közönség állva hallgatott végig.

Színház után nagy sétát tettem az Iszet partján. Kellemes, holdvilágos júniusi est volt. Milyen csodálatos: mintha otthon volnék. Minden az otthoni nyári estékre emlékeztetett. A holdvilág, a tengernyi csillag, a víz csendes csobogása, a szúnyogok zümmögő muzsikája, minden... Csak a járókelő hangos orosz beszéde juttatta eszembe, hogy milyen messze vagyok hazulról. És milyen egyedül, milyen elhagyatottan...

Fáradtan kerültem haza, a dom Mojszejewben lévő szállásomra. Nasztyinka nyitott ajtót. A szemei vérben úsztak, az orra megdagadt a sok sírástól.

— Hála Istennek, hogy jött, barin, — mondotta közel a siráshoz — már úgy féltem egyedül.. .

—Mitől félsz Nasztyinka? — kérdeztem bátorítva.

—A vörös gárdistáktól...

—Téged nem bántanak azok, ne félj. Te szegény cselédeány vagy... Aztán lehet, hogy nem is jönnek, csak üres beszéd az egész...

A szobámba mentem, felcsavartam a villanyt. Kellemes, tiszta, uccai szoba volt. A kis szolgáló lány már megágyazott.

Nasztyinka még beszólt mielőtt aludni tért:

- Tegyem fel a számovárt?
- Nem kérek csaját...
- Parancsol valamit?
- Köszönöm, nem kell semmi.
- Szpokojni nocs, barin...
- Szpokojni nocs, Nasztyinka...

Befeküdtem a kényelmes széles, rugós ágyba. A szekrény tetején találtam egy Puskin könyvet: a *Dubrowszky-t*, azt olvastam a villanyfény mellett. Nehezen ment az olvasás. Csakhamar azon vettem észre magamat, hogy a könyv kihullott a kezemből... Lecsavartam a villanyt és a fal felé fordultam.

Jóval éjfél után lehetett már, amikor mély álmomból hangos ordítózás, nehéz lépések zaja, ajtócsapás, dörömbölés ébresztett fel.

Eleinte csak úgy félálomban hallottam, mind ezt, később a durva férfihangok, a kiabálás, teljesen kiverte az álmot a szememből

Ugyanekkor Nasztyinka sírása is behallatszott a szobámba.

Kinyitottam a szememet. Ebben a szempillantásban valaki óriási robajjal szakította fel az ajtómat és a következő pillanatban már világosság volt a szobában.

Két marcona, napbarnított arcú, fekete, hatalmas vörös katona állott a szobámban, lövésre készen tartott fegyverrel.

Az első pillanatban nem a fenyegető veszélyre, hanem arra gondoltam, hogy a betörő katona honnan tudta olyan pontosan, hogy hol van a villany csavarója. Felültem az ágyamban és farkaszemet néztem éjszakai látogatóimmal.

A katonák ordítózni kezdtek, de egy lépést se tettek felém.

Annyit kiértettem! hogy tudni akarják ki vagyok...

Igyekeztem túloldítani őket:

— Mit akartok, az ördögbe is... Tovariskok
— kioltottam feléjük torkom szakadtából.

Az egyik, a kisebbik, rám ordított:

— Ki vagy?

Most már nekem állott följebb:

— Vojenni pleni, venger... — válaszoltam dühösen. Válaszom teljesen lecsillapította a katonákat. Dühösen morogtak valamit, szétnéztek a szobában, azután lecsavarták a villanyt és éktelen káromkodás közben hagytak magamra.

Egy ideig még hallgatóztam az ajtónál, azután, mint aki a legjobban végezte a dolgát, lefeküdtem, magamra húztam a könnyű takarót, a másik oldalamba feküdtem és reggelig aludtam.

Rotter úr keltett fel.

Aggódva érdeklődött, hogy nem történt-e valami bajom, mert a városban híre járt, hogy a vörösök meggyilkoltak engemet és az egész lakást kifosztották.

Megvigasztaltam Rotter urat: semmi bajom sincs azonkívül, hogy kizavartak a tovariskok a legédesebb álmomból.

Végigjártuk a feldúlt lakást.

Az éjjeli látogatók — Nasztyinka szerint öten voltak, — alapos munkát végeztek: az egész házat felforgatták, minden zugot átkutattak.

A szekrények üresen tátongtak. A földön csak értéktelen holmik, könyvek, régi újságok és ócska ruhadarabok, gyermeköltönyök hevertek szanaszét.

A katonák minden értékes holmit, iratot magukkal cipeltek.

Nasztyinkának az ijedtségen kívül más baja nem esett...

*

Aznap délben Rotter úr kikísért a pályaudvarra. A Jekaterinburg felé induló vonatomnak némi késése volt. Már alig vártam, hogy itt hagyjam Sadriszskot...

A pályaudvaron megbeszéltük még egyszer a lágerek és a kórházak egyesítésére való terveket.

Már a vonat lépcsőjén állottam, amikor Rotter úrnak hirtelen eszébe jutott valami:

— Majd elfelejtettem... Itt van Sadrinszkban egy fiatal hadnagy, valami Bálint nevezetű. Erősen udvarol egy gazdag orosz kereskedő leányának és a leendő házasság számlájára felvett nálam ötszáz rubel kölcsönt. Valami gazdag földbirtokos fia... Ismeri?

Rövid gondolkodás után ezt válaszoltam:

— Nem ismerem...

A vonatom megindult Jekaterinburg felé...

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

Forró júliusi nap volt.

Tikkasztó, levegőtlen, fojtogató kánikulai délután.

Ernyedten feküdtem a díványon, mozdulni se mertem, pedig a dívány bársonya szinte süttötte a hátamat.

Tekintetem a falon függő fali-naptárra esett: július tizennyolc ...

Több mint egy esztendeje, hogy fogságba estem... Az iskolában hogy vigyáztunk, hogy valahogy el ne veszítsünk egy évet és ime: idegen földön repült el a fogság első esztendeje, hogy utolérje az elveszített háborús esztendőket.

A nyugati frontokon még dörögnek az ágyúk...

Akkor, a jamnicai pokol után azt hittem, hogy már nem hallok többé az életben ágyúzást és az elmúlt éjjel távoli tompa ágyúszóra ébredtem fel...

Már több mint két hónapja, hogy itt vagyok Jekaterinburgban. Rettenetes ez a bizonytalanság: Ez a se vörös, se fehér Oroszország. Háborúból-háborúba estem...

Mintha pár nap óta szünetelne a vörös gárdisták harci készülődése. Nagyon lebecsülik az ellenséget. Úgy látszik abban a hiszemben vannak, hogy a fehérek megelégednek Szibéria meghódításával és az Ural fogja elválasztani fehér Szibériát a vörös Oroszországtól...

A hadifoglyok is türelmetlenek. Most abban reménykednek, hogy talán a fehérek előrenyomulása után biztosítva lesz a hazautazásuk, megindul a fogoly kicserélés...

A nélküöző hadifogoly tiszték biztosak abban, hogy a fehérek alatt újból kiutalják számukra a fizetésüket. Még visszafelé is megkapják az elmaradott hónapokért járó összeget.

Már alig merek a betegek és az invalidusok előtt mutatkozni.. Mit mondjak nekik? Mivel hitessesem őket, hogy mikor indul már el az első invalidus vonat?.. Akadnak olyan hadifoglyok is, akik azt hangoztatják a lágerben, hogy én vagyok az oka annak, hogy még nem indították el a rokkantak vonatját... Az én hanyagságomon múltott...

A bolsevik vezérek?...

Az a meggyőződés, hogy ők már szeretnének ép bőrrel kijutni a körülzárt városból. Teljesen elvesztették a fejüket. Az egyik nap megjelenik egy »halálos büntetés terhe mellett« rendelet és másnap ugyanannak a rendeletnek az ellenkezőjét olvassuk a kiragasztott plakátokon ... Halál... halál... Ezzel a szóval olyan könnyedén játszanak most, mint mi játszottunk gyermekkorunkban az üveggolyókkal...

A lágerekben újult erővel indult meg a toborzás, az agitáció, a hadifoglyok azonban óvatosak: a várható összecsapás előtt nem lépnek be a vörös hadseregbe. A hadifogoly vörös katonák szökése mindennapos dolog lett..

Tegnap állítottak fel hat ágyút a Tovarisk a Fetyiszovszkájá ulicán és ma reggel ugyanaz a két ágyú a Glavni proszpekten mered kelet felé. ...

A cseh légió és a Kolcsak hadsereg előrenyomulásáról napok óta semmi hír se szivárgott ki. Egyesek szerint már Sadrinszk a vörösök kezére jutott...

Annyi már eddig is megállapítható volt hogy Kolcsák hadseregének sikereiből a cseh légionisták vették ki az oroszlánrészt. Csodákat meséltek a menekültek a cseh gyalogosok hősie küzdelmeiről. Az orosz önkéntes csapatoknak csak másodlagos szerep jut a csehek mellett...

Elnyomott az álom.

Valaki halkan kopogtatott az ajtómon. Tájfa, Blumbergék fekete hajú cselédlánya dugta be a fejét. Levelet hozott.

— Elizaveta Rudolfovna küldte — mondta mosolyogva és kíváncsian hordozta körül tekintetét a szobában.

Elza írta a levelet. Pár sor volt az egész. Arra kért, hogy látogassam meg a grófnőt, aki Blumbergék lakásán betegen fekszik...

— A grófnő beteg? — gondoltam magamban. — Tehát mégis csak megkegyelmeztek neki a tovarisok. Kiszabadult a börtönből. Szegény grófnő: képzelem milyen izgalmakon ment keresztül ezalatt a pár hét alatt...

Összeszedtem műszereimet, néhány csillapító orvosságot vettem magamhoz és úgy, ahogy voltam, orosz rubaskában siettem Tájfával együtt az evangélikus templom felé.

Utunk a cári börtön előtt vezetett el. A körülkerített zöldtetejű ház előtt ép úgy állott az ör, mint két hónappal ezelőtt...

Blumberg úr fogadott.

Magából kikelve mesélte el, hogy mit műveitek vele a parasztok. Egy falusi asszony élelmiszert hozott pár héttel ezelőtt ajándékba és ma úgy látszik meggondolta magát és követelte az ajándék-élelmiszer árát. Ha nincs pénz, elfogad vásznat is vagy szövetet, esetleg régi ruhát... De hát kinek van ma már fölösleges ruhadarabja? Hiszen már minden felesleges holmit élelmiszerre cseréltek be...

Blumberg úr levette szemüvegét és végigtörülte izzadtságától csurgó arcát a zsebkendőjével.

— Képzelve csak doktor úr, — mondta izgatottan — szegény feleségem és Margó most is a falura mentek ki élelmiszerért... Margó különösen ért a parasztok nyelvén beszélni... Itt a szép szó nem használ, csak a gorombaság... A parasztok lisztért akarják megvenni a zongoránkat... Az embernek megáll az esze.. Ilyesmi maguknál bizonyára nem fordulhat elő... Csak nálunk Oroszországban... Micsoda nép?... De hát meg is kapta ez az élhetetlen nép a büntetést... jobbat nem érdemel...

Elza *jelent meg az előszobában.*

Blumberg úr sietve dörmögte a fülembe:

— És most nem elég a mi bajunk... most itt van a grófnő is a nyakunkon.. Még majd engemet is letartóztatnak miatta a vörösök.. Minden nap várom már a házkutatást... Hiába beszéltem én a feleségemnek... Ezt mind neki köszönhetem...

Elzától tudtam meg, hogy a grófnőt tegnapelőtt kísérte haza egy vörös gárdista a börtönből és ma reggel óta Blumbergék lakásán fekszik.

Bementünk a beteghez a lefüggönyözött, homályos, hűvös szobába.

A grófnő a díványon feküdt. A feje vizes turbánba volt csavarva. Régi divatú csipkés hálókötös volt rajta. Fáradtan nyújtotta felém törekeny, ápolt kezét, amelyet ma láttam először keztyű nélkül.

A hetekig tartó fogság meglátszott rajta...

Szemmel láthatóan megöregedett. Az arca is ráncosabb lett. A szemei alatt sötét karikák ültek. Az egész lényén valami leírhatatlan fáradtság tükröződött vissza.

Felém fordította szomorú tekintetét. Fájdalmas arckifejezés ült az arcán. A fejével bólongatott.

Csendesen odaszólt Elzának valamit oroszul Négyszemközt maradtunk a grófnővel. Rágyújtott egy cigarettára. Engem is megkínált.

Alig hallhatóan mondta:

— Doktor! Én nem vagyok beteg. Nem az orvossal, hanem az *emberrel* akarok beszélni. *Végrendelkezem*. Nem tudom mit hoz a holnap... Az életem egy hajszálon lógott... Most megkegyelmeztek ... De bizonytalan a holnapom ... Meggondolhatják magukat..

Egy kis szünetet tartott. A cigarettát a hamutartóba gyúrta.

Rám nézett mereven... Nem sírt, csak a könnyei peregtek le sápadt arcán.

— Doktor... szólalt meg újból elcsukló hangon, amelyből kiéreztem, hogy valami fojtogatja a torkát... — ezek a lelketlen gyilkosok megölték a cárt... Az egész családját kiirtották.

A fejem egyszerre nehéz lett: szédülés lepett meg...

— A cárt... az egész családját... — ismételtém gépiesen... Lehetséges?...

A grófnőnek csak nagy erőlködés árán sikerült a zokogást visszatartani.

Némán bólongatott a fejével..

—Mikor történt? — kérdeztem halkán.

—Tizenhetedikén hajnalban.

—De hiszen az őr *most* is ott áll a helyén...

Az imént láttam, amint Tájfával arra mentünk...

—Igen... az őr ott áll... Titkolják az esetet. Félnék a népítélettől...

Valóban megrendített az eset.. A városban még senki se tudta... Norlin se szólt ma délben egy szót se... Szörnyűség ... Hiszen megesett volna a szívem egy ötgyermekes koldus-család tragédiáján is...

A grófnő letörölte könnyeit.

— Maga rövidesen haza megy. — sóhajtotta

— vigye magával hazájába a szörnyű tragédia hírét... Nekem már semmi reményem sincs, hogy valaha is kikerüljek ebből az elátkozott, szerencsétlen országból... Mielőtt meghalok, elmondok önnek, doktor, mindent...

Szótlatlanul ültem a helyemen. Az állam leesett a csodálkozástól, a szájamat nyitva felejtettem.

A grófnő összeszedte minden erejét. A fejét kissé lehajtotta és sírással küzködve mondta:

— Az én életem már úgyse ér semmit. Minden percben várom, hogy értem jönnek.. Ha lesz idejük... Jurowszky megígérte...

Rövid pár pilanatig tartó szünet után maga elé ismételte:

— A cárt és családját legyilkolták..

Hosszú időbe tellett amíg magához tért és gondolatait újból rendbe szedte.

Homlokát végigtörülte és halk hangon, szinte álomszerűen kezdett beszélni:

—A Kerenszky forradalom után a cárt és teljes családját Carszkoje Szélóba internálták a forradalmárok. Követtem hűen a cárnőt a számkivetésbe is, hiszen már Petrográdon is évek óta állandó társalkodónője voltam Alekszandra Feodorovának és a házi concertek kedvelt zongorakísérője. Tatjánának rendkívül kedves, kis hangja volt...

—A cári családdal éltem Carszkoje Szélóban tizenhét március elsejétől — augusztusig, tehát teljes öt hónapon keresztül. Velünk volt doktor Botkin is, az öreg jóságos orvos, a petrogradi Vojenni Akadémia tanára, akit állandóan foglalkoztatott a cárnő, de különösen a cárevics régi betegsége.

—A cárnő, Alekszandra Feodorowna régi keletű idegbajban szenvedett. Néha napokon, sőt heteken keresztül teljesen jól érezte magát, víg kedélyű volt, még ő vigasztalta, biztatta a cárt

és csüggedő gyermekeit. Azután hirtelen, minden ok nélkül beállott nála egy olyan időszak, amikor napokon keresztül szobájába zárkózott, nem beszélt senkihez, sokat sírt, imádkozott, rémképeket látott és öngyilkossági gondolatokkal foglalkozott. Minden bizalma a petrográdi angol követben volt, aki megígérte, hogy ki fogja eszközölni a forradalmi kormánynál az Angliába való kiutazást.

—A tizennégy éves cárevics, Alekszej Nikolájevics már kicsiny korától kezdve kóros vérékenységben, hemofiliában szenvedett.

—Miklós cár egész napon át naplójával, iratainak rendezésével volt elfoglalva. A forradalom óta pontos naplót vezetett. A cárnő virágjaival foglalatzkodott. Délszaki növényeit ápogatta nagy szeretettel. A nap legnagyobb részét azonban ájtatos imádkozással töltötte el.

—A leányok — doktor Bothin ajánlatára — más testedzés hiányában — konyhakertészettel és fágással voltak elfoglalva. A két fiatalabb leány szenvedélyesen fűrészelte ki a kiszáradt fákat a kertben, az idősebbek pedig apró fát hasogattak, hogy legyen tüzelőjük a télre. Júniusban — (éjjel tizenkét óráig is világosság van Carszkoje Szélóban) — a lányok sokat kézimunkáztak a kertben. A zongora mellé csak azokon a napokon ülhattünk, amikor a cárnőnek különösen »jó napja« volt, mert különben nem tűrte az éneklést, a zenét.

—A séta csak a nap bizonyos órájában és előre kijelölt helyeken volt megengedve. Az óriási kiterjedésű park északi részén hatalmas hattyútó terült el. A tó parton már nem volt szabad sétálnunk. Hogy miért nem, a jó Isten a megmondhatója ,..

—A fiatal Kerenszky, a forradalom mindenható miniszterelnöke többször is meglátogatta a cári családot. Látogatásai magánjellegűek vol-

tak, miniszter társai nem tudtak ezekről a bejelentés nélküli vizitekről. Kerenszky minden alkalommal mindent megígért, de soha semmit se váltott be ígéreteiből. A lányok különösen a kiutazási engedélyért ostromolták őt, amit Kerenszky minden alkalommal szentül meg is ígért...

—A Cárskoje Szélóban való tartózkodásunk legszomorúbb napjait a húsvéti ünnepek alatt éltük át. Ez volt az első húsvét a számkivetésben, vagy mint ők nevezték, a Burmában. A húsvét, a szent »paszcha«, ájtatosságait a kis kápolnában végezték. Az egyházi szertartásokon a cári családon kívül csak doktor Botkin, Mr. Zsiljár, a cárevics francia nevelője, Csermadurow, a cár személyi komornyikja, Dzenidova Anna asszony, a cárnő komornája, azután egy szobalány és a cárevics matróza volt jelen. Az áhítatos imádkozás időnkint hangos zokogásba fulladt...

—Április végén látogatta meg utoljára Kerenszky a cárt. Ez alkalommal heves összeütközése volt doktor Botkinnal, aki erélyesen követelte, hogy ha már a külföldre való utazást nem engedélyezi a kormány, legalább a betegekre való tekintettel küldjék őket *Jaltába*, a Fekete tenger partjára a cár »*Livádia*« nevű kastélyába.

—Kerenszky a kérelmet kereken megtagadta. Pár nap múlva a cári család mellé »gazdasági gondnokot« küldött ki, Dolgorukow herceget.

A grófnő itt hosszabb szünetet tartott. Talán arra várt, hogy valami megjegyzést tesz az elmondottakra. Némán ültem a kis asztal mellett és figyelmesen jegyezgettem a noteszomba.

A grófnő folytatta elbeszélését:

— A sok panaszkodásnak, protestálásnak és kervényezésnek az lett a vége, hogy a forradalmi kormány elrendelte a cári család Szibériába való sürgős deportálását. Az elszállíttatásra an-

nál is inkább elérkezettnek látták az időt. mert a környékbeli parasztok valóságos búcsújáróhelynek tekintették a cári palotát és a tavaszi hónapokban a parasztok tömegesen zarándokoltak a kastély kápolnája mellé és naphosszat imádkoztak a cárért. A kormány már-már parasztlázadástól tartott, amikor augusztus tizennegyedikén váratlanul összecsomagoltatták a legszükségesebb holmikat velünk és éjnek idején bevagonírozták a kastély összes lakóit: Tjumenbe vittek bennünket. Keserves utazás után, tizenhetedikén ért a vonatunk Tjumen városába, ahol már várt bennünket az állomás közelében horgonyzó »Russ« nevű személyszállító hajó.

— A Tobolszk-folyón utaztunk fölfelé, rekkenő hőségben a hajón. A »Russ« kabinjaiban sokat szenvedtünk a tikkasztó nyári melegtől, a férgektől, de az ellátás is nagyon gyenge volt. Keserves utazás után végre megérkezett a hajó Tobolszk városába. Tobolszkban a gubernátori palotát készítették elő a cári család számára, azonban a tatarozással még nem készültek el a munkások, a falak még nedvesek voltak, úgyhogy néhány napot a primitív berendezésű hajón kellett töltenünk.

Tájfa két pohár mézzel édesített csaját hozott be és néhány darab teasüteményt. A grófnő néhány kortyot ivott, azután cigarettára gyújtott.

— Nem fáradt még el, doktor? — folytatta szemmel láthatóan, kimerülten.— Nem untatom magát ezzel az unalmas történettel?... Istenem olyan jól esik mindent közölnöm magával, doktor... Hol is hagytam el? ... Igen... Augusztus huszonhatodikán költöztünk át a gubernátorig palota pompás lakosztályaiba. A katonai őrség — csupa régi cári katona — már készenlétben várt bennünket. Az őrség parancsnoka Kabilinszki ezredes volt, akinek a mellét számos

cári frontkitüntetés díszítette. Az őrökre nem panaszkodhattunk: előzékenyek voltak, kezünk-re jártak mindenben, csak az élelmezés volt miserábilis. A primitív életviszonyokhoz nem szokott cári család tagjai nagyon sokat nélkülöztek és szenvedtek a tobolszki fogságban. Az igazi pokol azonban csak a vörösök uralmával vette kezdetét.

—Tizennyolc, április huszonkettedikén váltotta le a cárhoz hű, régi katonákat *Jakovljew* vörös komiszár és a cári család őrizetét kipróbált, »megbízható« vörös gárdisták vették át. Ez volt az igazi pokol: a Carszkoje-szélói tartózkodás ehhez képest paradicsomi élet volt.

— Az őrizetet megszigorították, életrendünket megváltoztatták. A Carszkoje Szélóból hozott nagy személyzetből csak egy lakájt, egy komornát és Nanogrij matrózt hagytak meg az uralkodó környezetében és a cárevics állapotára való tekintettel doktor Botkint. Én már akkor a városban laktam és csak arra kaptam engedélyt, hogy Alekszandra Feodorownát és leányait a legszükségesebb toalett-szükségletekkel láthassam el.

—Május elsején Petrogradból távirati parancs érkezett a végrehajtóbizottságtól *Jakovljew* címére, amelyben parancsot kapott, hogy a *cárt* haladéktalanul szállítsa azonnal Jekaterinburgba, a vörös gárdisták főfészkébe, ahol biztosabb kezekben tudták az őrizetét. A parancs így szólt: a *cárt* azonnal Jekaterinburgba szállítani a dom Ipatjevaba, ahol minden előkészület megtörtént fogadtatására.

—Alekszandra Feodorowna elsőnek jelentette ki, hogy az ura mellől nem mozdul és követni fogja mindenüvé, ha kell, a halálba is. Hosszas tárgyalások után végre *Jakovljew* beleegyezését adta, hogy a cárnő is ura mellett maradjon, sőt Mária, a másodszületett leány is kö-

vesse szüleit Jekaterinburgba. A cárevics és három leánytestvére Tobolszkban maradtak.

— A cár és felesége, Máriával május ötödikén érkeztek meg Jekaterinburgba. Tjumenig parasztkocsikon, onnan pedig tyepluskákba zárva tették meg az utat Jekaterinburgig, ahol a gondosan körülkerített dom Ipatjevába zárták be őket.

Fáradtan, fájdalmat sugárzó arccal hunyíá le a grófnő szemhéjait. A feje kissé aláhanyatlott. A vizes turbán alól kilátszó hajfürtjei fehéren csillogtak, mint az ezüst. Finoman erezett, kicsattanásig piros arca, most sáppadt volt, sárga színű. A teás poharat átölelő alabástrom fehér ujjaiba ideges reszketés állott.

Halk, kissé vontatott hangon szólalt meg:

—A cári család jekaterinburgi életmódjáról már eleget tud... Május huszonharmadikán reggel kilenc órakor váratlanul megérkezett Tobolszkból a cárevics és három nővére, úgy, hogy a dom Ipatjevában ekkor már az egész cári család újból együtt volt. Tobolszkban továbbra is fogva tartották a cári udvar személyzetét, köztük a derék Zsiljárt is. Nanogrij matróz követte Jekaterinburgba a cárevicset.

—A jekaterinburgi angol konzul. Miszter *Preszton* erélyes fellépésének köszönhetem, hogy szabadon mozoghattam a városban és meglátogathattam naponta hacsak tíz percre is a cárnőt.

—Azon a napon... azon a rettenetes napon, amikor maga is elkísért a lihácson a dom Ipatjevához... emlékszik... több mint egy hónapja már annak... Jurowszky ott fogott, a börtönben engem is... Azt vágta a szemembe, hogy ellenforradalmat szervezek a városban... Nem használt a könyörgés, nem segített semmi. Síralmas heteket töltöttem abban az elátkozott házban. Akkor már hadifoglyokból verbuvált német

és magyar vöröskatonákból állott az őrség. Az őrség tagjai józan állapotban tűrhetően viselkedtek, de jaj volt nekünk, ha votkához, vagy rumhoz jutottak... Szörnyűség ...

—Nevezetes volt a július tizennegyedikéi dátum: hosszú hónapok óta először engedték meg, hogy pap jöjjön be a börtönbe. A jekaterinburgi öreg pap reggel kilenc órakor jelent meg az Ipatjev-házban és egy órán keresztül ájtatosan imádkozott a cári családdal, vigasztalta őket. A pap távozása után Jurowszky feltűnően jókedvűnek és engedékenynek mutatkozott. A lányoknak kézimunka anyagot és selymet hozatott be...

—Az utóbbi időben a cárnő állandóan betegeskedett: állandó főfájások, szédülések gyötörték. A cárevics csillapíthatatlan orrvérzésben szenvedett. Szegény Botkin doktor éjjel-nappal mellette volt, alig mozdult el ágya mellől. A cárevicset ájulási rohamok keresték fel elég gyakran.

— Július tizenhatodikán reggel Jurowszky parancsot adott az őrség sztarsijának. Medjvejewnek, a jekaterinburgi munkások vezérének, hogy szerezzen be neki tizenkét töltött katonai revolvert... Tizenkét darab »nágánt«. A parancs kiadása után átadott engem egy magyar vöröskatonának és megparancsolta neki, hogy kísérjen haza a lakásomra. Velem együtt eltávolították a házból Nanogrij matrózt is.

—A többit már Medjvejewtől tudom, aki tegnap keresett fel lakásomon, hogy megnézzem: nem szöktem-e meg... Ittas volt...

—Jurowszky levitette az egész cári családot, Botkin doktorral együtt a ház pereulokra nyílt souterrain helyiségébe. Medjvejewen kívül ott voltak még Sermákow és Wágánow, a két katonai hóhér, egy orosz konvoj és hét német és magyar hadifogoly vörös katona... Az *első* lövést

Jurowszky adta le a cásra... A lövés halálos volt. Pár perc alatt végeztek az egész cári családdal. A szerencsétlen öreg Botkin doktornak se kegyelmeztek...

— *A cári család minden egyes tagját legyilkolták, nem maradt életben senki se... A halottakat csukott rabszállító autókba rakták és Jekaterinburgtól húsz versztnyire egy erdő tisztásán, ismeretlen helyen temették el...*

A grófnő ajkai megremegtek... az arca vognaglott a fájdalomtól, a szemeiből patakokban hullottak a könnyei a dívány párnáira:

—... És a ház előtt továbbra is meghagyták az öröket... Ott áll ma is az ör... hogy a lakosság valahogy meg ne tudja a történetet... Az ör ma is ott áll...

—Ez az oroszok hatalmas cárijának, második Miklósnak gyászos története.

—Doktor... ezt magának mind el kellett mondanom sorra... hisz maga volt az utolsó külföldi ember, aki az oroszok hajdan hatalmas cáriját, még életében látta...

HARMADIK RÉSZ
VÖRÖSEK ÉS FEHÉREK

ELSŐ FEJEZET.

Az események filmszerűen peregtek le, a mennybéli legfelsőbb filmrendező utasításai szerint ...

Megnősültem az orosz fogságban. A fronton sohase viselkedtem gyáván, két vitézségi érmem volt a kardokkal, orosz hadifogságban pedig valószínűsítően hőstettre határoztam el magamat: megnősültem ...

Elza a feleségem lett.

Blumbergék azt mondták: vakmerőség. Margó egyre azt hajtogatta: őrültség... Magam is beláttam, hogy legalább is kockázatos dolog a vörös és fehér front között — megnősülni, de hát...

Nagyon helytelenítették a házasságomat Blumbergék. Könyörögtek, rimázkodtak, hogy halasszuk el néhány hónappal és tartsuk meg Rigában az esküvőt Elza szülői házában. Margó kézzel-lábbal tiltakozott a pleni-házasság ellen, sőt odáig ment a tiltakozásban, hogy már hadifogoly tanúkra is hivatkozott, akik bizonyítani tudják, hogy én *nő ember* vagyok és a feleségem vár otthon három gyermekkel... Edgár, Elza fivére nem tiltakozott, mert már hetekkel ez előtt átszökött a fehérekhez és beállott Kolcsák tisztii önkéntesei közé.

Egyedül csak Tájfa volt a mi pártunkon.

Tájfa, a mosolygós, a tüzes szemű tatár leány szívből örült és boldogan köszöntött ben-

nünket. Azt mondta: ne hallgassunk senkire, csak a szívünk sugallatára. Elragadtatással ismételte, hogy nagyon összeillünk, szép pár lesz belőlünk...

És mi Tájfára hallgattunk...

A kis tatárka volt különben az én besúgóm és titkos levélhordóm is. Pontosán számolt be a családi pletykákról és már hónapokkal ezelőtt leleplezte Elza irántam való érzelmeit. Tájja árulta el, hogy az utóbbi időben Elza nagyon sokat énekelte a régi orosz románcot:

*Öcsi csorniji
Öcsi sztraszrtiji...*

*Kák Ijúblju já vász,
Kák bojusz ja vász...*

Otthon, a háború előtt sohase gondoltam komolyan a nősülésre.

Valahogy abban a hitben éltem, hogy meg-nősülni elsősorban és *sürgősen* azoknak a férfiaknak kell, akik csak nősülés árán válthatják meg egy jó nő tartós szerelmét, vagy akiknek pénzre van szükségük.

Mindig félttem a fogságba jutástól, háromszor szöktem már ki az ellenség karmaiból és a végén mégis csak — fogságba estem. És most sikerült a Galiciában elvesztett szabadságomat még egyszer elveszíteni: a házasságommal életfogytiglani orosz »fogságba« esni...

Előnyben részesítettem legénykoromban a középtermetű, molett, fekete hajú és szemű nőket és a feleségem: magas, sovány, szőke.

Mindig szánakoztam azokon az ismerősökön, akik idegen nyelven beszéltek családi otthonukban az idegenből hozott asszonykával...

És íme: én is csak idegen nyelven tudom megérteni magamat életem párjával.

A Sors akarta így. Ugyanaz a Sors, amely ép bőrrel tett át a jamnicai pokolból — orosz földre.

Mi már ebben némán megegyeztünk az első találkozásunk alkalmával, amikor régi, színehagyott, rongyos, foltos harctéri egyenruhában léptem át Blumberg lelkész háza küszöbét.

Elza már kis leány kora óta várt rám a Balti-tenger partján... és csak azért utazott Rigából Jekaterinburgba, hogy találkozhatnék ott azzal a lerongyolt, elhagyatott, szánalmas külsejű hadifogollyal, aki csak azért adta meg magát a halálfejes katonának, hogy érte mehessen a szi-bériai határra, megkérje kezét és hazavihesse ...

Mint vérbeli hadifogoly, kihasználtam a kedvező alkalmat és a házassági tanúimat Norlin és Krebsz urakat külön-külön nagyobb kölcsönökkel alaposan megváltam...

Varga is nagyon kitett magáért az esküvőm napján. Olyan kitűnő ebédet csinált, hogy a svédok éléskamrájának minden rezervája áldozatul esett szakács-művészetének. Patucsek úr is valószínűleg remekelt. A sok apró édességen kívül készített egy óriási »plafón-karcoló« tortát, amely *egy várat* ábrázolt. A klasszikus alkotású torta-vár négy bástyatornyán békegalambok ültek olajággal a szájukban.

Milyen kár, hogy az ünnepi lakomán a szegény grófnő nem vehetett részt. A grófnőnek már hat nap óta nyoma veszett. Jurowszky le tartóztatta és felvitte kihallgatásra a városparancsnok elé. Onnan átkísérték a katonai parancsnokságra, azután kihallgatták a »Cseká«-nal. Azóta nem tudott hollétéről senki se felvilágosítással szolgálni. Eltűnt....

Szegény, szegény grófnő... Nem győzte kívárni a fehéreket... Kutattunk utána a börtönökben, mindenütt azt felelték: ismeretlen...

Zinaida Permbe utazott az anyjával. Velük tartott a jekaterinburgi rokonsága is. Menekültek a polgárháború borzalmai elől.

Találkoztam Zinaidával közvetlenül az elutazása előtt. Hálásan szorongatta a kezemet és mégegyszer megköszönt mindent. Nagyon fogadkozott, hogy még ebben az életben meg fogja hálálni iránta való jószágomat.

Tréfásan mondtam neki:

—Hát csakugyan meg akarja hálálni *azt* a csekélységet?

—Igen — felelte lelkesen — ha sok pénzem volna, mindet odaadnám magának...

—Ugyan, ugyan — mosolyogtam — szóra se érdemes... De ha csakugyan hálás akar lenni, akkor Ígérjen meg nekem Zinaidácska egyet...

—Mindent!... Mindent...

—Egy kívánságomat teljesítse, hogy úgy ne járjon, mint Bálint hadnaggyal...

— Tessék... Mi legyen az? — kérdezte tágra nyílt szemekkel.

—Komolyan, szinte szótagolva mondtam a leánynak:

— Az a kívánságom, hogy ne álljon többet szóba — hadifogollyal.

—Zinaida bájos, rózsás arca hirtelen elkomolyodott. Arca kipirult, vérpiros ajkait harapdálta. A szemei könnybe lábadtak:

—Itt a kezem — mondotta erőtlenül. — Megfogadom... Elfordult, hogy ne lássam könnyei hullását.

—Most még egyet... — mondtam meghatottan, mialatt reszkető kezét szorosabbra fogtam — Zinaida... ha valamikor férjhez megy, leendő férjének ne valljon be arról soha semmit.

Érti?... Soha! Tagadjon ... tagadjon .. halálíg tagadjon...

Zavartan bólongatott fejével. Hirtelen sarkon fordult és otthagyt...

Zinaidát azóta nem láttam többé...

Marci borbély ragyogó arccal gratulált a házasságomhoz. Nagy megnyugvás és elégtétel volt ez számára — mint mondotta — arra az esetre, ha otthon a szülei előtt kell majd magyarázkodni, hogy miért hozott a nagy káderből asszonyt, amikor olyan sok gazdag leány várakozik rá szülőfalujában. Marci közölte velem, hogy a von und cu, monoklis huszárfőhadnagy a napokban *kapitánnyá léptette elő* önmagát, mert a kölcsönforrásai már kimerültek. A gazdag orosz burzsui özvegy arra a hírre, hogy a fehérek közelednek Jekaterinburg felé, egyszerűen kiadta az utat nemes főhadnagy vőlegényének.

Norlin és Krebsz urak nehéz napokat éltek át: az utóbbi időben napirenden voltak náluk a házkutatások. A vöröskatonák az üres magazínokat is átkutatták, azonkívül a pénzes szekrényben is buzgón kutattak áruló »kémkedő iratok« után. Egy napra le is tartóztatták őket, de mert kiderült, hogy nincs »dugott« pénzük, szabadon bocsájtották a »veszedelmes kémeket«.

Kalbfleisch »doktor« megnősült és boldog házasesetet élt a feleségével. Engem azóta került, amióta — ártatlanul — elárultam a feleségének, hogy a férje csak otthon Németországban teheti le az orvosi vizsgákat és itt a fogságban csak »előlegezzük« neki a doktori címet...

A hadifoglyok között valóságos zarándoklás indult még. Nagy tömegekben mentek gyalog a foglyok nyugati irányban, a vasúti sínek mentén Perm városa felé...

A Jekaterinburg körül font fehér gyűrűt

mind szorosabbra fogták Kolcsák katonái: Tobolszk, Tjumen és Kurgán már napok óta a fehérek kezére jutott és megkezdették a Jekaterinburg körülzárásához vezető hadműveleteket. A déli hadsereg, amely Cseljabinszk felől nyomult északi irányban, Sadrinszknál erős ellenállásra talált. A legújabb hírek szerint Sadrinszk már elesett, a vörös gárdisták Dalmatow körül ásták be magukat.

Emlékszem: az nap a kórházi rendelésekre július huszonharmadikát írtam.

Nagyon szórakozott voltam. Minden figyelmet lekötötte a polgárháború frontja. A vörösök küzdenek a fehérek ellen: két ellentétes világnézet harca ez. De mit érdekel ez engemet, a külföldi állampolgárt? Ez tisztán orosz belügy, amihez nekem semmi közöm.,. Lesz ami lesz. Az ő dolguk. Az orosz állampolgár válogathat a két szín között, de a hadifogoly, az maradjon hadifogoly, végezze dolgát.

A kórház kirendelt orosz felcsere, miután végérvényesen kivetkőzött a vörös színekből, már napokkal ezelőtt eltűnt, mint a bugyburék. Nem mutatkozott sehol. Bizonyára elrejtőzött valahová és búvóhelyéről figyelni az eseményeket....

A reggeli vizitnél, Hangya, a fogolykórház régi betegápolója hűségesen jelentette:

— Két cuváksz.

Amikor észrevette, hogy a jelentés nem váltott ki belőlem nagyobb emóciót, apró szemével hunyorgatott és erőltetett mosollyal ismételte kissé emeltebb hangon:

—Két cuváksz, főorvos úr...

—Rendben van — feleltem elgondolkozva...

Hangya izgett-mozgott körülöttem, azután zavartan szólalt meg újból:

—Két vörös katona...

—Micsoda? — kérdeztem élénken. Haragos

pillantást vethettem az ápolóra, mert Hangya ijedten válaszolta:

— Két sebesült vöröskatona a frontról... Az éjjel jöttek... Az egyik magyar, a másik osztrák hadifogoly... Csak úgy maguktól jöttek ....

A közös, nagy kórteremben, a többi beteg között találtam meg a két sebesült vörös katonát. Szabályos kórházi uniformisban feküdtek a régi hadifogoly betegek között.

A magyar vöröskatona a terem »magyar sarkában« helyezkedett el a »földik« között megtérten, fáradtan, sáppadt, szelíd arccal. Az osztrák, egy vöröshajú, szeplős, pufók képű fiatalember a német fertályban, falnak fordulva aludta az igazak álmát.

A magyar vöröskatona feje fölött a fekete táblán ez állott: Szende Mátyás, huszonhét éves, infanteriszt. Derecske.

A vörösgárdista leolvasta az arcomról a gondolatot. Csendesen mondta, szinte a fogai között:

— Ez nem az igazi nevem. Szalma Ferenc vagyok. A jobb vállamon kaptam lövést... Srapnel.

A meglepetéstől alig tértem magamhoz:

—Hogy kerül maga ide barátom... hisz magának az orosz katonai kórházban van a helye? — kérdeztem bizonytalanul.

—Tudom orvos úr... — felelte bágyadtan a sebesült. Magához van bizalmam. Az orosz kórházban katonai felcserek dolgoznak...

Bevittük a kötözőbe. A szanitészek fölfektették a vizsgáló asztalra és levették róla a kezdetleges kötést.

— Beszéljen! — szoltam rá keményen, infanteriszt Szalma nagyot sóhajtott: szemmel láthatólag nehezebbre esett a beszéd.

— Sadrinszkban voltunk mind a ketten. Már hónapok óta ott szolgáltunk a vörösöknél, de amikor beléptünk, kikötöttük, hogy csak őrésre leszünk beosztva. Július elsején megtámadtak bennünket a fehérek, ők többen voltak és főszerelésük is különb, mint a mienk. Amikor már nagyon szorultunk, az oroszok éjszakának idején meglógtak és magunkra hagytak bennünket, hadifoglyokat. Mire a fehérek általános támadásba mentek át: már csak magyar és német katonák tartották velük szemben a frontot. Sadrinszk alatt kerültünk mi össze a csehekkal. Egy század hadifogoly magyar két század cseh és önkéntes orosz tisztek ellen... Egy napig valahogy tartottuk magunkat, azután szétszaladtunk, ki merre látott... Veszettül harcoltak a csehek. Nem úgy, mint Galíciában... Ami igaz, igaz. Meg kell nekik hagyni. Életre-halálra ment a harc. Akiket elfogtak közülünk, annak már régen rossz volt... A csehek nem ismertek pardont... De a mieink se. A túlerő elől éjnek idején Dalmátow felé vonultunk vissza. Magunkkal cipeltünk a súlyos sebesülteket is. Dalmátownál kaptunk erősítést, ágyúkat is, de csak hiába: amazok ésszel harcoltak... a mieink meg ész nélkül, mint a barmok. Dalmátownál is kikaptunk a csehektől. Ott sebesültem meg én is meg a társam is. Az osztrák testvér tüdőlövést kapott... úgy hoztuk be Jekaterinburgba rekvirált parasztszekéren... Tudom orvos úr, hogy nekünk nem itt a helyünk, hanem az orosz kórházban... de nagyon kérem, ne zavarjon el bennünket... mi megint a hadifogoly gúnyát akarjuk felvenni, ha meggyógyulunk... haza akarunk menni... Nagyon megbántuk már... Elég volt nekünk a háborúból!...

Július huszonötödikén reggel több mint huszonnégy óráig tartó elkeseredett ostrom után

bevették a fehérek vörös Oroszország legkeményebb várát: Jekaterinburgot.

Éjjel-nappal dörögtek az ágyúk, kattogtak a gépfegyverek: a legszebb harctéri napokra emlékeztette a hadifoglyokat ez a muzsika.

A harcok alatt alig lehetett embert látni az uccán. A legnagyobb ütközetek a város keleti és déli határain zajlottak le és a lakosság közül senki se tudta, hogy ki marad felül, melyik fél lesz a győztes.

Huszonötödikén délelőtt a nagy csatazaj elnémult néhány órára. Csend ült a kihalt városon a nagy vihar után, egy lélek se mutatkozott a különben népes, forgalmas uccákon.

A nap már magasan állott, amikor az első cseh légionista század énekelve vonult be a városba. Ugyanazt az indulót énekelték, amit oly sokszor hallottunk a darnicai hadifogoly lágerben. Jól megtermett, erős, napbarnított arcú, harci vágytól égő katonák masíroztak be a fő útvonalon Jekaterinburgba. A sapkájukon zöld-fehér kokárdát viseltek a légionisták, a mellükön piros-fehér szalagot lobogtatott a szél. Ingblúzuk a nyakon nyitva volt, sáros verejték csorgott le róluk. Ezért a győzelemért igazán meg kellett dolgozniuk.

Amint a csehek és utánuk az orosz önkéntes csapatok bevonultak a városba a lakosság egyre jobban neki bátorodott, többen éljeneztek is és a Glavni proszpekten az emeletes ablakok kinyíltak, hölgyek a kendőjüket lobogtatták és virágokat szórtak a győztesek lábai elé.

Hadifoglyot nem lehetett az uccán látni: mintha a föld nyelte volna el a sok ezernyi pleinit... Máskor ilyen időtájban csak úgy hemzsegték az uccán.

Az első utam a kórházhoz vezetett.

A legszebb ruhámat öltöttem ez alkalommal

magamra, tudtam, hogy a fehéreknél ez a legjobb, legbiztosabb — útlevél...

Mire a kórházhoz értem, már a kapuban találkoztam az én orosz felcser barátommal a vörös hatóságok »bizalmi« emberével. Az orosz felcser előbujt rejtekhelyéből: gyönyörű zöld-fehér kokárdát viselt a szíve fölött...

Barátságosan üdvözölt és mintha sohase viselt volna a vörös kokárdát, szívélyesen nyújtotta a kezét és már mesziről kiáltotta:

— Zdravsztvitye doktor!...

Hangya jött elébem szokásos mosolygó arcával és halk hangon jelentette, hogy még egy cuvakszunk van, egy sebesült magyar vörös katoná... valami Barna Lőrinc nevű...

MÁSODIK FEJEZET.

A tegnap még véres-szájú vörös Jekaterinburg július huszonötödikére fordulva hirtelen »el-fehéredett« és a frissen leesett hónál is fehérebb lett. Még a cári rezsím alatt se volt olyan fehér, mint a Kolcsák-hadsereg bevonulása napján.

A városban mindenki fehér lett, mindenki szidta a vörösöket, a hadifoglyokat és az — *idegeneket*.

Rövidesen kiderítették a fehérek, hogy a bolseviki vezérek tulajdonképpen *nem is oroszok*, hogy a vörös gárdában vérbeli orosz ember nem is szolgált, hanem csupán *idegenek*, hadifoglyok, *inosztranci-k*.

Kiderült azt is, hogy az igazi orosz ember, a »*nas csolovek*« alapjában véve jó lelkű, vallásos, istenfélő és mint ilyen, képtelen rablásra, gyilkosságra, hazafiatlan merényletekre. A vörös gárdában *kizárólag* magyarok, németek, kínaiak, lettek, tatárok, esztek és zsidók harcoltak és ezek csinálták a nagy bolseviki felfordulást is-

Rájöttek, hogy a faj-oroszok teljesen ártatlanok. Futni hagyták az orosz vöröskatonákat, a kommunista vezéreket és megkegyelmeztek azoknak a vérbeli oroszoknak is, akik máriól-holnapra bűnbánóan tüzték ki a mellükre a vörös kokárda helyett a zöld-fehér színeket...

Annál inkább üldözték a hadifoglyokat és az »idegeneket«, a civil-internáltakat.

A fehérek első és legfőbb ténykedése a hadifoglyok erélyes megrendszabályozása volt.

Falragaszok jelentek meg az utcákon, amelyek halálbüntetés terhe mellett utasították a lágerekbe az összes hadifoglyokat. Életével játszik minden pleni, aki igazolvány nélkül csatangol az utcán; hadifoglyoknak a lágerben van a helye.

Valóságos hajtóvadászat indult meg a hadifogly táborokban azon ellen, akik a vörös hadseregben fegyveres szolgálatot teljesítettek. A szigorú vizsgálat kiterjedt azokra is, akik összeköttetést tartottak fenn a vörösökkel...

Elég volt egy álnok besúgás, egy ujjmutatás és a szerencsétlen hadifoglyot már is vitték a fehér katonák a Verh-izszetszki Zavod melletti erdőbe. Az ilyen elhurcolt »kommunista gyanús« hadifoglyot nem látták többé viszont a társai r. a katonák menetelés közben *hátról* lötték le őket... A láger lakóit valósággal megtizedelték a szibériai katonák és a legtöbbször teljesen ártatlan embereket gyilkoltak le, az igazi bűnösöknek csaknem minden esetben sikerült elmenekülniük a halálbüntetés elől.

A Charitonov-házban lévő lágerben élt már hónapok óta egy bécsi öreg, elmebajos zöld parolis népfölkelő, aki naponta összeszedte a konyhán a hulladékokat, csontokat és a város kóbor kutyáit etette az utcákon. Ezt a hibbant agyú mosolygós öreget is elcsípték a katonák az utcán, amint csomagot cipelt a hóna alatt. Szerencsétlenségére a mellén és a sapkája mellett felejtette a vörös szalagokat: életével fizetett, mert nem vett tudomást az impérium változásról.

A szigorú falragaszok megjelenése után következő napon a cirkáló fehér járőrök a kis erdőben két birodalmi német önkéntest leptek meg,

akik a fenyőfák árnyékában olvastak egy könyvet. Ott a helyszínén, ülve lőtték agyon őket. A szanitészek, akik eltemették őket, behozták a kis vaskos, piszkos, rongyos, véres könyvet: Heine verseit...

Egy magyar hadifogolynak az volt a bűne, hogy rövid ideig együtt lakott privát lakásban azzal a földijével, aki később belépett a vörös hadseregbe és a cári családot őrizte... A táborban, a hadifoglyok szeme láttára lőtték föbe...

A hadifoglyok eltűntek az utcákról. Mintha a föld nyelte volna el őket. A parkokban, a főutcákon, az Iszet-tó hídjá körül, ahol pár nappal ezelőtt még hemzsegték a tarka egyenruhájú hadifoglyok, újabban csak komoly orosz polgárokat, fehér katonákat és tiszteket lehetett látni.

A hadifoglyok szigorú őrizet alatt, lágerrekbe zárva »ültek«, álmodoztak az aranyszabadságról és a hazatérésről. A táborokban való »igazololtatások«, úgy *látszott*, sohase fognak véget érni.

Norlin és Krebsz uraknál is házkutatásokat tartottak a fehér tisztek de néhány jelentéktelen orosz nyelven írott levélen kívül mást nem találtak. A kasszák, magazinok teljesen üresek voltak, Norlin néhány nap előtt megsemmisítette a segélyiroda egész levéltárát. A fehér gárdisták írásban szólították fel a svédeket, hogy huszonegy óra alatt szolgáltatassák ki azoknak a hadifoglyoknak a névsorát, akik a vörös gárdában szolgálatot teljesítettek. Ezenkívül írásbeli parancsot kaptak a svédek arra vonatkozólag is, hogy nyolc nap leforgása alatt szállítsák az összes hadifoglyokat, betegeket és invalidusokat Sadrinszkba, illetőleg Kresztibe, a gyűjtő táborba és vörös-kereszt kórházakba.

A hadifogoly tiszteket is a lágerbe csukták.

Én voltam az egyetlen ember, aki még »sza-

bodlábbon« élt és járt-kelt a városban. Én is csak azért, mert sehol se jelentkeztem, sehol se mutatkoztam. Szerencsémre olyan elegáns volt az öltözékem, hogy senki nem ismerte fel bennem a hadifoglyot... És most a jó ruha, az úri külső volt a legjobb személyi igazolvány. Szomorúan forgattam a kezemben a vörös városparancsnoktól kapott személyi igazolványomat... Százszor is elolvastam az írást. Csak ártanék magamnak, ha megtalálnák nálam... Ezzel most nem lehet kimenni az utcára... Kicsinyre hajtogattam össze a vörös pecsétetes igazolványt és a kabátom bélése alá rejtettem ... Talán még szükségem lesz rá valamikor...

Az utcai forgalom rövidesen megindult, a már rég óta zárva tartott üzlethelyiségek megnyíltak. Az üzletek egyszerre megteltek áruval, az eleven orosz és tatár kereskedők szívesen vették a friss, festékszagú Kolcsák-pénzt. Különösen az első napokon volt nagy kereslet ezekben az egy oldalra nyomott, primitív zöld cédulákban, mert a Kerenszky pénzeket értéktelennek nyilvánították, a cári pénzt pedig senki se adta ki, mindenki spekulált vele... Az utcai árusok is gomba módra szaporodtak el, a reggeli órákban élelmiszerral telt paraszt kocsik lepték el a város főterét. Kolcsák pénzért nagyon olcsón lehetett vásárolni.

A templomok megnyíltak. A papok előjöttek rejtekhelyeikről, lassankint vissza tértek Szibériából az orosz előkelőséggel együtt és hálaadó istentiszteleteket tartottak... Imádkoztak a Kolcsák hadsereg győzelméért.

A kávéházak, csájnáják, mulatók és a kinók sorra nyíltak meg. Mindenütt zene, mulatozás. harmonikázás, vidám énekszó, balalajka. pezsgőzés folyt. Az utcákon ragyogó arcú részeg emberek támolyogtak, éljenezve a fehér hadsereget,

a cárt... A L'Orange-ban orosz szalon-zenekar játszott, az asztaloknál tiszték ültek kifestett arcú vidám hölgyekkel, nagyokat ittak és kacagtak. A Glavni proszpekten naponta katonazenekar adott térzenét. A korzón rosszul öltözött munkáslányok sétáltak boldogságtól sugárzó arccal a Kolcsák-tisztekkel...

A gazdag oroszok pazar lakásaiból végleg eltűntek a hadifoglyok és a civil-internált német családok is: valósággal kitették őket az utcára. A civil-internáltak szépen meghúzódtak a külvárosi szegény orosz családok egyszoba-konyhás lakásaiban. Most már nem volt többé szükség a németekre, a »nyemcik«-re. Kellett a lakás az elegáns tiszt urak számára ...

Blumbergék vegyes érzelmekkel fogadták a fehéreket. Különösen Blumberg lelkész nem volt kibékülve a tisztekkel, mert mindjárt az első napon házkutatást tartottak a »német pásztor« lakásán. Valaki beárulta, hogy hadifoglyokat látott vendégül a lakásán és hogy közönséges német — kém. A házkutatás után dühösen jelentette ki Blumberg úr, hogy ez az uralom se tarthat sokáig.

Margó nagyon el volt ragadtatva az elegáns cseh tisztektől, akik közül néhányat be is mutatott neki Edgár, aki mint muníciós tüzér-trénkommandáns tért vissza Szibériából. Blumbergné bár nagyon féltette az urát, nagy megelégedettséggel konstataálta, hogy mégis egészen »*más élet*« ez, amikor az ember egyszerűen bemegy az üzletbe és vásárol magának annyi ársin selymet, amennyi csak egy ruhához kell... Most legalább a pénzéért kap az ember élelmiszert...

Hát, hogy *más élet* ez, azt vettem észre ma-pm is, mert mióta a fehérek bejöttek Jekaterinburgba, az orosz ismerőseim alig ismertek rám... csak ritkán akadtam olyan orosz úriemberre, aki

az utcán keztyűjét lerántva jobbjáról kezét nyújtson nekem, a hadifogolynak, a szokásos üdvözléssel:

— Kák pázsivájtye?...

Szédelegve, mint a fejbeütött ember botorkáltam a fellobogózott utcákon keresztül a foglyokórház felé...

Mindenütt zöld-fehér és piros-fehér zászló leng... Egyes helyeken a cári zászlót, második Miklós fehér-kék-vörös lobogóját látom kitűzve. Az utcákon éneklő cseh-beszéd üti meg a fülemet. A fronton mindig azt hallottam, hogy a cseh katonaság rossz, hasznavehetetlen... és most saját szememmel győződtem meg, hogy milyen elsőrangú a cseh gyalogság és milyen hősiezen, halálmegvetően tud harcolni.

Nyugat felől tompa ágyúszó hallatszott... Életre-halálra folyik tovább a küzdelem vörösök és fehérek között...

A kórházamhoz értem.

Mit mondjak *most* a betegeknek, mivel vigasztaljam őket, milyen hazugságot találjak ki a szerencsétlenek megnyugtatóására? ...

A hadifogoly-betegek arcáról leolvastam a kétségbeesett kérdést: mi lesz *most* velünk?...

A három hadifogoly vörös katona sebesült-ről meg is feledkeztem, pedig Barna Lőrinc, aki a lábán kapott súlyos sebet ugyancsak szerette volna magát velem, a régi ismerőssel »kibeszélni« ...

A monoklis főhadnagyot is a betegek között találtam. A fejtábláján krétával ezt írta Hangya a neve alá: főhadnagy. Rossz kedvem volt: a főhadnagy szót az ujjaimmal letöröltem ...

Szórakozottan, kedvtelenül jártam a betegek között és a tréfás megjegyzéseimhez szokott betegek hangtalanul feküdtek az ágyakon. Csak a legsúlyosabb betegekhez volt egy-egy biztató

szavam, a könnyű betegeket figyelemre se méltattam ...

Az egyik tüdővésztes ágya elé léptem, amikor Hangya sietett be hozzám és lélegzetéből kifűlva nyögte ki:

— Itt a bizottság...

A tüdőbajos beteg a bejárat felé meredt tekintetével és alig hallhatóan lehelte:

— A csehek...

Vadonat új, amerikai egyenruhákba öltözött tisztek léptek be a kórterembe. Lehettek vagy öten.

A vezetőjük egy igen elegánsan öltözött, magas, beretvált arcú cseh kapitány volt.

Bemutatkoztam.

Oroszul beszéltem velök. Előbb kikérdeztek, hogy milyen nemzetiségű vagyok, hol születtem, milyen nyelveket beszélek, mikor estem fogságba és melyik ezredben szolgáltam a fronton. Azután sorra jártuk a beteg szobákat és minden betegről el kellett mondanom, hogy milyen betegségben szenved...

A sebesült vörös katonák előtt — csodálatosképpen — nem jöttem zavarba és hidegvérrel, közömbös hangon magyaráztam: a szeplős osztráknak gennyes mellhártya gyulladása van, emennek hideg tályog... annak ott kelés...

Túlestünk szerencsésen Barna Lőrincen is... Olyan szelíden nézett a viharedzett vörös katona a tisztek szeme közé, mint egy húsvéti báránypók... Szinte elmosolyodtam...

A bizottság mindent a legnagyobb rendben talált.

Hangya mellettem állott. Orvosságos üvegeket tartott a kezében: az üvegek valósággal csörömpöltek reszkető ujjai között...

A kapitány búcsúzáskor összeütötte sarkantyúját és keményen kérdezte:

— Vörös katona nincs közöttük!?

Nyugodtan, mintha a világ legközömbösebb témájáról lett volna szó, unott hangon ezt feleltem:

— *Nincs...*

A bizottság tagjai még utolsó, kutató pillantásokat vetettek a fekvő betegek felé és azután eltávoztak.

A rendelőbe vánszorogtam.

Kimerülten rogytam le az íróasztal előtti székbe...

Percekig tartott, amíg magamhoz tértem és gondolkozni tudtam...

Őrütséget követtem el...

Honnan vettem a bátorságot, a nyugalmat?... Nem értem... nem értem ...

Letagadtam a vörös katonákat... Ha elárultam volna őket? ... Három emberélet...

Mindegy: *emberek*... Ezek is emberek. Az ő életük se olcsóbb, mint az enyém, vagy másé... Csakis annak van joga őket megfosztani az élettől, aki adományozta nekik ...

Eh... én csak a kötelességemet, orvosi kötelességemet teljesítettem... Eskümm kötelez... Nekem mindegy, hogy kínai, vagy kirgiz, vagy kongói néger... ha beteg és segítségemre szorul...

Észre se vettem, hogy Hangya, a hú, öreg szanitéz áll mellettem ... Hangtalanul, nesztel nélkül, mint a macska lopódzott be hozzám a szobába kínai posztó-cipőiben.

Csendesen mondta:

— Elmentek.

— El... — tettem hozzá és révedező tekintettel vizsgáltam a kopott padló repedéseit...

— Hála Istennek... — sóhajtott Hangya.

Sokáig ültem ott a széken szótlánul... Arra gondoltam: mennyire semmi, jelentéktelen semmi az emberi élet...

Lehunytam a szememet és a cseljabinszki három kivégzett orvos-mártírra gondoltam...

Ők ártatlanul haltak meg ...

Hirtelen felállottam és kiegyenesedtem. A fogaimat összeszorítottam, hogy csak úgy ropogott az állkapcsom... A fejem dacosan rándult meg.

Hangya megfogta a karomat és szelíden mondta:

— Az életével játszott... Nem érdemes kockáztatnia az életét ezekért az emberekért...

HARMADIK FEJEZET.

Valahogy másként múltak a napok azóta, mióta a fehérek voltak az urak a városban.

A nap is bágyadtabb fénnel ragyogott a hadifoglyok feje fölött. Mintha veszített volna erejéből, alig tudta felmelegíteni a vértelen, vizes koszton élő- lágerlakókat... Vagy talán a korai ősz vetette előre árnyát?

Azután olybá tűnt, mintha a jó öreg orosz nap útja sietősebb lett volna. Alkonyatkor hirtelen vérvörös színt vont az Ural fölé és haragosan bukott le a láthatáron, mint aki nem szívesen látja az ádáz testvérharcot.

A Charitonow ház vén dvornyikja ott ült eszténkint a palota főbejárata előtt, kényelmesen göngyölte szűkös mahorkáját régi újságpapírosba és a véres égboltot szemlélve szomorúan sóhajtott:

— A sok orosz polgár elhullott vére festette meg az eget ilyen vörösre...

A városban egymást követték a rendeletek, a »prikázok«. A főbb útvonalakon a házak fala, a lavkák oldala, a hirdető oszlopok tele voltak ragasztva fehér plakátokkal, amelyek ép úgy dobálóztak a »halálbüntetés« szóval mint letűnt vörös színű elődei. A különbség mindössze az aláírásban volt, a szöveg nagyjából ugyanaz maradt ...

Az első hadifogoly-transzport már megindult

Sadrinszk felé. A könnyebb betegeket és rokkantakat is a sadrinszki vöröskereszt kórházba irányították: helyet csináltak a Kolcsák hadsereg sebesültjei számára.

Az evakuációt Norlin végezte. Ebben már nagy gyakorlata volt, hisz évek óta mást se csinált, mint orosz rendeletre, egyik lágerből a másikba tologatta a hadifoglyokat, mint sakktáblán a figurákat...

Norlin utasított engemet is, hogy utazzam mielőbb Sadrinszkba és készítsem elő a betegeket és invalidusok ottani elhelyezését. Pénzzel is bőven ellátott, egyben megkért, hogy legyek Rotter és Froszt urak segítségére a nagy költözködésnél.

A jekaterburgi ismerősöktől sorra búcsúztunk el. Mintha örökre szólt volna a búcsúzkodás. Nehezünkre esett otthagyni a kedves, mozgalmas, nagy várost, amelyben már olyan otthonosan éreztük magunkat. Nem szívesen mentünk a kisebb, ismeretlen városba, Sadrinszkba. Különösen Elzát érte váratlanul a sürgős elutazás, én már régen el voltam készülve rá.

Blumbergéknál nehezen ment a búcsúzás.

Margó harcias hangon, elszántan küzdött Elza nővére »elrablása« ellen. És hová hurcolom Elzát, hisz úgymint be kell vonulnom a lágerbe a hadifoglyok közé?...

Gyakran ismételte Margó, Elza felé fordulva:

— Hát kellett ez neked? Úgy-e megmondtam előre, hogy ez lesz a vége... Hadifogolyhoz mentél férjhez?... örület... Most úgy kell neked...

Blumbergné csak most eszmélt arra, hogy igaza volt Margónak, mert a házasságom egy elhamarkodott lépés volt, hisz a teljes bizonytalanságba viszem az asszonyt... Edgár azon a véleményen volt, hogy Elza addig maradjon Je-

katerinburgban, amíg a csehektől a künnlakási engedélyt meg nem kapom.

Az evangélikus pásztor úgy vélekedett, hogy az asszony helye jóban rosszban a férje mellett van és ebben az értelemben döntött Elza is.

A nem várt döntésre patakokban indult meg a könnyáradat...

Margó dühében kijelentette, hogy ő úgymint elrejtette Elza ruháit: nem engedi, hogy elutazzék velem. Erre én azt találtam válaszolni, hogy elviszem Elzát ruha nélkül is, legalább Margó viselheti nővére ruháit...

Nagy vihar tört ki e szavakra, ami csak akkor csillapodott, amikor Elza kijelentette, hogy leutazik ugyan velem Sadrinszkba, hisz úgy sincs messze Jekaterinburgtól és legfeljebb visszajön, ha nem tetszik ott az élet, ha becsuknak a lágerbe engemet is a csehek...

A vasúti állomáson enyhébb formában ismétlődtek a családi jelenetek.

Margó még egy elkeseredett utolsó dührohamot kapott:

— Mihez fogsz kezdeni, ha az uradat a hadifoglyok közé csukják a lágerbe? — kérdezte élesen Elzától. — Hiszen éhen fogsz halni... A cseh tiszteknek teljesen igazuk van...

Blumbergné, mint egy jó anyós könnyező szemekkel ölelte át Elza nyakát:

— Vigyázz magadra Elzácskám... Aztán írd majd gyakran... ha nem tetszik... csak gyere haza...

Tájfa kisírt szemekkel könyörgött, hogy vigyük őt is magunkkal... Rövidesen bevallotta, hogy az ideálját is elvitték Sadrinszkba az első hadifogoly-transzporttal. Meg kellett neki ígérnünk, hogy ha minden jóra fordul őt is lehozzuk Sadrinszkba...

Tájfa úgy sírt és jajveszékelt, mintha temetésen lett volna.

Elza is csak nagy nehezen tudta könnyeit visszafojtani.

Valósággal megkönnyebbültem, amikor a vonatunk elindult.

A vonaton furcsa érzés vett erőt rajtam: utazunk a nagy bizonytalanságba... Ugyanaz a szorongó érzés kínozott, mint egy évvel ezelőtt, amikor fogságba estem.

A szabadságomat féltettem... Hisz ha csak a magam személyéről lett volna szó... Most már az asszonyról is kellett gondoskodnom. Borzadva gondoltam az újabb lágeréletre...

A csehek barátságos bánásmódjában nem bíztam, de annál inkább bizakodtam hagyományos jó szerencsémben, amely a kritikus pillanatokban eddig sohase hagyott cserben...

Dalmátowig mehettünk vonaton, azon túl megszakadt a vasút összeköttetés, mert a megrongált pályatestet még nem hozták rendbe Kolcsák katonái.

Kényelmes, ruganyos egyfogatú kocsiban folytattuk tovább az utunkat...

Nászútnak is beillett volna az utazás, csak ne kísértett volna folyton az újabb szabadságvesztés szörnyű gondolata... Ezek a csehek alaposan elrontották nekem a — mézesheteket...

Szép, fehérfájú, lombos nyírfa és haragoszöld óriási fenyőerdők mentén vezetett az utunk.

A kis fekete szőrű orosz ló fáradhatatlanul ügetett a kociút közepén kigázolt ösvényszerű úton.

Szóba elegyedtem kocsisommal, az öreg dalmatowi muzsikkal.

Megkérdeztem tőle, hogy mit szól a változáshoz, meg vannak-e a falun elégedve a fehérrel ...

—Hogy érti ezt az úr? — kérdezte hátrafordulva.

—Úgy értem — válaszoltam neki. — hogy a vörösek, vagy a fehérek alatt megy jobban a sora a földműves népnek?...

Megsimogatta őszbe csavarodó vöröses szakállát és a lova egyenletes ligetesét figyelve, vállvonogatva mondta:

—Egy kutya az... Csórt voزمi...

—De mégis melyik jobb? — firtattam tovább.

—Egyik se. — hangzott a válasz. — Ez is, az is ígér fűt, fát, de nem ad semmit, csak vesz... Mindenünkből kifosztanak... Amikor a vörösek voltak itt, ők fosztogattak bennünket, most meg a fehérek. A különbség csak az, hogy a fehérek kíméletesebben rekvirálnak és haszontalan cédulát nyomnak a kezünkbe, a tisztesség kedvéért... De hogy melyikük ért jobban fosztogatóshoz, annak az Úristen a megmondhatója ... Most talán békében hagynak bennünket, mert már se búzánk, se lovunk; se takarmányunk...

—Talán a cár alatt jobb volt? — kockáztattam meg a kérdést...

—Akkor se volt jó — felelte a muzsik.

—Hát akkor?

Megvakarta a feje búbját és csendesen válaszolta:

— Sehogy se jó ez uram... sehogyse... — sóhajtott és nagyot köpött a poros országútra...

A kis kerekhatú ló megizzadt, mire felkapaszkodott egy magas domboldalra.

A domb tetejéről szép kilátás nyílt a hatalmas völgyre, ahol ezüstszínű patakok kígyóztak a buja legelőkön.

A völgyekben, az út mentén szürke, lomha porfelhő terpeszkedett.

A kocsis ostorával előrebökött és maga elé mondta:

— Plenik... Viszik őket Sadrinszkba. Ez már a harmadik transzport... Szegények... ebben a melegben, porban ,...

Valóban: a porfelhő alatt hosszú sorban meneteltek a hadifoglyok. Körülöttük a kíséző örök szuronyai csillogtak a napfényben... Éppen úgy vitték őket most, az orosz különbéke megkötése után, mint *akkor*, amikor még én is így meneteltem Kiev felé...

Elegáns, könnyű kocsink a völgy felé röpülve csakhamar utolérte a transzportot.

Porköpenyegekbe voltunk burkolva, arcunk elé zsebkendőt tartottunk: nem ismerhették fel bennünket.

Csupa ismerős arc...

Szomorú kép volt: elcsigázott, rosszul táplált hadifoglyok görnyedtek a zsákok, ládák terhe alatt... Nehezen lépkedtek a kiszolgált rongyos cipőkben. Az elmaradhatatlan bádóg teáskanna, a csájník, ott csörömpölt valamennyinek az oldalán...

Szótlánul, lehajtott fővel, szomorúan bandukoltak egymás mellett a nagy porban, arcukról a sáros, fekete izzadtság patakokban csorgott le a nyakukba.

A menet végén elsőnek Marci borbélyt ismertem fel. Iksz lábait nehezen szedte a mély homokban, óriási kofferét cipelve a hátán, bukdácsolva a többi után. Jól nevelt pocakja, amire az utóbbi időre már büszke volt, most bizonyára terhére esett. Mellette Walter, Norlin inasa lépkedett lehorgasztott fejjel, előtte néhány megtermett germán fogoly cipekedett ingujjra vetkőzve...

Odébb néhány lépéssel Vargát és Patucseket fedeztem fel a zárt sorok között. Varga csak úgy

roskadozott nagy zsákjának súlya alatt, míg Patucsek teljesen podgyász nélkül »utazott«. Bizonyára a szegényebb plenikkel vitette maga után holmiaiát.

Ránk se néztek ... Más gondok foglalkoztatták őket, semhogy törődtek volna velünk az »orosz burzsuikkal«, akik talán nyaralóba igyekeznek a kocsin...

A menet elején, a pormentes első sorban lépkedett régi ismerősöm, a kórházból elbocsájtott monoklis főhadnagy a Gábiel von und cu Nagy úr, könnyedén egy kis csomaggal a hóna alatt. A monokli most is ott ült a jobb szemén, a világért se tette volna le...

Mikor észre vette, hogy egy csinos hölgy ül a kocsiban, megigazította a monokliját és fikszirozni kezdte Elzát, legnagyobb multságunkra, mindaddig, amíg csak kocsink el nem haladt mellette...

A távolból már feltűnedeztek Sadrinszk városának templomtornyai, gyárkéményei.

A kocsis ostorával biztatta a lovát, hogy minél hamarább kikerüljünk a porfelhőből.

A város végén, az Iszet-folyó hídjánál orosz katona állt őrt. Leigazoltatott bennünket. Írásaimat forgatta össze-vissza a kezében, látszott, hogy nem ért a betűvetéshez, de mert szép pecsét volt a papíroson, hát hosszas tanulmányozás után kibökte:

— Harasó.

Azzal intett kocsisunknak, hogy hajthat tovább.

Már nem sok hiányzott a délből, mire a Naberzsnájá ulicába értünk.

Szórakozottan, szótlánul ültem a feleségem mellett. Arra gondoltam: mi vár most reám?... Szorongó érzéssel állapítottam meg, hogy a kedves hadifogoly figurák eltűntek Sadrinszk uccái-

ról is. Pedig de szerettem volna közülök csak egyet... egyetlen egy rongyos, csatangoló, nyomorult plenit látni... Hiába...

A kocsis egy csinos házra mutatott:

—Dom Mojszejew...

—Stoj! — kiáltottam rá...

Megállítottam a kocsit.

Igen: ez a Mojszejew ház, a kedves, a vendégszerető polgármester háza, ahol azt a kritikus éjszakát éltem át.

— Bemegyünk egy percre... Megnézzük életben vannak-e... Gyerünk szaporán...

Elza azon a címen szabadkozott, hogy »nincsen felöltözve« és nem akar így porosan, piszkosan beállítani az ismeretlen családhoz.

Leugrottam a kocsiról és izgatottan siettem be a kis kapun. Ismertem jól a járást.

Nasztyinka az előszobában vasalt. Amikor meglátott, elsikoltotta magát örömeiben, majd leejtette a tüzes vasalót.

Berohant a szobába, toroka szakadtából kiáltozva: — Prijeháli... prijeháli...

Együtt ült az egész Mojszejew család az ebédlőben.

Nagyon megörültek velem. Bemutattak Mojszejew testvéröccsének, Szergej Waszilievicznek aki tiszti uniformisban volt. Bal karját a nyakába kötött fekete kendő tartotta...

A házigazda polgári fehér vászon ruhát viselt.

Mojszejewné azt se tudta, hogy hová ültesse. Ezer kérdéssel ostromolt. Még a kis Mojszejew Gyuro is a nyakamba ugrott.

Bevittek a szobába, ahol azt a rémes éjszakát töltöttem és felajánlották, hogy lakjak náluk, ameddig csak tetszik, úgysis szabad a szoba... Azóta se aludt senki az »én ágyamban«...

Örültek, amikor hallották, hogy huzamosabb ideig maradok városukban.

Zavarban voltam.

Nagy nehezen nyögtem ki:

— Most már *kétágyas* szobára van szükségem ...

Újabb kérdésekkel ostromoltak, különösen a hölgyek...

Pirulva vallottam be, hogy már nős ember vagyok.

A nyitott ablakhoz léptem és kimutattam az uccára.

— Ott ül a feleségem a kocsin...

Galina Waszilievna, a fiatal asszony kisietett az uccára Nasztyinkával és erőnek erejével behurcolták a szabadkozó Elzát. Nasztyinka a kocsis segítségével cipelte be a holmikat a kocsiról.

A hölgyek a fürdőszobába vonultak, a két Mojszejew fivér és én a dohányzóban foglaltunk helyet.

Kérésemre a polgármester elmesélte kalandos szökésének történetét. Útközben az első éjjel letartóztatták őt a vörösek, mint kémeket, a családját tovább engedték. Hajnalban szökött meg a börtönből és a börtönőrrel együtt átszökött Cseljabinszk előtt a Kolcsák tisztek táborába.

Nehéz harcok után tudták csak Sadrinszkot bevenni. Nagyok voltak a veszteségek mindkét oldalról. Csodákat meséltek a csehekről és a délszláv dobrovoljacok harcairól, akik Blagotics őrnagy vezetése alatt vitézül küzdöttek a vörösök ellen Cseljabinszk alatt.

Szergej a dalmatowi harcokban sebesült meg a bal karján.

Időközben Rotter úr is előkerült. A lélegzete is elakadt, úgy sietett a dom Mojszejewbe, amikor értesült, hogy megérkeztem Sadrinszkba...

Rotter úr valósággal megöregedett utolsó találkozásunk óta. Az arca fakó volt, az arcbőre petyhüdt, ráncos. Idegesen szívta nikotintól sárga, reszkető ujjai között tartott cigarettáját.

Nagyot szippantott a cigarettából és mialatt lassan kieregette teleszívott tüdejéből a füstöt, akadozva mondta:

— Nehéz ... nagyon nehéz...

Azután félve nézett rám. Arcizmai idegesen rángatóztak. A fejével bólongatott...

— Nehéz lesz a különlakás ügye, — sóhajtotta leverten — nem lehet ezekkel a csehekkel okosan beszélni, különösen mióta megtudták, hogy magyar orvosról van szó...

Aggódó arccal beszélte el, hogy milyen kegyetlenül bánnak a csehek a hadifoglyokkal. Az oroszok teljesen kiadták a kezükből a hadifoglyok sorsának intézését...

Sadrinszkban a lágeren kívül a gimnázium épülete is tele van hadifoglyokkal. Az iskola épülete körül padlódeszkákból kerítést emeltettek a hadifoglyokkal, de olyanképen, hogy az épület mellett csak alig pár lépés hely maradt szabadon. Udvart nem kaptak: a hadifoglyok egész napon át a levegőtlen zárt helyiségekben tartózkodnak. A tiszteket és az önkénteseket is a gimnázium épületébe zárták. Amikor tiltakozott Rotter úr a cseheknél az embertelen bánásmód miatt, azt felelték, hogy ha sokat beszél, majd ő is a lágerbe kerül...

— No és mi lesz velem? — kérdeztem szorongva.

Rotter úr felhúzta a vállát, felrancia a homlokát és miután nagyot szippantott cigarettájából így szólt:

— Nem tudom.. Egyelőre így szól a parancs: minden hadifogoly halálbüntetés terhe mellett, köteles a lágerben jelentkezni. Timkó is a lágerben lakik. Onnan jár be a kórházba. Nem engedték meg neki, hogy a kórházban lakják...

A keserűség fojtogatta a torkomat.

A másik szobából a hölgyek vidám kacagá-

sa hangzott felénk ... Elza még nem is sejtí...
A cigarettámat a hamutartóba gyűrtem. Fel-
állottam. Ingerülten jelentettem ki:

—Megyek. Most mindjárt megyek...

—Hová? — kérdezték egyszerre ...

—A kommandóra. Jelentkezem.

—Azt ne tegye, — felelte Rotter — mert
azonnal bedugják a lágerbe... Hanem más-
t ajánlok... Addig ne mozduljon ki innen a lakás-
ból, amíg a kezében nem lesz a szabad mozgáshoz
és künnlakáshoz szükséges engedélye. Itt jó he-
lyen van, nem keresi senki... Azt se tudják,
hogy megérkezett...

Mojszejew úr szívesen ajánlotta fel a lakását
és megígérte, hogy az engedély megszerzésénél
segédkezni fog Rotter úrnak.

NEGYEDIK FEJEZET.

A pár perces déli vizitből három napos szobafogság lett.

Izgalmas, gyötrődéssel teli három nap, amely idő alatt jó arcot kellett mutatnom Elza előtt, hogy el ne áruljam a fenyegető veszélyt.

A csehek hallani se akartak az engedély kiadásáról. Ragaszkodtak a főparancsnokság rendeltéhez: hadifogolynak a lágerben van a helye, künnlakást csak a civil-internáltaknak engedélyeztek.

A második napon már Elza is megtudott mindent. Nasztyinka volt az áruló, aki a Mojszejew úrral folytatott beszélgetésünket Elza Rudolfovának besúgta.

Elza szörnyen fel volt háborodva: szidta a cseheket. Harcias hangon jelentette ki, hogy személyesen fog eljárni érdekében a cseh parancsnokságnál és majd megmondja a véleményét: hogy szabad nekik a köz érdekében dolgozó orvost lágerbe zárni... Ha már dolgoztatják fizetés nélkül, akkor legalább szabadsággal fizessék meg munkáját...

— Majd megmondom nekik azt is, hogy *ott-hon* parancsolgassanak, ne Oroszországban... — kiáltotta lángvörös arccal, könnyes szemekkel.

Botránnyal fenyegetőzött, heveskedett és csak akkor csillapodott le, amikor Mojszejew úr figyelmeztette, hogy házasságával elvesztette orosz állampolgárságát is.

A bizonytalan, izgalmas napok alatt Mojszejewék mindent elkövettek, hogy megnyugtassanak bennünket. Galina Wasziliewna csaknem az egész napon keresztül a zongora mellett ült. Valóságos házikoncerteket rendeztek Mojszejew úr művészi gitárkíséréte mellett.

A hölgyek magukkal vitték Elzát a városba, ha bevásárolni mentek. Minden nap kikocsikáztak.

Egymást követték a teadélutánok, amelyekre a család bizalmas ismerősei is hivatalosak voltak. Este a színházba is elvittek bennünket, ahol engem, a plenit a páholy mélyén rejtettek el.

Az első színházi est alkalmával felvonásközben egy idősebb cseh tiszt jött be a háholyba, Mojszejew úr harctéri ismerőse. Nagy zavarban voltam, amikor bemutatott nekem. Nem árulták el, hogy hadifogoly vagyok. A cseh tiszt, ahelyett, hogy a hölgyeket szórakoztatta volna, velem »kezdet ki«. Beszédbe elegyedtem vele. Eleinte versenyt szidtunk a vörösöket, azután dicsértük a szép orosz nőket, azután megint szidtuk a vörösöket. Szerencsémre még rosszabbul beszélt oroszul mint én. Távozásakor elragadtatással jelentette ki, hogy én a legtisztább kazáni kiejtéssel beszélem az orosz nyelvet... (Meg nem foghatom, hogy honnan vette ezt, hisz soha életemben nem jártam Kazán városában...)

A Mojszejew család minden igyekezete kárba veszett: a napok múlásával nőttek a gondok... Most már kettesben búsuitunk Elzával: ő vigasztalt engem, én pedig őt...

A két fiatal asszony egymással versenyt »mókázott«, hogy mosolyt varázsoljanak arcomra... Hasztalan: szótlánul bámultam ki az ablakon és irigykedve néztem a gondtalanul járókelő »rongyos civileket«...

A háziasszony a legjobb orosz ételeket ké-

szította a konyhán. Egyik nap scsi-leves volt húspirogival, klukvás tésztával, a másik napon golumbci került az asztalra várenyikivel, majd vacsorára peleményit készítettek...

Nem *ízlett az étel* Minden étvágyam elment A falat nem csúszott le a torkomon. Csak üres csaját ittam és egyik cigarettát a másik után szívtam el.

Három keserves nap múltott így el, a láger előrevetett árnyékában, amikor végre a negyedik nap reggelén, átvirrasztott, nyugtalan éjszaka után Rotter úr megjelent és diadalmasan lobogtatta felém a szabadságot jelentő kis, pecsétetes írást.

Nagyon nehezen ment az engedély elnyerése. A két Mojszejevv fivérnek írásban kellett jót állania megbízhatóságomért. Külön igazolták azt is, hogy nem szolgáltam a vörös hadseregben...

Kitörő örömmel forgattam a kezemben a csehektől kapott *udosztoverenjét*, amely szabad mozgást biztosított a városban este kilenc óráig. Gondosan a szívem fölé rejtettem a drága írást... Szabadság!... Csak az tudja megbecsülni, akit megfosztottak tőle...

Mojszejew úrnak is teljes volt a boldogsága: kitűnő híreket kapott Szibériából. A Kolcsák-hadsereg egyik vezérkari tisztje írta neki, hogy a nagyhatalmak elismerték az omszki ideiglenes szibériai kormányt és megígérték a katonai segítséget is. Japán, angol és amerikai segítő csapatok már útban vannak Wladiwosztok felé. Amerika pénzzel, felszereléssel és munícióval segíti a Kolcsák-hadsereget. A doni kozákok felázadtak. Az ellenforradalmat Alekszejew és Kornijlow generálisok szervezik... Denyikin tábornok a Krím félszigeten készíti elő az offenzívát. Archangelszk körül Judenics és Miller tá-

bornokok szervezik, angol és francia segítséggel a Petrográd elleni támadást...

A fiatal Mojszew örömtől sugárzó arccal újságolta, hogy a cseh légionisták és Kolcsák csapatai elkeseredett és véres ütközetek után Perm városát is bevették. Az offenzíva halad tovább nyugat felé...

A front állásával keveset törődtem. Minden figyelmemet lekötötte az a kis negyed iv pecsétetes papirosdarab, amivel a csehek kezében tartott területen, a hadifoglyok közül egyedül csak én rendelkezem...

Igen... igen... ez a papiros sokat ér... ezt nem lehet *pénzért* megvásárolni... ez csak a kiváltságosoknak jár...

— Ma egész nap az utcán fogok csatangolni — gondoltam magamban — élvezni fogom a drága szabadságot.

Az első utam a cseh parancsnoksághoz vezetett. A bemutatkozáson hamar túlestem. Mojszejew úr utasítására »*ausztric*«-nak vallottam magamat. Külön kellett az orosz térparancsnokságnál jelentkeznem a csehektől kapott írással.

A katonai parancsnokságtól egyenes út vezetett a hadifogoly kórházig. Büszkén, fölemelt fővel, dobogó szívvel tartottam a kórház felé,

Timkó kollégám türelmetlenül várt...

Torkig volt már a csehek túlzott »rendcsinálásával«. A kórházban látogató cseh tiszteknek meg is mondta: a vörös fronton csináljanak rendet, ott van szükség erre a nagy erőkifejtésre, nem pedig a nyomorult hadifoglyok körül. Szókimondása miatt Timkót kizárólag tekintélyes szakálla és horvát származása mentette meg a biztos börtöntől. A büntetést a lágerbe való beköltözéssel úszta meg...

Az öreg, kopaszfejű, szakállas hadifogoly medikus idegei felmondták a szolgálatot a néhány

napos lágerélet után. Alig várta már, hogy átvegyem tőle a kórházat és Kresztibe utazhasson Márvány mellé, ahol már nincs igazoltatás, mert oda csak a »leigazolt« hadifoglyok juthattak be.

A kresztii hadifogoly kórház különben is »védett«, protekciós hely lett a csehek előtt. Márváynak, mint mindig, most is óriási »mázlija« volt.

Úgy történt a dolog, hogy a Sadrinszk és Kreszti közötti harcokból egy Rubes nevű cseh altiszt sebesülten Márvány kórházba menekült az üldöző magyar és orosz vörös katonák elől. Márvány élete kockáztatásával rejtette el a kórházban a cseh sebesültet, nem adta ki a keresésén fáradozó vörösöknek. És ez a Rubes ott maradt Kresztiben, mint cseh emisszárius, teljhatalmú helyi katonai parancsnok...

A sadrinszki hadifogoly-kórház zsúfolásig megtelt. Még a földön, szalmazsákokon is feküdtek betegek.

Az egyik kisebb kórteremben a sarokágy fölött ismert nevet olvastam le a tábláról: Medgyánszki Száva, önkéntes, huszonegy éves, Szubotica. Diagnózis: malária.

A fiatal önkéntes szemei felragyogtak, amikor megtudta, hogy a »földi« veszi át a kórház vezetését. Megnyugtattam a magas lázakkal küzdő szubotica-i fiút: meg fog gyógyulni, ne féljen addig, amíg engemet lát...

A kórházi látogatás után boldogan siettem le a napsütéses utcára.

A láger előtt vitt el az utam.

A gimnázium emeletes fehér épületét ugyanolyan hevenyészve összetákolta kerítés vette körül, mint amelyet Jekaterinburgban láttam a zöld tetejű dom Ipatjeva körül, ahol a cári családot őrizték.

A hadifogoly tábor börtön-ablakai mögül bámultak rám fogolytársaim. Fej, fej mellett szorongott az ablaknyílásban. Még a rablógyilkosokat se őrzik itt ilyen szigorúan az Iszet parti tyurmában, mint ezeket a hadifoglyokat... Valahogy úgy éreztem, hogy nekem is ott van köztük a helyem és a kis pecsétetes írással a zsebemben, valóságos »áruló« vagyok... kiváltságos áruló. Nem mertem közéjük menni, pedig nagyon húzott valami, hogy meghallgassam panaszait, de féltettem újszülött szabadságomat.

Lehorgasztott fővel haladtam tovább.

Az egyik utca-sarkon két éltesebb, jól öltözött orosz úr beszélgetett. Nagy lelki nyugalommal szívták hosszútokú cigarettáikat és szinte kéjelegve szapulták a vörösöket. Nyugalmazott cári csinovnikoknak néztem őket, akik sokat reméltek a szibériai ideiglenes kormánytól. Milyen nagy megnyugvást jelenthetett számukra az, hogy a fehér hadsereg katonái éber szemekkel örködnek a polgári vagyon, a magántulajdon szentsége felett...

A Preobraszenszkája ulicán idősebb uriaszszonyok csoportja mellett haladtam el. A régi divat szerint öltözött hölgyek is szapulták a bolsevikieket. Minden második szavuk a »bolsevik« szó volt. Különösen hatott rám, hogy hosszú hónapok óta először láttam az utcán ragyó ékszerekkel felcicomázott úrinőket. Az egyik piros arcú, festett szemöldökű javakorabeli »dáma« öszszes ujjai briliáns gyűrűkkel volt tele rakva. A briliánsos hölgy beszéd közben úgy hadonázott kezeivel és olykép tornáztatta ujjait arca előtt, hogy mindenkinek szemébe tűntek a csillámló ékköves gyűrűk...

A színház épülete elé értem, amikor egy öszszeolvadt szerelmes pár került elé. Az elegáns,

fess fiatalember *szinte* ráborult a mellette lépke-
dő csinos teremtésre.

Utólértem az egybe fonódva haladó sze-
relmes párt.

Legnagyobb meglepetésemre, a jól öltözött
nőcsábászból Bálint hadnagyot ismertem fel...

Bálint majd kiugrott a bőréből, amikor fel-
ismert, összetapogatott, megölelt és tiltakozásom
ellenére csókolt, ahol ért.

— Aranyos doktorkám — kiáltott fel toroka
szakadtából. — Csakhogy újból látlak...

Alig tudtam lecsillapítani. Akkor csendese-
dett csak le, amikor figyelmeztettem, hogy mos-
tanában nem tanácsos magyar nyelven hangosan
diskurálni az utcán...

Hamarosan leadta, hogy mint civilinternált
él a városban, nagyon jól megy a dolga, egy na-
gyon gazdag kereskedő családjánál lakik.

Aztán hirtelen észbekapott:

— Oppardon! — mondta hirtelen.

A hölgyére mutatott. Kézen fogta a fiatal,
egészséges, pufókarcú, fitos orrú, mosolygós sze-
mű leányt, gyengéden felém vonta és szólásra
nyilott a szája:

— Bemutatom...

— A menyasszonyodat.. — vágtam közbe
gúnyosan. — Öcsim priatno... Nagyon örülök.

— Igen... — dadogta Bálint... A menyasz-
szonyom... Honnan tudod?...

Mosolyogva feleltem neki:

—— Ismerlek!...

Bálint hadnagy, mintha kővé meredt volna,
úgy állt előttem a járda szélén.

Még a szája is tátva maradt a csodálkozás-
tól...

ÖTÖDIK FEJEZET.

A sadrinszki svéd vöröskereszt kórházban ott folytattam a munkát, ahol Jekaterinburgban abbahagytam.

Hangya szanitészem meg is mondta a véleményét az egyik betegvizit alkalmával:

— Így csendesen el lehet dolgozni, csak ne buzerálnák az embert folytonosan...

A régi betegek közül csak a három hadifogoly vörös katona hiányzott, akiket Hangya még Jekaterinburgban gyógyultaknak jelentette ki és a »saját szakállára« kiírta őket a kórházból. Falura mentek ki a volt vörös katonák, mindenkik a régi földműves parasztjához és a puska helyeit újból kezükbe vették az eke szarvát.

Timkó doktor Kresztibe tette működése színhelyét, ahol mint idősebb medikus, Márvány doktor orvosfőnöke lett.

A tudós Timkó nagyon forszírozta volna a magánprakszist is, mert hogy nagyon szerette a pénzt, ha mindjárt Kolcsák-pénz is, azonban a környék parasztjai, főleg az asszonyok nem szimpatizáltak a Krisztus-szakállt viselő mogorva orvossal, inkább a barátságos, mosolygós képű *mládj vracso*t keresték fel.

Ebben az időben magam se voltam tisztában orvosi tudásommal: a betegeim sehogyse akartak gyógyulni. Az olyan betegségek, amelyek a polgári élet fizető prakszisában egy hét alatt

gyógyultak, itt legalább egy hónapon át húzódtak.

Hangya figyelmeztetett, hogy azért gyógyulnak olyan lassan a hadifogoly pácienseim, mert a gyógyultak nem szívesen rukkolnak be a lágerbe, jobban ízlik nekik a kórház kitűnő kosztja.

Hát hogy jó volt a koszt, az tagadhatatlan, mert Varga és Patucsek urak óriási ambícióval dolgoztak a pince-helyiségben elhelyezett konyhában. Azonkívül nagyon hálásak is voltak, hogy kivettem őket a lágerből és a kórház konyháján adtam nekik munkát. Most már Varga a feleségemet kérdezte meg naponta, hogy mit főzzön ebédre, vacsorára, az ő kedvében akart járni.

Valahogy szerzett Orenburgból, tatár kereskedők útján piros paprikát és végre elkészítette a hónapokkal ezelőtt megrendelt gulyást is. Elza alig hogy megízlelte a pompás paprikás ételt, kijelentette, hogy ilyen erős ételt csak barbár népek ehetnek...

Patucsek úr, aki a csehekre való tekintettel még a keresztnévét is megváltoztatta és Vencelből Aladár lett, sorra gyártotta a szebbnél szebb tortákat, sőt jó pénzért a civilek megrendelésére is dolgozott.

Marcit csak úgy menthettem ki a szörnyű lágerből, hogy a borbélyi teendők mellett a tisztiszolga munkáját is végeznie kellett, azonkívül a kórház ambulanciáján is tevékenykedett. Rövidesen a garnizon cseh és orosz tisztjeit is az ügyes »román« származású »párikmaher« (ez az orosz neve a borbélynak) beretválta, aki az illendőség kedvéért szorgalmasan tanulta egy kórházi betegtől a román nyelvet.

Medgyánszki Száva földim is felgyógyult. Mint kórházi csinovnik és orosz tolmács működött mellettem. Száva intézte el a kórház orosz levelezését is, ő volt az összekötő a cseh kom-

mandó és a hadifogoly kórház között. Egyelőre még nagyon gyenge volt és sovány, de az étvágya örvendetesen javult...

Alig egy hét múlt el Száva felgyógyulása után, amikor örömmel láttam, hogy földim arca feltűnően gömbölyödik, a fiú valósággal hizásnak indul...

Meg is dicsértem ezért Vargát, ott mindjárt Száva jelenlétében.

Medgyánszki fülig pirult el a dicséret hallatára és kijelentette, hogy nem a Varga úr kosztján hizott meg, mert a szakács sohase akarta a dupla porciót felemelni.

— Majd négyszemközt... — mondta nekem, pirulva.

Fönn a rendelőben faggattam a fiút:

— Talán valamilyen pénzforrásra tett szert és privát is kosztolja magát? ...

Száva zavartan válaszolt:

—Pénzem? Nincs énnekem soha egy kopekám se... Állandó pénzzavarban szenvedek...

—Hát akkor?

Nagy nehezen bevallotta, hogy van neki egy idősebb, gazdag özvegy asszony ismerőse, oda jár fel naponta vendégségbe és az öregasszony hízaltta fel ilyen sikeresen, rövid idő alatt.

Gyanakodva kérdeztem tőle.

—Talán udvarol az öregasszonynak?...

—Azt nem! — felelte kacagva, még jobban elpirulva... — Az idős özvegyasszonynak, Mária Francownának van egy nagyon csinos unokahuga, Vera Viktorowna Kolotínszkája, annak udvarolok... Nagyon bájos, fiatal teremtés. Már féig meddig jegyben járunk...

Azután elmesélte, hogy milyen pompás uzsonnákat és vacsorákat eszik naponta Mária Francowna házában és hogy az utóbbi időben már magával vitte barátját is, a dalmát száрма-

zásu Kamenovics Milánt, a színházi zenekar prímhegedűsét is, mert már egyedül nem győzte a bőséges kosztolást. Igaz ugyan, hogy Milán már egy évvel ezelőtt nőül vette a színházi zenekar zongaristanójét, egy jobb családból való özvegyasszonyt, — de hát mindezt Mária Francowna nem tudta és utóvégre a nős emberre is ráfér egy kis erősítés, a kitűnő koszt...

Másnap a népkertben találkoztam Medgyánszkival, aki Mária Francowna és a rendkívül csinos Vera Viktorowna társaságában volt. A feltűnő szép arcú, jó növésű fiatal leány boldog mosollyal lépkedett Száva oldala mellett.

Száva bemutatott a hölgyeknek.

Az idősebb hölgyben, Mária Francownában felismertem a nemrég megbámult uccai ismerősömet, az ékszeres hölgyet. Most is úgy tele volt akgatva ékszerekkel a füle cimpájától kezdve a kisujja körméig, hogy ékszeres üzlet kirakatába lehetett volna kitenni reklámnak. Mindössze csak a fejét kellett volna kicserélni, mert mosolygós, behorpadt piros arca, festett szemöldöke, fénylő zsíros arcbőre és foghíjas szája nem a legkellemesebb benyomást tett a szemlélőre ...

Engem is meghívott csajára és amikor bejelentettem, hogy én már nős ember vagyok, mosolyogva válaszolta, hogy az nem tesz semmit. Be akarta nekem minden áron mutatni cousine-ját Mária Konstantinownát, egy orvostanhallgatót, aki nagyon melegen érdeklődött irántam.

Megállapítottam, hogy a gazdag, jószívű Mária Francownának azonkívül, hogy a hadifoglyokat feltáplálja, legfőbb szenvedélye: a fiatal szerelmes párok összeboronálása volt...

Egyszer nagy titokban, a feleségem tudtán kívül, fel is mentünk Milánnal és Szávával Mária Francowna emeletes, pazarul berendezett laká-

sába, ahol pompás uzsonnát kaptunk, válogatott édességekkel, likőrökkel és ahol megismertem a fiatal, érdekes arcú medikát a permi származású Mária Konsztantinovná. Nagy megrökönyödésre bevallotta nekem a medika, hogy halálosan szerelmes belém. Amikor figyelmeztettem, hogy már nős ember vagyok, harciasan, villogó szemekkel jelentette ki, hogy neki az mindegy, ő azzal nem törődik...

Azóta nem mertem fel menni Mária Francownához, de Mária Konstantinowna kitartóan ostromolt Száva útján... sőt egy alkalommal a kórházamban is megjelent, azzal a bejelentéssel, hogy *tanulni akar* tőlem ...

Hetek múltak el...

Elza is beleszokott a »pleni-élet«-be és abban reménykedett, hogy nem fog már sokáig tartani a »cigányélet«.

Nagyokat sétáltunk a kellemes, sárga őszi délutánokon az Iszet partján és a lövönkről álmodtunk ...

Egy kis fiúról... egy kis fekete szemű fiúról, szegénységem, nevem örököséről álmodtunk messze az otthonomtól, Szibéria határvárosában, a sebes folyású, csacsogó Iszet folyó partján.

Boldogságunkat csak Mária Konstantinowna kitartó «üldözése» zavarta meg... Senki, soha egy szóval se árulta el Elzának Mária Konstantinownával való ismeretségemet és ő mindent megérezett, mindent tudott. De honnan tudta meg, hogy a medika üldöz szerelmével? Ördöge volt ennek az asszonynak...

Mojszejewék vendéglátása minden várakozást felül múlt. Valósággal családtagnak tekintették az idegenből odaszakadt házaspárt.

Egy alkalommal — a kórházban dolgoztam éppen — a két fiatal asszony a szobánkban kézimunkázott, amikor a földszintes ablakon keresz-

tül egy virágcsokor hullott be a szobába. A fiatal asszonyok, Elza és Galina az ablakhoz ugrottak és a »merénylőben« a szerelmes medikát ismerték fel...

Ezentúl most már kettesben szívták a vére-
met. Volt mit hallgatnom... hasztalan bizonyít-
gattam ártatlanságomat...

Egyik koraőszi napon Medgyánszki Száva jelent meg lakásomon, egyetlen és legszebb ruhájában és bejelentette, hogy — búcsúzni jött.

Nagy meglepetéssel értesültem, hogy már jóval előtt belépett a délszláv dobrovoljacok közé, Blagotics őrnagy ezredébe, most már elég erősnek érzi magát, az iratokat is megkapta, utazni akar...

Készen megírt nyugtát tartott a kezében két-száz rubelről kiállítva. Kölcsön kéri tőlem az ösz-szeget, hogy legyen útravalója Cseljabinszkig.

Igyekeztem lebeszélni őt:

— Hisz adok én magának pénzt amúgy is, ha *szüksége* van rá. Gondoljon az édes anyjára, aki haza várja a fiát... Hisz nemsokára meg-kezdődik az evakuálás...

Nem használt a beszéd: Száva kijelentette, hogy a barátai is elmentek úgy érzi, hogy a kö-telesség szava szólítja...

Mindössze arra kért, hogy ha hamarabb ér-nék haza Szuboticára, keressem fel az édesany-ját, ott laknak a szerb templommal szemben, a kis sarokházban és mondjam meg neki, hogy a fia jól van, egészséges. Akkor is azt mondjam, hogy jól van, ha a vörösök elleni harcokban va-lami baja esnék...

— És Vera Viktorowna? — kérdeztem tőle.

— Vera majd megvizsgálódik — válaszol-ta a fiú. — Megígértem neki, hogy ha szabadsá-got kapok, meglátogatom szerb hadnagyi unifor-misban ...

Mint utolsó ütőkártyát Kamenovics Milánnal hozakodtam elő:

— No és Milán? Mért nem megy ő is magával? Majd ő nyugodtan hegedül a zenekarban, amíg maga veszélynek teszi ki fiatal életét...

Száva mosolygva válaszolta:

— Milán nem jöhet velem... Képzelve csak doktor úr... a felesége tegnap éjjel ikergyermekeket szült...

Már leesett az első hó, amikor lelkes házi-gazdám, Mojszejew úr szomorúan állapította meg, hogy a nagy lendülettel indult Kolcsak-féle offenzíva a Perm—Vjatka közötti vasútvonalon, délen pedig a Volga mentén teljesen megakadt.

A csapatok további előnyomulásának a vörösekén kívül a fehér ellenség, a hó és a fagy is gátat vetett. A déli szárnyon küzdő cseh légionisták és a délszláv dobrovoljácok is megállásra kényszerültek.

Mojszejew urat nagyon lehangolták a Szibériából érkezett újabb hírek is, amelyek szerint az angol—amerikai segítő csapatok szállítása egyenlőre, bizonytalan időre — elmaradt. A beígért fegyveres segítség csak papiroson maradt meg. A szövetségesek mindössze két angol katonai zenekart, néhány öreg generálist, angol és francia attasékat és diplomátákat bocsájtottak Koicsák admirális rendelkezésére.

A japánok küldtek ugyan segítő csapatokat, — néhány brigád gyalogságot és tüzérséget — de ezeket saját önző hódító céljaikra használták fel úgy, hogy a szövetséges japán csapatok többet ártottak, mint használtak.

A tél folyamán rengeteg *nyári* felszerelés, ruha érkezett Amerikából Szibériába és valószínűleg látszott, hogy késő tavaszra a *téli* felszereléssel megrakott hajók is ki fognak kötni Wladivosztokban...

— Az orosz katonasággal se jutunk előre:

— panaszkodott Mojszejev úr — az öreg katonák, a frontovikik már nem akarnak a vörösek ellen harcolni, eldobják a fegyvert, a fiatalok kiképzésére pedig nem áll elegendő idő rendelkezésünkre ... Az entente fegyveres segítségével el vagyunk veszve... Tisztünk van ugyan elég, minden zászóaljra jut egy generális, csak éppen közlegényünk nincs. Harcos katona, aki szívvel-lélekkel küzdene a vörösek ellen...

November elejére már magas hó fedte az utcákat. A szánkók simára csiszolták az utakat. Élénk közlekedés indult meg a szomszédos falvakból a befagyott folyókon keresztül. Az utcákon könnyű szánkókat röptettek a csilingelő, apró lovak. A tehetősebb gazdák trojkákon száguldottak a forgalmas utcákon keresztül, mintha sietős dolguk volna.

A gondos orosz háziasszonyok a tél beköszöntésekor papiroscsikokkal ragasztják be a lakó-szobák ablakait. Enélkül lehetetlen a szobákat kellően átfűteni. Mindössze a kis szellőző ablakocskákat a fortucsákat, hagyják szabadon, amiken keresztül szinte *láthatóan* áramlik be a metsző hideg levegő.

A cseh-orosz kommandóval egyetértően elhatároztuk a sadrinszki fogolytábor és kórház evakuálását. Norlint takarékosági szempontok vezették, amikor a hadifoglyok koncentrációját megszűrték: alaposan megcsappant a tartalék kasszája az utóbbi hetekben. Ebben az időben a Gubernia összes hadifoglyát Kresztiben, az óriási gyűjtőlágerben koncentrálták. Sadrinszkból előbb a hadifoglyokat szállítottuk a szomszédos Kresztibe és csak azután került sor a kórház betegeire.

Fájdalmas szívvel búcsúztunk a Mojszejev családtól. Senki se csodálkozott, amikor az el-

váláskor a búcsúzók szeme könnyben úszott...

A felpakolt szánkó már a ház előtt csilingelt. Nehezen ment a búcsúzkodás. Az asszonyok öszszecsókolóztak én meg könnyes szemekkel szorongattam Mojszejew úr erős kezét.

Valami olyasfélét motyogtam, hogy még ebben az életben meg fogom hálálni jóságukat... Tovább nem tudtam folytatni. Valami összeszorította a torkomat. Nem jött ki több hang a számon ...

A Mojszejewéktől kölcsönbe kapott utazó bundákba burkolózva indultunk neki száraz, kemény, hideg időben a több mint két órás szánkóutnak...

Az út mindenütt magas hóval borított erdőségek mentén vezetett el.

A meghatottságtól sokáig nem tudtunk szóhoz jutni. Különösen Elza volt nagyon elszomorodva: ott kellett hagynunk a megszokott meleg otthont és újból katonai parancsszóra kell utaznunk a bizonytalanságba.

Utunk első szakaszán hadifogoly transzporttal talákoztunk a kanyargós, széles erdei országúton. Könnyű kabátokba öltözött hadifoglyok lépkedtek a mély hóban szigorú fegyveres őrizet alatt. Egyesek rongyos, nyári zubonyban cipelték holmijukat és csak nagy erőfeszítéssel jutottak előre a nagy hidegben.

Tiszti transzport volt. Lehettek vagy kétszázan. Osztrák-magyar és német fogoly tisztek. Ruházatukról leolvastam, hogy valamennyien régi, Szibériát látott hadifoglyok voltak. A menet végén parasztszánkók vitték utánuk a katonaládákat.

Fáztam... A nagy szőrmebundát egészen a fülemig húztam fel, úgy hogy csak a szemeim látszottak ki. Elza viszont, legnagyobb bosszúságomra kijelentette, hogy neki melege van és szabadon hagyta arcát.

Amint utolértük a menet végén kettesben bandukoló tiszteket, az egyik fiatal zászlós magyar nyelven szólalt meg:

—Ezek bizonyára orosz burzsuk... Menekültek ...

—Most érkeztek haza Szibériából, vélekedett a másik.

— Szegények... — sóhajtotta az első tiszt.

Még jobban a subámba sülyedtem. Mosolyogva súgtam Elzának:

— Ha tudnák, hogy a burzsujji egy közönséges pleni...

Szánkónk a nagy hóban csak lépésben haladt. A rendetlen sorokban menetelő tisztek a ló útjába kerültek.

Néhány lépéssel odébb újabb magyar szó ütötte meg a fületem:

—Hát ez a vén majom hová viszi ezt a fiatal tyúkot?

—Tatárnak nézem ezt a hólyagot — jegyezte meg egy másik tiszt.

Egy harmadik a szájával nagyot cuppantva kiáltott fel:

— Jó nő!... Elszegődnek hozzá a télre juhászputyának.

Az a magyar tiszt, aki kutyafejű tatárnak nézett engem, harsány hangon kiáltott előre:

— Pista! Ide süss!... Ez a nő éppen neked való. Erigyj oda, küld a fenébe azt az orosz bikát és üljél te oda melléje...

Elzát nagyon mulattatták a vidám fickók megjegyzései, mert — egy szót se értett magyarul. Annál jobban pukkadtam én fogoly-társaim különös szórakozásain...

Szerettem volna kibújni a bundából és jó hazai nyelven oda kiáltani nekik, hogy:

— Kuss!!

Meggondoltam magamat: nem rontom el a multságukat.

A német tiszték már udvarias bókokat mondtak, a feleségemre sandítva. Nem úgy, mint a magyarok, akik *bizonyosak* voltak abban, hogy az utazó »orosz pár« nem érti ekzotikus nyelvüket.

Az egyik német tiszt, aki hétrét görnyedt tetelömött hátizsákja súlya alatt sóhajtozva mondta:

—Csak tudnám, hogy hová visznek bennünket

—Mindegy: nem haza — felelte a másik.

—Rossz sejtelmeim vannak... — így az első.

—Fáradt vagyok — nyögte a germán — nem adnak ezek a konvojok pihenőt?

A menetelő oszlop első soraiban legnagyobb csodálkozásomra Bálint hadnagyot fedeztem fel.

Lehorgasztott fővel, szinte meggörnyedve botorkált a mély, csikorgós, fagyott hóban. Amikor szánkónk elhaladt mellette, alig észrevehető futó pillantást vetett ránk azután újból a csillogó hóra meresztette tekintetét. Bizonyára a menyasszonyára gondolt...

Önkénytelen mosoly jelent meg ajkaimon. Elzát könyökömmel tettem figyelmessé. Ő már ismerte Bálintot és tudott viselt dolgairól is.

Tehát a hamis civil-papirosok se segítettek. Hja, ember legyen az, aki túljár a csehek eszén... Nem sikerült neki. Pedig szegény, hogy félt a lágerélettől...

Megsajnáltam.

Csendesen odasúgtam neki:

— Bálint...

Fel se nézett... csak lépkedett tovább.

Hangosabban szólítottam:

— Leutnant der rezerve Bálint...

Felkapta a fejét és a háta mögött lépkedő tisztnek oda szólt:

— No... mi kő?...

Nevetve szólítottam meg:

— Hogy kerülsz te ide Bálint, a civilinternált? Hiszen te nem vagy hadifogoly...

Majd hanyatt vágódott ijedtében, amikor megismert. Elsápadt, aztán megint vérvörös lett az arca. Némán üdvözölte a feleségemet, aztán a szánkóm mellé furakodott, belekapaszkodott a karfába és huzattá magát.

— Ne is kérdezz doktorkám... — nyögte elborult arccal.

— És a menyasszonyod?

Szabadon lógó jobbjaival legyintett a levegőbe:

— Megjártam... pehhem volt velem...

Aztán elmesélte, hogy szerencsétlenségére egy *cseh* tiszt is udvarolni kezdett a menyasszonynak. Furcsa eset. A magyar hadifogoly tisztnek egy *cseh* légionárius legyen a riválisa...

— Barátom, — így számolt be nekem Bálint hadnagy — olyan szépen indult minden és a végén kijött egy nagy — kolera. Még annál is rosszabb... Képzeld csak, a leendő anyósom nagy büszkén ujságolta a *cseh* tisztnek, hogy a lánya már nem szabad, mert a vőlegénye egy *magyar* civil-internált... »Micsoda?«... Kialtotta a *cseh* tiszt, »magyar civil-internált? No még ilyet se láttam«. A többit már elképzélheted... És én ezzel a hülye tök fejemmel ahelyett, hogy német névre állítottam volna ki a vörösök alatt a papírjaimat, (ami egy pénzbe került volna), meghagytam eredeti, becsstelen nevemet...

Nagyot lélegzett, mint aki valami lidértcől szeretne megszabadulni, azután savanyu arccal így folytatta:

— Barátom — ha én ezt sejtem ... már régen megléptem volna. Aztán kereshettek volna lámpással... De nem tudtam semmit... Ördög vigye az egészset... Beidéztek a *cseh* kommandóra. Elegánsan beállítok... Hát csak belöknek

engem, barátom, a tyurmába és egy huszonnégy óráig se szó se beszéd... Aztán kiállítottak étlen-szomjan a nagy hidegben, kis kabátban a kaszárnya falához és három puskás katona rámfogta a töltött fegyvert. Barátom... tiszta téboly, esküszöm...

A tiszt csak ennyit mondott németül:

—Ha bevallja, hogy magyar hadifogoly, akkor nem esik bántódása, de ha tagad, akkor mint vörös kémet agyonlövetem, mint egy kóbor kutyát...

—Persze mindent bevallottam és rád is hivatkoztam, mint ezredtársamra, hogy te is ismeresz. Aztán így falhoz állítva várattak vagy egy óra hosszát, a döntésig, aztán megkegyelmezték, a lágerbe dugtak és most itt vagyok... Hát így állítottak engemet — falhoz...

Nem folytathatta tovább, mert a kísérő őrmelléje lépett és keményen szólt rá:

— Nyilzá goszpodál Nyilzá!

Búcsút intettem Bálintnak.

A kocsisom végig megsuhintotta ostorával a lovát.

Kresztiben kellemesen befűtött, barátságos lakás, durmoló szamovár és pompás villásreggeli várt ránk Froszt úr jóvoltából.

A falu legszebb emeletes házában bérelt ki számunkra egy erkélyes lakást, amelynek ablakai a szeges drótkerítéssel körülvett, hatalmas fogolyvárosra nyilottak.

Az ünnepélyes fogadtatásnál megjelentek lakásomon Timkó és Márvány doktorok is, valamint Felgenhauer úr is honfitársával, a kórház birodalmi német fogtechnikusával, Páschke úrral, akit a germánok, a rövidség kedvéért »doktor úr«-nak szólítottak. A két medikus, Timkó és Márvány ezért nagyon dühösek voltak, de Froszt úr kijelentette, hogy *egyformán* illeti meg mind

a háromukat a doktori titulus. És aztán emellett maradtak.

A háziasszony bakfis leánya, Szófia virágokkal kedveskedett Elzának. A szoba- virágokból összeállított csokor egyszeribe feloldotta a fájdalmat, amit a Mojszejew háztól való elszakadás okozott...

Marci is előjött pucceri minőségében és serényen szorgoskodott a csomagok behordása körül. Nagyon szomorúnak látszott. Tudtam, hogy mi fáj neki: megígértem, hogy a legközelebbi gyógyszer és kötszer szállítmányt a felesége fogja Kresztibe szállítani.

Varga úr szertartásosan hajlongott. Mintha tekintélyes pocakja leapadt volna. Mosolygós ábrázattal mondta:

— Isten hozta kedves családjával.

Megveregettem széles hátát:

— No Varga úr — mondtam mosolyogva — most aztán hagyjon nekem békét a kotyvasztásával... Itt van a fiatal asszony, ha tudni akarja, mit főzön...

Froszt úrtól tudtam meg, hogy Patucsek urat, mint létszámfelettit a lágerkórház konyháján helyezték el, ami nem tetszett egy cseppet se a tortaművészeknek.

HATODIK FEJEZET.

Kreszti...

A hadifogolyvárosban a sok vihart látott, sokat csalódott plenik fájó szívvel rendezkedtek be. Mintha újból *évekre* történt volna a berendezkedés. A régi hadifoglyok már tizennégyben megtanulták, hogy a »pár hónapos« hadifogság beláthatatlan évekig tart. És most, a polgárháború kilátástalan frontja mögött a fogság ideje ép oly bizonytalan volt, mint a cári rezsim alatt...

De *ez a szigorított* börtön — a szabadság után — valahogyan fájóbb volt, mint a szibériai zöld káder »kedélyes börtöne«...

Most meg már arról volt szó, hogy az ideiglenes szibériai kormány újból megüzente a háborút a központi hatalmaknak, a breszti-litovszki békét nem ismerte el...

A fogolyváros tíz hatalmas, emeletes kőépületét az orosz parancsnokság osztotta fel a hadifoglyok között. A legszebb, déli fekvésű piros épület a tisztéknek jutott. Külön épületbe kerültek a germán közkatonák, külön helyezték el a magyar és az osztrák legénységet is. A keleti rész két utolsó épületét kórházi célokra használták fel.

A szeges dróttal körülkerített, gondosan őrzött lágerben látták viszont egymást Szibéria legkülönbözőbb részeinek hadifoglyai. Ide szállították azokat a szökevényeket is, akiket az utób-

bi hónapokban fogdostak össze a Guberniában. Krésztiben találkoztak a környék — parasztoknál dolgozó — legénységi hadifoglyai is.

Repültek a hetek, a hónapok.

A hadifoglyok rövidesen belátták, hogy a rossz koszt mellett hiába hallgatják ölbe tett kezekkel a szibériai szél siralmaival, attól még nem javul fel a hiányos ételmezés, nem telik meg a gyomor.

Munka után, kereset után kell nézni...

Szinte máról-holnapra varázsolták elő a különböző műhelyeket. Az egyik csoport kefért gyártott, a másik bádogos üzemet nyitott. A közös termekben gyárak bújtak elő a föld alól. A szerszámokat is maguk készítették a mesterek, az anyagot pedig külön beszerzők vásárolták a környéken. Rövidesen *gyárváros* lett a hadifogly városból, ahol serényen folyt a munka kora reggeltől késő estig és a tükörtől, púdertől, szappantól kezdve a smirgli-papirosig mindenféle cikket gyártottak a lágerlakók. A produktumokat a városokban értékesítették civil-internáltak útján, de hamarosan a környékbeli orosz kereskedők is a gyárvárosban szerezték be áruikat Tóth hadnagy köré csoportosultak a kosárfonók, Barta zászlós volt a bádogüzem vezetője, Nagy Benő iparművész festőiskolát nyitott, Kelemen főhadnagy cipőgyárában a legszebb női cipőket állították elő. Kapitányok, főhadnagyk dolgoztak a cipőkrém-üzemben is, amely nem győzött a rendelésnek eleget tenni. Azoknak a tiszteteknek, akik a fizikai munkát nem tartották »Standesgemäss«-nek, csakhamar felkopott az álluk, mert a pénzkölcsönforrások már régen bedugultak...

Bálint hadnagy a cipőkrém gyárban dolgozott, mint egyszerű munkás. A főnöke egy tőkepénzes kadetaszpiránt volt. Bálint könyökig vájkált a festékben, a kezeit tönkre tette a munka.

elegáns öltözetei lerongyolódtak. Csak régi, derűs kedélyét őrizte meg, amit még a frontról hozott magával.

Amikor meglátott a gyárváros uccáján, már messziről kiáltotta felém:

— Egy cigarettát... doktorkám... Hallom van egy kis pálinkád... Adhatnál egy kis alkoholt a kórházból... nézd, egészen elhervadok...

Máskor meg így dicsekedett Bálint:

— Barátom... én nem értem: itt a lágerben, a piccsen olyan nyugodtan alszom, odakint a civilpapirokkal a zsebemben, a hófehér, tollas ágyban, egy nyugodt éjszakám se volt...

Egy fiatal, rózsásarcú, szőke hajú könyökig festékes, szutykos zászlós ment el mellettünk: Bálint mosolyogva mondta:

— Ez a fiú is velem dolgozik a cipőkrémgyárban ... Az apja otthon dúsgazdag cipőgyáros... A fiú panaszodik, hogy itt rosszul fizetik a munkásokat... Azt hajtogatja: ha átveszi otthon az apja gyárát, felemeli az összes munkások fizetését...

A legénységi épületekben nehezen indul meg a munka. A germánok csodálattal nézték az osztrák-magyar tisztek erőfeszítéseit, de maguk nem mertek hasonló vállalkozásokba kezdeni. Azon a véleményen voltak, hogy nem érdemes a tőkét bizonytalan ideig tartó üzemi vállalkozásokba fektetni.

A nem dolgozó »előkelő« aktív tisztek, a tiszti abteilung külön sarkába vonultak és kettésével papirosokból ragasztott bokszokba zárkóztak be. Ez az elkülönítés szükségesnek mutatkozott, mert az utóbbi időben a tisztek már nem bírták elviselni egymást. Az idegek is felmondták a szolgálatot a hosszú fogság után...

Két aktív kapitány már három éve lakott együtt Szibériában és ismerték egymás minden

gyengéjét. Az egyik, osztrák kapitány, naponta korán reggel ébredt és kis lavórjában derékig mosta le magát. A mosdás után dzsiggellő táncmozdulatokkal rázta le cipőjéről a vízcseppeket. Három évig tűrte, türelmesen szemlélte jóbarátja, a magyar kapitány ezeket a napról-napra szabályszerű egyformaságban jelentkező táncmozdulatokat, de most végre kitört belőle a rég elfojtott indulat: neki ugrott társának, alig lehetett őket szétválasztani.

A dühroham után a kórházba hozták a magyar kapitányt, hogy »feldult idegeit« rendbe hozhassa.

Síró hangon panaszkodott a kapitány:

— Doktorkám... Három évig, szótlánul, magamba fojtva minden indulatot, mint jól nevelt emberhez és aktív tiszthez illik némán tűrtem ezeket a reggelenkinti vízcseppet lerázó dzsiggellő táncmozdulatokat... De most már nem bírtam tovább... Kitört belőlem a három év alatt összegyülemllett keserűség...

Majdnem összeütközésre került a sor a magyar és osztrák fiatal tisztek között is. Az egyik fiatal magyar zászlós, magacsinálta hegedűjén tanult hegedülni és naponta négy óra hosszat cincogtatta szerszámját: gyakorolt. És mindig ugyanazt a nótát húzta, mindig ugyanazokkal a hibákkal. Már mindenki kórusban énekelte a primitív dalokat az előre tudott gikszerekkel, amikor az osztrák tisztek kijelentették, hogy nem tűrik tovább ezt a primitív cincogást.

Összevesztek. A vége persze kibékülés lett. Az ambiciózus muzsikust külön szobába zárták és helyette a rangidős kapitány került a fiatalok közé.

A tisztek között fegyelemről szó sem lehetett. Ki voltak ugyan nevezve a láger, épület és szobaparancsnok tisztek, de ezeknek működési

köre csak papiroson volt: a bolsevik uralom óta a fogoly tiszték között a katonai diszciplína teljesen ismeretlen fogalommá vallott.

A lovagias ügyek a mindennapos eseményekhez tartoztak, de már jegyzőkönyveket se vettek fel: egyszerűen napirendre tértek a becsületbeli ügyek felett. A becsületbíróági eljárások már a szibériai lágerekben lejárátták magukat.

Kegyetlen hideg idők jártak, amikor a birodalmi német kolónia is megunta a hosszantartó tétlenséget, nagyot gondolt és *színház* építéséhez kezdett.

Az egyik szabadonálló vásárcsarnok épületét alakították át színházzá néhány rövid nap leforgása alatt. A hét elején még üres, piszkos, pókhálós falak ásítottak a sötét, hideg vásárcsarnok épületében, vasárnapra pedig már ki volt tűzve az előadás »igazi« német színészekkel. Száz és száz ember dolgozott a színház épületében. Fúrtak, faragtak, kályhákat csináltak, reflektorokat állítottak be, függönyt varrtak, kuliszákat festettek. Az előadásra készen lett a vasfüggöny is és pompás zenekar szórakoztatta a színházat zsúfolásig megtöltő pleni-közönséget. Forró volt a siker, csak a női szereplőktől nem voltak elragadtatva a plenik.

A német színház sikerén felbuzdulva a magyar hadifogoly tiszték és legénységi foglyok is hozzáfogtak a *Magyar Színház* építéséhez.

A fából épített, ötven méter hosszú vásárcsarnok színházzá való átalakítására kaptak engedélyt az orosz kommandánstól.

A színpad sokkal nagyobb és modernebb volt, mint a németeké. A proscenium páholyok falait Nagy Benő művészi festményei díszítették.

A magyarok már sülyesztett zenekarral dolgoztak, ezzel is lefőzték a német sógorokat.

A zenekar helye is elkészült, a hangszergyárak csak úgy ontották a hegedűket, csellókat és a nagybőgőket. A bútorokat is a táborban gyártották. A negyventagú szinfónikus és húsztagú színházi zenekar fűvóhangszereit Norlin és Krebsz urak küldték ajándékba Jekateriuburgból. Az első szobadíszlet is elkészült Nagy Benő ízléses tervei szerint. Farkas, kadetaszpiránt, aki a fogságban lépett elő zászlóssá és aki békében vidéki ripacs volt, megszervezte a színtársulatot nagyobb részét vidéki, hivatásos színészekből. A főrendezői és igazgatói állásra a pesti László főhadnagy pályázott azon a címen, hogy ő békeidőben az egyik pesti lapnak állítólag színházi kritikusa volt.

Mire kitavaszkodott, a színház teljesen készen állott, csak még a színdarabok hiányoztak. Erről teljesen megfeledkeztek.

Farkas rendező ide-oda futkosott, tárgyalt, német darabot akart sebtében magyarra fordítani, azonban a színügyi bizottság, amely a kórházi gyógyszerértárban tartotta üléseit, lefújta ezt a tervet.

Balog gyógyszerész — aki éppen a nagydobon dolgozott — valahogyan elárulta, hogy én békeidőben novellákat és humoros karcolatokat írogattam a lapoknak.

Kórházi rendelés után felkerestek a színügyi bizottság tagjai és felkértek, hogy vállaljam el a színházi szerző szerepét, írjak nekik darabokat.

Addig kapacitáltak, amíg végre is kötélnek álltam és három nap alatt leszállítottam nekik egy egész estét betöltő kabaré-műsort.

Emlékezetből leírtam nekik a tizenhét májusában látott Nagy Endre kabaré három tréfáját, köztük Harsányi Zsolt nagysikerű darabját, a Szövetségeseket. Gondoltam: ha a daraboknak Pesten sikerük volt, itt se bukhatnak meg, még

akkor se, ha a szövegen itt-ott »javítani« fogok.

A tréfákhoz — mialatt a próbák folytak — egy negyedik, eredeti kis szatírárt is írtam a jekaterinburgi svéd »segítő« irodáról.

Az első magyar kabaré estnek emlékezetes nagy sikere volt. Nagy Benő játszotta a Szövetségesegekben a magyar huszárt és egy birodalmi német hivatásos színész a germán katonát. Öt-ször egymásután kellett megismételni a kabaré-estélyt. Kasszasiker volt: a bevételen újabb anyagot vásároltak és lázasan készültek a további előadásokra.

Most már azután nem volt nyugtom. Egyfelől a színügyi bizottság tagjai ostromoltak újabb »eredeti« darabokért, másfelől Elza duzzogott amiatt, hogy minden szabad percemet az írásnak szentelem és a nyolc hónapos házasság férj, a feleségét — elhanyagolja.

A sok huza-vona, küldöttségjárásnak vége mégis az lett, hogy egymás után három *eredeti* egyfelvonásos vígjátékot szállítottam le a Magyar Színház számára, amelyek közül különösen kettővel, »A pleni házasság« és »A fogorvos« című darabokkal arattam »forró sikert«.

Szerzői tiszteletdíj helyett mindössze azt köttem ki, hogy *ezután* békében hagy a színügyi bizottság. Már attól kellett tartanom, hogy a feleségem nyílt lázadásba megy át... Elzát, aki egy szót se értett magyarul, végtelenül untatták ezek a forró színházi esték.

A színházi előadások, a próbák izgalmi, a készülődés, a díszletek festése, kellékek beszerzése, egy időre feledtették velünk, hogy fogságban vagyunk.

A polgárháború hírei is alig érdekeltek bennünket. Közömbösen vettük tudomásul, hogy Denyikin tábornok csapatai már Moszkvát fenyegetik, a nyugati fronton Judenics tábornok se-

rege Petrográdot ostromolja és hogy a keleti fronton is megkezdődött a fehérek offenzívája.

Arra se gondoltunk, hogy ezerkilencszáztizenkilencben járunk. A mi figyelmünket az utóbbi időben teljesen lekötötte az a lavka-hír, hogy a magyar tisztek összeültek és emlékezetből leírták a *Leányvásár* teljes szövegét és zenéjét.

A szöveget és a verseket tegnagyobbrészt László főhadnagy diktálta le, aki a krasznojarszki fogoly-színházban a próbákkal együtt ötvenszer hallgatta végig a darabot. Az operett zenéjét is krasznojarszki tisztek füttyülték le a karmesternek, a bácskai származású Gartelgruber hadnagynak, aki az énekszámok, a kórusok és a zenekar betanítását is vállalta. Bessy és Lucy szerepére nagyszerű primadonnái voltak a magyar színháznak. A szubrettnak olyan vádliai voltak, hogy Fedák Sári elbújhatott volna mellette. És fiatalabb is volt a húszesztendős hadapród-szubrett, mint Fedák.

Nagy Benő vezetésével lázasan dolgoztak a festők is a kulisszák tervezésén, festésén. Különösen a második felvonásbeli yacht és a tenger kulisszák ígértek szenzációsaknak. A bádogosok és szerelők újabb két színpadi reflektort készítettek, hogy annál teljesebb legyen a siker. Az asztalos műhelyben műbútorasztalosok, fővárosi iparművészek tervei alapján készítették Harrison milliomos bútorait. A színházi szabóság műhelyeiben is hozzáfogtak a női kosztümök készítéséhez.

A németek tehetetlenül nézték a Magyar Színház virágzását. Belátták, hogy ilyen társulattal nem konkurrálhatnak még Schiller harmiák című drámájával se. Pedig Schiller az mégis csak Schiller marad még Kresztiben is...

Ellenkabaré estét rendeztek a németek »Wiener Praterleben« cím alatt, amely alkalommal a

»Meurige« című szentimentális életképükkel sikerük is volt. A német kabarét Prsechisztál főhadnagy-kupléi mentették meg:, akinek kínai kupléit frenetikus tapsokkal honorálta a publikum.

*Schnederedenk das ist mein Name
Bin ein Kineser aus Trencsén.*

Ezt énekelte a főhadnagy és amikor a refrénhez ért a »Nasi-vasi hu-kakada, kakadu«-hoz, az egész publikum a kínai copfos, táncoló főhadnaggal énekelt együtt.

Tavasszal a németek elfordultak a színházaktól és egészen új tervekkel lepték meg a lágert. Bérbe vettek egy nagy darab földet a tábor mellett, felszántották az egész területet és reggeltől estig felváltva dolgozott rajta vagy száz ingujjra öltözött germán.

Veteményes kerteket csináltak kutakkal, öntöző csatornákkal, hogy majd nyáron legyen nekik zöldféle a közös konyhán, sőt: a felesleget áruba fogják bocsájtani.

Nagyon verték a mellüket, hogy ez többet fog jövedelmezni, mint az ipari termékek előállítás.

Időközben az osztrák-magyar foglyok gyári üzemei olyan nagy forgalmat csináltak, hogy külön bankot kellett »gründolni« — amelynek élén kiváló bankszakértők állottak, hogy a nagy pénzekkel »dolgozó« gyárosok munkáját megkönynyítsék. Ezentúl az orosz kereskedők már csak a *clearing-bank* útján érintkezhetek a tőkepénzes gyárosokkal, a termelőkkel.

A clearing-banknak külön biztosító osztálya is volt. A biztosító intézet »nem sikerült szökés esetére« kötötte az üzleteket. Huszonöt Kolcsák-rubel befizetése ellenében a láger fogdájába csukott szökevényeket, a biztosító látta el naponta élelemmel és pénzsegéllyel. A biztosítás ez a fajtája különösen a láger gyári munkásai kö-

zött volt népszerű, akik a *week-end* két napjára előszeretettel szöktek be a városba egy kicsit — körülnézni, ha elcsípték őket a csehek, vagy az örök és magánzárkákba csukták be a szökevényeket: a »szabadságvesztés« idejére teljes ellátást és pénzsegélyt kaptak a biztosító intézettől.

Közben a rövid tavaszból hirtelen nyár lett, forró nyár. A lágerben arról suttogtak a foglyok, hogy a vörös hadsereg általános offenzívába kezdett ...

A »Leányvásár« előadását nagy gonddal készítették elő. A színpadi és zenekari próbák már együtt folytak, a kulisszák és a kosztümök elkészültek. A kórusok pontosan működtek, a táncok nagyszerűen mentek.

A színház épülete a láger szélén állott, a lakásomhoz vezető út közelében.

Kihallatszott a faépületből a tengerészek kórusa:

*Nincs több oly úr, mint a tengerész:
Bárhová lép hej, mindig csókra kész...*

A németek hatalmas, megművelt földterületén zöldültek már a vetések, kikelt a hagyma, a burgonya. A germánok nagy ambícióval locsolták a zöld veteményeket este reggel...

Július közepén, éppen a »Leányvásár« főpróbáján ültem a színház nézőterén, amikor a lágerkommandó kövér orosz csinovníkja egy sürgönyt nyomott a kezembe, amelyben az állott, hogy *azonnal* jelentkezzem Sadrinszkban a katonai parancsnokságnál...

HETEDIK FEJEZET.

—Hová *mégysz*?

—Egy kis dolgom van a városban ...

—Ráérsz holnap reggel...

— Sürgős ügy...

— Mi az a sürgős ügy?

—A kórház számára kell bevásárolnom.

—Megyek én is veled.

—Nem lehet. Nagyon sietek. És neked árt a kocsirázás ... tudod ...

—Vigyél magaddal...

—Nem tehetem ... Nagyon sürgős dolgom van.

—Képzelem!... Mindenesetre: jó mutatást ...

Elza és köztem folyt le ez a párbeszéd, miatt a porköponyegembe bújtam.

A trojka már a lakásom előtt várt. A janicsik a türelmetlen lovakkal vesződött.

Elza előtt titkoltam, hogy a katonai parancsnokságon kell jelentkeznem. Meg akartam kímélni őt a felesleges izgalomtól. Azzal tisztában voltam, hogy *hiába* nem rendelnek be Sadrinszka... Valami baj van. De micsoda? Eddig békében hagytak... A parancsokat a cseh megbízott, Rubes úr kézbesítette. És most személyes jelentkezést követelnek.

A kora délutáni órákban indultunk.

Valósággal repültek a lovak a könnyű kocsival a poros országúton. A júliusi nap tüzét alig

éreztem a száguldó lovak mögött. A földeken a termés már keresztbe rakva pihent.

Azon törtem a fejemet, hogy mi lehet az a sürgős, ok, ami miatt személyesen kell jelentkez-nem. Összeszedtem a hadifogság összes bűneit... Nyilatkoztam volna a fehérekről és valaki be-árult? Talán csak nem azért hívatnak, mert eny-hén bíraltam el az invalidusokat? ...

Rettenetes volna, ha letartóztatnának. Itt az ilyesmi nagyon könnyen megy ...

A jamscsik, erőteljes, széles vállú, napbarnít-tott, szőke hajú, középkorú muzsik eszeveszetten hajtotta a lovait. A kocsi kerekei alig érték a földet.

—Hé! Mért hajtasz olyan bolondul? — kér-deztem a kocsisomtól.

—A praporscsik úr parancsolta — vá-laszolta a jamscsik maga elé...

—Azt parancsolta?

—Azt.

—Akkor lépésben hajts...

A katonáknál sohase szabad sietni — gon-doltam magamban. — A mozgósításnál se siet-tem. Nyolc nap alatt tettem meg a két napig tartó utat és még mindig nagyon korán rukkol-tam be ezredemhez, a nyolcvanhatosokhoz ...

Pedig *akkor* is sürgönyt kaptam.

Most se sietek. Mire való az a nagy sietség. Annak sürgős, aki a táviratot küldte, én ráérek: kitellik a fogság éveiből bőven.

Odaszóltam a kocsisnak:

— Csak lassan jamscsik. Nagyon megizzad-tak a lovaid.

A jamscsik engedelmet kért, hogy rágyúj-tson egy mahorkára. Megkínáltam egy amerikai cigarettával. Mióta az »úri élethez« szoktam, nem bírtam a mahorka bűdös, fojtó füstjét.

A kocsis nagy élvezettel gyújtott az illatos cigarettára.

Teli tüdővel szívta a dohányfüstöt.

—Az úr hadifogoly, vagy civil? — kérdezte.

—Hadifogoly — válaszoltam.

—A harctéren fogták el?

—Ott.

—Hol?

—Sztaniszlau mellett, Galíciában.

Fürkészve vizsgálta az arcomat, féloldalt fordulva:

—Ausztric?

—Magyar.

Körülnézett. Hatalmas fenyőerdő közepén járunk. A tikkasztó, forró nyári levegő a fenyőágak tikkadt zöldje körül vibrált. Néma volt körülöttünk minden...

Ragyogó arccal újságolta:

— *Jönnek a vörösek...*

Az arcomba nézett szempillái mögül. Rövid szünet után hozzátette:

— Szlávo Bogu.

Fontoskodó arccal újságolta, hogy a vörösek már Jekaterinburgot is visszafoglalták a fehérektől és a szibériai vasútvonal mentén nyomulnak előre. Trockij a vezérük... Tegnap volt nála a sógora Dalmátowból, az mesélte... Fegyvereket is hozott a kocsiján a széna alatt. Kiosztották a muzsikok között Kresztiben...

Mire az orosz katonai parancsnokság épülete elé ért trojkánk és a kocsisom meglátta a sok zöld-fehér kokárdás katonát, kijózanodva mondta, ijedtre vált arccal:

— Úgy-e nem fog elárulni, barin...

Azután megfogta a karomat és mint egy kis gyermek könyörgött, hogy valahogy el ne áruljam őt, különben sohase látja viszont családját, gyermekeit...

Az orosz komandón alaposan megvárakoztattak. Nagy volt a sürgés forgás. Idegen arcú orosz tisztek, kitüntetésekkel tele tűzdelve sü-

rögtek-forongtak, parancsokat osztogattak, telefonáltak.

Azzal már az első percekben tisztában voltam, hogy a kocsisom igazat mondott: Jekaterinbutg újból gazdát cserélt, a vörös hadsereg már Dalmatow felé vonul... A bal szárny a vasútvonal felől átkaroló mozdulattal akarja lehetetlenné tenni a fehérek visszavonulását...

Mellettem az íróasztalnál egy fehér rubas-kás csinovnik gépelt. Időnkint nagyokat nyelt az asztalon párologó forró, sárga csajából.

Megkérdeztem tőle, hogy mit gondol: miért hívtak be Sadrinszkba.

Vállat vont:

— Nem tudom — mondotta és közömbös arccal nyúlt forró csajás pohara mán.

Türelmetlen voltam. Az adjutánshoz fordultam, hátha ő tudna felvilágosítással szolgáin?.

A segédtsízt se tudott semmit. Mindössze annyit közölt velem, hogy valami írást kapuk a hadseregpárcsnokságtól, amelyben az én neve-met is olvasta.

Végre megérkezett a párcsnok, az orosz kapitány.

Izgatottan vártam párcnsait.

A kapitány kemény hangon, katonás rövid-sáergel adta tudtomra, hogy a vörösek frontja közeledik Sadrisk felé. A hadseregpárcsnok-ság a hadifogoly tábor kiürítése mellett döntött.

Írásbeli párcnsot adott át, amely a kresztii láger *azonnali* teljes kiürítését rendelte el.

Párcns szerint a tábor összes tsíztjét és le-génységét már holnap reggel gyalogosan Szibéria felé indítják...

A kiürített kórház teljes felszerelése, Timkó és én további intézkedésig, egyelőre *maradunk* helyünkön.

A kórházi betegek és invalidusok Márvány felügyelete alatt a holnapi nap folyamán szeke-

reken indulnak keleti irányba. A nem szállítható súlyos betegeket és a fertőző osztály betegeit a sadrinszki városi kórház veszi át.

Esetleges ellenszegülőket, lázadókat figyelmeztetni kell jó előre a súlyos következményekre. Ép úgy kíméletlenül fognak elbánni a szökevényekkel is.

Igyekeztem megmagyarázni, hogy lehetetlenség már holnap indulni, hiszen a nagy útra fel is kell készülni a sok ezer hadifogolynak...

A kapitány felállott, jelezve, hogy megbeszélésünk véget ért. Szótagolva mondta:

— Indulás holnap hajnalban ...

A lágerben leírhatatlan volt az elkeseredettség, amikor a hírt megvittem.

A vérmesebb »zöld« hadifoglyok kiabálni kezdtek, protestáltak a barbár intézkedés miatt, a higgadtabb, öreg plenik szóltanul hozzáfogtak a csomagoláshoz...

A gyárosok az utolsó órákban is értékesíteni akarták a produktumokat, a munkások a fizetésüket követelték. A feldühödött hadifogoly munkások sorra semmisítették meg az üzemi gépeket, felszereléseket.

A kefekötők kalapácsokkal verték szét a hetekig épített szélmalomszerű fűrőgépet, a cipőkrém üzem körül patakokban folyt a nyers, bűzös anyag.

A németek kétségbeesve tanakodtak a nagy munkával művelt, gondozott veteményes kertek körül. A vérmesebbek az ültetvények megsemmisítéséért kardoskodtak. Végre is úgy döntöttek, hogy a termést Froszt és Felgenhauer uraknak adják át bizonyos készpénznek ellenében.

Nagy Benő éppen az utolsó simításokat végezte a nyílt tengert ábrázoló függönyön, amikor meghallotta, hogy »közbejött okok miatt« elmarad a Leányvásár holnapra kitűzött premierje. Vad dühében a festékes ecsetjét és a festé-

kes edényeket beledobta a vászonra festett ten-
gerbe.

A színházban dolgozó szerelők végighaso-
gatták a kuliszákat. Balog gyógyszerész éppen
elkészült a nagy dobbal. Elkeseredettségében
akkorát rúgott a nagydobba, hogy menten be-
szakadt.

Bálint hadnagy mellém furakodott:

— Micsoda zrí lesz itt (barátom — kezdte a
mondókáját — ki hitte volna? Engem ugyan nem
visznek messzire... meglógok én az úton...
Visszaszököm a menyasszonyomhoz.

Pénzt kért tőlem becsületszóra.

László főhadnagy hatalmas baritonján csil-
lapította az elégedetlenkedőket és atyai tanács-
okat osztogatott. Neki nem volt csomagolni valója.

Rongyos fehérneműjén kívül csak a leány-
vásár sűgő-példánya húzódott meg a lapos há-
tízszakjában.

A magyarok a gyári üzemek romjain kese-
regtek és cifra káromkodásokat küldtek az egek
Urához, hogy ezzel is könnyítsenek nehéz hely-
zetükön.

A német »földmunkás« foglyok körülállot-
ták a zöld vetéseket és sűrű »donne'rwitter«-ek
között búcsúztak a — terméstől.

A gyárosok, a kész gyári termékeket Froszt
és Felgenhauer uraknak adták el bizományba,
későbbi »elszámolásra«.

Azon az éjjel az egész láger talpon volt.

Magam is a késő éjjeli órákig vigasztaltam
a csüggedőket.

*

Mire másnap reggel felébredtem, üres volt
a láger, csak a kórházak személyzete maradt a
helyén, a betegek mellett.

A hatalmas kőépületek, amelyekben még
tegnap a hadifoglyok ezrei nyüzsögtek, ma az

ürességtől kongottak. A tágas termekben a környék szegényei, asszonyok és gyermekek kótorásztak az eldobált haszontalan holmik között.

A Szibériába vezető országúton vitték el gyalogosan a hadifoglyokat. Előbb a legénységet, azután a tisztet. Egy napi járásnyira már eléri a határkövet...

Hangya szanitész a hajnali órákban kileste, hogy a praporscsik egyenkint vizsgálta felül a kísérő katonák fegyvereit, hogy meg vannak-e az éles töltények.

Rövidesen megérkeztek a betegszállító kocsi is és a beteg-transzport is megindult Márvány vezetése alatt, ugyanazon az úton, amelyen pár hónappal ezelőtt Kresztibe érkezett.

Búcsút vettem a mosolygós arcú Márványtól is. Hónapok óta most először láttam szomorúnak.

—Mi lesz velünk? — kérdezte könnybe lábadt szemekkel, elborult arccal.

—Csak kitartás Márvány! Majd jóra fordul minden... — biztattam a fiút.

—Megszorítottam a kezét, megveregettem a vállát és elérzékenyülve mondtam, bizonytalan hangon:

— A viszontlátásra Márvány...

Timkótól is elbúcsúzott. Az elválás pillanatában kibékült a két rivális: egymás nyakába borultak.

Az utolsó betegszállító szekér is eldöcögött. Magunkra maradtunk Timkóval a hatalmas, üres tábor közepén.

Hangya lopózott csendesen mellém.

— Előlről kezdődik a fogság — mormogta szinte maga elé.

Kiadtam a parancsot:

— Csomagolni!

Timkó kérdőleg tekintett rám:

—Hát nem maradunk itt?

—Nem hinném — feleltem elgondolkozva.
— Ezeknek valami céljuk van velünk. Talán a sebesültek számára üritették ki a kórházat. Mindenesetre útra készen kell állnunk. Marschbereit.

*

Aznap este váratlan vendégeket kaptunk: a Mojszejew-családot. Két magasra feloakkolt koszival állítottak be hozzánk, hogy nálunk töltsék az éjszakát. Menekültek a vörösök elől.

A Mojszejew-fivérek egyenlőre Sadrinszkban maradtak, az asszonyokat előre küldték Jalutorowszkba.

A kis Gyúró könnyes szemekkel panaszkolt nekem:

— Már megint menekülünk...

Mojszejewné alig tudott szóhoz jutni, amikor meglátott bennünket. Egyre csak ezt hajtogatta:

— Szörnyűség... valóban szörnyűség. Galina Wasziliwna könnybe lábadt szemekkel ölelgette Elzát.

— Ki hitte volna pár hónappal ezelőtt — siránkozott — hogy még visszaadják a kölcsönt...

Katonaság már nem volt a környéken.

Amikor a falusi parasztok megtudták, hogy az ellenforradalmár Mojszejewék lakásodon vannak elszállásolva, hangosan követelték a Mojszejew-fivérek kiadatását. Alig tudtam lecsillapítani a felfegyverkezett parasztokat, horv nálam csak védtelen hölgyek vannak vendégségben.

Mojszejewék az egész éjjelt álmatlanul töltötték, félték a parasztok bosszújától.

Hajnali szürkületben keltek útra. Szinte ki kellett lopni őket a faluból Ugyanazon az úton menekültek, amelyen a hadifoglyokat vitték kelet felé...

Másnap már megjött az írásos parancs: »Svéd Vöröskereszt kórház — Kreszti. Teljes felszereléssel és személyzettel berukkol a sadrinszki leánygimnázium helyiségébe. További parancsokra vár.«

— Jól nézünk ki. — vélekedtem — Itt úgy látszik újból ott folytatódik a katonásdi, ahol a fronton elhagytam. Éppen, hogy Strazovec őrnagy aláírása helyett egy másik olvashatatlan aláírás állott a papiroson.

Az éjszakát már valamennyien a sadrinszki leánygimnázium helyiségeiben töltöttük.

Vártuk a jó szerencsét.

Nem kellett sokáig várni: a »jó szerencse« egy lovas-küldönc képében hamarosan meg is jelent.

A küldönc írást adott át: a dandárparancsnok, Mordwinow ezredes úr kéret az irodájába.

Az ezredes, aránylag fiatal, magas, szőke, kékszemű, szomorú arcú ember barátságosan fogadott.

Leültetett és cigarettával kínált meg.

— Ön tartalékos katonaoorvos volt az osztrák hadseregben? — így kezdte a vallatásnak is beillő társalgást.

— Igen: tartalékos.

— Stársi vrács?

— Főhadnagyi rangom volt.

— A mai naptól kezdve hadseregünk mozgósította önt, mint a tizenötödik brigád orvosfőnökét ...

Szólásra nyitottam ki számat, a kezemmel tiltakozó mozdulatot tettem.

Az ezredes szigorú hangon folytatta:

— Mindez a harmadik szibériai hadsereg parancsnokságának rendeletére történt. A mai naptól kezdve kapja rendes katonaoorvosi fizetését, akárcsak az orosz orvosok. Itt van az írás, a kinevezési okmánya, a parancs...

A szájam teljesen kiszáradt az izgalomtól. Felállottam. A cigarettát a hamutartóba fojtottam:

—Ezredes úr, — szólaltam meg sápadtan, remegő hangon, — tiltakozom az ellen, hogy önök engemet, az idegen állampolgárt, megkérdésem nélkül mozgósítsanak.

—A tiltakozás jogos. Tudomásul veszem, — felelte Mordwinow ezredes mosolyogva, azonban a parancs — parancs. Felelősség terhe mellett vegye át azonnal a dandár kötözőhelyének vezetését... A mai naptól kezdve a hadifogoly kórház teljes felszerelése a Kolcsák-hadsereg tulajdonába ment át...

—*És milyen jogon* rendelkeznek velem, ezredes úr — kérdeztem elkeseredetten — milyen jogon veszik tulajdonukba a hadifoglyok kórházi felszerelését?...

—*Az erősebb jogán* — hangzott a válasz. Szükségünk van az orvosokra és a kórházi felszerelésre. Mi önt ellátjuk minden kényelemmel, kap hátas lovat is, de ellentmondást nem tűrünk.

Mentő ötletem támadt. Reményteljesen, szinte könnyörgő hangon folytattam:

—Ezredes úr... én nős ember vagyok. A feleségem orosz asszony. Áldott állapotban van.

—Nem tesz semmit — válaszolta előzékeny hangon az ezredes. — A feleségének kitűnő gumikerekű lihácsot bocsájtunk rendelkezésére...

—De uram — kiáltottam kétségbeesetten, — én nem hurcolhatom a várandós asszonyt rázós, rossz utakon Szibéria belseje felé...

—Hogy érti ezt? — kérdezte élesen az ezredes.

—Úgy értem, hogy az önök csapatai visszavonulnak...

Az ezredes vérpiros arccal, magából kikelve ugrott fel asztala mellől:

— Elég! Elég a beszédből!... kiáltozott teli

torokkal. — Hogy mer ön ilyesmit állítani? A mi csapataink visszavonulnak? Tévedés!... Az Iszet folyó vonalát, Sadrinszkot utolsó csepp vérünkig védeni fogjuk... Szó sincs visszavonulásról... Letörten folytattam néhány pillanatnyi szünet után:

—Timkó kollégám természetesen mellettem marad?

—Nem marad... — szólt az ezredes — Timkó más beosztást kapott...

—És pedig?

—Itt vannak Timkó papírjai... őt a csapathoz osztottuk be, ezredhez. Neki még ma be kell vonulnia ezredéhez, mint mladij vrács...

Megsemmisülten álltam az ezredes előtt. Mindenre elszánt, éles hangon jegyeztem meg:

—És mi történne velem akkor, ha megtagadnám a parancs teljesítését?

—Ezt nem ajánlom önnek... Hiszen az imént mondotta, hogy nős ember...

Pillanatnyi gondolkozás után megkockáztattam a kérdést:

— És ha megtalálnék szökni a mozgósítás elől?...

Az ezredes összeráncolt, bozontos szemöldökei mögül szigorúan nézett a szemembe:

— Ha megszökik? — felelte hideg hangján.

— Ott a helyszínen lövetem föbe... Ezt jegyezze meg magának...

Lovas altiszt jött be a szobába, á dandár segédtisztjével. Feszés vigyázz-állásba húzta ki magát az altiszt. Egyenruháját, csizmáját vastagon lepte be a por. Az arcáról csorgott a verejték.

Az altiszt jelentette az ezredesnek, hogy a tizenkét emberből álló gyalogos őrző katonái, akiket tegnap küldtek ki a frontra a vörösek állásának kikutatására, Dalmátownál átszöktek a vörös csapatokhoz...

Az ezredes éktelen dühbe jött.

— Gazemberek! Disznók!... Bolsevikik! —
kiáltozta torka szakadtából. — Le kell lőni ezeket az árulókat, mint a kutyákat...

Harsány hangon adta ki a parancsot, hogy *újabb* járőrt kell kiküldeni helyettük... Hátha el tudják fogni a szökevényeket... Legalább húsz embert kell adni járőrbe, megbízható altiszt vezetésével ...

Az adjutáns halk hangon, sápadt arccal jelentette, hogy már kiküldötte az *újabb* őrzőjáratot is, de azok is átszöktek a vörösekhez...

NYOLCADIK FEJEZET.

— Sadrinszkat utolsó csepp vérünkig védeni fogjuk... Visszavonulásról szó sem lehet...

Az ezredes szavaira gondoltam.

A fronton is mindig ezt hallottam. A generális rágyújtott egy vastag szivarra, kiitta a fekete kávéját és kényelmes karosszékéből diktálta a vezérkari tisztnak a parancsát: az állásokat az utolsó csepp vérig tartani kell! Közben a vezérkari tiszt titokban kiadta embereinek a parancsot: csomagolni, készenlétbe helyezkedni a — visszavonulásra. A fronton ugyanakkor megkezdődött a rükcug.

Az volt az érzésem: a jelen körülmények között is elkerülhetetlen a fehérek további visszavonulása, a rükcug. A szigorú Mordwinow ezredest rövidesen nagy csalódás fogja érni.

Háborúsdit játszani csakis megbízható köz-katonákkal lehet: a fehérek táborában a katonák szökése napirenden volt.

Döntő lépésre határoztam el magamat: megszököm a fehér hadsereg kötelékéből. Nekem már elég volt a háborúsdiból, a mozgósításból.

A szökési tervvel elkészültem.

Elzát megbízható civil-internáltaknál rejtem el, magam pedig később egyszerűen otthagyon faképnél az egész brigádot. Engem ugyan nem fognak Szibéria belsejébe hurcolni. Én békés polgárember vagyok és nyugat felé akarok már

utazni. Elvégre legfőbb ideje. Elegem van a háborúból.

A civil-kórház mögött a kis erdő szélén, egy magányos házban lakott a birodalmi német Schmidt úr, a villanszerelő családjával. A múlt télen a kis lányát kezeltem.

Schmidték túláradó örömmel fogadtak szerény otthonukban. Azt se tudták, hová ültesse nek bennünket.

Előadtam kérésemet: rejtsek el lakásukon néhány napra a feleségemet, amíg érte jövök.

Schmidt úr ijedten nézett a feleségére... Rövid tanácskozás után őszinte sajnálkozással jelentették ki, hogy kérjünk tőlük bármit, de *ilyesmire* nem vállalkozhatnak: nem kockáztathatják életüket.

Sorra jártuk az ismerős civilinternáltakat. Rotter úr is kezünkre járt, de egyik család se teljesítette kérésünket. Reszketve gondoltak a következményekre.

Egy ismerős paraszt házába kopogtattunk be, ugyanazzal a kérelemmel.

A muzsik, aki a pokolba kívánta a fehéreket, kimutatott az ablakon:

— Látja ott az ablak mögött a szomszédjaimat? ... Figyelnek bennünket... Isten ments, hogy itt maradjon a bárinja: a szomszédok beárulnak bennünket és azután végünk van. A fehérek nagyon kíméletlenek...

Nem adtam fel a küzdelmet.

Eszembe jutott dalmát hadifogoly társam, a színházi zenekar muzsikusa, Kamenovics Milán. Felkerestük őket. Mária Francowna emeletes házában pincelakásában, egy konyhában lakott a házaspár, az ikrekkel együtt.

Kamenovics kinyitotta a ruhás szekrény mögött elrejtett kamaraajtót. A szűk kamarácska tele volt tömve lisztes zsákokkal és a menekülő

oroszl családok értékes holmiaival, amiket megőrzés végett adtak át a »civil-internált« Kamenovicsnak.

Megegyeztünk: a kényelmetlen, szűk, levegőtlen kamrában rejtőzünk el addig, amíg a Kolcsák-katonák kivonulnak a városból.

Hálásan szorongattam hadifogolytársam kezét.

Mire visszaértünk a gimnázium épületéhez, kórházam összes felszerelése kocsikra rakva, útra készen állott az uccán. Két lovas katona várt már reánk. Írásos parancsot nyújtottak át, a melyben meg volt jelölve a *visszavonulás* útja.

Egyelőre szökésről szó sem lehetett...

Mialatt a városban jártunk, Timkót is elvitték a frontra.

Fájdalmas szívvel csomagoltuk össze holmiainkat és alig egy negyedóra múlva már az egész kórház-trén az Iszet hídján haladt keresztül. Elza kényelmes, rugós, gumikerekű likácsban ült, én mellette lovagoltam.

Elza megnyugodva szólott oda nekem:

— Talán jobb is így. Isten tudja, hogy sikerült volna-e a szökés.

— Most várhatnak bennünket Kamenovicsék... El se búcsúzhattunk tőlük... Szegény Timkó... elvitték a frontra.

Azután újból az ezredes jutott eszembe, aki tiltakozott a visszavonulás gondolata ellen is..,

Ezzel a nappal kezdődött meg igazi kálváriánk. Faluról, falura jártunk, akárcsak a harc-tereken, Galiciában. Mindenütt csak egy-két napot maradhattunk és azután újból hátrálni kellett a vörös csapatok elől.

Fiatalkorosztályok, húszéves gyerekekemberek állottak szemben egymással.

A Kolcsák-hadsereg legénységét szigorú cári tisztek kommandírozták a vörösök ellen, akiket

munkásvezérektől lett parancsnokok vezettek.

Rengeteg sebesültet, förtelmesen megcsonkított sebesült katonát kaptunk a frontról. Voltak olyan napjaink, hogy nappal a sebesülteket láttuk el, éjjel meneteltünk tovább Szibéria felé.

Már Szibéria határvívét is elhagytuk és még mindig csak egyre messzebbre vonultunk vissza az üldözö vörös hadsereg elöl.

Útközben előzetes bejelentés után megszőkött kötözöhelyünkről Marci és Patucsek, majd néhány betegápoló hagyott bennünket faképnél.

Hangya szanitész kitarott mellettem.

Elza szótlantul, némán türte a harctéri gyötrelmeket, megosztotta velem a szenvedéseket, de már a másodík héten kimerülten jelentette ki:

— Nem bírom tovább...

Ugyanazon a napon reggeltől estig szakadó esőben meneteltünk. A kocsik tengelyig merültek a sárban. Koromsötét éjszaka volt, amikor átázva, dideregve érkeztünk meg egy kis szibériai faluba. Az elátkozott falu minden házában katonák és tiszték voltak elszállásolva.

Hosszas keresés után végre egy üres konyhát találtam. A szobában tiszték horkoltak mindenütt a padlóra terített pokrócokon. A magunkkal hurcolt szalmazsákok is teljesen átáztak. Kevés száraz szalmát hintettünk a svábbogaraktól és tarakánoktól hemzsegő kövekre. Ezen az éjszakán le se hunytuk a szemünket. Elza egész éjjel keservesen sírt...

Már a harmadík hétbe fordultunk és egyre mélyebben vonultunk Szibéria belsejébe.

Sokat szenvedtünk a melegtől, az országutak porától, amit az előttünk vonuló trén és a tüzérség lovai vertek fel.

Szinte megkönnyebbültünk, amikor újból alaposan megáztunk és a záporosó leverte a hatalmas port.

A személyem körüli trén útközben megnövedett. A katonák rekviráltak podgyászom számára egy külön szekeret úgy, hogy az út egy részét Elza mellett a kocsiban ülve tettem meg. Kocsisunk az egész úton Wurz Anton, egy bécsi fiakeres volt, akit a betegápoló szolgálatból rendeltem a lovak mellé. A »rekvirált muzsik« állandóan elégedetlenkedett az úton és könyörgött, hogy engedjem vissza falujába.

Elza idegei végképen kimerültek. Kétségbeesetten, könnyes szemekkel siránkozott, hogy már nem bírja tovább...

A szökéstől is félt, de még jobban rettegett a végnélküli visszavonulástól.

Végre elértük a Tobol folyót.

A menekülő kocsi oszlopok, tűzéréség, trén már átkelt a hidon, mi a folyó jobb partján töltöttük az éjszakát egy kis polgári házban.

A lovas ordonánc itt is megtalálta a napi parancsal, amelyben újból ki volt jelölve a folyó túlsó partján az a helyiség, amelyet a holnap nap folyamán el kellett érnem;

Elza halálra fáradva, kimerülten rogyott le a szoba padlójára rögtönzött ágyra. Már minden porcikáját fájlalta. Egyre azt kérdezte: mikor lesz ennek a rettenetes visszavonulásnak vége.

Ezt az éjszakát az asztal mellett, ülve töltöttem. A gyertya pislákoló lángja mellett egész éjjel a térképet, a front állását tanulmányoztam.

Elza időnkint félálomban figyelmeztetett:

— Feküdjél le... Fáradt vagy, pihenj...

Nem is válaszoltam, csak kidülledt szemekkel a térkép fölé könyökölve, homlokomat tenyerembe hajtva bámultam az országutak vonalait, a folyókat, a zöld erdőségeket ...

Agyvelőm minden sejtje dolgozott: összeszedtem a fronton szerzett minden tapasztalatomat.

Kora hajnalban befogattam a lovakat. Felpakoltunk a kocsikra. Elza álmosan, bosszúsan ült fel a kocsira.

Wurz Anton balra akarta fordítani a lovakat a Tobol hídja felé, ő már ismerte jól a visszavonulás útját...

Keményen szóltam rá:

— Jobbra!

Elza kérdőleg tekintett rám. Megszorítottam a karját és lázasan, szótlanul ültem mellette. Éreztem, hogy halántékomon lüktetnek az erek.

Elza reszkető kézzel ölelt át:

— Én félek... Úgy félek... Forduljunk vissza. Rossz előérzetem van.

Szigorúan szóltam Antonra:

— Ne sajnáld az ostort.,

Elza görcsösen kapaszkodott a karomba:

— Forduljunk vissza... A veszedbe rohansz... Most már *hármunk* életéről van szó... Gondolj leendő gyermekedre...

— Előre! — adtam ki a jelszót.

Hátra néztem.

A muzsik kocsisom szorosan nyomunkban haladt. Az arca valami leírhatatlan, boldog mosolyt tükrözött vissza.

Párhuzamosan mentünk a front állásával, déli irányban a Tobol folyó mentén, ahelyett hogy derékszögben, kelet felé követtük volna a visszavonulás útját. Jobb kézről az egész úton óriási erdőszeg terült el, amelyből élénk puskaropogás és gépfegyvertűz jutott el hozzánk.

Vagy két óráig tartó utazás után az erdő egy tisztásán, magányosan álló ház előtt kozákok tartóztattak fel bennünket.

Igazoló írásokat kértek tőlünk,

Elza nyugalmat erőszakolva magára mondta:

— Orvos a Vörösskeresztől!

Elővettem az ezredesemtől kapott mozgósítási és kinevezési okmányaimat.

— Tovább! — intett a kozák altiszt.

Cirkáló gyalogos katonákkal találkoztunk az ut további szakaszán. Itt-ott katonaszökevényekre akadunk, akik az erdő sűrűjébe húzódtak vissza.

Negyven kilométernyi utat tettünk meg pihenés nélkül.

Alkonyatkor feltűntek a szibériai város, Kurgán templomtornyai.

— A városba kell jutnunk — súgtam Elza fülébe. — Nehezen fog menni.

Már messziről láttam a sárga-ingblúzos Kolsák-katonákat, akik rendetlen tömegekben hagyták el a várost.

Kurgán előtt egy hídon kellett átmennünk. A híd előtt megismétlődött a leigazolás.

Elza most már bátrabban vágta ki:

— Orvos a Vörös keresztől!...

Az írásaimat felmutattam. Az őr tisztelgett. A hídon dübörgött keresztül a két kocsi, amikor egy lovas csapattal találtuk szemben magunkat. Vezérkari tisztek voltak, akik a parancsnok generálist követve ellenkező irányban igyekeztek.

A csoport szélén lovagló generális nagy szemekkel bámult a kiürített városba igyekvő furcsa »trénre«, valamit odaszólt a mellette lovagló tisztnak. Anton a lovak közé csapott és gyorsított tempóban hagytuk el a hidat.

Wurz bácsi komolyan ült a bakon és olyan büszkén hajtott a kiürített városba, mintha séta-kocsizásra vinne bennünket a bécsi Práterben.

Figyelemre se méltatta, hogy többszörös drótakadályok között hajtotta át lovait, amelyek mögött lövésre kész katonák feküdtek raj vonalban, felénk irányított puskacsövekkel.

A muzsik ijedt arccal hajtotta apró lovait, szorosán felzárkózva kocsink mögött.

A városban egy lelket se láttunk. A széles uccák, piacterek kihaltak voltak.

A város túlsó végén egy mellékucában megállítottam az agyonhajszolt, vízben úszó lovakat.

Wurz Anton rágyújtott a pipájára.

Apró szemeivel hunyorgatott bozontos szemöldökei mögül. Hamisítatlan, bécsi dialektussal szólalt meg:

— No, mir sájt: mir szán wirkli *durch g'brant*. (Úgy látszik: megszöktünk.)

A muzsik arca félelem és boldogságtól sugárzott egyidőben.

Megveregettem Anton vállát.

— Brávó Anton!...

Elza minden tagjában remegve ült a helyén.

— Itt vártok rám, amíg kvártély után nézek. — szoltam oda Elzának.

Pár perc múlva már a túlsó sarokról intetem nekik.

Egy kis földszintes házban találtam szállást, egy magányos, idősebb polgárasszonynál.

Behajtottunk az udvarba.

A háziasszony kérdezősködéseire is csak annyit válaszoltunk, hogy orvos vagyok a Vöröskeresztől és hogy itt nála fogom bevárni briadomtól a további parancsokat.

Másnap reggel a halálra ijedt muzsikot bocsájtottam útnak, hogy el ne áruljon valahogyan. A kórház új pecsétjével ellátott írást adtam neki útravalóul.

A muzsik kezét akart csókolni. Kimondhatatlan boldog volt, hogy végre viszontláthatja családját. Valami olyasfélét motyogott, hogy jószágomat, amíg él, nem felejtí el. Azután sűrűn vetette magára, a keresztet és megindult pihent lovaival nyugati irányban.

Abban a hitben éltem, hogy a vörös csapatok rövidesen birtokukba veszik a várost — velünk együtt. Számításomban csalatkoztam. A vörös

csapatok a város nyugati szélén ásták be magukat úgy, hogy két tűz közé kerültünk.

A fejünk fölött elkeseredett ágyúharc indult meg. A fehérek abban a hiszemben, hogy a vörös előőrsök már elfoglalták Kurgánt nehéz ágyúkkal lőtték a várost.

A kora délutáni órákban előbb srapel, majd gránáttűzet kaptunk. Az egyik nehéz gránát az udvarunk közepén robbant fel.

Az öreg Wurz Antonnak még a tiroli cserépipa is kiesett a szájából és darabokra tört az udvar kövezetén.

— Herrgott nochámol... — szitkozódott az öreg fiákeres... — Ennek a fele se tréfa...

Elzát le vittem a szomszéd ház pincéjébe, a mely már zsúfolásig megtelt asszonyokkal és gyermekekkel. Elza sírva könyörgött, hogy maradjak mellette, mert nagyon fél a gránátoktól.

Nem teljesíthettem kérését. Sokkal fontosabb feladat várt rám: figyelnem kellett a front állását a háztetőről. Borzadva gondoltam arra, hogy mi lesz velünk, ha a fehérek újból elfoglalják a várost.

Lázás izgalomban telt el az egész nap.

Közben háziasszonyom kérdéseivel idegesített. Állandóan azt firtatta, hogy mért nem menekülök én is a csapatom után? Jóakaróan figyelmeztetett, hogy ha nem sietek, a vörös katonák kezeibe kerülök.

Egész éjszaka és másnap egész nap dörögtek az ágyúk. Tanácstalanul néztem térképemre: újabb menekülési vonalat kerestem.

Harmadnap reggel végre megjelentek a város uccáin az első vörös lovasok. Utánuk pár órára bevonult a gyalogság is, egy egész ezred, amelyet altisztekből kinevezett parancsnokok vezettek. Az ezredparancsnok egy kistermetű munkáskülső tagbaszakadt fiatalember volt...

Megkönnyebbülten lélegzettem fel.

Visszanyertük szabadságunkat. Elza nem tudta: sírjon-e vagy nevéssen. Az öreg Anton nagyokat ugrált örömében.

Az ágyúszó is mind messzebről hallatszott, csak a páncélvonat adott le még közvetlen közelből néhány búcsúzásul szánt gyújtó gránátot a város házaira.

A város egyes pontjain a lángok magasra csaptak fel, a tűz kísértetiesen világította meg a kihalt uccákat.

Elza abban a hiszemben volt, hogy most már igazán el vagyunk veszve. Legnagyobb csodálataira ruhástól befeküdtem ágyamba, hogy végre alaposan, nyugodtan kipihenjem az utóbbi napok izgalmait.

Elza szemeit elkerülte az álom. Ágyam szélén ülve virrasztott. Azt hitte szegény, hogy most kezdődik a vég...

Az igazak álmát aludtam, amikor éjfél után három fegyveres vörös katona jött be a szobánkba. A háziasszony petróleum lámpával világított az arcomba.

Az egyik természetes katona harsány hangon kiáltotta:

— Hol van az a *fehér kém*?

Elénk tiltakozásom, Elza siránkozása, könyörgése mit sem használt. Meg se hallgattak bennünket.

Igazi orosz káromkodásoktól kísérve hurcoltak, el a, vörös katonák a katonai parancsnokságra, ahol egy pincehelyiségbe zártak.

A sötét, nyirkos pincében egy csomó alvó emberi test között kitapogattam a földre hintett gyér szalmán egy kis férőhelyet.

Pár perc múlva kimerülten, mély álomba merültem...

KILENCEDIK FEJEZET.

A homályos, porlepte, apró pinceablakokon már beszűrődött a hajnal bágyadt fénye.

Álmomban ott ültem a láger színházának első sorában, mindjárt Gartelgruber hadnagy karmester háta mögött. Tehát mégis megtartották a Leányvásár *előadását*, — állapítottam meg magamban, túlradó örömmel — amelyre heteken keresztül olyan rettenetes nagy erőfeszítéssel készültek a fiuk.

Mayer zászlós Lucy belépőjét énekelte sejtítve, afektált torokhangján. Kecsesen lépkedett a színpadon magassarkú, fehér női cipőiben és pirulva köszönte meg a tapsokat.

Igen: ott vagyok a Leányvásár várva-várt *előadásán*. Úgy látszik, hogy a láger kiürítését elhalasztották egy nappal.

De hát akkor hogy van az, hogy Nagy Benő verejtékező homlokkal, kimerültségtől roskadozva még mindig ott festi a tenger háttér-függönyt? Ejnye, itt valami rendezési hiba van, mert előtte áll Farkas zászlós, Tom személyesítője tépett harctéri egyenruhában, hatalmas, rongyos bakancsaiban és tisztán csengő baritonján éneкли:

*Csendes álmok éjjelén
Ringó csónak mély ölén
Asszonyomhoz járok én,
Visz az álmom...*

Kinyitottam a szememet.

Álom ez?

Nem lehet álom, hiszen tisztán hallom a muzsikát ...

A zene még elringatott néhány álompillanatig, mind inkább elhalkult, azután hirtelen elnémult ...

Valami úgy húzott a törött, mocskos kis pinceablak felé, hogy belekiabáljam a süketnéma hajnalba Elza nevét...

Felültem szalma-ágyamon.

Újból hallom Margó szavait:

— Hát kellett ez neked? Úgy-e megmondtam, hogy ez lesz a vége?... Hadifogolyhoz mentél nőül... Örült voltál...

És Elza lehajtott fejjel, könnyes szemekkel hallgatott.

Mi lesz veled te százszor szegény asszony? Nyomorult hadifogoly felesége, aki elhagyta otthonodat és követed üldözött, jött-ment uradat, ismeretlen szibériai utakon.

Bús szíved alatt új Életet hordozol.

Már csak a lüktető új Életért is feláldozod magad: némán, visszafojtott könnyekkel viseled a keresztet.

Lehunytam a szemeimet.

Az orromat belül valami csavarta. A szájam szélére sós könny csorgott...

A jobb kezem valami szoknya félébe akadt.

Álmosan, fázósan néztem körül bedagadt szemeimmel. Egy orosz pap feküdt mellettem, hosszú, fekete, pecsétes, piszkos köntösben. A feje mögött, a fal mellett állott magas, cilinderszerű süvegje. Hosszú, ezüstsálakkal telehintett rött hajába apró szalmasálak vegyültek,

A bal kezem mellett egy fiatal, szőke hajú, pattanásos képű praporscsik horkolt jóízűen. A homlokán egy ütéstől eredő friss seb tátongott, amelyen éhes legyek mohón lakmároztak.

A praporscsikhoz egy kövér muzsik feszítette széles hátát, majd egy idősebb tiszt, utána három tarka-rubáskás muzsik következett a heringsorban. A sor végén egy vörös katona feküdt hason, a puszta földön. Arca féloldalra fordulva a kenyérsákján pihent, feje mellett vöröskokárdás, tépett sapka hevert a földön.

Az egyik muzsik álmában nyöszörgött és dühösen vakarózott.

Már egészen világos lett és körülöttem mindenki mélyen, nyugodt lelkiismerettel, egyenletesen lélegezve aludt. Vagy csak színlelték az alvást, hogy ne kelljen a *másik* szemébe nézni?

Hol járnak most a kresztii láger lakói?

Szegény mosolygó arcú Márvány már Petropawlowszik körül jár a beteg-transzporttal... És Timkó? Irigykedve gondol rám, hogy milyen jól megy a dolgom a front mögött a brigádnál.. Szegény fiuk tovább menetelnek ma is Szibéria belseje felé. Minden nap újabb gyötrelmeket hoz.. A karcsú Gartelgruber hadnagy bizonyára még a magacsinálta hegedűjét is eldobta az úton, hogy könnyebb legyen a gyaloglás ... Bessy és Lucy felcserélték a kecses, kivágott női cipőket ormótlan bakancsokkal és együtt menetelnek a vastag porfelhőben a többiek után. Hiába várnak a »hölgyeket« megillető »előzékeny bánásmódra«.

Az osztrákok primadonnája, a bájos Rössler zászlós most is olyan megédesen, hódítóan mosolyog, mint a színpadon, amikor az idősebb tiszték reszkettek érte?

Omszk városa felé menetelnek a láger dús-

gazdag gyárosai és bankárjai is. Most újból megtanulhatták, hogy a gazdaság mulandó, bizonytalan, mint az emberi élet, minden... Az elegáns, angol szövetből szabott civilruhák lerongyolódnak előbb-utóbb és koszos hadifogoly lesz a tőkepenészből. A németeknek igazuk volt, hogy nem érdemes a sok pénzt a bizonytalan életű gyári üzemekbe ölni, de hát akkor mért ölték be őket a termőföldre hónapok verejtékes munkáját? Miért törték magukat, amikor az éretlen termést ott kellett hagyni paraszt-tolvajok prédájára?...

A délelőtti nap sugarai már beletolakodtak a nehézszagú, fojtott levegőjű pincébe.

A tiszt kinyitotta szemeit: bámult a boltíves mennyezetre. A praporscsik gyűrött cigaretta dugott a szájába. A pap rámnézett, azután a másik oldalára fordult és tovább aludt. A muzsikok felváltva vakaróztak.

Mindenki arra várt, hogy a *másik* kezdi a beszédet.

Nyomasztó, mély csend ült körülöttünk.

Előszedtem a zsebemből az ezredestől kapott írásokat. Az utolsó napon kapott napi-parancs is a zsebemben volt, amelyben nagy betűkkel állott annak a helységnek a neve, ahová be kellett volna rukkolnom. Furcsa, cyrill-betűs írások: rátok már nincs szükségem... Addig nézegettem, olvasgattam az írásokat, tanulmányoztam a pecsétet, míg végre is egy halom összetépett papirosdarabka maradt a kezemben. A papírszemetet egy téglala alá rejtettem.

Hogyan kerültem én ide ebbe a rögtönzött börtönbe?

Hogy is történhetett, hogy a hatalmas fehér hadsereget leverte a szervezetlen, képzett tiszték nélkül harcoló vörös hadsereg? Hisz nagyjából ugyanaz az emberanyag állott szemben egymással? Még csak számbeli vagy technikai túlsúlyról

se lehetett szó... A vörösök oldalán a lelkesedésnek egy parányi többlete mutatkozott a frontokon: egy kis plusz... És ez a *plusz* döntötte el a polgárháború és vele a száznegyvenmillió sorsát...

Gyomrom korgása már delet jelzett, amikor kinyílt a pince nehéz, vasalt ajtaja és egy tagbaszakadt, napbarnított, ragyás-arcú, egérszemű szuronyos vörös katona lépett be.

Forró vízzel telt, óriási bronz csájniket tett le az ajtó mellé.

Azután egy kis rongy papirosról három nevet olvasott fel, közte az enyémet is.

A praporcsikot, a vörös katonát és engem vezetett fel az első emeletre.

Nagyon sok üres szobán mentünk keresztül, amíg végre a konvoj megállott egy hatalmas, kipárnázott szárnyas ajtó előtt és kopogás után bebocsájtott bennünket.

A tágas teremben, egyszerű íróasztal mögött állt egy magas, barna arcú, fekete hajú, angolbajuszos vörös parancsnok. Az oldalához hatalmas pisztoly simult, övében karcsú tört viselt.

Elza az ajtó mellett, a sarokban állott kisírt szemekkel. Némán, fejbólintással üdvözlöttük egymást.

A parancsnok előbb a praporcsikot hallgatta ki.

A fiatal tiszt okmányokkal igazolta, hogy a polgári életben — diák és csak egy hónappal ez előtt kapta meg a rangját. Omszkban élő szülei-nél lakott a polgárháború előtt. Az apja szabómester.

Néhány kérdést intézett hozzá a parancsnok, amelyekre a praporcsik nyugodtan válaszolt.

A parancsnok írást adott át neki:

— Mehet I — mondta keményen. — Visszaadom a szabadságát.

A praporscsik tétovázva állott a helyén:

— *Hová* menjek? — kérdezte dermedten, bizonytalan hangon.

— Az a maga dolga, — hangzott a válasz.

— Már egyszer mondtam, hogy *szabad*... Érti? *Szabad!* Boise nicsevó...

— És mit csináljak itt az idegen városban? — kérdezte a meglepett praporscsik, aki még tegnap a halálos ítélettől rettegett ...

— *Dolgozzék!* — szólt rá szigorúan a parancsnok.

Úgy kellett kituszkolni a szobából a praporscsikot, aki nem tudta, hogy mihez kezdjen a viszszenyert szabadságával.

Rám került a sor.

A nevemen szólított a parancsnok...

— A felesége azt állit ja, hogy ön hadifogoly.

— Az vagyok... — feleltem határozottan.

— A grázsdánka szerint ön sohasem állott a fehér hadsereg szolgálatában. Igaz ez?

— Igaz. ,

— Vannak-e írásai, amikkel igazolni tudja, hogy hadifogoly?

— Könnyedén válaszoltam:

— Talán akad a katonák között magyar is, aki igazolni tudja...

— Köztünk nincs magyar... Ezredünk tiszta orosz...

Kétségbeesve tördeltem kezeimet.

Nem mertem Elzára nézni.

— Írások?... — mondtam magam elé, erőltetett mosollyal...

Éreztem, hogy a hideg verejték üti ki egész testemet . . .

A zsebkendőm után kutattak reszkető uj-jaim ...

Amint így kotorásztam a katátzseb körül, egyszerre csak megcsörrent a kezem alatt a kabátom bélése alá rejtett vörös írás. A jekaterinburgi városparancsnok írása, amit a csehek bevonulása után a kabátom bélése alá varrtam... több, mint egy évvel ezelőtt...

—Itt van! — kiáltottam diadalmasan. — És éreztem, hogy az arcomba szökik a vér.

—Itt van! — ismételtem lelkesedve... — És magasra emeltem a kabátom bal alsó csücskét...

A ragyás orrú konvoj kifejtette a bélés alól a gyűrött papirost.

*

Egy óra múlva már útban voltunk, a Sad-rinszk felé vezető országúton.

Wurz Anton meglegedett arccal ült a bakon és vígan pattogtatta ostorát. A pihent lovak gyors tempóban röpítették nyugat felé a könnyű lihácsot.

Rövidesen elhagytuk a várost, amely még délutáni álmát aludta.

A zsebemben volt a legdrágább kincs: a szabadságot jelentő írás, a bumága. A kurgáni városparancsnok igazolványa.

Hálásan szorongattam Elza kezét:

— Sikerült! ... — szóltam halkán. — Ezt neked köszönhetem . . .

Elza boldogan simult hozzám:

— Eddig sikerült ... — mondotta fáradtan.

Az egyetlen ut, amelyen haladnunk kellett, a Tobol folyó jobb partján vezetett és csak egy verszt után kanyarodott el jobbra egy domb mögé.

Alig hogy a nyílt országútra ért ki a kocsink, bal oldalról, a folyó túlsó partja felől fegyvergolyók szisszentek fejünk fölött.

Az öreg Wurz káromkodva csapott a lovak közé.

Kolcsák katonái tüzeltek ránk a folyó túlsó partján kiépített állásaikból. A magasabb domboldalról teljesen belátták a terepet.

Minél gyorsabban hajszolta Anton a lovakat, annál sűrűbben koppantak, porzottak körülöttünk a puszkagolyók.

A nagy zöld bőrönd mögé bújtunk. A lovak vágatva vitték tovább a kocsit a sima műúton.

Elza görcsösen kapaszkodott karomba és reszkető hangon mondta:

— Forduljunk vissza ...

Anton kérdőleg pillantott hátra.

— Vissza? — kiáltottam elszántan. — Inkább a halál! Anton . . . vorwerc! ...

Az öreg Wurz akkorát vágott a lovak közé, hogy az ostora eltörött és csak az ostornyél vége maradt a kezében.

A lövöldözés megélénkült.

Már szinte előlről és oldalról kaptuk a golyókat. Az utat valóságos golyózáporban folytattuk.

Kínos percek múltak el, amelyek alatt arra gondoltam, hogy talán helyesebben tettem volna, ha napnyugtáig Kurgánban maradunk... De mi történnék, ha a fehérek visszafoglalják a várost velem együtt?...

— Még csak száz méter az egész... — így biztattam Elzát...

Őrültk rohamban kanyarodott a kocsink jobbra a domboldal mögé, védett helyre.

Megpihentettük a lovakat.

Anton kabátja ujjával törölte végig izzadságtól csorgó homlokát.

Előszedtem a térképemet és örömmel állapítottam meg, hogy az út további része veszélytelen, akár lépésben is haladhatunk.

—Ez volt az utolsó fegyvertűz, amit életemben hallottál ... — így vigasztaltam a kétségbeesett, kimerült asszonyt.

—Rettenetes volt ... — panaszkodott Elza egész testében remegve. — Rosszabb volt, mint a gránát ...

Aztán meg ő kért, hogy folytassuk utunkat, hogy mielőbb kikerüljünk ebből a pokolból.

Gyönyörű, napsütéses időben folytattuk utunkat a hegyes-völgyes festői tájon.

Az augusztus végi nap már veszített erejéből, a korai ősz már előrevetette árnyát.

A lovak egyenletes ügetésben rótták az országutat.

Boldogan állapítottuk meg, hogy most már kikerültünk a veszélyes zónából.

Csodálkozásomat fejeztem ki afölött, hogy feleségem, aki orosz—lengyel vér keveréke és aki erélyes fellépésével kiszabadított a börtönből, néhány ártatlan fegyver golyótól így megijedjen... Magyaráztam, hogy a golyósérülés száz sebesülés közül csak négy esetben halálos . . .

Németül beszélgettünk.

Az öreg bécsi fiakeres, Wurz bácsi úgy látzik beszédünkre fülelt és nem vette észre, hogy előttünk az országúton egy döglött, puffadt-hasú ló teteme feküdt. A dögtől lovaink megbokrosodtak és hirtelen magukkal ragadták a kocsit, örült iramban vágattak a megvadult lovak, szinte a levegőben röpültünk.

Anton minden igyekezete kárba veszett: a lovak eszeveszetten száguldottak a nyílt országúton.

Egy falu szélére értünk, ahol egy öreg muzsik állott a lovak elé széttárt karokkal.

A megbokrosodott lovak hirtelen oldalt fordultak és az út mentén húzódó árokban felborították a kocsit. Mind a hárman nagy ívben re-

pültünk ki az árok mellé a mezőre a podgyászókkal együtt.

A lovak a felborult kocsival őrült iramban vágattak tovább a mezőkön keresztül.

A bőröndök között mosolyogva ültünk, a földön. Szerencsénkre egyikünknek se esett komoly bája.

Tréfásan jegyeztem meg:

— Nagyon korán tanítjuk a kis fiunkat repülni és — árkot ugrani ...

Mialatt Antonnal a lovak keresésére indulunk, Elza keseregve, derekát tapogatva ült az egyik bőrönd tetején: őrizte a holmikát a kíváncsi falusiak embergyűrűjétől körülfogva.

Hosszas keresés után egy kis erdő szélén legelészve találtuk meg a kimerült lovakat. Kiderült, hogy a kocsinak egyik kereke összetört, újat kell csináltatni . . .

Csak másnap folytathattuk utunkat a kijavított kocsin.

Anton sunyi mosoly mögül tréfás hangon jegyezte meg, hogy miután a kocsi a tizenötödik brigád tulajdonát képezi, a javítási költségeket is a brigád tartozik fizetni ... Be fogjuk adni az ezredesnek a számlát . . .

Reggeltől késő estig hajszoltuk a lovakat. Az éjszakákat parasztházakban töltöttük, ahol szívesen fogadtak bennünket és még ellátásban is részesültünk, amikor a falusi muzsikok meglátták nálam a ropogós cári bankókat. Még a bánjába is befűtötték a kedvünkért.

*

Késő délutáni órákban érkeztünk meg egy magas domb tetején épült faluba. A járókelők ruházatától olvastuk le, hogy vasárnap van.

A templommal szemben egy jómódú paraszt faházában találtunk alkalmas szállást.

A muzsik a tiszta szobáját ajánlotta fel és szívesen hívott meg asztalukhoz estebédre.

Az asztal körül a feleségén és apró gyermekein kívül egy szakállas fiatal muzsik ült. Grisának szólították a legényt. Családtagnak néztük.

A vacsora nyers uborkával, ogurcival és votkával kezdődött.

Az első harapás előtt a család minden egy tagja, még gyerekek is, a sarokban függő családi szentély, az Ikon felé fordulva keresztet vettek magukra.

Falatozás közben a sovány, fűrge, dolgos, háziasszony siránkozó hangon panaszkolta el, hogy nincs tejük, elrabolták a katonák a teheneiket. Az egyik tehént a vörösek, a másikat pedig Kolcsák katonái. Mindenükből kifosztották őket a katonák, még a keraszin (petróleum) készleteket is magukkal vitték. Elmenekült a papjuk is. Pap nélkül maradt a szép nagy templom, egy djakon végzi a papi teendőket.

Az előétel után sült kárászt tett az asztalra tarka tálban a vendéglátó háziasszony, majd apró »blim« (palacsinta) következett.

A pompás vacsora után a családi sárgaréz szamovár került az asztalra.

Dohánnyal kínáltam meg a két orosz muzsikot, amit különösen a fiatalabb fogadott nagy örömmel.

Elza időközben a koffer mélyéből előkotorászott színes szalagokkal ajándékozta meg a háziasszony kis lányait.

A votka és a dohány feloldotta a muzsikok nyelvét: szidták a fehéreket, hogy mennyi mindent ígértek, de semmit se adtak.

Aggódva kérdezték tőlem, hogy mi a véleményem: visszajöhetnek-e még a Kolcsák-katonák.

Amikor azt válaszoltam, hogy nincs kizárva, mert a fehérek angol és francia katonai segítséget várnak, a házigazdám elborult arccal ismételte:

—Ne dáj bog... Ne dáj bóg ...

Grisa ijedt ábrázattal jegyezte meg:

—Bozse száhrányi...

Arra a kérdésükre, hogy ki vagyok, óvatosan csak annyit válaszoltam: a svéd vöröskeleszt orvos. Most már ezután Grisa érdeklődött élenken, hogy svéd vagyok-e vagy dán. Eszembe jutott, hogy a svédek mind szókék, hát rávágtam, hogy — *dán*.

Amikor már a második üveg votkánál tartottunk, Grisa titokzatos arccal vallotta be nekem, hogy ő hadifogoly, még pedig — *magyar*.

Majd leesett a székről, amikor magyarul köszöntöttem:

— Hát akkor Isten tartsa...

Grisa arca előbb elzöldült, azután lángvörös lett. Majdnem a nyakamba ugrott, amikor elárultam, hogy én is hadifogoly vagyok.

Nagyot ütöttem Grisa hátába, hogy észreterítsem:

—Hát maga miféle katona volt a fronton?
— kérdeztem mosolyogva.

—Rossebes.

— Mikor rukkolt be a »nagy káderbe?«

— Ötödik esztendeje...

Grisa elmesélte, hogy a faluban senki se tudja, hogy ő hadifogy, különben a fehérek alatt már rég beárulták volna a szomszédok. Mindenki azt hiszi róla, hogy orosz és a háziasszony távoli rokona.

Még a faluba vetődő hadifogyok előtt se árulta el magát soha, hogy pleni. Egy hónappal ezelőtt ezrével vitték a falun keresztül a hadifo-

goly legénységet és tiszteket. Nyugat felől hozták őket. Nevetve említette meg, hogy a tisztí transzportban női selyemruhába öltözött »tiszt-kisasszonyok« is meneteltek. Furcsán festett: felül kivágott női selyemruha, nőifrizurás fej, alul nagy, rongyos katonabakancsok.

Nagyon sok ennivalót, kenyeret, kolbászfélét osztott szét a foglyok között, de nem árulta el hogy ő is — magyar.

— A legénységi transzport végéről — folytatta Grisa elbeszélését — lemaradt egy öreg, nagyon sovány pleni. Olyan sovány volt, mint a csontváz. A rongyos csukaszürke egyenruha csak úgy lógott rajta. A falu végén ült le az út szélén és sebes lábát kötözgette. Ráakadt a szerencsétlenre egy kozák patrul. A kozák káplár a hadifogolyra ordított, hogy kicsoda, micsoda és mit keres itt? Az öreg pleni nem értette a szavát. A kozákok körülfogták és felrángigálták a földről, aztán újból ordítottak, hogy kicsoda. A köhögős öreg végre nagy nehezen kinyögte, hogy *magyar*. Amikor a kozák altiszt ezt a szót meghallotta, kardjával fejbevágtá az öreget és azzal tovább lovagolt társaival.

Grisa rövid szünetet tartott, majd elborult arccal sóhajtotta:

— Kettéhasadt a koponyája. Ott temettem el a falu szélén. Nyírfából faragtam keresztet a sírjára... A nevét nem tudtam felírni, mert, hogy írást nem találtam nála.

Aztán ökölbe szorult a keze és fogait csikorgatva mondta:

— Csórt vozmi!...

Másnap folytattuk utunkat.

A szomszéd falu szélén egy karszalagos polgárőr igazoltatott le bennünket.

A harmadik falut alkonyaikor értük el. A falu végén néhány muzsik ácsorgott, csoportba verődve.

Az egyik paraszt rám mutatva hangosan jegyezte meg:

— Burzsuj!... tvoj máty...

A másik dühösen köpködött maga elé:

— Prijeháli!... tvoj máty... — szólt fennhangon.

Nagy röhögés támadt a durva megjegyzések nyomán.

Anton gyilkos pillantásokat vetett a muzsikokra és basszus hangján dörögte feljűk:

— Krucifiksznohámol...

Azzal nagyot vágott vesszőjével a lovakra...

Egy hétig tartó kocsizás után végre megérkeztünk az Iszet leégett hídjához.

Az ideiglenes padlón nagy nehezen átvezetűk a kocsit.

Sadrinszkban első utunk Kamenovicsékhoz vezetett.

Mindent a régiben találtunk náluk.

Kamenovics a nyitott pinceablaknál, kottaállványja előtt állott és hegedűlt. Gyakorolt.

Kamenovics pirulva vallotta be, hogy azért hegedűl, mert a kis leányai csak hegedűszó mellett tudnak elaludni és nappal csak addig alsznak, amíg muzsikaszót hallanak... Most pedig az asszony főzi az ebédet és nem ér rá a csöppségekkel foglalkozni.

Kamenovicsnak röviden elmeseltűk a visszavonulás történetét és kalandos szökésűnket.

Milán még mindig a színházi zenekarban játszott. Felhívta a figyelmemet arra, hogy a színházban híres moszkvai színészek játszanak.

Mosolyogva nyugtattam meg, hogy most nem érdekel a színház: néhány napi pihenés

után kocsin folytatjuk utunkat, vissza Jekaterinburgba.

Kamenovics azt tanácsolta, hogy jelentkezzem a városparancsnokságnál, mert az utóbbi időben szigorúan veszik az idegenek és hadifoglyok nyilvántartását...

Milántól tudtam meg azt is, hogy Sadrinszk városában, de az egész vármegye-nagyságú ujezdben *egyetlen orvos sincs*: valamennyien elmenekültek a Kolcsák-hadsereggel. A civil-kórházat is felcserek és felcsericák vezetik.

Kamenovicsától egyedül mentem a városparancsnokságra, amely ugyanabban az épületben volt, amelyben egy hónap előtt még a fehérek és csehek voltak.

A vörös komandón felmutattam az írásaimat és bejelentettem, hogy csak pár napig szándékozom Sadrinszkban maradni, azután utazom tovább Jekaterinburgba, feleségem hozzátartozóihoz.

A fiatal városparancsnok előzékenyen fogadott, cigarettával és csajával kínált meg.

Azután megkért, hogy pár percet várakozzam.

Elvette papírjaimat és a másik szobába vonult egy idősebb csinovnikkal és egy elegánsan öltözött, fiatal emberrel, aki bal kezén antik, zöld kövü pecsétgyűrűt viselt.

Csaknem félórás várakozás után behívtak a szomszéd szobába. A parancsnok egy ív papír rost tett elém és száraz, rideg hangon szólalt meg:

— Doktor elvtárs! Mi a mai naptól fogva *mozgósítjuk* önt, mint a vörös hadsereg orvosát. Holnap átveszi a civil- és a katonakórház vezetését. Itt vannak a kinevezési okmányai. Szíveskedjék, doktor elvtárs ezt az ívet itt aláírni...

TIZEDIK FEJEZET.

1919. szeptember 12.

Egyik mozgósításból a másikba estem, csak a szín változott: *fehér* helyett *vörös* lett minden.

Még szerencse, hogy nincs itt egy középúton haladó *zöld*, vagy egy szélsőséges *fekete* párt, különben azok is mozgósítottak volna.

Kár volt jelentkezniem... De ha nem jelentkezem: rámfogják, hogy ellenforradalmár, hogy kém vagyok.

A városparancsnoknak hiába magyaráztam a külföldi állampolgár jogairól, a genfi hadifogoly-egyezményről, a nemzetközi jogszokásokról... A parancsnok makacsul tartott ki amellet, hogy köszönjem meg neki, hogy visszaadta szabadságomat. Azután nyomban megfosztott a frissében adományozott szabadságtól és — *mozgósított*.

Ahelyett, hogy a »felszabadított« hadifoglyot hazaküldték volna az első vonattal: munkába fogták. Csak úgy potyára. Rendelkeztek velem — megkérdezésem nélkül.

Annyit már megtudtam a komiszártól, hogy hazautazásról, a hadifoglyok evakuálásáról egyenlőre szó sem lehet, mert a szovjet-kormány minden figyelmét leköti a polgárháború frontja.

Az egész környéken egyetlen orvos sincs, rajtam kívül. A rég óhajtott pihenés helyett át kellett vennem a hadifogoly kórházon kívül a há-

romszáz ágyas civilkórházat és a katonakórházat is. Ezenkívül a vörös hadsereg most folyó újoncozását is velem végeztetik.

Szeptember 15.

Minden percem le van kötve, úgy hogy Elzát csak az étkezések ideje alatt látom.

Pedig szegény mostanában sokat szenved és nagyon sokszor segítségemre szorul. Attól retteg, hogy a szülés életébe fog kerülni.

Norlin futárja útján egy csomó levelet kaptam Jekaterinburgból, köztük Blumberg lelkész úr levelét, amelyben közli, hogy Elza édes apja Rigában, operáció következtében váratlanul elhunyt.

Elhatároztam, hogy Elzával egyenlőre nem fogom közölni a halálhírt.

Szeptember 19.

Ideiglenes, kényelmetlen lakásunkból ma költöttünk át egy magányos, idős özvegy asszony, Akulina Pimowna házába, a Michajlowszkája utcába.

A Mojszejew-házban, amelyre pályáztunk, moszkvai színészek laknak. Mojszejewéktől mindössze a kis gömbölyű, fitos orrú Nasztyinkát örököltük, aki mindjárt megérkezésünk után szolgálatunkba lépett. A városi hatóságok csak feleséggem állapotára való tekintettel — kivételesen — engedték meg a cseléd tartást.

Akulina Pimowna házában három nagy bútorozott szoba áll rendelkezésünkre, egy negyedik kisebb, külön szobával, amit a rendelő céljaira használok fel.

A nyolcvanéves süket háziasszony háza a város központjában áll, szemben a bazárral, a városi gyógyszertár mellett. Akulina Pimowna végtelenül boldog volt, amikor közöltem vele, hogy a rekvirált lakásért lakbért fogok fizetni és előlegképen a kezébe nyomtam egy csomó Kolcsák-

féle százrubeles papírpénzt. Valahányszor meglát, azonnal hozzám bicceg fájós lábaival és kér, hogy gyógyítsam ki negyvenéves reumáját és szabadítsam meg süketségétől, amelyben mindössze csak harminc esztendeje szenved. Orvosi utasításaimat már a következő percben elfelejti. Ha lerázom a nyakamról, vagy nem harsogom elég hangosan a fülébe, hogy: »harasó« — akkor a vén csoroszlya becsoszog a szobánkba és vizsgálgatja a bútor politúrját, hogy nem tetünk-e benne kárt.

Szeptember 20.

A Szibériába hurcolt hadifoglyok lassankint visszazállingóztak Sadrinszkba.

Hangya is visszaérkezett. Ma reggel már ott várt a kórház bejárata előtt színehagyott, kék köpenyében.

Hangya elmondotta, hogy Mordwinow ezredes valósággal toporzékolt dühében, amikor szökésemről értesült. Lovaglópálcájával hadonászott és teli torokkal kiáltotta, hogy főbe fog lövetni, ha kézre kerülök... A keze ügyébe eső szanitészeket ütötte-verte.

Megparancsolta adjutánsának, hogy a föld alól is, teremtsen elő engemet. Lovas ordonán-cokat adott melléje, akik azonnal keresésemre indultak. A szanitészek azzal vezették félre üldözőimet, hogy égre-földre esküdöztek, hogy saját szemükkal látták a Tobol folyó bal partján, amint kelet felé robogtam kocsimmal. Még beszéltek is velem. Azt mondtam nekik, hogy megyek *előre* — Szibéria felé, hogy kipihenhessem magamat.

Mire az adjutáns rájött, hogy a hadifogoly szanitészek félrevezették, akkorára már végkép nyomunk veszett, de a szanitészek is megszöktek nyugati irányban. Még csak hírmondó se maradt

a Vöröskereszt kórház személyzetéből. Utánam szöktek valamennyien.

Hangya arca széles mosolyra húzódott. Apró szemei valósággal eltűntek a szemhéjak között.

— Jönnek a többiek is. — mondotta — Pár nap múlva itt lesz az egész plenitársaság. Sokan visszamentek a parasztokhoz, a régi helyükre, ahol évekig dolgoztak...

A rengeteg munka mellett fizetést — nem kapok, mindössze fejadagot, *pajok-ot* A fejadagom ugyanaz, mint a kórház portásáé vagy a városi uccaseprőé. Amikor ez ellen tiltakoztam, azt felelték, hogy én is csak ép olyan ember vagyok, én se eszem többet, mint az uccaseprő.

Szerencsére a környékbeli paraszt pácienseim ellátnak bennünket bőségesen élelmiszerral úgy, hogy éléskamránk rövidesen megtelt. A falusi betegek élelmiszerral, a városiak pénzzel fizetnek a rendelőmben. Íróasztalomon nagy halom papírpénz áll naponta a rendelés után de kevés örömem tellik a szép színes, új szovjetpénzekben, mert a rengeteg pénzért se tudok vásárolni: a vörösek szigorú következetességgel üldözik a szabad kereskedelmet.

Nagy előnyömré szolgál, hogy a városparancsnok meghagyta nálam személyi használatra a fehérektől eltulajdonított lovakat és így az öreg Wurz bácsi is mellettem maradt.

Még a kocsival is alig győzzük a munkát.

A reggeltől estig tartó szakadatlan munka után a színházi előadások nyújtanak számomra üdülést.

Összebarátkoztunk a moszkvai művész-színház vendégszereplő tagjaival. Esténként a nézőtér első sorában tapsoltunk a Kurbátow-házaspárnak. Nezgovoróvának és Sesztownak, a híres jellemszínészek.

Sorra következtek a felejthetetlen színházi

esték: Csehow *Visrtyovi szád-ja*, *Djadja Vánjája*, Arcübasew *Revnoszt-ja* és Osztrowszkij *Ljesz* című darabja.

Ma újságolta Rotter úr, hogy a kezébe került külföldi lapokból azt olvasta ki, hogy a győzedelmes nagyhatalmak kíméletlen békefeltételeket szabtak Németországra és szövetségeire.

A jekaterinburgi és moszkvai vörös újságok erről egy szóval sem tesznek említést: kizárólag a polgárháború fronthireit és a szovjetkormány hivatalos kommunikéit közlik.

Egy magyar nyelven írott, Jekaterinburgban megjelenő szovjet újságot is küldött ma nekem Rotter úr. A lap címe: Vörös Újság.

Szeptember 26.

Elza. születésnapját ünnepeltük tegnap.

Teaestélyre voltak hivatalosak: a Kurbatow pár, Sesztow, Nezgoworowa, a Kámenovics házaspár és Rotter úr.

Elza és Nasztyinka egész nap sütöttek-főztek. Snapszot is készítettek a vendégek tiszteletére, ami a szigorú alkoholtilalom mellett nem volt könnyű dolog.

A színházban az nap operett-előadás volt. *Ivánow Pável*, egy kis groteszk énekes darab ment. A drámai színészek szabadok voltak. Kitűnő hangulatban telt el az este.

Sesztow, a megrögzött kártyás zsebéből előkerült a »pakli«. A kártyajáték ellen is irtóhábolut folytatnak a vörösek, annál jobban esett tehát a *chemin de fer*.

— Uraim — szólott Sesztow élénken és magasra emelte snapszos poharát — az orosz embernek három szenvedélye van: a nő, az ital és a kártya. A tovarisok a háromból már eddig kettőt elvettek. Most a harmadikon van a sor. Kíváncsian várjuk, hogy mikor fogják a férfiak szá-

mára a nőtlenségi fogadalmat is előírni? Az orosz nők egészségére ürítem poharamat...

Vígan, gondtalanul koccintottunk poharainkkal, amikor éjfél körül Nasztyinka lelkendezve futott be a szobába és elfúló hangon jelentette, hogy két vörös katona döngeti a kaput.

Sesztow kitekintett az uccára.

— Lepucolni mindent — intett az asztal felé — vörös katonák...

Egy szempillantás alatt eltűnt az asztalról a kártya és Rotter úr felöltőjének zsebeibe sülyedtek el a snapszos üvegek.

Mire a katonákat Nasztyinka beengedte, a vendégek már frissen *töltött* csaját ittak.

A belépő katonában a városparancsnokot ismertem fel. A válláról szíjra erősített revolvertáska lógott, derekát vastag bőrvöve vette körül. A szuronyos katona az előszobában maradt.

A revolveres parancsnok barátságtalanul nézett körül szúrós szemével, majd belső zsebéből egy írást vett elő, amit letett az asztalra:

— Házkutatást kell tartanom önnél, *felsőbb parancsra* — mondotta hideg, kimért hangon.

Udvariasan tártam szét karjaimat:

— Pázsaulsztá... — szóltam nyugalmat erőltetve magamra. — Tessék.

Sesztow, akinek úgy látszik az ital a fejébe szállott, cigarettájából nagyot szippantva mondta:

— Áffe!

Azután komikus grimaszt vágott hozzá.

A komiszár a hálósobában kezdte a kutatást.

Elza sápadtan, remegő ajkakkal súgta:

— Mi lesz velünk?....

A vendégek aggódó pillantásaira csendesen jegyeztem meg:

— Nyugodtak lehetnek. Egy hét óta naponta preparáltam a lakásomat a házkutatásra. Minden

darabka írást, papírrongyot megsemmisítettem. Csodálom, hogy már előbb nem jöttek...

Közömbösséget színelve beszélgettünk, mi-alatt a komiszár, Nasztyinka legnagyobb bosszúságára, az egész lakást felforgatta. Utoljára hagyta a rendelőmet, ahol egy fél óráig kutatott áruló írások után.

Amikor a parancsnok elkészült a házkutatással, barátságos arccal jött be az ebédlőbe és verejtékező homlokát törölve felszólított, hogy írjam alá a házkutatást igazoló írást.

Aláírás után egy másik ívet tett elém.

A második írás *belépési nyilatkozat* volt. Mindössze annyi állott benne, hogy az aláíró a mai napon belép a kommunista pártba.

Nem jöttem zavarba. Ennél nagyobb meglepetésekben is volt már részem Oroszországban.

Alkuba bocsájtkoztam:

ÉN: Ezt az ívet írjam alá?

A KOMISZÁR: Igen: itt a vonás fölött. Egy szimpla aláírás. Csekélység az egész.

ÉN: Hm... És mit szól majd ehhez a Káundká Kriegszzminiszter úr? Mit gondol Sesztow?

SESZTOW: Bizonyára nagyon megőrül neki, ha megtudja...

A KOMISZÁR: Nem fogja megtudni.

SESZTOW: Adja ide tovaris az ívet, majd én aláírom. Az én aláírásom úgy se ér semmit...

A KOMISZÁR (*szigorú hangon*): De nekünk a doktor elvtárs aláírására van szükségünk.

ÉN: Ugyan drága tovarisom, mi szüksége van a százezer tagot számláló kommunista párt-nak egy ilyen rongyos, koszos pleni aláírására?

A KOMISZÁR: Ne felejtse el doktor elvtárs, hogy magát mozgósítottuk és felelős, vezető állásokat tölt be a szovjetnél...

ROTTER: Jaj lett volna neki, ha nem fogadta volna el....

KURBATOW: Persze lecsukták volna, mint ellenforradalmárt...

ELZA: Az uram külföldi állampolgár...

A KOMISZÁR: Az nálunk mindegy... A szovjet ugyanazokkal a jogokkal ruházta fel, mint az orosz állampolgárokat. Magas állásokba tette...

ÉN: És miért kellett ennél a magas állású polgárnál házkutatást tartani? ...

(*A vendégek fejbőlintásokkal élénken helyeselnek*).

Sesztow cigarettára gyújtott és legnagyobb rémületünkre kijelentette, hogy ő — *szomjas*.

Kihúzta Rotter úr kabátjából az egyik lapos snapszos üveget, teletöltött két poharat és megkínálta a parancsnokot.

Az ijedtségtől dermedten bámultunk a komiszárra. Tudtuk, hogy a szovjet emberei élet-halálra küzdenek az alkoholos italok élvezete ellen.

Ilyenkor a vendéglátó házigazdát szokták le tartóztatni.

Kínos csend lopózott a szobába.

A komiszár előbb vérvörös arccal zavartan szabadkozott, azután becsukta az előszobába nyíló ajtót és mohón fenéig itta a poharat. Sesztow újból töltött neki és újból egészségre kívánta az italt.

SESZTOW: Az nem is igazi orosz ember, aki megveti az italt. Nem igaz testvér? — (*hátba vágja a parancsnokot és megöleli*). Továris... Én csak annyit mondok, hogy hagyjad a fenébe ezt a pleni doktort. Elég neki a maga baja... Nézd bátyuka ... De gyere igyál még egy pohárral... Öreg Rotter... hová dugtad azt a másik votkát. azt a fehérét... Add ide csak... Magad akarod meginni?... Szesztilalom van Oroszországban?... Hát igen, hogy a nép el ne butuljon... De ilyen okos embereket, mint

mi vagyunk, az ilyeneket nem kell féltetni... No, jó egészséged legyen ... Úgy-e doktorkám? ... Hát igen ... Nézzed tovarís ... Nézd csak... Hol vannak a *mi* doktoraink, az orosz orvosok?...

A KOMISZÁR: Elmenekültek. A mi orvosaink egytől-egyig ellenforradalmárok...

SESZTOW: No látod testvér... Itt van egy jó moszkvai papiroszi... Gyújtsál rá... Elmenekültek, *mert politizáltak*... Csórt vozmi... Eből tanul meg öcskös, hogy az *orvosnak nem szabad politizálni*...

A KOMISZÁR: Az ember, politizálás nélkül csak fél ember ...

SESZTOW: Ezt csak te mondd galambocskám ... mert neked a politika a kenyered... Én más véleményen vagyok. Én színész vagyok és azt se tudom mi fán terem a politika... De igyunk egyet, mert reggel lesz és hazaküld a háziasszony... A háziasszony egészségére!... Hát ti nem isztok, csak bámultok?... Ez nem járja... Nu... vot... Az orvos ne politizáljon a tífuszos betegeivel, hanem gyógyítsa meg... Akkor ha változik a kormány színe, nem kell ott hagynia haldokló betegeit és menekülnie Szibériába.

A KOMISZÁR: Hát ez igaz testvér...

SESZTOW: No látod...

A KOMISZÁR: De hát gondolom ilyen fiatal ember... és milyen szép jövő előtt áll...

SESZTOW: Ez az ausztricki doktor nem akar *itt* Oroszországban kariert csinálni!... Nem igaz? Engedjétek meg, hogy hazautazzon, lefogadom, hogy már holnap lemondana ezekről a fene magas állásokról... Teszemfel, hogy belép a doktor a kommunista pártba... azért még nem fognak könnyebben gyógyulni a betegei... Nem igaz?

A komiszár felállott, megigazította a szíjjait és szinte könyörgött, hogy legalább azt az ívet

írjam alá, amelyen a hivatalnokok elismerik, hogy *szimpatizálnak* a szovjettel. Ez a legkevesebb, amit elvár tőlem. Az összes hivatalnokok aláírták már az ívet.

Sesztow kikapta a kezéből a papirost, amelyen egy csomó olvashatatlan cyrillbetűs aláírás kígyózott és aláírkantotta a nevét.

Példáját a társaság valamennyi tagja követte. Én is aláírtam.

A parancsnok összeszedte írásait, kihúzta magát és elköszönt, óvatos, bizonytalan lépésekkel hagyta el a házat. A szuronyos katona álmosan botorkált utána.

Sesztow *elővette* a zsebéből a kártyát és a világ legtermészetesebb hangján kérdezte:

— Uraim... ki oszt?...

Október 11.

Végre megérkezett Sadrinszkba a várva-várt orvosi segítség: az orosz Szerebrinszki doktor személyében.

A fiatal orvost egyenesen Moszkvából küldték ki, a központból, a századik segítségkérő távirat után.

Szerebrinszki doktor nagyon szimpatikus, jó modorú fiatalembernek mutatkozott. A lengyel származású fiatal kolléga édesapja jónevű moszkvai orvos. Mosolygós kék szemével, hátrafésült hosszú, göndör, szőke hajfürtjeivel, atléta természetével hamarosan a nők kedvence lett.

Nincs benne a fiatal orvosokra jellemző nagyképűségből semmi. Nem pózol. Nem érezheti velem, hogy ő az orosz állampolgár *otthon* van és én, az idegenből ideszakadt főnök, csak vendég vagyok hazájában.

A fiatal mladij vrács egyenlőre mentesített engemet a kórházak délutáni látogatásaitól és átvette a civilkórház nemi-beteg osztályának önálló vezetését.

Szerebrinszki doktor mindjárt az első napon őszintén és becsületesen bevallotta, hogy ő csak harmadéves orvosnövendék. A vörösök mozgósítása, tanulmányai közepette, kényszer-szünetet parancsolt rá.

Október 16.

Kolcsák katonái már mélyen Szibéria belsőjébe vonultak vissza. Kolcsák admirális, vezérkarával, székhelyét Omszkból Irkuckba tette át.

A cseh légiók visszavonultak Irkuck felé. A katonák megelégtették a harcokat és hazafelé tartanak. Az első cseh esalónok már behajóztak Wladiwosztokban.

A jugoszláv dobrovoljácokat nagy veszteség érte: vezérük, Blagotics őrnagy, ezredparancsnok a vörösök elleni harcokban, Szibéria határán halálos sebet kapott.

A vörös hadsereg három fronton harcol a fehérek ellen, Bruszilow tábornok vezérlete alatt.

A déli fronton Denikin tábornokot visszazorították a Krím félszigetre. Denikin, hadseregének maradványait a kurlandi bárónak, Pjotr Nikolájevics *Wrangel* tábornoknak adta át, aki a doni kozákok segítségével újabb offenzívába kezdett.

Judenics tábornok Archangelszk felől akarja még a tél előtt Petrográdot elfoglalni. Miller tábornok csapatai észak felől közelednek az orosz főváros felé.

Ma tudtuk meg a Vörös Újságból hogy ez év tavaszán Magyarországon is kommün volt néhány hónapon keresztül és hogy már el is kergették a kommunistákat az ellenforradalmárok.

A Vörös Újság ezzel a kudarccal szemben azzal vigasztalja olvasóit, hogy a jövő, ezerkilencszázhuszas esztendőben a világ összes államaiban a kommunisták fognak uralkodni...

Október 19.

Bámulom ezt a Szerebrinszkit.

Még csak néhány napja dolgozik a városi kórházban és már fejből tudja az összes felcserek és felcsericák neveit, az *íme ocsesztvót*. A keresztnévet és az apa nevét. Én egy hónap alatt se tudtam megtanulni a felcserek neveit: Kasziján Tyerentyewics, Afanaszij Archipovics, Grigorij Matwéjewics. Vagy a női felcsericák fuicsán hangzó neveit: Párászkowija Trofimowna, Pelágéja Wekentyewna, Anfuzsa Jefimowna...

Szerebrinszki már a második napon a névén szólította a kórház egész személyzetét. Nekem elég volt a keresztnévet a fejemben tartani, az apa nevét sehogyse tudtam megjegyezni. Beláttam: ez tréning dolga, ehhez nem elég a két éves oroszországi vendégszereplés.

A gimnázium épületét is járványkórház céljaira kellett átalakítanunk. A frontról valami új, ismeretlen betegséggel szállítják ide a katonákat. Az oroszok *iszpánkának* hívják a betegséget, amely néhány nap alatt végez a beteggel.

Tanácsstalanul állok ezzel a különös betegséggel szemben.

Október 20.

A városban egy új ügyosztályt állítottak fel a tovarisok, amit röviden *Ágit-Propá-nak* neveztek el.

Az új ügyosztály a központi agitációs és propaganda osztály fiókja. Az agitációs iroda nagy termei tele vannak nyomtatványokkal, könyvekkel, röpiratokkal, színes, többnyire kubista propaganda plakátokkal és újságokkal.

Az agitációt szolgáló nyomtatványokat eljuttatják a legkisebb faluba is. Agitátorok járnak faluról falura és beszédekkel tartják a népet. Ezek az agitációs körutak nem valami ve-

szélytelen vállalkozások, mert már eddig is jó egynéhány agitátor tűnt el örökre a szovjet-el- lenes falvakban.

A színházi előadások előtti agitálást is be- vezették néhány nap óta.

A szónok a függöny elé lép és beszélni kezd:

— Továriscsi!...

Mindig ezzel kezdődik a szónoklat, de már a következő percben elvész az agitátor hangja a hangosan társalgó publikum moraja között.

A hivatásos agitátor a legnagyobb zajban is zavartalanul beszél tovább, a publikum se za- vartatja magát.

A nagy zajban csak egyes szavakat lehet kiérteni a beszédből:

— Burzsuj... proletári... revolucijá... diktatúra...

Azon túl csak a szónok szája járását lehet *lát*ni, hallani egy szót se lehet.

A szónok vérpiros arccal, felhevülve hado- nászik a levegőben karjaival, észrevehető, hogy a publikumot igyekszik túlkiabálni.

Rekedten, kimerülten fejezi be végre a szó- nok közel egy órás beszédét, a zenekar rázen- dít az internacionáléra, a publikum megköny- nyebbülten áll fel.

Azután kezdődik a színelőadás.

Az ágit-propa iskolákban képezik ki az agi- tátorokat. A tanárok régi. kipróbált szónokok- ból, pártemberekből kerülnek ki. Valóságos *egyete*me van itt az agitációs szónok-képzés- nek.

Az egyik előadáson ezt kérdezte a tanár a jelölttől:

— Mondja meg nekem elvtárs, hogy mit csinálna maga abban az esetben, ha a kapita- lista világnak sikerülne a világ összes kommu-

nistát kiirtani és csak maga, a kommunista maradna *egyedül* életben? ...

A jelölt dadogott, makogott, de nem tudott a fogas kérdésre megfelelni.

A társai se tudták a helyes választ.

A tanár így fogalmazta meg a feleletet:

— Elvtárs! Önnek mint *egyedüli* kommunistának első és legfontosabb feladata az, hogy *azonnal* megindítsa újból az agitációt és a propagandát ...

1919. november 7.

Már több mint egy hete, magas hó borítja Sadrinszk uccáit.

Harmadszor látom az orosz mezőket ünnepi, fehér köntösben, harmadik télen mosolyog rám Oroszország igazi, csillámló fehér arca.

Milyen szomorú volt az első tél Vetlugán, a szigorított lágerben a vad török tiszték között, átkozott kása-kosztón... A második tél Kresztiben hamar röpiült el, észre se vettük. Szovjetmilliomos lettem, gazdag, tekintélyes polgár, mire a harmadik tél is beköszöntött.

Ma van a szovjet fennállásának második évfordulója.

A szovjet-kormány erre a napra nagy ünnepségeket rendelt el. Pont hét *órát ütött* az öreg fali óra. amikor katonazenekar ütemeire hatalmas néptömeg vonult el az uccákon, vörös zászlók alatt énekelve, ujjongva, éljenezve.

A katonazenekar öblös trombitái forradalmi indulót harsogtak ablakunk alatt, amikor a kis fiam megszületett.

Alekszandra Wasziliowna, a kórház tudós szülésznője mosolyogva jelentette a kínoktól megszabadult anyának:

— Málcsik!... Ebből a gyermekből forradalmár lesz...

Apai büszkeségtől sugározva konstatáltam:

— Fiu...

Bágyadtan tette hozzá a boldog anya:

—Oroszország legfiatalabb hadifoglya.

—Csodálatos — folytatta Alekszandra Wasziliewna — ez az ártatlan teremtés egyenesen orosz hadifogságba csöppent...

Elérzékenyülten szoltam a fiamhoz, mintha legalább is értené a szavamat:

— Ártatlan, szegény poronty... pleni ivadék ... Születésed első percében azt kívánom neked, hogy mire nagy leszel, a frontkatonák már felejtsek el a világháború borzalmait, a hadifoglyok a fogság vérszívó, velőtrágó szörnyű éveit... Fiatal testedet ne tépje szét a gránát, agyad ne loccsanjon szét bomba robbanásra, szíved ne fúrja át a sziszegő fegyvergolyó, ifjú életedből ne tépjen ki éveket a hadifogság... A béke, a világbéke gyermeke légy, kis fiam.

A nap bágyadt sugarai betűztek a jégvirágos ablakon. Mintha a jó öreg hazai nap is üdvözölni akarta volna az újszülöttet.

Elza fáradt mosollyal nyúlt kezem után és kérdőleg tekintett rám:

— Igen... — szoltam — csak *most* kezdődik az igazi küzdelem ...

Nasztyinka ott sürgött-forgott a szobában. Pufók arca csak úgy lángolt az izgalomtól.

—Nasztya! — szoltam rá.

—Tessék!

—Hány tisztított libát hordtak össze nekem a falusi paciensek?

—Éppen tegnap olvastam össze: kilencven fagyott libánk lóg a kamra falán...

—Elza bágyadt hangon szolt közbe:

—A kis kamrában tegnap mindössze tíz libát számoltam össze. Tévedsz Nasztyinka...

—Nem tévedek én — pattogott a kis szolgálólány — kilencven liba, húsz fagyott tyúk, fél

borjú, két nyúl, ezer tojás, egy Pud szlivocsnája mászló, egy pud zsír és ötven pud fehér krup-catka liszt van a kocsiszínben.

A vallatásnál kisült, hogy a szemfüles Nasztyinka lassankint panamáztta ki a paciensektől és halmozta fel ezt a rengeteg élelmiszert, titokban, tudtunkon kívül. Wurz Anton segítségével kamrának rendezte be az egyik kocsiszint, ahol a hátsó falon szegekre akasztták fel a szárnyasokat. Valóságos élelmiszer kiállítás rendeztek be. Meglepetésnek szánták az egészet.

— Hallatlan! — kiáltottam fel — hiszen ez egy egész vagyon. De honnan a fenéből szedted össze ezt a kilencven libát?

Pirulva vallotta be a kis Nasztyinka, hogy a falusi pacienseket bízta, hogy hozzanak libákat, mert én szeretem a libahúst.

Az öreg Wurznak kiadtam a parancsot, hogy az élelmiszer felét azonnal ossza ki az éhező hadifoglyok között.

— Ezer szerencse — fordultam Elzához, hogy a tovarisok a házkutatás alkalmával nem kutattak élelmiszerek után is. Különben letartóztattak volna élelmiszer-felhalmozás és spekuláció címén.

Aztán együtt ülhetnék Szerebrinszki kollégámmal. Szegény fiút tegnap tartóztatták le a tovarisok, mint ellenforradalmárt.

Az volt a bűne, hogy nem engedte meg, hogy az osztályon kezelt egyik komiszár rendelkezék, parancsokat osztogasson. Azt találta odavágni a komiszárnak:

— Maga itt beteg!... Itt én parancsolok!... A komiszár feljelentette mint ellenforradalmárt.

November 20.

A katonák behurcolták a városba a flektífuszt. Rettenetes betegség. Otthon is láttam flek-

tífuszt, de az könnyű gyermekbetegség volt ehhez képest.

A civilkórház fertőző osztálya zsúfolva van flektífuszos betegekkel... A városnak majdnem minden házára jut egy beteg. A katonaság számára már a második járványkórházat nyitottuk meg.

Csak a járványra való hivatkozással sikerült Szerebrinszkyt kiszabadítani a börtönből. Jekaterinburgba akarták szegény fiút átszállítani a rögtönítélő forradalmi komité elé.

Tegnap szabadult ki Szerebrinszki, ma meg Froszt urat tartóztatták le. Az a vád ellene, hogy a cseheknek kiadott néhány hadifogoly magyar vöröskatonát.

A családomat alig látom: szakadásig robotolok. Ma reggel is már korán felkeltem.

A reggelimnél ültem, amikor Nasztyinka jelentette, hogy két falusi muzsik akar velem beszélni.

Kinéztem az ablakon.

Két subába öltözött, szakállas, szegény muzsik vesződött az apró, szibériai, hosszúsőrű, parasztszánkó elé fogott lovacskával:

Kiszóltam Nasztyának:

— Mondd meg nekik, hogy most nem fogadok privátbetegeket. Menjenek a kórházba és ott várjanak rám.

Kis vártatva Nasztya magából kikelve mondotta:

— Behajtották a lovat az udvarba... Azt mondják, hogy ők nem betegek, csak beszélni akarnak a doktor úrral.

Pár pillanat múlva már az ajtómon kopogtattak és egy filccsizmás szakállas orosz muzsik lépett be a szobába. Kopott suba volt rajta, a fején hatalmas, fehér báránybőr kucsma.

A háta mögött egy fekete szakállas, mosolygós arcú muzsik állott. Oroszul köszöntek, majd amikor észrevették, hogy ki akarom őket tessékelní az ebédlőmből, az alacsonyabb termetű, barna szakállas muzsik *magyarul* szólalt meg:

— Ne bolondozz doktorkám ... Hozzád jötünk ...

A fekete szakállásra mutatott:

— Ráb főhadnagy, a szezedi negyvenhatosoktól.

Tágranyílt szemekkel bámultam különös vendégeimre. A barna újból megszólalt:

— Hát nem ismeresz?

—A hang ismerős volt... összeráncolt szemöldökeim mögöl vizsgáltam a jövevényeket.

— Róth Dezső vagyok, Szuboticáról...

Most már azután felismertem és kitörő örömmel üdvözöltem volt ezredtársamat, régi jó ismerősömet, a szubotícai kalapgyáros fiát.

— Isten hozott! Hogy kerülsz te ide? — kérdeztem.

A bundákat Nasztyinka kivítte az előszobába. Leültettem a vendégeimet,

Rövidesen megindult a »duma«.

Előbb le kellett adnom a hazai híreket, azután elmondották, hogy Krasznojarszkból szöknek haza felé. Tizenöt óta ülnek a lágerben, megelégettek már a fogságot. Omszkiq vasúton, gyalog és szánkón tették meg a hosszú utat. Holnap korán reggel folytatni akarják az utat Jekaterinburg felé.

Ráb főhadnagy elmondotta, hogy az utóbbi esztendőben varrással tartották fönn magukat. Kitanulták a szabászatot és női divatszalonot nyitottak a krasznojárszki lágerben. Róth Dezső volt a főszabász és a ruha-kreáló műhelyfőnök. Az ő műhelyükben készültek a krasznojarszki színház primadonnáinak ruhakreációi is. Fényképílvéte-

leket mutattak be nekem a tiszti színház primadonnáiról, az eredeti kosztümökről.

Most már megelégték a dicsőséget: tavaszra otthon akarnak lenni.

Megvendégtük a szökevényeket.

Magam annyira el voltam foglalva betegeimmel, hogy csak este a vacsoránál láttam őket viszont.

Búcsút vettem tőlük, miután úgy döntöttek, hogy hajnalban folytatják útjukat nyugat felé

Figyelmeztettem őket arra, hogy tudomásom szerint Jekaterinburgrban feltartóztatják a hazaszökő hadifoglyokat, különösen a tiszteket.

Róth Dezső mosolyogva jegyezte meg:

— Hát bizony nős embernek nehéz volna a szökés... De a magunk fajta szabad, legényembernek könnyen fog menni. Mi egész biztosan nem fogunk Oroszországban megőszülni... Úgy-e Ráb...?

Másnap, hajnalban szánkóra ültek a vendégek.

Nasztyinka duzzogva panaszkodott a reggelinél:

— Miféle éhes emberek voltak ezek? ... Eléjük tettem kora reggel egy sült libát és megették az egészsét.

TIZENEGYEDIK FEJEZET

Szokatlanul hideg volt a tél.

Mint ahogy mondani szokták: a legöregebb szibirjások se emlékeztek ilyen kemény fagyra.

A tizennégybeli hadifoglyok a hatodik tél elé néztek: hatodszor kellett új subát »szerezniök«, a nyáron eldobott, vagy elkótyavetyélt téli bundák helyett. A hadifoglyok között már nagyon sok volt a nő, a rekordot a háromgyermekes plenik vitték.

A falusi legények gúnyverseket énekeltek a melyekben kifigurázták a hadifoglyokkal összeállott lányokat:

*Áh — szibirszkja djevcsonki
Dá csego uzs dázselsiz
Szási, Mási i Nátási,
Vsze mágyárom závelisz?...*

(Hová jutottatok szibériai leánykák, Szása, Mása és Natasa: mindegyik magyart csípett fel?)

A lerongyolt nép lassankint kiábrándult a vörösekből. A rekvirálások napirenden voltak ezen a vidéken, amelyet Oroszország éléskamrájának tekintettek ősidők óta.

Az elvitt élelmiszerért *árut* ígértek cserébe a rekvirálók, de az ígéretnél tovább nem jutottak.

A vidékekről eltűnt a cukor, a csaja, amely pedig az örökké csájázó oroszoknak az imádság után legfőbb szenvedélye.

Szomorúan énekeltek:

*Nyetü gyengi
Nyetu csaj,
Nyeta szachar
Polucsaj.*

(Nincs pénz, de csaját, cukrot se kapunk.)

A falusi muzsikok elkeseredettsége tetőpontra hágott, amikor a szovjet teljes apparátussal indította meg a gabona-félék rekvirálását. Egyszerűen elvették a parasztoktól a feleslegét, egyes helyeken még vetőmagvat se hagytak a földműveseknek.

A rekviráló katonák gépfegyverei ellen a parasztság fütykösökkel, kaszával és hosszú fanyélre erősített szuronyokkal, pikákkal harcolt.

A késhegyre menő összeütközések mindkét részről súlyos veszteségekkel jártak.

Az egyik közeli faluban elfogtak a fölkelő parasztok egy kíméletlenül rekviráló komiszárt.

Az elkeseredett muzsikok a dermesztő hidegben meztelenre vetkőztették le a komiszárt és egy fához kötözve addig öntözték jeges vízzel a testét, amíg az áldozat valósággal a fához fagyott. Azután kitüzesített késsel felvágták a hasát és búzával tömték tele a hasüreget. A halott komiszár nyakába táblát akasztottak ezzel a felírással: »nesze neked — itt a termés«.

A városban is nagy volt az elégedetlenség. A munkások letették a szerszámokat, a gyárakban megállott a munka. A mesteremberek és munkások tollat vettek a kezükbe és — hivatalokba jártak. Rengeteg ügyosztály működött a városokban ezekkel az írni alig tudó tovarisokkal. A legcsekélyebb ügyet is három, négy hivatalnok intézte el. Már a papiros-készlet is elfogyott. A tovarisok úgy segítettek a bajon, hogy a régi akták tiszta oldalait használták fel.

A polgárháború, éhség és a szokatlan hideg

időjárás mellett járványos betegségek is pusztítottak a nép között.

A flektífusz tömegesen szedte áldozatait. Minden házra jutott egy flektífuszos beteg, vagy halott. A kórházakban már a földre hintett szalmán se jutott férőhely.

Január közepén már annyian haltak el flektífuszban, hogy a halottak eltemetése lehetetlenné vált.

A föld több mint egy méter vastagságban csonttá fagyott, a harmincfokos hidegben nem akadt sírásó: a fagyott, meztelen hullákat a hatóságok a kórház mögött egymás tetejére rakták, mint ahogy a hasábfát szokták.

Éjjel-nappal dolgoztunk Szerebrinszkivel. Neki nagy előnye volt, hogy már az elmúlt évben keresztül esett a flektífuszon.

Azzal már tisztában voltunk, hogy a betegséget *kizárólag* a ruhatetvek terjesztik, de mit ért a védekezés, amikor úgyszólván napról-napra érkeztek újabb katonai beteg-transzportok.

Január végén egy nagyobb katonai flektífusz transzportban két beteg orvosra akadtunk. Mindkettőt eszméletlen állapotban helyeztük el az egyik gazdag sadrinszki kereskedő kórházzá alakított palotájában. Az idősebb orvos — akinek a nevét se tudtuk — még az nap, anélkül, hogy eszméletére tért volna, meghalt, a fiatalabbik eszméletén kívül, valósággal tombolt és mindenáron szökni akart. A betegápolók nem bírtak a hatalmas erejű fiatalemberrel.

Csak nagy nehezen tudtuk hároman megfékezni és az ágyába fektetni a súlyos, delíriumos beteget.

Amint az orosz orvos végre lecsillapodott, a jobb alkaromon csípést éreztem.

Ruhatetű volt.

A hideg verejték gyöngyözött ki a testemen. Tisztában voltam a csípés jelentőségével. Összeszorítottam fogaimat és sápadtan, kétségbeesetten csak annyit mondtam:

— Az Isten fáját...

Nem szóltam senkinek egy szót se. Tíz napon keresztül minden gondolatom a csípés körül járt. Hiába igyekeztem vigasztalni magamat: talán még se lesz flektífuszos fertőzés...

Szótlanul, leverten, kedvetlenül dolgoztam.

A tizedik napon délelőtt a kórházban dolgoztam és a meleg kórteremben — fáztam.

Hazasiettem. Az ebédemhez hozzá se nyúltam. A kora délutáni órákban borzongás futott végig egész testemen, majd erős hidegrázás lépett fel.

Wurz bácsit szánkón elküldtem Szerebrinszkiért. A fiatal kolléga pár perc múlva megjelent.

Elza aggódó arccal fogadta Szerebrinszkit.

Lefeküdtem a díványra és magam elé ültettem őket:

— Flektífuszba estem... — szóltam — Figyeljete jól ide...

Mindketten meg voltak rémülve. Vigasztalni igyekeztek: gyomorrontás az egész, majd keresztül megy.

Hőmérőt kértem és mialatt hónom alá helyeztem, így folytattam:

— Kérlek benneteket nagyon figyeljete ide... Ne szóljatok közbe... Kedves Szerebrinszki barátom... Érzem: kezdődik... Én tudom... A rendelőmben van egy kis fehér szekrényke a falon, ott van a kámför, mellette alkoholban két fecskendő és néhány új tű. Félretettem magamnak. Minden négy órában adjál kámfort, ha elvesztem az eszméletemet... A hőmérő már eddig

harminckilenc és felet mutat, pedig öt nerce sincs, hogy szorítom... A kámfor mellett ott találsz a japán digitáliszt. Macerátumot csináltass a gyógyszerésszel. Ne spórolj vele. Lázcsillapítót ne adjál semmit, csak borogatást. Az osztály szanitészt a Maschnert dirigáld mellém, ő nemrég *esett* át a flektífuszon... Igen... A fejem... szétpattan... A Nasztyinka vesse meg az ágyat... Lefekszem... A betegeket vedd át a kórházban. Sürgönyözz orvosért Jekaterinburgba... Nem bírom a fejemet... Tudtam: negyven fok... Hiába nézitek, annyi az, ha én mondom...

Támolyogva mentem az ágyamhoz és lefeküdtem:

— Elza... a kis fiamat... Gyurit akarom látni... El akarok tőle... búcsúzni...

A szemeim könnyel teltek meg és a könnyfátyolon keresztül néztem a kis fiút, akit Elza az ágyamhoz hozott:

— Drága kis fiam... mi lesz veled?... Elza nem tudott szóhoz jutni, a könnyei patakokban folytak le bánatos arcáról.

— Milyen szépen emeli már a fejét... Hogy néz rám azokkal az okos fekete szemeivel . . . mintha csak azt akarná mondani: apám ne hagyjal itt árván az orosz rengetegben...

Megcsókoltam a kis fiam párnázott, gödrös kacsóit.

— Elza... a gyerekre vigyázz... csak a gyerekre... Érted?... Miattam ne aggódjál... Erős a szívem... bízom, kibírja ezt a rettenetes betegséget. Figyelj ide... A fekete kabátom béléseben egy levelet találsz. Blumberg úr írta... az apád halálos beteg... majd olvasd el holnap, vagy még később... A kis fiúra vigyázz és őrizd magadat a betegségtől.

Tovább nem folytathattam.

Ezentúl nem emlékszem semmire.

Nyolc napig tartó eszméletlen állapot után kinyitottam a szemeimet: körülnéztem. Idegen alakok állották körül az ágyamat, őserdő rengetegében feküdtem kusza, vad növények között égis éró fák között, egy tó partján, amely körül meztelen alakok ácsorogtak. A testük tele volt apró piros, túszerű piros kiütéssel. A meztelen, kiütéses alakok rám vigyorogtak.

A fejem fölött az egyik fa tetején saskeselyű kóválygott és minden órában pontosan le szállott a mellemre és éles csőrével kitépett egy darab húst a szívemből.

— A saskeselyűt kergessétek el — sikoltottam kétégbeesve. Nem látjátok a saskeselyűt?!...

A tó túlsó partján az alakok nyaka egyszerre megnyúlt és a vigyorgó arcok felém közeledtek.

A saskeselyű újból a szívembe vájta csőrét és kitépett egy darab húst belőle.

Meddig bírja a szívem?

A kilencedik napon megérkezett az orosz belgyógyász Jekatermburgból, alaposan megvizsgált és kijelentette kétségbeesett feleségemnek, hogy még csak pár óra az életem, segítség nincs...

A többi már hűségese ápolóm. Elza mesélte el, aki nem adta fel a halállal való küzdelmet.

Mialatt az orvos újabb utasításokat adott Szerebrinszkinnek a másik szobában és egy percre magamra hagytak, kiittam egy egész üveg digitálisz orvosságot és megettem az éjjeli szekrényemre helyezett mézet, több mint egy fontot.

Pár óra múlva megkönnyebbültem. Azonnali a javulás biztos tünetei mutatkoztak.

Néhány nap múlva megismertem a feleségemet és a kis Gyurit akartam látni.

A beszéd nagyon nehezen ment. Értelmetlen, soha nem hallott szavakat ismételttem.

Egy orosz kifejezés se jutott eszembe, pedig -betegségem előtt már tökéletesen beszéltem a nyelvet.

A bal lábomra megbénultam.

Amikor már jobban lettem, bágyadt mosollyal köszöntem meg Elzának, Szerebrinszkinak és az osztrák Maschnernek az önfeláldozó ápolást.

A betegségem részletei érdekelték.

Ápolóim elmondták, hogy eszméletlen állapotban folyton menekülni akartam valami saske-selyű elől, felugrottam agyamban és rettentő erővel küzdöttem velők. Alig tudtak lefogni.

A teljes nyolc napig tartó eszméletlenség ideje alatt állandóan jól táplálkoztam, megettem mindent, amit a feleségem a szájamba adott.

Az egyik éjszaka, amikor a feleségem egyedül virrasztott betegágyam mellett, hirtelen felugrottam, letéptem magamról az ingemet, nekiugrottam a megijedt asszonynak és vérben for-gó szemekkel fojtogatni kezdtem.

A nagy sikoltozásra berohantak a szomszéd szobából az állandóan mellettem inspekciózó Szerebrinszki és a szantészem és kiszabadították kezeim közül a halálra rémült asszonyt.

Egy másik alkalommal ápolómat, az osztrák Maschnert tepertem a földre és félholtra vertem.

Nem emlékeztem semmire.

Szemrehányásokkal illettem a fiatal kollégát hogy miért nem adta nekem az előírt kámfor-oltásokat.

Elza mosolyogva mondta, hogy Szerebrinszki utasításaimhoz híven éjjel, nappal minden négy órában, pontosan adagolta a kámfort: összesen vagy ötven oltást adott.

És én egy tűszúráásra se emlékeztem.

Időközben Nasztyinka is megbetegedett flektifuszban, a kórházba kellett szállítani.

Amikor már annyira jobban lettem, hogy mankók segítségével már az ablakhoz tudtam vánszorogni, szegény Elza is megkapta ezt a szörnyű betegséget és magas lázzal ágynak dőlt.

NEGYEDIK RÉSZ

UTAZÁS HAZAFELÉ

ELSŐ FEJEZET.

Kitavaszkodott, amikor az első gyalogos sétára indultunk Elzával a városban.

A meleg tavaszi napsugár eltüntette az utcákról a rengeteg havat, az utakat fedő vastag jégpáncélokot. A haláltosztó járványok megszűntek: a város képe olyan volt, mintha a télen mi sem történt volna és annak az ezer és ezer embernek a pusztulása csak téli álom lett volna.

A kórházak körül összerakott fagyott hullákat közös sírokba takarították el.

Elza betegsége szerencsére könnyebb lefolyású volt: egy percre se vesztette el eszméletét.

Lázás állapotban is kíváncszorgott ágyából, hogy megnézzé, hogy mit csinál a gyerek.

Az első láztalan napon felkelt és bár csak támolyogva tudott menni: kis fiát dajkálta, dédelgette.

A betegsége alatt csak Wurz és Maschner tartottak ki mellettünk. Ők végezték el a szobalányi és szakácsnői teendőket is. Ismerőseink kerültek házunkat, féltek a ragályos betegségtől. A kis gyermek gondozását, feleségem ápolását is magam végeztem, holott még alig állottam a lábamon. Nasztyinka eszméletlen állapotban feküdt a kórházban.

A feleségemmel egyidőben Nasztyinka is felgyógyult. Lesoványodva, támolyogva tért vissza hozzánk, félig gyógyultan. Nem bírta tovább ki a kórházban, ahol kettesével feküdtek a betegek

az ágyakon és nagyon sokan haltak el flektíuszban.

Mire teljesen felépültünk: tíz orosz orvos dolgozott a városban. Az orvosok sorra látogattak meg bennünket lakásunkon és álmélkodva hallgatták regénybe illő élettörténetünket.

Szerebrinszki közben szabadságot kapott egyetemi tanulmányainak folytatására és Moszkvába utazott.

A ballábam még érzéstelen volt, a járás még nehezemre esett, amikor újból munkába fogtak a tovarisok. A hadifogoly kórházat kellett átvennem és a városi hatóságok minden áron rám erőszakolták a civilkórház vezetését is. Hiába hivatkoztam a jeles orosz orvosokra, a hatóságok bizalma, szerencsétlenségemre egyedül csak bennem összpontosult.

Újból előről kezdtem mindent.

Rövidesen a magánprakszisom is megindult: a lakosság hűen kitartott mellettem.

A színházat ismét megnyitották.

A drámai színtársulat Jekaterinburgba utazott el, helyette operett-együttes érkezett a városba.

A polgárháború szibériai frontján a vörösek megsemmisítő győzelmet arattak Kolcsák hadserege felett. Kolcsákot Irkuckban saját katonái ölték meg. A déli fronton Wrangel tábornok hadserege is teljesen megsemmisült. Wrangel, hadseregének maradványaival a Balkánra menekült. Judenics tábornokot döntő csatában verték meg a petrográdi matrózok. A tábornok Archangelszken keresztül külföldre menekült. A cseh légiók Wladivosztokon át tértek vissza hazájukba.

Csak itt-ott lehetett még helyi parasztlázadásokról hallani. A fölkeléseket a vörös katonák hamarosan vérbefojtották.

A hivatalos hadifogoly-kicserélés is megindult.

Sadrinszkból már elment az első transzport, mintegy ezer hadifogoly.

A fogolytranszportokat összeállító Gubin úr, az evakuációt vezető főnök ünnepélyes ígéretet tett, hogy az utolsó transzportba engem is beoszt.

Hetek múltak el lázas készülődéssel. Közben arról értesültünk, hogy Elza egész rokonsága Rigába utazott és kértek bennünket is, hogy ha csak lehet, Rigán keresztül utazzunk mi is haza.

Végre ezerkilencszázhusz június tizenötödikére elkészült Gubin úr az *utolsó* transzport összeállításával is.

A hadifoglyokat nehezen lehetett a távoli falvakból összeszedni, mert csak kevesen hitték el, hogy már valóban megszűnt a háború, hogy megkötötték a békét és hogy mehet mindenki a hazájába. Attól tartottak a régi hadifoglyok, hogy újból kényszermunkára akarják vinni őket éhező vidékekre a »hazautazás« ürügye alatt. Az óvatosak továbbra is visszamaradtak a falvakban, legalább is addig, amíg valami értesítés nem érkezik elutazott társaiktól. A nős hadifoglyok legnagyobb része — visszamaradt.

A sadrinszki állomáson vesztegelt már napok óta a vonat, amire végre sikerült összeszedni az utolsó transzport ezer emberét is. Nagyrészt családos hadifoglyokból és többgyermekes német civilinternáltakból állott a transzport, amelyet marhakupékban, tyepluskákban helyeztek el. A hosszú vonat közepén berendezett »szanitézkupéban« jutott nekünk és szanitészeinknek, az öreg Wurznak és Hangyának hely.

Nasztyinka is kikísért bennünket az állomásra, mindenáron velünk akart utazni. Keservesen sírdogált, amikor tudtára adtuk, hogy kívánságát nem teljesíthetjük.

Jekaterinburgban váratlan meglepetésben volt részünk.

A tyepluskákat magyar vöröskatonák és kommunisták vizsgálták át: tisztekre vadásztak. Sorra igazoltatták a hadifoglyokat.

Engemet is le akartak szedni a vonatról és csak a legénységi hadifoglyok erélyes fellépésének köszönhettem, hogy folytathattam tovább az utat. A legénységi foglyok kitarítottak mellett, hogy *megérdemlem* a három éves fogság szenvedése, munkája után, hogy végre hazatérjek. Egy napig tartó tárgyalások után végre a továbbutazásom mellett döntöttek az elvtársak.

Jekaterinburgban újabb csoport csatlakozott transzportunkhoz, köztük fedeztem fel Vargát, volt szakácsomat is. Vargát alig ismertem fel, annyira lesoványodott. Tőle tudtam meg, hogy Patucsek, a cukrász a cseh légióval utazott haza, Marci pedig egy hónappal ezelőtt szökött haza és a legnagyobb nélkülözésben hagyta Jekaterinburgban a francia asszonyt kis fiával együtt Norlin és Krebsz urak is elutaztak már Jekaterinburgból.

Mialatt a vasúton felállított konyhán meleg étel után néztem, egy önkéntes hadapródtól arról értesültem, hogy ismerőseim: Róth Dezső és Ráb főhadnagy is a visszatartott tisztek között élnek Jekaterinburgban. Nagy meglepetéssel hallottam, hogy Róth Dezső is megnősült és az evakuációs irodában hivatalnoki munkát végez.

A vasúti állomás csájavíz medencéjénél, a kipjatok körül sokan tolongtak. Libasorban álltunk a csájnikkal.

Az előttem ácsorgó rongyos hadifogoly nagy lelki nyugalommal mondta társának:

— Hát így van ez komám... A fronton a tiszt urak azt komandérozták mindig: legénység *előre*, a tűzbe. Űk meg hátul maradtak... Mikó meg szabadságra mentünk, a kalauz azt kaja-

báta az állomáson a fülünkbe: tiszt urak előre, a bársonyos kupékba, legénység — hátra. Most megest azt hallom: legénység előre — irány a kis káder: *haza...* A tiszt uraknak meg coki és rükverckoncentirung... Hát így van ez komám, ebbe a fordított világba... Mi má csak mégis itthagyjuk hat év után a nagy kádert.

Megkönnyebbülve sóhajtottam fel, amikor a vonat elhagyta Jekaterinburg állomását.

A Jekaterinburg—Petrográd fővonalon döcögött vonatunk.

Az ország nyugati részén már csak a legnagyobb nehézségek árán tudtam a kis fiam számára a napi tejadagot megszerezni. Valóságos cserekereskedést folytattam: szappant, dohányt, mahorkát adtam cserébe a friss tejért.

A kisebb állomásokon hadifogoly társaimmal versenyt futottunk a tej után és valóságos közelharcot vívtunk a drága italért. Minden hadifogoly a maga gyermekének igyekezett friss tejet szerezni.

Feltűnő sok családos hadifogoly utazott velünk. Még feltűnőbb jelenség volt, hogy az asszonyok túlnyomó része — hadi lábon állott a szépséggel. Az egyik jóképű magyar hadifogoly legény éktelen csúnya öregasszonyt vett el feleségül. Az asszony karján egy kis gömbölyű apró gyerek pihent. A negyvenéven felüli, sápadt, sovány asszony arca himlőhelyes volt, vízszínű szemével kerülte az emberek tekintetét.

A vagonom ajtaja előtt két pipás hadifogoly beszélgetett a vjatkai állomás perónján:

—Fene rossz gusztusa van ennek is — szólt az egyik, a pipaszárral a különös pár felé bökve.

—Magának vette el... Neki jó ...

—Csúnya tarakán-bogarat visz haza a Jani a falunkba, csúfságnak.

—Nono...

— Ilyen csúf bogarat otthon is találhatott volna. Ezért nem köll Szibériáig utazni...

A további beszélgetésből azt vettem ki, hogy a rettenetes csúnya orosz asszony mentette meg a hadifogoly életét, akit vöröskatona korában a csehek elől bujtatott el az asszony a krumplis verembe. Hálából viszi haza a ragyásképű orosz asszonyt a pleni.

Tíznapos bumplizás után végre megérkeztünk a petrográdi Nikolájewszki pályaudvar üvegkupalái alá.

Nagyon megörültünk, amikor a hazautazás utolsó oroszországi állomásán a Németországból hazaérkezett orosz foglyokkal találkoztunk. Az orosz foglyok még kiéhezettebbek voltak mint mi. Feltűnő jó ruhákba voltak valamennyien öltözve.

Úgy képzeltük, hogy rövid várakozás után továbbítják a vonatot Lettország fővárosa, Riga felé...

A transzportot Petrográdon a magyar kommunisták csoportja fogadta.

Vezérük egy hatalmas orrú, tagbaszakadt, piros arcú fiatalember volt, akit Grósz elvtársnak szólítottak.

Grósz elvtárs katonás sorokba állította a hadifoglyokat. A nőket és gyermekeket külön váróterembe vitette.

Gyakorlott, vizsla szemekkel tiszték után kutatott. A jobb arcú, jól öltözött hadifoglyokat külön csoportba állította. Engemet is a »tisztgyanús«-ok közé osztott be.

A kiválogatottak csoportját erős fedezet mellett vitette fel a Szergejewszkájá ulicai volt osztrák-magyar követség épületébe.

A többiek az állomáson maradtak. A követség palotáját a hadifoglyok számára rendezték be, csak az uccai front dísztermeit és irodahe-

lyiségeit tartották fenn a magyar kommunisták céljaira.

A palota első emeleti irodahelyiségében történt az igazoltatás.

Egyenkint vezették be a hadifoglyokat Grósz elvtárs irodájába.

Az előszobában, ahol várokztunk egy nyomtatott térkép volt a falon. Ugyanaz a térkép, amit Darnicán láttam a román tiszt kezében, a legyőzött központi hatalmak új határaival.

Rám került a sor.

Grósz elvtárs az íróasztal előtt állott, Írásaimat a kezébe tartotta:

— Maga kicsoda? — kiáltott rám.

Az uradalmi ispánok ordítanak ilyen hangon a kanászokra.

Csendesen válaszoltam:

— Orvos vagyok...

Az Íróasztal mellett ülő szelíd arcú írnok valamit súgott Grósz elvtárs fülébe.

— Eh... ez is csak egy olyan tiszt, mint a többi! — ordított Grósz elvtárs és pulykavörös arca valósággal felfúvódott.

—Hány éve van fogságban? — fordult felém.

—Három éve.

Hivatkoztam arra, hogy három évig dolgoztam a hadifoglyokért, rászolgáltam arra, hogy hazabocsássanak.

—Arról szó sem lehet — vágta vissza ridegen Grósz elvtárs. — Velünk nem lehet alkudni. Nekünk különben is szükségünk van orvosra... Tűszokat szedünk, magyar tiszteket a bebörtönözött magyar népbiztosokért. Meg vagyok érteve?!

— Én jugoszláv alattvaló vagyok — jegyeztem meg bátortalanul.

Grósz elvtárs dühösen válaszolta:

— Azt nem kérdeztem! Akkor beszéljen, ha kérekem!...

Átsietett a másik szobába. Néhány percnyi várakozás után visszajött és kihirdette a döntést.

— Az elvtársak az ön *visszatartása* mellett döntöttek — mondotta emelt hangon. — Válasszon doktor elvtárs: be akar vonulni a bebörtönözött tiszti-túszok közé, vagy elvállalja az evakuációs láger orvosi állását? Esetleg vissza akar utazni Szibériába és a régi helyét akarja újból elfoglalni? A hazautazást verje ki a fejéből, arról szó sem lehet. Fizetésre egyelőre ne is számítson, ellenben itt az épületben lakást és ellátást kap családjával együtt... Nos? Dolgozni akar doktor elvtárs?

Forgott velem az *egész* szoba.

— Igen, — válaszoltam erőtlenül — nincs más választásom...

— Ezt már szeretem. Mindenesetre jobb dolga lesz, mint a börtönben, a tisztek között. Holnap átveszi a három hadifogoly tábor orvosi felügyeletét. Kár, hogy már előbb nem érkezett meg. Jó munkát kívánok! A kiéhezett beteg, nyomorult hadifoglyok már várnak magára.

Az írásaimat kértem vissza.

—Az írásai — szólt Grósz elvtárs fölényes mosolyra torzult arccal — nálam maradnak. Majd visszakapja, ha tovább utazik...

—És mikor kerül majd arra a sor? — kockáztattam meg a kérdést.

Grósz elvtárs rámnézett apró vörös szemével és gúnyosan válaszolta:

— Egy éven belül semmi esetre se...

MÁSODIK FEJEZET.

Meleg júniusi éjszaka volt.

A finn öböl felől a tenger hús légáramlatát hozta hálósobánk nyitott ablakán keresztül az enyhe nyugati szél

Éjfél után egy óra felé még teljes nappali fény ömlött szét a szobákon. A petrográdi fehér éjszakákat álmatlanul töltöttem a pazarul berendezett lakásban. Előkelő főúri bútorok között ép oly nyomorult hadifogolynak éreztem magamat, mint a darnicai, kozsuhovói vagy vetlugai lágerek kemény priccsén.

A feleségem a háztartási gondoktól kimerülten aludt selyem takarók között. Az ágy mellett, arisztokrata gyermekek mennyezetes bölcsőjében szunnyadt a kis fiam.

A pazarul berendezett lakosztályban Szapáry gróf, osztrák-magyar nagykövet lakott a háború kitörésekor. A követség tisztviselői bizonyára gondosan lepecsételték a lakásokat — most is láthatók a pecsétnyomok az ajtókilincsek felett — és abban a tudatban hagyták el a követség épületét, hogy a világháború után rövidesen újból visszatérnek az elhagyott lakásokba.

A lakásban mindenütt a békebeli jólét és fényűzés nyomait fedeztük fel.

A selyemtapétás falakon gazdag díszítésű brokát és bársonyfüggönyök, gobelinek, művé-

szi olajfestmények lógtak. A parkettás padlót vagyont érő perzsa szőnyegek borították.

A tágas előszoba egyik sarkában szomorúan bújt össze a tennisz-rekettek és golf-ütők a hosszú, bambusznádnyelű lovaspóló kalapácsokkal.

Nappali fényben úszott a nagy világváros egész éjszakán át, csak a hajnali órákban állt be rövid ideig tartó szürkület.

Hiába erőlködtem: nem jött álom a szememre. A nagy éjszakai fényesség elűzte álmomat. Az éhség is kínozott...

Elővettem a lakásomban talált térképet.

A finn határ csak egy ugrásnyira van ide. A határnál a Ladoga tó vizét kell megkerülni és elérjük Viborgnál az első nagyobb vasúti állomást ... Egy kissé nehezen fog menni a szökés asszonnyal és gyerekekkel, de ha minden podgyásunkat itt hagyjuk, talán sikerülni fog...

Szökni... szökni, csak el innen.

Ma még szabad vagyok, de lehet, hogy holnapra meggondolja magát Grósz atyaúristen és becsukat a tiszték közé.

Azzal már az első napon tisztában voltam, hogy itt az éhínséges Petrográdon komoly orvosi munkáról szó sem lehet.

Tegnap a rendelőmben betegvizsgálat közben megdöbbenéssel konstatáltam, hogy a gondolataim az élelmiszerek beszerzése körül kalandoztak. Szellemi tevékenységről szó sem lehet, ha az ember minden figyelmét leköti a gond, hogy az éhes városban mit fog holnap enni...

Már a kora reggeli órákban nekivágtam a piachoz vezető útnak.

Utam a cári család nyári kertjén *vezetett* keresztül. A pompás letnij szád a Néva partja mentén terül el.

Valamikor csak a cári család tagjainak ál-

lott rendelkezésére a klasszikus szobrokkal díszített hatalmas kert, ma a mesterséges halastó partján apró gyerekek játszanak, a pázsiton proletárgyerekek futballoznak.

A főváros uccáin a Néva bal partján széles kanálisok folynak. Gyalogjáró hidak keresztezik a Velencére emlékeztető forgalmas kanálisokat. Utam a hírhedt Juszupow-palota előtt vezetett el, ahol a cárnő kedvencét Rászputint tették el láb alól, majd az elhanyagolt névaparti cári palotát, a rózsaszínűre festett téli palotát bámultam meg. A cári palotával farkasszemet néz a Néva tulsó partjáról a politikai bűnösök börtöne a Péter Pál-erőd.

Mindenütt parkok, szobrok, templomok díszítik a világvárosi méretű nagy tereket.

A villamos vasutak díjtalanul szállították az utasokat. A szorongásig megtelt villamoskocsira valahogy ügyel-bajjal még fel lehetett szállni, de a leszállás a sok »lógós« potyautas miatt teljesen lehetetlen volt.

A piacot minden nap más uccában kellett keresnem. Tegnap még a bazár körül ácsorogtak a piaci árusok, ma pedig már a Newszki proszpekt egy mellékucájában sorakoztak a »kereskedők«.

Egymás mellett állottak a zugárusok, polgárok, burzsuik, vöröskatonák és állandóan menekülésre készen tekintettek jobbra-balra: lestek, hogy mikor jelenik meg a lovasrendőrség.

A szovjet szigorúan tiltotta a »spekulációt«. Az uccai árusokat a vevőkkel együtt lovas rendőr-katonák fogdosták össze. Internálással és többéves kényszermunkával büntették a tiltott kereskedelmet.

Az egyik úriember, karjára fektetett viseltes ruháját kínálja eladásra, a másik cigarettát,

saccharint és öngyújtó követ árul, a kabátja zsebeiből heringek kandikálnak ki.

Egy pápaszemes, úri külsejű idősebb ember a tintáját kínálja:

— Csernilá komu nádá? ... Csernilá ...

A vörös katona izzadságos, fekete tenyerén néhány kockacukrot tart a járókelők elé:

— Száchár... — kiáltja harsányan. — Kupitye száchár...

A legtöbb uccai árus karon függő kosárban tartja áruját: kenyeret, zöldséget, vaját, tojást, — állandóan futásra készen.

Külön csoportba verődtek az ékszerkereskedők. Úrinők briliáns fülbevalókat, gyűrűket, karkötőket, aranypénzt, jegygyűrűket kínálnak olcsó pénzért. Az arany, a briliáns, a szőrmeáru rendkívül olcsó, a kenyérnek van a legmagasabb ára. A kenyér a legkeresettebb cikk.

Csak nagy nehezen fedeztem fel a tejárusokat. Egy bérpalota kapualjában akadtam rájuk. Óvatosságból bújtak ide, hogy ne kelljen a nehéz kannákkal menekülniök az üldöző katonalovak elől.

Az egyik tejárusító idősebb úrinő bevezetett a lakásába.

A polgáriasan berendezett lakás minden zugában élelmiszer volt felhalmozva. Az ebédlőben burgonya és hagyma, a hálószobában lisztzsákok állottak a bútorok között.

A konyhában mérték a Finnországból csempészett tejet.

A házigazda, — ingujjra vetkőzött, szemüveges, szakállas orosz — öntötte ki üvegembe a tejet, mialatt a felesége a kapu alá sietett vissza. Csinos, fiatal leányuk is zöldséget árult az ucca-sarkon.

Megkérdeztem az idősebb, fehérhajú, rősz-

szul öltözött urat, hogy békeidőben mivel foglalkozott.

Kutató pillantást vetett rám a szemüvege felett:

— A tengerészeti minisztérium főtisztviselője voltam — felelte szomorúan új ismerősöm. Elég baj az, hogy most ilyesmivel kell foglalkoznom, de hát nem engedhetem családomat éhen veszni... A hivatalokban nem fizetnek többet az embernek, mint havi hatezer rubelt és az éhenhalás ellen való fejadagot.

Megkockáztattam a kérdést:

— És hogyan él meg a hivatalnok a havi hatezer rubelből, amikor a piacon egy font kenyér hétezer rubelbe, egy font vaj pedig harmincezer rubelbe kerül...

— Ön úgy látszik idegen? ...

— Igen ...

— Nos, uram, hogyis mondjam csak... Hát az emberek hozzálopják azt, ami hiányzik... Ilyen körülmények között nehéz becsületesnek maradni. Nem mondom: békeidőben is loptak Oroszországban a hivatalnokok, de akkor az volt a tisztességes ember, aki nem lopott... Most az a tisztességes hivatalnok, aki lop és az a becstelenség, aki nem hagyja a tolvajt szabadon garázdálkodni... Hát így van ez uram ...

— No és a Cséka emberei túrikszik ezt?...

— A Cséka emberei tartják a rekordot a tolvajlásban — felelte mosolyogva a házigazda — de náluk minden nagyban megy... ön úgy látszik német?... Talán ért a villanyszereléshez? ... Valami hiba esett a vezetékbe, nem tudom mi leli...

— Megkínált egy cigarettával.

— Látja itt van ez a cigaretta... A Laferne gyárból való. Nahát, ha ez nem volna, már megdöglöttünk volna. Ez tartja bennünk a lel-

ket. Még szerencse, hogy a cigarettagyárak dolgoznak. A piacokra, eladásra csak lopott cigaretták kerülnek. De úgy kell nekik... Nézze uram ezt a darab szappant. Magamnak kettőbe került. A privát szappangyártást betiltották a tovarisok. Szappant eladni, vásárolni a piacon börtönbüntetés terhe mellett szigorúan tilos... A fejadagban csak a katonaságnak és a kórházaknak jár a szappan. Nos... a nép honnan vegye a szappant?... Hiszen már valóságos rüh járvány dühöng Oroszországban ...

Újabb cigarettára gyújtott és egy kevés cukornélküli világos csajával nedvesítette meg a száját.

— A legjobban megy mostanában a magazin főnököknek — így folytatta. — Azoknak van mindenük. A hús és élelmiszer raktárnoka kicseréli a lopott árut a ruha vagy bőráru raktár főnökével. Ezek nem szenvednek semmibe se hiányt. És igazuk van... Nem veszem rossz néven tőlük...

Távozni akartam.

Minden áron meg akart kínálni saját készítésű votkával... Szinte aggodalmasan csóválta a fejét, amikor udvariasan tudtára adtam neki, hogy nem iszom.

Másnap és azontúl minden reggel pontosan megjelentem Borisz Grigorjevics lakásán a teljes üveggel.

Vasárnap reggel a házikisasszony, Dária Boriszowna nem ment ki a piacra zöldséget árulni, a zongora mellett ült, amikor a szobába léptem. Csajkowszki Onyeginjét játszotta és szoprán hangján kísérte zongorajátékát:

*Sto ti Lenszki nye táncujes
Dámám rucski nye celujes?*

Ljubvi szve vozroszli pokorni

*Jeja porrivi blagotvorni,
Onyegin já szkriváty nye sztana:
Bezumnó ja Ijúblju Tatjanu.*

Közben a ház úrnője a tejet kóstolgatta és bosszúsán állapította meg, hogy a finnek ezer rubellel emelték fel újra egy krinka tej árát.

Az öreg szakállas csinovnik a hagymafejeket rakta az asztalra állított mérlegre:

— Már megint becsaptak ezek a huligánok — kiáltotta mérgesen... Senkiben se lehet megbízni manapság.

Ezúttal is tele volt panasszal:

—Hol vannak ma már a gyönyörű petrográdi gyárak? — így kezdte siralmait — Hidegek a kémények... A működésben lévő gyárak is csak vegetálnak... Ma a nyersanyag, holnap a fűtőanyag hiányzik, vagy az elektromos művek mondják fel a szolgálatot. Ha egy gépalkatrész elkopik, elpusztul, akkor az egész gyár megáll, nem tudják pótolni a hiányt. A helyzetet pedig csak elmérgesítik az örökös sztrájkok...

—Hogyan? — kérdeztem — Szovjetszki vlaszt és — *sztrájk*? Hogyan egyeztethető a kettő össze? Hiszen *elméletben* a szovjetrendszer teljesen kizárja a sztrájkot? ...

—Igen, de csak elméletben. A gyakorlatban a gyári munkások sztrájkjai napirenden vannak. A kormány nagyon »diszkréten« kezeli és titkolja a szégyenletes sztrájkokat. A napi sajtónak nem szabad írni a sztrájkról, még kevésbé a sztrájk okairól. Az utóbbi hónapban egymásután állottak sztrájkba a kenyérgyári munkások, a villamos-vasút alkalmazottjai, a »Laferme« cigarettagyár és a »Szkorohod« cipőgyár munkásai. Békében a kizsákmányoló burzsuik, a gyártulajdonosok, a trösztök ellen irányultak a sztrájkok, ma pedig a kommunista párt aránytalanul kis csoportja ellen...

— Őszintén szólva nem értem ...

— Nem érti uram? A munkásság végre belátta, hogy a szovjet-kormány csak szép, hangzatos frázisokkal fizet... Abból pedig nem lehet megélni. A tőkés rend mellett a munkás dolgozik, mint egy barom, amennyit csak elbír, de legalább emberi módra él és nem korog állandóan a gyomra. A sztrájkokat ellenforradalmi mozgalomnak tekintik a továrisok. A sztrájkoló vezéreket forradalmi bíróság elé állítják ...

— De azt csak elismeri uram — vettem közbe — hogy a cárizmus alatt se volt rendjén a munkásság ügye. Hisz a munkást még csak emberszámba se vették ...

— Elismerem! — szólt az öreg úr. — Remélem el fog jönni az idő, amikor a politikusok megtalálják a szélsőségek között az arany középutat ...

Fáradtan legyintett a kezével:

— És ez az áldatlan állapot beláthatatlan időig fog tartani, hacsak a szövetséges nagyhatalmak nem sietnek a fehér Oroszország segítségére. Az orosz nép megmozdulására, újabb ellenforradalomra hiába vár a külföld. Az éhes ember nem csinál forradalmat, a jóllakott orosz pedig még kevésbé fogja kockára tenni életét. Hacsak *magától* szét nem omlik az egész rendszer? ...

A kicsirázott burgonyákat tisztogatta:

— Jobb sorsot érdemelne az orosz nép... — sóhajtotta lelke mélyéből...

Egy hét múlva, amikor a szokásos tejadagért jelentkeztem, az előszoba ajtaját zárva találtam. Hiába csengettem, nem nyitottak ajtót.

A szomszédok világosítottak fel, hogy Borisz Grigorjevicsot és egész családját internálták. A családfenntartó apát tízévi kényszermunkára ítélték.

Szomorúan bandukoltam az uccákon az üres tejesüveggel... Sehoh se kaptam tejet. A kisfiamnak ma tej helyett csaját adunk.

Petrográd híres üzletnegyedén, a bazárnegyeden keresztül indultam hazafelé.

Az egész útvonalon lebecsájtott, megrongált üzletredőnyök mentén haladtam.

Ez itt ékszerüzlet, az szőrmeáruház, amaz divatáru üzlet volt.

Mintha elhagyott hideg sírboltok között járnék...

Amint a Newszki proszpektre értem, a munkásbörze épülete előtt Bálint hadnagy alakja bukkant fel előttem. Egy alacsony, feketehajú molett, rosszul öltözött hölgy haladt mellette tisztes távolságban ...

Megszólítottam.

Rendkívül megörült a váratlan találkozásnak és szokott széles gesztusaival ölelgetett, pacskolta az arcomat.

— Na hát doktorkám... Ki gondolta volna?
— ismételte. — Nagyon lesoványodtál...
Beteg vagy?... Én meg pocakot eresztettem...
Van egy kis rezerva hajam...

Azután hölgyéhez fordult:

— Engedd meg doktorkám, hogy bemutassam:

Közbevágtam:

— A menyasszonyodat...

Bálint mosolygós arca egyszerre elkomolyodott:

— Nem... nem a menyasszonyom... ez egyszer tévedtél doktorkám... *A feleségem!*...

Most azután rajtam volt a sor, hogy csodálkozzam:

— A feleséged? — szóltam elhűlve.

Bálint egy szuszra mesélte el, hogy civilpapírokkal akart hazautazni, de amikor látta, hogy

a magyar tiszteteket kiszedik a transzportból, az állomásról megszökött és azóta bejelentés nélkül élt a városban.

—Mit keresel te itt az éhes városban? — kérdeztem.

—Az is bolond, aki éheznek... Nincs itt éhínség barátom ... Pénzért kapsz mindent... Csak érteni kell a csíziót...

—Benősültél?

—Szó sincs róla. A feleségem apja lett állampolgár, kereskedő... izé... spekuláns... Hogy is mondjam csak no... Hát köztünk maradjon ... izé, amolyan siber-féle... Én meg *kályhás* lettem ...

Hitetlenül csóváltam a fejemet:

— No, no... ne ijedjél meg mindjárt. Én csak főlvállalom a munkát. Van egy hadifogoly szakmunkásom, aki dolgozik. Eleinte én is raktam a kályhákat. A feleségem szüleinél is mi raktuk át a kályhákat. Innen az ismeretség. Azután tudod beiratkoztam az egyetemre ...

—??

— No igen... Megtudtam, hogy az egyetemi hallgatónak fejenként másfél font kenyér jár, hát erre föl — beiratkoztam én is. Kapom rendszeresen a kenyeret. Előadásra persze nem járok. Mint kályhás, a szojuztól is kapok egy fontot, az kettő és fél. A szigeti hadifogoly-táborból is felvételezek naponta egy fontot, az összesen három és fél font. Két és félfont kenyeret eladok, ebből urasan meg lehet élni Petrográdon.

Átölelte a felesége derekát és németül mondta:

— Úgy-e Murrikám, sácikám? ...

A fiatal asszonyka szeplős arca mosolyra nyílt és igent intett a fejével, holott egy szó se értett beszélgetésünkből.

Bálint szelesen fordult felém:

— Legyen szerencsénk doktorkám, írd fel a címünket... Furstattszkája huszonkettő. Zirning Adalbert. Ez az apósom neve: Zirning... Lett név. Második lépcsőház... Sajnos én nem adhatom vissza a vizitet, mert egy fedél alatt lakik veled legjobb barátom, a nagy orrú Grósz elvtárs, aki nagyon örülne, ha nyakoncsípne és bedunklizhatna... De abból nem eszik a Grósz elvtárs... A viszontlátásra doktorkám...

HARMADIK FEJEZET.

A negyedik oroszországi tél is beköszönött. Az orosz fővárosban alig hogy leesett a hó, máris csatakoszá váltak az uccák. A langyos tengeri szél pár óra alatt feketére festette a rövidéletű havat.

A nedves, nyirkos petrográdi telet jobban megéreztek, mint a velőtfagyasztó szibériai hideget.

A követség épületében a fűtőanyag fogytán volt. Alig egy nyalábnyi fát kaptunk naponta, ami a külön konyhákra is kevés volt. A hiányos táplálkozás hozzájárult, hogy egész napon át dideregtünk.

Egyetlen fűthető cserépkályhánk mellé kis bádoggályhát szereltem fel és papirossal fűtötünk.

Szerencsére a volt osztrák-magyar követség épületében valóságos papírhegyek állottak rendelkezésünkre.

A diplomatak jegyzékein kezdtük el a tüzelést: a kis kályha haragosan durmolt, pöfékelt. Diszkrét pír vonult végig a bádoggályha arcán, amikor Szapáry és Czernin grófok privát leveleire került a sor és haragos vörös lett, szinte izzott a bádogg, amikor lángnyelvei a katonai atasé, Fusek úrnak kötetekre menő gépírási jelentéseit, Ferenc Ferdinánd kéziratait nyelték el.

A tűz martaléka lett a sok Ferenc József

aláírású kinevezési okmány, rendelet, diploma, elismerő okirat, minden. Olvasatlanul kerültek a kis falánk kályha gyomrába a gondosan összehajtogatott történelmi értékű akták is.

A hideg idők beálltával a Néva vize befagyott. A hadifogoly transzportokat vasúton továbbították Narva felé. Észtországon keresztül.

Kelet felől naponta érkeztek hadifogoly-transzportok Petrográdba. A három hatalmas evakuációs láger szorongásig megtelt hadifoglyokkal, úgyhogy a Néván horgonyzó egyik orosz személyszállító tengerjáró hajón is hadifoglyokat helyezett el a »Petró-evak.«

A birodalmi németek evakuációját a német komisszió végezte példás pedantériával. A Moj-kán lévő német láger élelmezéséről a német kormány gondoskodott. Mialatt az osztrák-magyar hadifoglyok naponta búzából örölt zsírtalan kását ettek, addig a németek húskonzervát és rizskását kaptak ebédre.

Az osztrák-magyar legénységi foglyokat négy csoportba osztották.

A követség épületében helyezték el a betegeket és a rokkantakat. A Szegejewszkája ulicai fegyvergyár óriási termeiben és a hajón laktak a leigazolt, útra kész foglyok, a szigeti nagy táborban gyűjtötték össze a »gyanús« legénységi elemeket. Innen vitték kényszermunkára a hadifoglyokat a Néva partjára.

A szigeti láger lakói között nagy volt az elkeseredettség, úgyhogy sokan visszautaztak régi munkahelyeikre Szibériába.

A tiszteket két csoportban őriztették a petrográdi magyar kommunisták.

A tisztjelölteket, a hadapródokat és önkénteseket a petrográdi volt cukorgyár épületébe zárták be, a tisztí túsokat, hadnagytól fölfelé a Néva-parti csillagbörtönben őriztették.

A cukorgyári tisztjelölteket és »tisztgyanús« elemeket naponta egy font kenyér fizetés ellenében a Néva parton dolgoztatták. A fiatal hadapródok és önkéntesek a Néva uszályaiból rakták ki a tűzifát.

A cukorgyári kényszermunkások között fedeztem fel régi ismerősömet, von und cu Nagy Gábor császári és királyi főpompolót, aki már nem viselte a szemén a monoklit és most már váltig hangoztatta, hogy ő sohase volt tiszt. Egész életében vidéken pincéreskedett és nem Nagy Gábornak hívják, hanem Klein az ő igazi neve.

Az egyik napon Grósz elvtárs hivatott az evakuációt intéző vezérek irodájába. Rajta kívül még két magyar kommunista dolgozott az irodaszobában: Majoros elvtárs, egy kassai kelme-festő és Müller elvtárs egy dunántúli asztalos, ők hárman voltak az evakuációs központ vezetői.

Grósz elvtárs bejelentette, hogy Magyarországból újabb kommunista üldözésekről szóló hírek érkeztek hozzájuk. Az üldözésekre azzal a retorzióval válaszoltak, hogy *beszüntették* a hadifoglyok hazaszállítását.

Szótlanul hallgattam végig bejelentését.

— Mától fogva csak a *rokkant* hadifoglyok mehetnek haza, — szólt recsegő, kellemetlen torokhangján.

Utasított, hogy válogassam össze a három táborból a rokkantakat és állítsam össze az invalidusok jegyzékét.

Mialatt beszélt, orrmányszerű hatalmas orra mozgott, megnyúlt: követte felső ajkának járását.

Gúnyosan kérdezte tőlem:

—Mióta dolgozik maga doktor elvtárs Petrógrádon?

—Több mint fél éve.

—Szeretne már haza menni? — He?! Ha szorgalmasan dolgozik, akkor egy év múlva esetleg haza engedjük...

Nem válaszoltam. Közönyt erőltettem magamra. Nem akartam gúnyos megjegyzéseinek céltáblája lenni.

Grósz elvtárs nagyot röhögött és gyönyörködött zavaromban.

Szerencsére nem volt gondolatolvasó, különben azonnal letartóztatott volna.

Azután kissé barátságosabb hangon szólalt meg:

— Igaz... Majd elfelejtettem... A nagykövetség fogadó szalonjait klubhelyiség céljaira fogjuk felhasználni. Holnap lesz a követség dísztermében a »Szamuelli Tibor klub« ünnepélyes megnyitása. Elvárom, hogy doktor elvtárs is ott lesz az ünnepeken...

Az irodát egy hosszú folyosó kötötte össze a követség remekművű, szinte királyi palotába illő hangversenytermével.

Az arany díszítésektől ragyogó selyemtapétás falakon vörös drapériák között Szamuelli Tibor fényképe függött több példányban. A színpad háttérében állványon állott Szamuelli életnagyságú portréja.

A követségi palota második udvarházának emeleti helyiségeiben voltak elhelyezve a beteg és rokkant hadifoglyok. Ugyanitt volt az orvosi rendelő és a gyógyszerár is.

Hat évvel ezelőtt követségi tanácstermek, hivatalos céljait szolgálták ezek a parkettás, világos, dísztermek, most törődött, hadifogolycsontvázak átmeneti otthona volt.

Mióta megkezdtem az invalidusok kiválogatását, alig volt maradásom a tolakodó, türelmetlen pleniktől.

Sorra járultak hozzám a rongyos, öreg hadifoglyok és minden áron *négyszemközt* akartak velem beszélni.

A lakásomba is becsengettek a hajnali órákban.

Az élelmes hadifoglyok könyörgésekkel, siránkozásokkal, vesztegetéssel akartak rábírní, hogy ismerjem el őket rokkantaknak és vegyem fel őket a transzport-listára.

Az egyik kolduskülső, szakállas hadifogoly nagyobb nyomaték kedvéért felnyitotta vastag koldusbotját, amely belül aranypénzekkel volt telerakva. A másik kétségbeesett pleni cári pénzekkel akarta megvásárolni pártfogásomat, a harmadik egy pud fehér lisztet ajánlott fel konyhám céljaira. A Turkesztánból érkezett hadifoglyok a magukkal hozott »*kismist*« (mazsolát) ajánlották föl nagylelkűen.

Hiába magyaráztam nekik, hogy ha tőlem tellene valamennyiüket haza küldenem, hiszen egytől-egyig rokkantak, lelki rokkantak vagyunk ...

Alig tudtam lerázni őket a nyakamról.

Fáradtan ültem le Íróasztalom mellé, hogy írásbeli munkáimat elvégezzem, amikor egy jó-növésű fiatalember lépett be a rendelőbe.

Bemutatkozott:

— Müller Jenő vagyok... Hallottam, hogy a doktor úr keres szanitészt a rendelőbe, eljöttem ajánlkozni.

Csodálkozva néztem a jól öltözött, szénfekete hajú hadifogolyra. A fiatal ember villogó szemével bátran nézett a szemembe vastag szemöldökei mögül.

— Honnan tudta, hogy szükségem van szanitészre, hisz még senkinek se szóltam?...

Pirulva válaszolt a fiatalember:

— Hát csak úgy megéreztem.

— Sajnos én nem alkalmazhatok *átmeneti* szanitészeket. Állandó segítségre van szükségem ...

—Fájdalom, akkor én éppen megfelelek.

—Visszatartott?

—Igen.

—Tiszt?

—Kadet.

Azután elmondotta, hogy a cukorgyárban van internálva és most is a munkáról szökött meg. A könyvkereskedőktől rekvirált könyveket hordják át egy központi könyvtárba. Krasznó-járszki régi fogoly. Évekig dolgozott a szibériai láger bádögüzemében, mint bádögös munkás. Attól fél, hogy egy szép napon a cukorgyári tiszteket át fogják szállítani a csillagbörtönbe.

Megtetszett a jómodorú, szerény fiatalember.

Dolgozott már valamikor betegek körül? — kérdeztem tőle.

Soha életemben. Azt se tudom mi fán terem a betegség azon kívül, hogy törött lábbal kerültem fogságba.

Attól a naptól kezdve ott ragadt a rendelőmben — betegápolónak. Rövid idő múlva anyyira belejött a munkába, mintha egész életén át betegekkel foglalkozott volna. A kézigyógytár teendőit is ő végezte el.

Egész nap dolgozott, esténként leveleket írt Pesten élő szüleinek. A leveleket invalidusokkal küldte haza.

A rendelő dívánján aludt.

Az új »szanitészt« nem jelentettem be Grósz elvtársnak. Az iroda vezetői abban a tudatban voltak, hogy a *másik* beleegyezésével történt a

betegápoló felvétele. Később már mindenki egészen természetesnek találta, hogy a Muki-szanítész mellettem dolgozik.

A kis fiam nevezte el Mukinak: rövidesen intím barátságot kötött a kadéttal, aki üres óráiban a »szárazdajka« dolgát is szívesen végezte el. A nagy szibériai pleni, a kis pleninek hűséges játszótársa, pajtása lett. A kis fiú — aki hadifoglyok között nevelkedett fel — és könnyen barátkozott a plenikkel, különös ragaszkodással csüngött Muki nyakán.

Muki rövidesen nélkülözhetetlenné vált: Grósz elvtárs a furunkulusait is vele kezelte.

Muki közben egy napon megkért, hogy valahogyan el ne áruljam Grósz elvtárs előtt, hogy ő — tiszt és hogy apja jó módú pesti gyáros...

Februárban már erősen befagyott a Néva. A jég hátán, a hidak között megindult a gyalogos közlekedés.

A finn pályaudvarhoz kellett naponta gyalogolnom, a Néva jegén keresztül, hogy tejet és élelmet szerezzek be örökké éhes családomnak.

A finn vasutas, Vasa úr szállította a tejet az állomásig, ahol jó cári pénzért és aranyért adott túl rajta.

Mire az igazi tél beköszöntött, üres volt a zsebem, elfogyott a cári pénz és az arany. Ezentúl *kenyérrel fizettem* Vasa úrnak, ami a legdrágább valuta volt az inséges városban.

Március első napján a kis fiam megbetegedett. Tüdőgyulladásba esett. Előzőleg a feleségem ment át súlyos grippén és ennek a folytatása volt a gyermek betegsége.

Kétségbeesve állottunk a kis ártatlan szenvedő beteg bölcsője mellett a rosszul fűtött, hideg szobában.

Most már minden bizalmam Vasa úrban volt és reméltem, hogy a kis beteg táplálása nem szenved hiányt.

Egy ideig Vasa úr nagyon szíves volt, maga hordta fel a tejet, a vaját és sajtot köpönyege alatt, azután egy napon kinyögte, hogy a feleségének *ruhára* volna szüksége. Neki nem kell se pénz, se kenyér, neki ruha kell cserébe az élelmiszerért. Női ruha. A felesége nem hagyja békében ...

Elza szó nélkül vette ki legszebb ruháját a szekrényből és átadta a finn vasutasnak. Később a finn a nyitott ruhaszekrény előtt szabadon válogatott a ruhák között.

Rövid időn belül elhordta Vasa úr Elza összes nélkülözhető ruháit, majd a szörmékre került a sor.

Kis fiam betegségének legválságosabb napjait éltük, amikor Petrográd tengeri erődjében megdördültek az ágyúk: Kronstadt várának matrózai lázadtak fel a szovjeturalom ellen.

A vörös tüzéség a Néva torkolatánál felállított messzehordó ágyúkkal bombázta az erődöt. Kronstadt gránát-lövedékei és gyújtógránátjai Petrográd külvárosában jelentékeny károkat okoztak.

Nyolc napig tartott a szakadatlan bombázás. Éjjelen át is dörögtek az ágyúk, remegett a föld, reszkettek a lakóházak ablaktáblái.

Az evakuációs irodában szünetelt a munka, csak a német-orosz gépirókisasszony ült a gépe mellett és — regényt olvasott.

A magyar kommunisták is fegyvert ragadtak és a várost-védő csapatokhoz csatlakoztak.

Petrográdon kihirdették az ostromállapotot. Az uccákon kilenc óra után egy lelket se lehetett látni a cirkáló szuronyos vörös katonákon

Elgondoltam: mi lenne velünk, ha az ellenforradalom győzedelmeskednék és a haldokló gyermek bölcsője mellett lepnének meg bennünket az ellenforradalmárok a pazar burzsuj lakásban, ahol csak pártemberek laknak ...

Trockij személyesen irányította a hadműveleteket.

A hajóágyúk Kronstadt várát romhalmazzá lőtték.

Trockij a kilencedik nap hajnalán, az öböl befagyott jégén keresztül rohamra indította csapatait a szigetvár fellázadt matrózai ellen.

A matrózok elkeseredetten védekeztek. A jég hátán valóságos hullahegyek emelkedtek.

A vörös katonák a hullahegyek barikádjai mögül folytatták az ostromot, amíg végre óriási emberáldozattal bevették a várat.

Másnapra a hirtelen melegre fordult márciusi nap megtörte a jeget, a zajlás megindult és a jégár a tengerbe sodorta a jégen fekvő halottakat és súlyos sebesülteket...

NEGYEDIK FEJEZET.

Mire megenyhült az idő, a kis fiam is szerencsésen felépült súlyos bajából.

A kizöldült Letnij szád lombjai között csakhamar visszanyerte régi egészségét.

Tavasza Petrográd összes uccáiról eltűntek a faburkolatok. A lakosság a hosszú tél folyamán lassankint feltüzelt az uccák elegáns faburkolatát. Az arisztokrata negyedben lehetetlenné vált a kocsis és autós közlekedés. A követség összes okmányait feltüzeltük, csak a katonai attasé vékony papirosra írott gépírási másolatai maradtak meg, de ezeket *egyéb* célokra használtuk fel.

A csillagbörtön tiszti lakóiról nagyon szomorú hírek jutottak hozzánk. A tiszti-túszok a télen nagyon sokat szenvedtek a hidegtől: a börtön központi fűtése felmondta a szolgálatot.

Muki vasárnaponként szorgalmasan hordta a börtönbe összegyűjtött kenyérmaradékait. Mi is beküldtük vele szűkös fölöslegünket.

Az orosz börtönőrök vették át Mukitól a névre szóló kenyérsomagokat. Az öröktől tudtam meg, hogy a tisztek közül sokan súlyos cingába estek. Ágyba döntötte őket az éhezés, az egyoldalú, hiányos koszt és a hideg.

— Orvosi segély nélkül fetrengenek a súlyos skorbutos betegek. Még csak felcser se látogatja meg őket.

Két tiszt már a halállal vívódik.

Döntő lépésre határoztam el magamat.

Kihallgatásra jelentkeztem Majoros elvtársnál, akit az utóbbi időben teljhatalmú biztosnak neveztek ki és a túsok ellenőrzését is rábízták az orosz hatóságok. Abban reménykedtem, hogy közel egyéves működésem alatt talán már megnyertem bizalmát.

A királyi audienciára nyugodtabban mentem volna, mint most Majoros elvtárs színe elé.

Majoros elvtárs íróasztala mellett dolgozott: a tisztgyanús hadifoglyok igazolólapjainak tanulmányozásába volt merülve. Sovány, hosszú, csontos ujjaival az iratok között babrált. A sovány, magastermetű, behorpadt arcú fiatalember fűrkészve tekintett rám, amikor megszólaltam:

—Egy kérésem volna...

—Haza akar utazni talán doktor elvtárs?... Arról szó sem lehet!...

—Nem a magam érdekében jöttem ...

—Ahá... protekcióról van szó... No halljuk...

Hátradólt székében, irományait az íróasztal fiókjába tette.

Homlokomon kigyöngyözött az izzadság:

—A Kresztijben ülő tisztek között többen súlyosan megbetegedtek...

—No és? — szólt élesen.

—Orvosi kötelességemnek tartom, hogy segítségükre legyek...

—No és? — kérdezte emelt hangon, kissé felemelkedve.

—Gyógyszert szeretnék bevinni a betegeknek, akik orvosi segítség nélkül nagyon sokat szenvednek...

—No és? — harsogta felém.

—És... kérem az engedélyét, hogy meglátogathassam a börtönbe zárt tiszteket...

Majoros elvtárs éktelen dühbe jött.

Felugrott íróasztala mellől. A fogait csikor-gatta. Lángvörös arccal kiáltotta:

—Hallatlan vakmerőség! Úgy látszik maga is velük érez! Igen ... igen oda való maga is kö-zébük doktor *úr*...

—Én úgy gondoltam...

—Ne gondoljon maga semmit! — rikácsol-ta felém őrmesteri hangon. — Hogy merészel ilyen kéréssel ide állani? Ha olyan nagyon sze-reti őket, majd közéjük csukjuk magát is és ak-kor lesz nekik legalább *állandó* orvosuk... Úgy van!... Ott van a maga helye doktor *úr* az el-lenforradalmi banditák között. Nem értem, hogy ki engedte meg magának egyáltalában, hogy a városban szabadon éljen?...

Ajkaimat harapdáltam kínomban. Idegeim felmondták a szolgálatot.

—Mindössze a súlyos betegeknek akartam segítséget nyújtani... El fognak pusztulni...

—Dögöljenek meg rakásra! — üvöltötte fe-lém Majoros elvtárs.

Csontos ökleivel az íróasztalt verte:

— Dögöljenek meg a disznó kutyák — foly-tatta. — Korbács kell ezeknek, nem pedig em-berséges bánásmód, orvosi segítség. A mi prole-tár véreink, testvéreink halomszámra pusztulnak a zalaegerszegi internáló táborban. Hullanak mint a legyek... Rakásra pusztítják őket... *Vessze-nek ezek is!* Szemet-szemért!... Eléggé sajná-lom, hogy eddig egy se pusztult el itt a börtön-ben. Úgy látszik nagyon jól bánnak velük!...

Kissé lecsillapodva nézett sápadt arcomba:

— Most az egyszer megbocsájtom magának szerencsétlen ötletét és tekintettel vagyok csa-ládjára is. Figyelmeztetem, hogy a jövőben te-gyen le az ilyen tervekről, különben azonnal le-csukatom... Nincs több mondanivalóm!

Magamra hagyott.

Támolyogva botorkáltam ki az Irodahelyiségből. A szájamban keserű ízt éreztem, a torcom kiszáradt, arcom lázban égett.

A feleségemnek egy szóval se tettem említést a történekről, mindössze Mukinak panasztaltem el kudarcomat.

Muki csak annyit mondott: »Tudtam, hogy ez lesz a vége«. Azután szomorúan tette hozzá:

— El fognak pusztulni szegények...

Másnap délelőtt a rendelésem végén Muki jelentette, hogy egy szabadkai földim akar velem beszélni. Szuronyos őr vezette fel a csillagbörtönből.

Schulhóf Imre tartalékos hadnagy volt, gyermekkori ismerősöm, akiről nem is tudtam, hogy Kresztijben őrzik a tiszti-túszok között.

A szuronyos börtönőr lábhoz eresztett puskával állott a kijárat előtt, mialatt Schulhóffal beszélgettem.

Schulhóf hadnagy közölte velem, hogy csak nagy utánjárásra sikerült kieszközölnie, hogy orvos elé állhasson. Arra kért, hogy tudócsúcshurutjára való tekintettel eszközöljem ki a magyar kommunistáknál, hogy kivegyék a börtönből és civilkórházban helyezték el. Nagyon keservesen panaszkodott, hogy sokat éheznek, nélkülöznek a börtönben.

Megvizsgáltam földimet, orvossággal láttam el és sajnálattal közöltem vele, hogy kérését nem teljesíthetem: lehetetlen dolgot kíván tőlem.

— Kedves barátom, — fordultam Schulhofhoz — rólam mindenki azt hiszi, hogy befolyásos ember vagyok. Én itt egy nagy, nagy *senki* vagyok. Az én szavam itt annyit se nyom a latban, mint egy porszem. Arról most nem beszélek, hogy milyen véleménnyel vannak a tiszti túszokról a magyar kommunisták. Az téged úgyse érdekel. Arról se beszélek, hogy az én ekzisz-

tenciám egy paraszthajszálon lóg és féllábbal magam is a Kresztijben vagyok. Azzal se untatlak, hogy atléta termeteddel aránylag kitűnő kondidében vagy és komoly tüdőbaj nem fenyeget. Azt azonban vedd tudomásul, hogy a börtönben sínylődnek testi-lelki jó barátaim, fogolytársaim is és ha csak egy módom is volna, első sorban is *ezeket* venném ki a börtönből és csak azután kerülne rád, az ismerős földre a sor...

Schulhóf hadnagy lesújtva, reményvesztve hallgatta őszinte nyilatkozatomat.

Részvétellel fordultam hozzá:

— Kenyeret adhatok, ha éhes vagy...

Megköszönte ajánlatomat. Elmondotta, hogy a börtönben folytatja a szibériai lágerben tanult mesterségét, a szíjgyártást. Szíjgyártó munkával keres külön egy font kenyeret, tehát nincs szüksége kenyérre.

— Annál jobb kedves barátom — mondtam megkönnyebbülve, — mert magamnak sincs.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Kétszáznegyven magyar tiszti-kezes sínylődött ebben az időben a különböző petrográdi börtönökben. Anyák a gyermeküket, hitvesek rég nem látott férjüket, hajadonok szibériai vőlegényüket hiába várták otthon...

A cukorgyári internált fiatal tisztek arról kezdtek suttogni, hogy a hírhedt petrográdi börtönben, a »Spálernájában« aktív tisztek ülnek.

Nyugtalan pleni-vérem börtönök látogatására hajtott. Rögeszmém lett: a börtönök látogatása. A sadrinszki börtönt láttam ugyan belülről, egy éjszakát töltöttem már a kurgáni ideiglenes börtönben, de a *Spálerndájá*, az igazi börtönök között is a legigazibb.

Aztán lelkiismeret furdalást is éreztem. Ezek a tépett idegzetű tisztek a börtön magányában bizonyára azt hiszik rólam, hogy befolyásos ember vagyok és módomban állana segíteni rajtuk, csak nem akarok! Persze: egy házban lakik a magyar kommunistákkal, csak egy szavába kerülne ...

Aztán nagyon sajnáltam őket. Nem a *tiszte*t sajnáltam bennük, hanem az *embert*.

A véletlen segítségemre sietett.

Az orosz egészségügyi osztályon, a *Nar-Kom-Zarav-on* megismerkedtem a Spálernáj orvosával, a fiatal lengyel származású Katusinszky doktossal.

Katusinszky doktor boldog volt, amikor felajánlottam, hogy helyettesíteni fogom. Ellátott igazolványokkal.

A Spalernájá a város legelőkelőbb negyedében, az Alekszandrowszkij szád közelében volt, a Néva bal partján. A kétemeletes sarokház szerényen húzódott meg a bérpaloták között: kívülről úgy festett, mint egy ártatlan, csendes lakóház.

A börtönbe való *bejutás* simábban ment, mint gondoltam volna. Még csak a papírjaimat se kérték el. Az őrség sztarsija leszalutált és csendesen maga elé motyogta: »harasó«...

Vagy négy nagy kapu nyílt meg előttem és csukódott be mögöttem, amíg elértem a börtön földszintes, hosszú, ragyogó keresztfolyosójára. A folyosó mindkét oldalán egymás mellett sorakoztak a cellák nyitott, rácsos ajtói. Ijedt, sáppadt arccal, beesett szemekkel néztek rám a polgári ruhás börtönlakók.

Az első ember, akivel találkoztam vödröt vitt a kezében. Megkérdeztem tőle, hogy vannak-e itt magyar és német *tisztek*.

A szerencsétlen nem értett oroszul csak ész nyelven.

Lassankint körülvettek a börtönlakók, nagyobbbrézt úrikülsejű, szakállas, torzonborz árnyemberek.

Az egyiket, megrögzött szokásom szerint *tovarisznak*, elvtársnak címeztem.

Erélyesen kérte ki magának a címzést:

— Itt a Spalernájában *urazzuk* egymást — felelte méltatlankodva — a tovarisok szabadon garázdálkodnak.

A Spalernájában nincs tovaris, csak gosz-podjin...

A folyosóra tódult rabok között ismerősre akadtam: Borisz Grigorjevicsot, tejárusítómat fe-

deztem fel. Meleg kézszorítással üdvözöltem. Irományok, akták voltak a kezében: a börtön irodájában dolgozott.

Cigarettaért kért tőlem. Mohón kapott utolsó cigarettáim után és szokott bőbeszédűségével azon nyomban megkért, hogy látogassam meg a feleségét és a leányát a cukorgyárban. Boris Grigorjevics közölte velem, hogy két bebörtönzött magyar aktív tisztet három nappal ezelőtt Moszkvába szállítottak át, most csak német civilinternáltak ülnek a börtönben, nagyjából »spekuláció« miatt.

Széles gesztussal mutatott a körülöttünk állókra:

— Amint látja tisztelt uram, a Spalernájá a petrográdi előkelőség találkozó helye.

A kapott cigarettákat a zsebébe gyúrte:

—A főváros szellemi, születési és pénzarisztokráciája sínylődik ebben a börtönben...

—Van-e beteg önök között?

Egy közös cellába vezetett, amelyben vagy tízen feküdtek mozdulatlanul a szalmazsákokon.

Az egyik sápadt arcú, őszes hajú öreg úrra mutatott:

— Itt van.

Az öreg úr, békebeli milliomos, sárcipőgyáros volt.

Németül szorítottam meg.

—Nem vagyok én beteg — szólt halkán a puffadt arcú úri ember. — Az én betegségem orvos nem tud segíteni...

—Mióta van a Spalernájában? — kérdeztem részvétellel.

—Harmadik éve — sóhajtotta a gyáros.

—És mi a bűne?

—A gazdagságom. Gyáram volt. Beszüntettem az üzemet.

—Milyen ellátást kapnak?

—Ne is kérdezze uram. A napi félfont kenyéradag mellett délben krumplihéjból készített levest kapunk. A krumplit a személyzet fogyasztja el, nekünk csak a héja marad. A levest közös fatálakban hozzák fel. A forró levelekkel mossuk fel a cella kövezetét. A kívülről hozott »peredácsiból« élünk. Igazságosan felosztjuk egymás között a beküldött élelmiszereket. Valóságos börtön-kommunban élünk uram...

—Kihallgatásokkal nem zaklatják önöket?

—Nagyon is békében hagynak bennünket. Azt se tudjuk, hogy mennyi időre vagyunk elítélve. Most már hála Istennek hónapok óta nem láttuk a halálautót...

—A halálautót?

—Igen. Azelőtt hetenkint kétszer éjfél után megjelent egy teherautó a börtönudvarban és elvitt közülünk néhányat — örökre ...

—Némán, mozdulatlanul fekvő társaira mutatott:

— Ezek az urak csak azért kerültek be a Spalernájába, mert gazdagok — voltak. Mire véget ér a fosztogatás — ők is megkapják a pecsétes ártatlansági kolduslevelet.

Végigjártam a börtönfolyosókat. Az emeleti helyiségben férjeiktől elkülönített úriasszonyokat és gyermekeket is találtam.

Borisz Grigorjevics megmutatta a pincében elhelyezett, parafával tapétázott levegőtlen »izzasztó« cellákat is, azután türelmetlenül siettem a kijárat felé. Alig vártam már, hogy az uccára kerüljek. Borisz Grigorjevics mégegyszer lelkemre kötötte, hogy látogassam meg családját és arra is megkért, hogy eszközöljem ki, hogy áttegyék őt a rabkórházba.

Mialatt a börtön helyiségeit jártam végig, a régi őrséget leváltották és az új dezszurné sztársi nem akart kibocsájtani a börtönből.

Egy óra hosszat tartó várakozás után visszajött a zavedujuscsi, aki hosszabb telefonbeszélgetések után végre megnyitotta előttem a börtön kapuit.

A börtön zavedujuscija ebédelni ment.

Leültettek az őrség mellett lévő felvételi irodában. Türelmesen vártam. Beláttam, hogy itt az írás, a beszéd nem használ.

Megkönnyebbülve léptem ki az uccára.

Az uccakeresztezésnél kis hija, hogy neki nem mentem a robogó villamos pótkocsijának.

Temetési menet vonult előttem az ucca közepén.

Petrográdi temetés...

Egy fiatal fekete ruhás úri ember kétkerekű kocsin toltta maga előtt a taligára rakott deszka-koporsót. A különös hallottas-kocsi után lépkedtek a gyászruhás, könnyes szemű családtagok.

Aznap két koncertre voltam hivatalos.

Délután a szigeti hadifoglyok számára rendeztek »iskolával« egybekötött koncertet, este a követségi palota dísztermében Kun Béla személyes felléptét hirdették. Előző napon érkezett Kun Béla külföldről. A szovjet-kormány királyokat megillető díszes fogadtatásban részesítette. A katonaság és matrózok felvonulása után Kun Béla orosz beszédet intézett Petrográd lakosságához.

A koncert előtt a követségi palota elsőemeleti erkélyéről újból beszédet tartott Kun Béla a hadifoglyokhoz, majd a koncertteremben megismételte szónoklatát.

A hangverseny műsorán, mint mindig, ezúttal is visszatartott magyar tiszték és színészek szerepeltek.

Az agitációs koncert szünetjében Kun Béla a követség zöld szalonjában, a Számuelli Tibor klub helyiségében ült aranyozott selyemhuzatú

karosszékekben, amikor elsurrantam mellette.

— Ki ez? — kérdezte hangosan Grósz elvtárstól a kommunista vezér...

A többit már nem hallottam, mert szapora léptekkel siettem a hosszú, keskeny összekötő folyosón keresztül a rendelőmbe.

A koncert zongorakísérője egy petrográdi orosz hölgy lett rosszul és a rendelőmbe vitték.

A rendelő díványán feküdt az őszes hajú, előkelő külsejű hölgy és — jóízűen falatozott.

A feleségem a dívány mellett állott és mosolyogva fogadott.

— A diagnózist már megállapítottam, az orvoságát is megkapta a beteg...

Vera Romanowna Klemenzen, az előkelő magányos hölgy zongoraórákból tartotta fenn magát már évek óta és forradalmi dalokat kísért zongorán a koncerteken, hogy éhen ne haljon.

A zongora mellett az éhségtől lett rosszul.

Másnap újabb, hadifoglyot szállító német hajót indítottak.

A lágerben még egy utolsó, »útravalónak« szánt agitációs szónoklattal tartották a türelmetlen hadifoglyokat és azután útnak eresztették őket.

A hivatalos, kiküldött magyar szónok lelkesen buzdította a hadifoglyokat, hogy mihelyt hazatérnek, ragadjanak fegyvert és csináljanak hazájukban is forradalmat.

Egy öreg, lomposbajuszú, dereshajuú magyar csendesen mormogta maga elé:

— Elengedjük mi a sok dumát, csak minél előbb indítsák már el a hajót. Aztán a »szolnok« úr gyűjjön velünk haza és otthon lógassa a gatyamadzagját, ott szónokoljon...

A behajózásnál nekem is hivatalból meg kellett jelennem. A Néva-parti kikötőben horgonyzó

német tengerjáró hajó már megtelt hadifoglyokkal.

Szomorú szívvel, irigykedve néztem a boldogságtól sugárzó arcokat: mennek hazafelé ...

Hét év után viszontlátja az öreg pleni a hazáját ... A halottaknak hitt szibériai hadifoglyok feltámadnak... Mennyit szenvedtek, éheztek, nélkülöztek, amíg idáig eljutottak a világháború szerencsétlenjei. A hétéves álom most valóra válik: kiűrtik a nagy kádert... Eddig bizonytalan volt számukra a hazatérés, most már *bizonyos*. A német hajóskapitány harsány vezényszavakkal szedeti fel a horgonyokat, a hajóköieket eloldják, a magyar kommunistákat kitessékelik a hajó fedélzetéről, a hajó lassan eltávolodik a parttól...

Könnyes szemekkel, elszorult szívvel bámultam a hajó után. Honvágy fogott el...

Négy hosszú keserves, kalandos év múlt el már azóta, hogy átléptem az orosz határt...

És még csak halvány reményem sincs, hogy rövid időn belül kerüljek ebből az Ínséges városból ...

A hajó fedélzetén kendőket lobogtatnak a távozó hadifoglyok...

Otthon most már kint ülnek a törzsvendégek a kávéházak teraszán... A gondtalan polgár vitatkozik a pincérrel, hogy szikkadt a kalács és savanyú a tejszínhab... Istenem, milyen jó volna most beleharapni egy ilyen szikkadt tejes kalácsba és kiinni a savanyú haboskávét. Aztán elolvasnám a napilapokat... Egy éve már nem olvastam hazai újságokat.

Milyen határtalan boldogságot jelentene számomra, ha a poros szabadkai utcákon bolyonghatnék, a gidres-gödrös, téglás és padlós utcákon, ahol minden házat, minden rögöt oly jól ismerek.

Első utam a görbe Piros-uccába vezetne. Megállanék a ház előtt, amelyben gondtalan gyermekéveimet töltöttem el... Megnézném a régi házat... Vájjon meg van-e még a Kocsmárék nagy eperfája? Él-e még az öreg fiákeres, az Ivanics bácsi?

Konvoj, szuronyos őr nélkül fogok az utcákon poroszkálni, nem kell rettegnem a Grósz és Majoros elvtársaktól, a csillagbörtöntől...

Megbámulom a rég nem látott cifra város-házát ...

Grósz elvtárs lépett mellém. Vaskos, nehéz kezét a vállamra tette:

— Nagyon nézi a hajót doktor elvtárs, — szólt kellemetlen, recsegő hangján. — Talán magának is mehetnékje van?

Bárgyú tekintetemre kényszermosoly ült. Valamit motyogtam...

— No ne búsuljon doktor elvtárs — folytatta gúnyosan — a tiszti-tűszok kicserélése *után* magára is sor kerül...

*

Kapóra jött a birodalmi német foglyok hazaszállítását intéző »*Deutsche Missio*« meghívása.

Levélben kértek fel, hogy ezentúl rendszeresen látogassam meg a németek evakuációs táborát: az orvosuk haza utazott.

A német nagykövetségen elhelyezett láger a mienkhez képest valóságos üdülőhely volt. A hazatérés előtt álló német katonák *ágyban* aludtak, a tisztek külön szobában laktak.

A német katonák naponta húst ettek rizksásával, vagy makarónival, vacsorára tésztát, vagy konzervfőzeléket kaptak fehér kétszersülttel.

A Missió vezetőjével hosszasan tárgyaltunk a csillagbörtönbe zárt magyar tisztekről. Abban állapotunk meg, hogy a németek a beteg tiszti-

túszok részére élelmiszereket és kétszersültet küldenek be velem.

A Deutsche Missio elnöke magára vállalta a látogatási engedély megszerzését, ami annál is inkább könnyűnek látszott, mert Majoros elvtárs két hétre Moszkvába utazott.

Harmadnapra már kezemben volt a Kresztijben sínylődő beteg tisztek meglátogatására szóló Írásbeli engedély.

Az igazolványt a legtekintélyesebb orosz fórum, a »Cseka« állította ki a nevemre.

Az engedély *egyszeri* látogatásra szólt.

A legfelsőbb helyről érkezett írás ellen a magyar kommunisták is tehetetlenek voltak. Kísérőnek és ellenőrnek egy fiatal kommunisztát adtak mellém azzal a meghagyással, hogy *csak betegeknek* szabad az élelmiszerekből juttatni.

A Néva-parti hatalmas, háromemeletes keresztalakban épült börtön irodájában alaposan átvizsgálták írásainkat és *egy visszatérésre* jogosító nyomtatványt adtak a kezünkbe. A fiatal magyar pártember mindenütt a nyomomban járt, egy pillanatra sem hagyott magamra.

Félelemmel vegyes borzadállyal léptem át a belső kapuk küszöbét. Ugyanaz az émelygős félelmi érzés fogott el, amit gólya koromban éreztem, amikor először léptem a közös, nagy boncterembe.

Egy földszintes, udvari nagy kórterembe vezettek, a súlyos beteg tiszti-túszok közé.

Fakóarcú emberi roncsokat találtam a teremben. A tisztek skorbutosak voltak. A puffadt arcok mélyén apró fénytelen szemek ültek, dagadt lábaikkal alig vánszorogtak.

A kezeim reszkettek, amikor a súlyos beteg tisztek vizsgálásába kezdtem. A betegek foghúsa kifekélyesedett. A fogaik kihullottak, az összezsugorodott végtagok nagy fájdalmakat

okoztak. Tuberkulotikusak is feküdtek közöttük, testük tele volt furunkulusokkal, kelésekkel.

Rajniss Ferenc hadnagy, a tisztí túsók választott bizalmi embere keservesen panaszolta:

— Félfont fekete, vizes, szalmás sárkenyeret kapunk naponta. Az ebédünk üres, zsírtalan vizes leves, amelyben csak itt-ott úszkál néhány kásaszem vagy burgonyadarab. Ezen a kosztön vergődünk már közel egy esztendeje.

Az egyik skorbutos beteg bágyadt hangon szólalt meg:

—A súlyos betegek naponta sózott heringet kapnak kosztjavítás címén. A haldoklóknak egy kevés tojáspor is jut.

—Orvos látta-e már a betegeket? — kérdeztem borzongva, mialatt egész testemben az idegek vibrálását éreztem...

—Egy alkalommal benn volt az orosz bőrtön-orvos, de kijelentette, hogy ezen a betegségen nem az orvosság, hanem a jó koszt segít. A változatos jó koszt és a nyers gyümölcs, zöldségféle.

A sarokból viasszarcú árnyember vánszorogott elő:

— Az oroszok jó szívűek — szólalt meg síri hangon — nem panaszkodhatunk rájuk. Mi nagyon jól tudjuk, hogy nem adhatnak jobb kosztot... Orosz felcser látogat meg bennünket naponta és a kedves testvér... de hát mit segíthetnek ezek rajtunk, nyomorultakon?... Rajtunk csak a magyar kormány gyors intézkedése segíthetne. A halálraítélt népbiztosok sürgős kicserélése... Ez a mi orvosságunk...

Az orosz vöröskeresztes ápolónő őszinte részvétellel nyilatkozott a tisztokról és sajnálkozással állapította meg, hogy az orvossággal is rosszul állanak.

Petrogradban kifogyott az orvosság, a civilkórházak is nagy nehézségekkel küzdenek.

— Ljekársztvó nyet! (Gyógyszer nincs!)

A kedves testvér nagyon jól tudta, hogy a skorbutos tisztéken csak a jó táplálkozás segíthetne, de a kosztjavításról még csak álmodni se lehet...

Sorra járultak eléem a beteg tiszték.

Az éhező tiszték lassankint eladogatták a tavasszal kapott Nansen-szeretetadományokat. Egy köpenyegért hat font kenyeret kaptak, egy pár új cipőnek három font fekete kenyér volt az ára. A zöld amerikai katonanadrágért két fontot, az ingért egy font kenyeret kaptak cserébe. A csereüzleteket az orosz börtönőrök és az elítélt spekulánsok bonyolították le, akik a *kívülről* beszállított kenyéradagokkal a börtönben is folytatták üzérkedéseiket.

A tisztí-túszok között azok jártak jól, akik Szibériában mesterséget tanultak és a börtön műhelyeiben kenyérért dolgoztak.

A börtön műhelyében az egyik tiszt gyönyörű női cipőket csinál, a másik az asztalosműhelyben, a harmadik a lakatosok között dolgozik.

A festőművész hadnagy képeslapokat fest és darabonként egy font kenyérért árulta a Kresztijben ülő spekulánsoknak.

— Honnan veszik ezek a kenyérvalutát — kérdeztem a festőművész hadnagytól.

— — Kívülről kapják a heti peredácsival.

—Sokan ülnek?

—Vannak itt vagy százan.

Egy kövér, kihízott rubaskás oroszra mutatott, aki mellettünk ment el notesszal a kezében.

—Itt van egy példány. Még üzleti könyveket is vezet a börtönben. Ez vette meg a tisztilibeszgábék legnagyobb részét... Veszedelmes hiéna. Tíz esztendőöt kapott.

—És leüli?

—Dehogy! Az orosz spekulánsok novem-

ber hetedikén, a szovjet legnagyobb ünnepén amnesztiát kapnak. A tíz esztendő csak ijesztés. Van aki húsz évet kap, van aki harmincat.

— És az is amnesztiát kap?

— Igen... A *mi amnesztiánk* nagyon késik — tette hozzá a tiszt nekibúsulva.

Kiosztottam a betegek között a rendelkezésemre bocsájtott német huskonzervákat és a fehér kétszersültet. Összeirtam az állandó segélyre szoruló rokkantakat.

A kísérő kommunista sürgetett.

A látogatásra engedélyezett félóra letelt már.

A belső kapu előtt találok Schulhof hadnaggyal, aki az elkészített lószerszámokat vállára vetve vitte az irodába.

— Keserves kenyér ez — sóhajtotta a földi.

— Reggeltől estig dolgozom a szijgyártó műhelyben azért a negyven deka fekete kenyéréit...

Részvétellel fordultam hozzá:

— Még egyszer kérdezem: küldjek be neked kenyeret a szanitészemmel? Mászt sajnos nem adhatok...

— Köszönöm, nem kérek — felelte Schulhof.

Válaszából kiéreztem a sértődött tiszt önérzetes gögjét.

Szinte kiolvastam a gondolatát:

— Íme ez az *egyetlen* ember, akiben bíztam. Bizonyára *nem akar* segíteni rajtam, pedig módjában állana...

Amikor kikerültem a börtön nagy kapuján és kiléptem az utcára, úgy éreztem, hogy a fejem éppen úgy meg van dagadva, mint a börtönlakó, szerencsétlen élő halottaké...

HATODIK FEJEZET.

A feleségem délelőtt a pazar berendezésű konyhában dolgozott.

A heringeket tisztogatta, majd a raktárból kapott bűdös marhahús szagtalanításához fogott. Több vízből kimosta a helyenkint zöldesszínbe játszó húsdarabokat, azután hydrogénis vízzel öntözgette.

— Nem bírom tovább... Ezt nem bírom ...
— panaszkodott.

Szótlanul, lehorgasztott fővel álltam a konyhaajtóban, indulásra készen. Gyuri már a kezemet húzta:

— Papa... gyerünk sétálni... A Letnij szádba...

A feleségem dühösen vágta a húst a víztartályba:

—Botrány! Romlott húst adnak az orvos konyhájára... Ilyesmi is csak veled történhetik... Mert te félsz *tőlük!*.... Nem értem, hogy lehet ennyire félni *tőlük*.

—Ma az egész tábor bűdös húst kapott...

—Mindenki beteg lesz...

—Majd meglátod: senki se lesz beteg. A kiéhezett embernek nem árt a bűdös hús. Nálunk a cigányok megeszik a földből kiasott dögöt és kutyabajuk sincs.

Lángoló arccal, könnyes szemekkel tört ki a feleségem:

— És a szomszéd szobában friss halat esznek ma ebédre... Ők nagyszerűen kosztolnak. A kommunista urak. Fehér kenyeret esznek, fehér lisztből, zsírral készült süteményeket, főzelékeket, kompótokat, sajtot, gyümölcsöt zabálnak naponta... És ezt nevezik ők egyenlőségnek. De majd megmondom én nekik a szemükbe a véleményemet! Én nem félek tőlük, mint te... Holnapra már nincs mit főznöm. Ma esszük meg az utolsó heringeket... Elfogyott a főzőolaj, nincs a konyhán egy kanálnyi liszt sem... Minden nap hering, hering... már rá se tudok nézni...

Szomorú szívvel mentem le a kis fiammal a Letnij szádba.

A pompás kert közepén Lafontaine szobra előtt ültünk le egy padra.

Szórakozottan magyarázgattam Gynrinak a szobor mesecsoportozatairól, állatairól.

A kis fiam az ölembe kúszott, könyörgő pillantást vetett rám:

—Papa... mesélj...

—Mesélj egy kis majomról és egy nagy katonáról.

A mese címét mindig a fiam adta, nekem kellett rögtönözni hozzá a többit:

— Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy kis majom...

Áhítattal hallgatta a mesét. Mihelyt készen voltam az egyikkel, azonnal megadta a másik mesének a címét:

— Most mesélj... mesélj egy tigrisről és egy szerecsenről...

Muki közeledett a park városi bejárata felől; Csomagokkal volt tele. Nehézkesen lépkedett rosszul gyogyult, csonttöréses, fájós lábával.

Muki lassankint a Szergejewszkája-láger *nélkülözhetetlenje* lett. Használható, ügyes fiú volt, aki mindent el tudott intézni. Az utóbbi idő-

ben már a kommunisták konyhájának komplikált felvételezéseit is rábízták. az elvtársak. A szerencsését az alapozta meg, hogy a félelmetes Grósz elvtársat furunkulusaitól megszabadította. A pártemberek az utóbbi időben vele kezeltették magukat. Muki önállóan kezelte Klinghammer elvtárs reumáját. Alekszi elvtárs bőrbaját és Majoros elvtárs keléseit.

Féléves »felcseri« működése után minden befolyását latba vetve, sikerült legjobb barátját, a krasznójárszki láger népszerű Számek Gyuláját a cukorgyári internáló táborból kivennie. Számek kadetot az evakuációs irodában alkalmazták. Számek abban az időben került az irodába, amikor társait a cukorgyárból a csillagbörtönbe tették át.

(A gyenge fizikumú, kopasz, cvikkeres Számek, aki egész télen át a Néva rakodómunkásai között dolgozott, végtelenül boldog volt, amikor az irodán alkalmazást nyert.)

Muki fáradtan rogyott le mellém a padra.

Gyuri azonnal az ölébe ugrott és hízelegve cirógatta Muki sima, lányos arcát:

—Muki mesélj... Muki mesélj — könyörgött neki

—Majd a papa mesél a Mukinak kis fiam...

—Muki meséljen Gyurinak! — türelmetlenkedett a kis forradalmár.

Szerencsére megjelentek a téren Gyuri játszótársai és magukkal vitték a kis plenit.

—Baj van Mukikám... — fordultam-a kadéthez. ...

—Csak nem?...

—Baj van fiam: elfogyott a báresz. Kész vagyok. Akad ugyan még néhány szappanba dugott aranypénzem *az útra*, de egyéb semmi. Nincs egy megveszekedett ezresem se... Nem tudom mit együnk holnap.

— Hiszen ma kaptunk húst a magazinból.

— Bűdös.

— Hagymát is adtak...

— Rohadt.

— A kenyér?...

— Ehetetlen. A feleségem patkányganéjt fedezett fel a szalmás, piszkos fekete kenyérben. Nem bírom tovább. Szökni akarok. Ez így nem mehet tovább... A feleségem se bírja idegekkel... Nagyobb kölcsönre volna szükségem...

Megkértem, hogy szerezzen a lett Enbomtól pénzkölcsönt, számomra.

— Mennyire van szüksége?

— Legalább félmillióra.

— Holnap reggel megszerzem a pénzt, de a szökési tervről egyenlőre mondjon le...

Muki közölte velem, hogy a finn határ mentén egy faluban dolgozik mint felcser egyik önkéntes ismerőse, Fiedler, aki arról értesítette, hogy *egyenlőre* a szökés lehetetlen. Katonák és hadifoglyoknak öltözött detektívek őrzik a finn határt és jaj annak, akit szökésen csípnék. Az orosz előkelőségek közül sokan kísérelték meg a szökést, de valamennyien rajta veszttek.

Muki még aznap délután megszerezte a lett spekulánstól a kért összeget, azonfelül kieszközölte a Nár-Kom-Zdráv-nál, hogy idő előtt megkapjam a rendkívüli fejadagot, két hétig tartó orvosi munkám honoráriumát. Üdülésre szoruló munkásokat és hivatalnokokat válogattam ki a jelentkezők nagy tömegéből. Ezért járt nekem a — »diplomata pajok«.

Az utalványon megjelölt élelmiszerek átvételéért *személyesen* kellett jelentkeznem.

A diplomata pajok: egy-egy font lekvár, vaj, méz, só, rizskása, cukor, félfont burgonyaliszt, szárított gyümölcs, egy üveg napraforgó olaj és egy tábla csokoládé volt.

—Ez az egész? — kérdeztem boszusan az ügyosztály vezetőjétől. — Ez az a beígért híres »Zinowljew-féle« diplomata-fejadag? Édes-kevés két heti orvosi munkámért...

—Ez a pajok csak a külföldi diplomatáknak jár — hangzott a válasz.

A Nar-Kom-Zdráv orvosfőnökének annyira megtetszettem, hogy az orosz Riviéra egyik szanatóriumának vezető orvosi állását ajánlotta fel nekem.

—Ez az állás, — mondotta jóságos mosollyal — mindenesetre alkalmas arra, hogy megszabaduljon az ínséges fővárostól... Elfogadja? Akár holnap utazhatik Jaltába, a Fekete-tenger partjára...

—Én *haza* akarok utazni... — feleltem kedvetlenül.

—Nem szíveli talán a tengert?

—Életem leghőbb vágya volna a tengerparton élni, de...

—De?...

—De — nem Szovjet-Oroszországban...

Boldogan siettem haza a zsákmánnyal.

Feleségemnek éppen vendége volt.

Vera Románovna Klemenzen ült a terített asztal mellett és a heringből falatozott.

Előkelő vendégünk szemei majd kiugrottak, amikor az asztalra raktam ki a diplomaticschi pajokot és ki se fogyott a dicséretből, amikor lekváros kenyérrrel és cukros csajával kínáltuk meg.

Vera Románovna Klemenzen, aki a háború kitörése előtt a követségi palota mindennapos vendége volt, most mohón falta a gyümölcsízes és a mézes-vajas kenyérszeleteket... Csokoládét is kapott hozzá.

— Istenem — sóhajtott — három év óta

nem ettem ilyen jól... Nem is gondolják, milyen jól élnek maguk a petrográdi benszülöttekhez képest...

Vacsorára is ott tartottuk: jóízűen fogyasztottuk el a szagtalanított húst.

Feleségem a krumplilisztből és a szárított gyümölcsből pompás »kiszet«-t készített.

— Fejedelmi vacsora volt..., — áradozott Vera Románovna.

Vacsora után szokásához híven kiöntötte minden keserűségét:

— Istenem — kezdte — ez a szovjet... Rettenetes emberek ezek... Képzeljék csak: a múlt héten a »nem dolgozó« úrinőket az egész kerületből összeírták és tegnap kényszermunkára vitték a burzsujkákat... Engemet is elcipeltek. A kórházi betegszobák kövezetét kellett felmosnunk. Kényszermunkára visznek mindenkit, akinek nincs munkakönyve, tudovájá knyiskája. Most azután minden nő igyekszik irodába járni, hogy megszerezze a munkakönyvet és ezzel megszabaduljon a rendőség zaklatásától. Polgárlányok, arisztokraták gyermekei és a prostituáltak egymás mellett dolgoznak az irodákban. »A munka nem fontos, a fizetés még kevésbbé, csak meglegyen a munkakönyv« — mondják az uccai nők és azután szabadon folytatják éjjelenként régi mesterségüket. A prostitúció sohasem virágzott annyira Oroszországban, mint amióta betiltották. Ugyanígy vagyunk az alkohollal és a spekulációval is. Sőt: Uram bocsásd meg bűnömöt... emberemlékezet óta nem tódult úgy a nép a templomokba, mint amióta az állam hadat üzent az egyháznak...

Az irodán dolgozó »visszatartott« Gieszner kadett jött be a szobába, aki Vera Románownát már a koncertekről ismerte. Gieszner helyet fog-

lalt az asztal mellett és figyelmesen hallgatta az előkelő petrográdi hölgy panaszait.

Vera Románowna az asztalterítőre széthullott kenyérmorzsákat szedegette fel és így folytatta előadását:

— A nők esküdt ellenségei a szovjetrendszernek... Lépten nyomon szidják Lenin kormányát, szidják a zsidókat. Már nyíltan szapulják Trockijt és Zinowljewet a villamosokon, az élelmiszerkiosztó helyek libasorjában, a csájnájékban, színházakban, mozikban.

Gieszner közbe szólt:

—Persze nem politikai meggyőződésből, hanem hiúságból...

—Az lehet — szólt Vera Románowna mély lélegzetet véve. — A szovjetrendszer megfosztotta a nőket a fényűző cikkektől. Tessék ide nézni: két év óta rongyszalagot viselek gumi-, harisnyakötő helyett. Toalettekre a tisztességes nőnek nem telik. Az igazi úrinők a régi rongyokban járnak. Divatos, drága selyemtoalettekben csak a komiszárok szerelmei és a matrózok barisnyái pompázhatnak... Azoknak mindenre telik.

Gieszner csendesen jegyezte meg:

—A petrográdi kommuna vezetője. Madame Rávics, a volt szülésznő koboztatta el a főváros pipere és kendőző cikkeit...

—Uram atyám — vette át a szót Vera Románowna, szemeit az ég felé forgatva — mikor lesz ennek az áldatlan állapotnak vége? Már a negyedik éve, hogy a szovjet-kormány a nyakunkon ül... Képzeljék csak, hogy mi történt a cousine-ommal. Szegény asszony — gárdaezredes özvegye — a gyermekmenhelyen vállalt irodai munkát. Egy szép napon rájött, hogy a raktárnok dézsmálja az élelmiszereket és valóságos csereüzletet folytat a tejjel, cukorral és a ke-

nyérrel. Cousine-om leleplezte a tolvajt. Az ellenőrök azonnal szigorú vizsgálatot indítottak a raktárnok ellen és a vége az lett, hogy a cousine-omat kiröpítették az állásából. A munkakönyvét is elvették tőle.

Vera Románowna néhány korty csaját ivott és azután, így folytatta:

— Még cifrább eset történt egy dúsgazdag ismerősömmel. A gazdag, nemesi családból származó úriembert két évvel ezelőtt letartóztatták. A Spalernájába zárták. Vagyontérő családi ékszereit lefoglalták. A napokban bocsájtották szabadon az »ellenforradalmárt«, aki lefoglalt ékszereit követelte vissza. A börtön irodájában kikeresték az iratok közül a lefoglalt ékszereket tartalmazó listát és a drága családi ékszerek helyett értéktelen holmikát szolgáltatottak neki vissza. Az aranyóra helyett ócska vasórát, a briliáns gyűrűk helyett vékony cseléd-gyűrűket. Még meg is fenyegették a szabadlábra helyezett burzsujt, hogy ha kinyitja a száját, rövidesen visszakerül a börtönbe...

Gieszner kadet, aki »hivatalból« szorgalmas látogatója volt a kommunista iskolának, csendesen szólalt meg:

GIESZNER: Gazemberek, tolvajok a cári rezsim alatt is akadtak... A nagyságos asszony egyre csak arról beszél, hogy mit rabolt el a szovjet, mivel rövidíti meg a polgárokat, de egy szóval se *tett* említést arról, hogy mit *ad*?...

KLEMENZ: Nekünk semmit se ad...

GIESZNER: Csak a dolgozóknak... Anynit és azt ad, ami fölött rendelkezik. Az apa se adhat a fiának abból, amije nincs... Például...

KLEMENZ: No erre kíváncsi vagyok... Például?

GIESZNER:... például a szegény gyerekeket ingyen nyaraltatják főúri nyaralókban... A

jó békevilágban a munkások gyermekei a főváros forró aszfaltján nyaraltak. Ilyesmi csak a vagyonos osztály gyermekeinek jutott... Mint ha a természet csodái: a tenger, a tó, az illatos fenyőerdő, az ózondús levegő csak a gazdag emberek csemetéinek szánt isteni ajándék lett volna... Maguknak sajátították ki... Oda szegény ember fia nem jutott soha... Ma már minden hivatalnak megvan a külön nyaralóhelye...

KLEMENZ: No és ezzel kész is vagyunk. .

GIESZNER: Még nem... Békeidőben a szegény ember gyermeke, ha tehetséges is volt, Nem végezhette el tanulmányait, Oroszország egyetemén nem nyerhetett diplomát, ha még oly rátermettséget mutatott is.

KLEMENZ: Ez nem áll. Itt van mindjárt a Kuzmanow-fiú... Olyan szegény volt, mint a templom egere... leckeadásból tartotta fenn magát és mégis ügyvéd lett...

GIESZNER: Ez csak egy példa. Én a milliók példájára hivatkozom... A szovjet, asszonyom kiegyenlítette a nagy ellentéteket, ami a munkás és a herceg között állott fenn a cár országában ...

KLEMENZ: Ah — akkor nagyon jó élet volt... Két kopekába került egy font fehér kenyér és most hétezerbe kerül a fekete kenyér és az sincs...

GIESZNER: Képzelve el asszonyom, a szomszédban lakó foltozó varga azt állítja, hogy a cári rezsim alatt nedves, penészes pincelakásban lakott családjával és még csak egy kopekája se volt kenyérre... Pedig akkor olcsó volt a kenyér... A napszámos gyermekei télen is mezítláb járkáltak, pedig a Litejnij-proszpekten a cipőüzletek kirakataiban a legszebb cipők pompáztak... De csak az vehette meg a gyermek-

cipőket, akinek tellett a pénzéből, nem pedig az, akinek arra feltétlenül szüksége lett volna...

KLEMENZ: A munkások elitták a keresetüket.

GIESZNER: Akadt köztük olyan is. Nem vonom kétségbe. De azt csak el kell ismernie asszonyom, hogy itt a káprázatos pompájú, pezsgős orosz fővárosban békeidőben is szörnyű volt a munkásnyomor... Gondoljon csak a gyakori forrongásokra... a kilencszázötbeli vérengzésekre ... Ezek éhségforradalmak voltak!...

KLEMENZ (gyorsan): No és mit »ad« még a szovjet?

GIESZNER: Első sorban szabadságot, emberi szabadságot.

KLEMENZ: Szép kis szabadság az. amikor a lapoknak csak azt szabad megírni, ami a szovjetnek kedves, aki más véleményen van, azt lecukják azonnal...

GIESZNER: Proletárdiktatúra van, ne felejtjük el. A fehér diktatúra se bírálja el enyhébben az ellenzéki mozgalmakat... A diktatúrát pedig védi a proletárhadsereg.

KLEMENZ (ingerülten): Ugyan hogy mondhat ilyet intelligens ember léte!... Proletárhadsereg? ... Hiszen a gazdag ember, a burzsuj fiát éppen úgy besorozzák, mint a cári rezsim alatt... Azt a hadsereget nevezi maga proletárhadseregnek, amelybe az orosz előkelőség gyermekeit is belépésre kényszerítik? ... Látszik, hogy megszédítette a fejét a sok marxi »iskola«...

Gieszner már nem felelhetett a kihívásra, mert Muki rontott be a szobába, sápadtan, magából kikelve:

— Rettenetes... Rettenetes — hajtogatta Muki.

Egy székbe rogyott.

— Mi az? Mi történt? — kérdeztük egyszerre többen....

Szakadozott, elcsukló hangon jelentette:

— Számekeket bevitték a csillagbörtönbe... A Cseka detektívjei jöttek érte... Giesznert is keresték a lakásán, de nem találták... őt is beviszik...

Halálos csend ült a szobára...

Gieszner krétafehér arccal, kidülledt szemekkel meredt maga elé.

Gyuri előjött játékaik közül a másik szobából és Muki ölébe mászott fel:

— Muki mesélj valamit... — könyörgött.

Muki magához szorította a kis fiút azután csendesen mondta:

— Azt hiszem kispám most már nem sokáig mesélhetek neked... Legközelebb értem fognak jönni...

HETEDIK FEJEZET

Muki egész éjjel leveleket irt

A reggeli vizit alkalmával beszámolt a betegéről, azután elkészítette, kiadta a gyógyszereket. Zavart tekintettel, szórakozottan, rakosgatott a rendelőben.

—Mi újság Muki? Ne szomorkodjék... A jó, hogy magát békében hagyják... — mondtam vidámságot erőltetve,

—De meddig? — sóhajtotta . . . Rossz előérzetem van...

Kis szünet után így folytatta villogó szemekkel:

Engem ugyan nem visznek be a Csillagbörtönbe... Abból Grósz elvtárs nem eszik...

Hát csak nem gondolja komolyan?...

Nagyon is komoly a dolog... Nekem jó besúgóim vannak...

Hol van Gieszner?

Meglógott... Senki se tudja hova szökött. Messzire nem szökhették, mert nincs egy kopekája se...

— — Szegény fiú...

—Ismerte Bálint hadnagyot?

—Hogyne.

—Bálint is megugrott tegnap. Itthagya a feleségét, mindent. Még csak egy sor írást se hagyott hátra... Előzőleg egy csomó pénzt vett fel az apósától. Most keresik Giesznerrel együtt...

Csak arra vagyok kíváncsi, hogy mikor kerül az én letartóztatásomra a sor... Eddig úgy látszik pofára ment a játék...

—Nem hinném, hogy magára is sor kerül, hisz annyi szívességet tett ezeknek az embereknek.

—Ezek nem emberek...

—Nos és mit tud Számeokról?

—Egyenlőre csak annyit tudok, hogy ül... A csillagbörtönben sínylődő kosztosaim megszorodtak: Vass Gyula és Volkmann mellett most Számeokról is gondoskodnom kell... örület... Aztán a Marinszkival is pehhem van ...

—Hogyan?

—Fél esztendő óta vadászom a Marinszki-opera balett-előadására és éppen ma estére utalták ki nekem az iroda szabadjegyeit. Számeekkel együtt akartunk menni... Hallatlan pehh. Itt van a zsebemben a kétszemélyre szóló szabadjegy. A cári páholyba szól a jegy. Most magának kell átvenni a jegyet. Majd szólok a nagyságos aszszonynak.

—A feleségem úgyse megy. Nem bizza idegenre a gyereket. Maga fog velem jönni Muki...

—Nincs énnekem most a baletthez kedvem...

*

A sorozatos pompás petrográdi színházi esték szellemi táplálékai pár órára elnémították az éhes gyomrok muzsikáját.

Ez az egy, ami a régi Oroszországból változatlanul fennmaradt: a színház. Ezt még a legvérmesebb ellenforradalmárok se vonták kétségbe.

Sorra jöttek a Narodnij Dom, Marinszki, Michajlowszki, Nikolájewszki színházak felejthetetlen estéi: Rimszki Korzakow... Csajkowszki Pique Dámája, Jewgenij Onyeginje, Puskin Dubrowszkyja, Saljapin Borisz Godunowja.

Kiéhezett emberek között ültünk a nézőtéren, áhítattal hallgattuk Saljapin csodás basszusát és közben azon járt az eszünk, hogy vajjon hány font vajat, cukrot és kenyeret kaphat Saljapin ezért a fellépéséért. Mert hogy drágán fizetteti meg művészetét, azzal tisztában voltunk.

Estére mégis csak amellett döntöttünk, hogy megnézzük a balett-előadást.

Muki alaposan kiöltözködött. Szerzett valahonnan egy csukottnyakú fekete sportkabátot. Benzinnel kitisztította harctéri, pecsétes zöld lovaglónadrágját, tükörfényesre subickolta fekete, viharedzett lábszárvédőit és katonabakancsait. Én a Norlintól örökölt kopott, fényes, fekete ruhámba bújtam.

Már jóval az előadás kezdete előtt megjelenünk a Marinszki páholy-folyosóján.

Beszédbe elegyedtünk a páholynyitogató, egyenruhás öreg emberrel:

— Ugyan hány esztendeje van már a színház szolgálatában? — kérdeztem a vézna, görnyedthátú, szakállas öregtől.

— Harminc éve — válaszolta kelletlenül. Muki vette át a szót:

— A nézőtéren három, drapériás, udvari páholyt látok. Két földszintes proscenium páholyt és egyet az első balkonon. Ugyan melyik volt II. Miklós cár páholya?

— Ez itt, a bal oldalon, ahová az önök jegye is szól. A balkon közepén a nagy páholy Nikoláj Nikolájevics nagyhercegé volt.

Megköszöntük a felvilágosítást.

— No Muki — szóltam magyarul a kadet-hez — mit szólnak majd Pesten, ha elmeséli, hogy a cár páholyában ült?... El se hiszik? Mi? és ezzel a benzinszagú zöld katonanadrággal és a szeges bakancsokkal akar beülni a cári páholy-

ba? Jó lesz egy ilyen rongyos, hadifogolynak a kakasülő is... Nem gondolja?

Muki nem maradt adós a válasszal:

— No és maga doktor úr, nem restelli magát a heringes vacsora után az udvari páholyba ülni?... Az egész páholy heringszagú lesz...

Alaposan körülnéztünk a cári páholyban. Helyszíni szemlét tartottunk, hogy vájjon — jó öreg hadifogoly szokás szerint — nem lehetne-e valamit magunkkal vinni »emlékbe«.

A baloldali páholyfolyosó utolsó ajtaja nyílt a cári páholy előszobájába. A tágas, hatszögletű előszoba padlóját piros kókusz-szőnyeg borította, a falakat almazöld selyemtapéta vonta be. A falon velencei tükör és aranyozott ruhafogasok. Az előszobát nehéz zöld selyemfüggöny választotta el a szalontól. A rózsaszínű selyemtapétás, süppedő szmirnaszőnyeggel borított szalon bútorzata egy kis dohányzóasztalból, vitriné-bő, néhány karosszékből és egy remekművű tükörből állott. A XVI. Lajos korabeli fejedelmi, gazdag aranyozású bútorok feltűnő jó karban voltak tartva. A vitrine tetején üvegbúra alatt egy pontosan járó, csodaszép antik ingaóra állott. A szalon színpad felé eső oldalán egy diszkrét tapétaajtót találtunk, amelynek aranyozott kilincse alatt díszes aranykulcs szerénykedett. A szalont újabb nehéz selyemfüggöny választotta el a tulajdonképeni páholytól, amelynek egy harmada a színpadra volt építve. A páholy elülső részén tizenkét aranyozott, piros selyemmel párnázott szék sorakozott egymás mellett.

A cári páholyban rajtunk kívül néhány jobb hivatalnok, külsejű ember foglalt helyet.

A nézőtér lassankint megtelt szabad jegyes közönséggel. Az opera hatalmas nézőterét a legvegyesebb publikum töltötte meg. Az első sorokban rubaskás, csizmás tovarisok ültek. A páho-

lyokban szovjethivatalnokok foglalták helyet családtagjaikkal. Az emeleti ülő- és állóhelyekre jutottak a katonák és a matrózok. Feltűnő sok hölgyet láttunk a földszinten. Csaknem valamennyi rövidrenyírt »bubis« haját viselt. A ruhák szabásán érezhető volt a szovjet izoláltsága: minden hölgy más és más stílusú ruhát viselt. A petrográdi hölgyek maguk kreálták a divatot: évek óta nem látták a párisi divatlapokat.

Azon az estén a *Lebedjinnoje ozero* (Hattyútó) című egész estét betöltő balett ment.

Az előadás előtt a függöny elé lépett egy rendkívül intelligens arcú fiatalember, aki a balett rövid tartalmát mondotta el. Meglepően értelmes előadásban fejtegette a balett műfaját és felhívta a közönség figyelmét a balett zenei szépségeire.

A konferánsz után egy revolveres, csizmás komiszár lépett a lámpák elé és agitációs beszédet tartott, amely alatt a publikum hangos beszélgetésbe, eszmecserébe kezdett. A közönség moraja az agitátor szavait valósággal elnyelte.

Az agitációs beszéd után kezdődött a balett.

Muki előadás közben a fülemhez hajolt:

— Csodás előadás... Az ember elfelejti minden baját. Már csak ezért az egy előadásért is érdemes volt elfogatni magunkat...

Felvonás közben Muki felment az emeleti büfébe. Magamra maradtam a páholy szalonjában.

A tapétaajtón keresztül tisztán kiértettem a színpadon sürgő-forgó munkások beszédét a rendező vezénylő szavait, a ballerínák kacaját, csevegését.

A színpadra vezető ajtó zárva: volt Megfordítottam a kulcsot: felmentem a színpadra.

A díszletmunkások a második felvonás erdődíszletét állították össze. Ügyet se vetettek rám.

A páholy ajtajával szemben voltak a prima-

balerinák öltözői. Az öltöző felé somfordáltam. A nyitott ajtón kihallatszott a primadonnák beszélgetése:

— Megkaptad a pajokot?

—Meg.

—Mennyi vajat kaptál?

—Öt fontot.

—Hallatlan... én csak négyet kaptam. És cukrot?

—Cukor helyett mézet küldtek. Azt mondták nincs cukor.

—Én három font cukrot és egy font mézet kaptam.

—Iván Petrovics megígérte, hogy holnap küld fehér kenyeret és egy pud krupcsatka lisztet...

—Ilyen szerencséd csak neked lehet...

—Még mindig fórban vagy a csokoládéval...

—Kicserélem a csokoládét a fehér kenyérrrel...

—Csaját is kaptam. Egy font »Cár rózsáját« ...

—Botrány. Valóságos vagyon...

Kizárólag élelmiszerekről folyt az élénk diskurzus. A volt cári színház dédelgetett, világhírű primadonnái vajról, kenyérről, cukorról csevegtek ... A cári rezsim alatt bizonyára az ékszerek, a briliánsok, a diadémek és az igazgyöngyök érdekeltek első sorban a sztárokat...

Ékszerről most nem esett szó...

A felejthetetlen színházi est után szaporán lépkedtünk hazafelé a Mojkán keresztül.

Éjfél után járt már az idő, mikor a népes Newski proszpekten keresztül a Litejnijre értünk.

Az uccák nappali fényárban úsztak...

A Litejnij proszpekt és a Szergejewszkája

sarkán a követségi palota régi portása várt bennünket.

Aggodalmas arccal fordult Mukihoz:

— Müller úr... ne tessék hazamenni... A rendelőben két detektív várja...

A detektívek hajnalig vártak a rendelőben, átkutatták Muki szegényes pleni-holmiait, rongyait és aztán a ház előtt állottak lesben.

Grósz elvtárs másnap személyesen vette kezébe a nyomozást. Felcsatolta revolverét és sportsapkát nyomott a fejébe, amelynek ellenzője jótékonyan takarta hatalmas sasorrát.

Csak úgy mennydörgött a hangja az udvarban:

— Áruló van közöttünk!...

Végigkutatta előbb a házat, még a padlások és pincék rejtett zugaiba is bekukkantott.

Grósz elvtárs' valósággal toporzékolt dühében:

— Lelövöm, mint egy kutyát!... Kihallgatott engemet is.

Arca pulykapiros volt a haragtól. Apró, gonosz szemeivel erősen kancsalított:

—Mikor látta a segédjét, doktor elvtárs?

—Tegnap délután.

—A vacsoránál nem jelentkezett?

—Nem.

—Nem volt színházban az este?

—

—Nem. Itt van a jegy a zsebemben. Egyedül mentem a Marinszkiba.

—Kivel barátkozott Müller?

—Számekkel.

—Civilekkel nem érintkezett?

—Erről nem adhatok felvilágosítást. Itthon ülő fiú volt. Szabad idejében leveleket írt szüleinek.

—Pénze volt-e?

—Tudtommal nem volt egy kopekája se...

—Nők nem jártak-e fel hozzá?

—Nem vettem észre. Az utóbbi időben állandóan nagyon levert volt és zavartan viselkedett ... Nincs kizárva, hogy öngyilkosságot követett el.

Muki eltűnt nyomtalanul. Lázasan kutattak utána, de eredménytelenül.

Időközben a kommunista-jelölt Schaimovics kadet is megszökött a követség épületéből. Schaimovics szorgalmas tanítványa volt Alexi elvtársnak és közvetlenül a pártba lépés előtt oldott kezeket.

Muki eltűnését követő negyedik napon egy vézna, gyérhajú, napbarnított, ráncos arcú emberke állított be lakásomra.

Levelet hozott. A borítékon megismertem Muki kezeírását. A fiú részletesen írta le szökésének történetét:

»Kedves doktor úr!«

»Finnországból írom e sorokat — így kezdődött a levél. — A balett-est utáni kritikus éjszakát Enbom úr lakásán töltöttem. Az első dolgom az volt, hogy Számek részére nagyobb összeget vettem fel és megbíztam Enbom urat, hogy vigyen be hetenkint élelmiszert kosztosaimnak. Aztán elláttam magamat aranypénzzel... Enbom úr egy megbízható finn csempésznek a címét is megadta.

Korán reggel kimentem a finn pályaudvarra: vonaton akartam a határig utazni... A jegypénztár körül két forsriftos német uniformisba öltözött Cseka-detektív ólálkodott. Már messziről megismertem őket... Ugyanezek a pasasok viték be Számecket is a csillagbörtönbe.

Elhatároztam, hogy gyalog megyek a határ-

ig, felkeresem Fiedlert és magammal viszem. Fiedler kitűnően beszéli az orosz nyelvet. Süketnémának akartam tetetni magamat mellette.

Dél volt, amikor kértem Fiedlerhez. Nagyon megörült, amikor közöltem vele, hogy magammal viszem, sőt az »útiköltségét« is fedezem. (Fiedler állandóan pillanatnyi pénzzavarban szenvedett.)

Az éjszakát egy parasztkunyhóban töltöttem.

Úgy állapodtunk meg Fiedlerrel, hogy a délután folyamán szerezni fog egy kocsit és hajnali három órakerem fog jönni.

Persze egész éjjel le se hunytam a szememet ...

Reggel három órát ütött az óra... Négy óra... öt óra... Fiedler nem mutatkozik...

Végre hat órakerem előkerült és össze-vissza hazudozott nekem. — Nekem ne hazudjál — mondom és lekentem neki egy pofont. Azután tovább hazudozott a svihák, hogy így, meg úgy nem kapott kocsit... Erre lesmireltem egy második pofont is a szimmetria kedvéért... A második »barátságos figyelmeztetésre« azután töredelmesen bevallotta, hogy azért nem kereshetett kocsit, mert — elaludt...

Gyalog indultunk neki az útnak. Szerencsémre otthon találtam a finn csempészt, aki egy erdőbe vezetett el bennünket. A csempész — erőteljes, tagbaszakadt, szőke finn paraszt — törte az orosz nyelvet. Nagy nehezen megmagyarázta, hogy csak éjjel folytathatjuk utunkat, addig ne mutatkozzunk a faluban. Vacsorát is hozott nekünk: egy nagy tál zabkását, amit farkasétvágygal fogyasztottunk el.

Nagy izgalomban vártunk egészen éjfélig. Nem akart besötétedni. Hej, de szidtuk azt a ronda északi fényt...

Végre megjelent a vezetők.

Úgy alkudtuk ki vele, hogy két darab ötrubeles aranypénzt kap »munkájáért«. Az egyiket az indulásnál, a másikat a — célnál, Finnország földjén. Mohón kapott az aranypénz után. A *másik* aranyat is fel kellett mutatnom.

Megállás nélkül gyalogoltunk reggeli három óráig. A finn vastag, kampós turistabotot szorongatott kezében. A biztonság kedvéért elláttam magamat is egy hatalmas bunkós bottal. Gondoltam: ez az erős ember egy csapásra leterít mind a ketőnket, ha csúnyán nézünk rá. A vézna, kiéhezett Fiedler nem számít...

Két óráig tartó erőltetett menetelés után átléptük Oroszország határát. Utunk vad, elhagyott erdőkön, süppedékes, mocsaras talajon vezetett át. Helyenkint térdig gázoltunk a marasztaló mocsárban. A szúnyogok kísérő raja állandóan a fejünk körül zümmögött. A gyenge fizikumú Fiedler nem bírta az erős iramot, a nyelve is kilógott: verejtékezve kutyagolt utánunk.

Becsületes ember sohase járt még ezen az istenverte vidéken. Sehol egy emberi, vagy állati nyom... Mindenütt buja vízínövénnyel benőtt cuppogó mocsár.

Kötésig voltunk vizesek, mire az ingoványos területről egy kopár fensíkra értünk ki. Vezetőnk egy végeláthatatlan erdőbe vágott sikátor előtt állott meg, letörölte verejtékező homlokát és kérte a másik aranypénzt. Azután botjával mutatta az útirányt a két erdő közötti elhagyott úton.

Átadtam neki a másik aranyat.

Újabb négy órát gyalogoltunk, most már Fiedlerrel kettesben nyugat felé, a megadott irányban. Teljesen elvesztettem a tájékozódást. Állandóan az volt az érzésem, hogy *visszafelé* megyünk, az orosz határ felé. Attól rettegetem, hogy a határőrség vörös katonáival találkozunk.

Olykor- olykor jajkiáltást véltem hallani az erdő mélyéből. Mély csend ült az erdőre. Minden kis zajra összeresztetem. A lábaink alatt recsegő, száraz gallyak pattogásától is megijedtem. Szinte puskalövésnek tűntek a gallyak roppanásai a néma rengetegben. Mintha katonák lövöldöztek volna utánunk...

Fiedler kijelentette, hogy nem bírja tovább, ő az Istennek se tesz tovább egy lépést se. Alaposan legazembereztem a csirkefogót, elővettem a füttykösömet és *agyonütéssel fenyegettem*... A hóna alá karoltam és úgy vonszoltam tovább magammal ...

Végre kiértünk az erdőből egy tisztásra, de a jelzett finn falunak nyomát se találtam. Végképen elvesztettük a tájékozódást. A fák mohája szolgált iránytű helyett.

Leültettem Fiedlert és ráparancsoltam, hogy várjon rám.

Pár percig tartó keresgélés után északi irányban rátaláltam az első finn falura« ...

Utóirat is állott a levél végén:

»Az iroda gépírókisasszonya, az aranyos Alekszandra Ivánowna, a szökésem napján, két ezüst rubelt nyomott a kezembe, hogy vegyek neki a német hajón csokoládét. A nagy sietségben a pénz a zsebemben maradt. Kérem adja meg helyettem a két ezüst rubelt, vagy a két tábla csokoládét. Majd Pesten visszaadom. A mielőbbi viszontlátásra!«

»Muki«.

NYOLCADIK FEJEZET.

A *Golodnij Osztrów* hatalmas bérkaszárnyaiban is hadifoglyokat szállásoltak el.

A láger irodájában dolgozott már hónapok óta egy igénytelen, cvikkeres, tartalékos főhadnagy: Benedikt Nándor.

Békében csendes, pontos, pedáns bankhivatalnok volt, háborúban káundká óberlajtnánt, aki már tizenötben berukkolt tisztársaihoz a szibériai Nagy Káderhez.

Négy éve hizlalta már a kelet-szibériai tisztiláger menázs májere Benedikt főhadnagy urat, amikor Budapesten unatkozó gyermektelen felesége nagyot gondolt és minden előzetes bejelentés nélkül nekivágott a nagy útnak, hogy felkeresse főhadnagy férjét Szibériában. Személyesen akart meggyőződést szerezni arról, hogy mért nem küldik haza az urát, amikor a békét már régen megkötötték. Neki indult az ötezer kilométeres útnak, mintha csak a Zugligetbe rándult volna ki.

Közel egy esztendeig »utazott« a bátor, fiatal úrinő, amíg végre megtalálta a férjét. Közben kémnek nézték és börtönbe csukták a vállalkozó szellemű asszonykát. Flektífuszon is keresztül ment szerencsésen: Kazánban feküdt a kórházoan, ahol az ápolónők rövidre vágták hosszú, dus, szőke hajfürtjeit

Végre nagy nélkülözések, hosszas viszontag-

ságok után, kimerülten, lerongyolódva érkezett meg a szibériai tisztilágerbe.

A lágerben leírhatatlan lelkesedéssel fogadták a tisztek a snájdig pesti asszonyt.

Végre egy igazi hús és vérből való magyarul beszélő asszonyi teremtés...

Benedikt főhadnagy úr azt se tudta, hogy ébren van-e vagy álmodik: megjelent az évek óta nem látott hű feleség.

A cvikkeres, esetlen, kissé lompos főhadnagyot ugratták a tisztársai:

— No miattad ugyan még Soroksárig se mennék el, a feleséged helyében.

A polgárháború lezajlása után megindultak nyugat felé a fogolytranszportok. A tiszteket visszatartották. A lovagias szibirjások Benedikt főhadnagyot — az asszonyra való tekintettel — útnak bocsájtották. Még igazoló papírokkal is el látták.

Szerencsésen meg is érkezett a házaspár Petrográdba, ahol Grósz elvtárs különös nagy kegyből, *kivételesen* megengedte, hogy Benedikt főhadnagy a Golodnij Osztrow irodájában dolgozzék: nem csukták be a többi tiszti túsók közé. De persze a hazautazásról szó se esett.

Benedikt főhadnagyból Benedikt elvtárs lett.

Hónapokon keresztül együtt éhezett férjével a lágerben a hős asszonyka. Szorgalmasan ették a kását, szorgalmasan tapsoltak a láger színházában a színészeknek: Gábor Ernőnek, Tóth Gábornak, Mészárosnak, Péternek és a kitűnő fővárosi hegedűművésznek, Mellesnek. »Hivatalból« végighallgatták az agitációs beszédeket is.

Muki, Gieszner és Schaimovics szökése után Benedikt főhadnagy is fekete listára került: be akarták zárni a csillagbörtönbe a tiszti-túsók közé.

Mire érte jött Grósz elvtárs a Cseka detektívjeivel, már csak hült helyét találták.

Ugyanazon az úton szökött meg a házaspár, amelyen Mukinak is sikerült átlépnie az orosz-finn határt.

A Benedikt-házaspár szökése után így vigasztalta magát Grósz elvtárs:

— Csak hagy menjenek... A Kresztibe zárt ellenforradalmárok közül egyses fog megszökni...

Jókedvű volt Grósz elvtárs, mióta megérkezett Petrográdba az értesítés, hogy a tíz halálraítélt népbiztosnak megkegyelmeztek: a kicserélés rövidesen meg fog történni.

Grósz elvtárs örömeiben hazaengedte a »lekapcsolt« *legénységi* foglyokat: csendőröket, rendőröket, rendőrségi díjnokokat, segédjegyzőket és a többi »pofára« visszatartott plenit is ...

Tizedszer tért már vissza Németországból a Néva kikötőjébe a hatalmas tengerjáró német hadifogolyszállító hajó az »*Adler*«,

Az evakuációs iroda gépirókiasszonya, Alekszandra Ivánowna szorgalmasan gépelte a listába kerülő hadifoglyok neveit:

Az irodai falinaptár július nyolcadikát mutatott. Elszorul a szívem: ma négy esztendeje annak, hogy a halálfejes katonák elfogtak.

Négy esztendeje...

A tüdőlövéses katonát kötöztem az omladozó fedezékben, amikor a századszanitás futtában bekiáltott a fedezékbe:

— Itt vannak az oroszok!...

Eszembe jutott Eichler, aki felemelt karokkal, elszántan ugrott az orosz szuronyok elé.

Igen: négy esztendő repült el azóta, hogy Strazovec őrnagy úr »külföldi tanulmányútra« küldött.

Azóta megbocsájtottam Strazovecnek... és mosolyogva gondolok doktor Weiszre is...

Nem tudok már haragudni senkire...

Néztem a frissen gépelt listát. Fátyolos tekintetem előtt összefolytak a betűk.

— Nagyon szomorúnak látszik doktor úr, — szólt Alekszandra Ivánowna, mialatt az igazolólapokat rendezgette.

Századszor panasztam el a gépirókisaszszonynak reménytelen helyzetemet.

Alekszandra Ivánowna közölte velem, hogy ma érkezett meg Moszkvából egy galíciai visszatartott lengyel orvos, aki szolgálattételre jelentkezett az irodán.

—Lehetséges ez?... — kérdeztem zavartan.

—Igen.. Egy évvel ezelőtt kért az iroda Moszkvától orvost és ma érkezett meg.

—Milyen különös... éppen ma — sóhajtottam.

—A legyei orvos boldog, hogy elhagyta az éhínséges Moszkvát... Szegény azt hiszi, hogy itt jobb az élet, több az ennivaló...

Hirtelen, mintha ihlet szállt volna meg: mentő ötletem támadt. Most már nincs mit kockáztatnom.

Elszántan kopogtattam be Majoros elvtársához:

— Majoros elvtárs — szóltam nyugalmat erőltetve. — Megérkezett Moszkvából a helyettesem ... Grósz elvtárs *beleegyezett* a hazautazásomba... Remélem magának sincs kifogása ellene... Egy éve dolgozom már Petrográdon, négy éves fogoly vagyok...

Majoros elvtárs fel se nézett iratai közül:

Közömbös hangon jelentette ki:

— Ha a Grósz elvtárs hazaengedi, nekem

sincs ellene kifogásom, ő rendelkezik a visszatartott tisztek fölött.

Rohantam Grósz elvtárs irodájába:

— Grósz elvtárs — mondtam határtalan elszántsággal — Majoros elvtárs *beleegyezett*, hogy hazautazzam. Remélem magának sincs kifogása ez ellen...

Grósz elvtárs ingerülten válaszolta:

—Ha Majoros elvtárs hazaengedi, én se tartom vissza, ő rendelkezik magával... No és mit szól majd a jugoszláv megbízott?...

—A jugoszláv delegált elsőnek adta beleegyezését — siettem a válasszal.

Pár perc múlva a jugoszláv delegált előtt állottam. A jugoszláv elvtárs új ember volt az irodán és egész természetesnek találta, hogy Grósz és Majoros elvtársak beleegyezése után ő sem tagadhatja meg az engedélyt.

Lelkendezve futottam vissza a gépírókisaszonyhoz:

— Alekszandra Ivanowna... — könyörögtem — segítsen rajtam...

Töredelmesen gyóntam meg neki mindent. Megkértem, hogy egy őrizetlen pillanatban keresse ki Majoros elvtárs íróasztalfiókjából az igazolólapomat és *vegyen fel a transzportba*.

Egy óra múlva kifüggesztették az »*Ádler*« utasainak névsorát a kapu alatt lévő fekete táblára.

A lista végén a nevemet olvastam.

*

Az »*Ádler*« indulását július tizedikére, este tiz órára tették.

Leírhatatlan izgalomban telt el a két nap: mintha két év lett volna. Lassan múltak az órák. A csomagolással egy óra alatt elkészültünk: alig maradt már holmink. Mindenünket fölettük.

A lengyel orvosnak átadtam a betegeket, a rendelőt, aztán ki se mozdultam a szobából. Tizedikén már a kora délutáni órákban felpakoltunk a hajóra. A kapitány — régi ismerősöm — külön fülkét nyitattott számunkra, a hajó kórháza mellett.

A hajóskapitánynak feltártam kétségbeesett helyzetemet és megkértem, hogy álljon mellém, ha az elvtársak az utolsó pillanatban — meggondolnák magukat... (Eddig még minden alkalommal »lecsíptek« valakit az utolsó pillanatban.)

Kilenc órára már behajózták az összes hadifoglyokat, névszerint, kellő igazolás után.

Nagyon sok családos ember volt közöttük. Akadt olyan is, aki három gyermeket vitt magával haza.

Este tíz órára járt az idő, amikor a magyar kommunisták csoportja is megjelent a fedélzeten, hogy az utolsó ellenőrző vizsgálatot megejtsék.

Névsorolvasást tartottak.

Amikor az én nevemre került a sor, Grósz elvtárs megvető pillantással mérte végig Majoros kollégáját és gúnyosan mondotta:

— Ez is a te műved... Pfuj.... Szép kis virsaft...

Majoros elvtárs erélyes hangon kérte ki magának a gyanúsítást.

Valósággal hajba kaptak afölött, hogy tulajdonképpen ki is engedte meg nekem a hazautazást.

—Én engedtem? — rikácsolt Majoros elvtárs. — Meg vagy örülve?...

—Persze, hogy te voltál az a nagyilelkű...

—Hát nem te engedted haza?...

—Te adtad ki az igazoló írásait...

— Nem igaz! Hazugság!

—Árulás!

—Disznóság!

A vitába a jugoszláv elvtárs is beavatkozott és ő is élénken tiltakozott hazautazásom ellen...

A nagy kiabálásra lejött a kapitány is a parancsnoki hídról.

Könyörgő pillantásaimat megértette.

Erélyes hangon tessékelte le a hajó fedélzetéről az elvtársakat. Felszedette a horgonyokat, eloldották a köteleket...

A hajó hídján állottak már az elvtársak, a mikor még mindig hallottam a kapitány harsány tenorját:

— Ez a hajó német terület! Itt már én parancsolok, nem pedig az *urak!*...

Erőtlenül vánszorogtam le a kabinomba.

Gyuri mélyen aludt már... A feleségem az ágy szélén ült és a kezeit tördelte... Kétségbeesett pillantásokat *vetett* rám... Aztán ruhástól dőlt le az ágyra... A kimerültségtől azonnal elaludt ...

A hajó lassan eltávolodott a paritól...

A kronstadti öböl felé közeledett a hajó.

Felmentem a fedélzetre.

Éjfél felé járt az idő. A hadifoglyok aludni tértek, csak egy mankós, sántikáló rongyos pleni állt a hajó korlátjánál és mozdulatlanul bámulta a víz tarjagos fodrát.

A nappali fényesség kissé engedett: éjfél után szürkülni kezdett...

Szorongva álltam a fedélzeten...

A sánta koldus-külsejű hadifogoly mellém kúszott. Torzonborz vörös szakálla a melléig ért:

— Vigyázzon... — suttogta — a Cseka két detektívje Kronstadtig kíséri hajónkat... Ezek még leszedhetik magát az orosz vizeken...

Kronstadtnál megállt a hajó. Két civilruhás férfi ugrott át a hajót kísérő motoroscsónakba,

azután gőzhajónk teljes sebességgel folytatta az útját a Finn öböl felé.

Karjaimat önkéntelenül is az ég felé tártam ki: a boldogságtól csaknem összerogytam.

Nagyot lélegzettem: teli tüdővel szívtam a friss, sós, ózondús tengeri levegőt, a szabadság levegőjét.

A sánta koldus eldobta mankóit és nagyot ugrott örömeiben...

Izgatottan, szinte magánkívül rohant fel és alá a fedélzeten. Elcsukló hangján érthetetlen szavakat hallatott.

A következő pillanatban Petrográd felé fordulva karjait a magasba emelte és ökleit fenyegetően rázta.

Azután mellém lépett és könnyes szemekkel mutatkozott be: tartalékos huszárfőhadnagy volt a debreceni huszároktól...

— Hét év... után... sikerült — tagolta zokogástól elfúló hangon...

Egész éjszaka le se hunytuk a szemünket. Nem mertünk lefeküdni, nehogy a *valóságból* álmokkép legyen...

A széles Finn öbölben úszott a hajó...

Hátunk mögött, Oroszország földje felől már felkelt a nap, amikor jobb kézről feltűnedeztek Helsingfors karcú tornyai és gyárkéményei. Elhagytuk Revalt, Ösel szigetét, kijutottunk a nyílt Balti tengerre...

Három napig tartó hajóutat hagyva magunk mögött, az »*Adler*« Szvinemündében, a világhírű német fürdőhelyen kötött ki.

— No lám — szóltam a feleségemhez — másnak mennyi pénzébe kerül egy ilyen szvinemünde nyaralás és bennünket ingyen hoztak ide...

ÖTÖDIK RÉSZ

**OROSZORSZÁGBÓL
OROSZORSZÁGBA**

BEFEJEZÉS.

Szwinemünde hadikikötőjében hatszáz hadifogollyal kötött ki az *Ádler*.

A hadifoglyokat nemzetiségek szerint csoportosították. Az utódállamok hadifoglyai számára külön barakokat jelöltek ki.

A legszebb, fellobogózott, virágdíszes barak a németeknek jutott. Ez járt nekik: ők otthon voltak. A német hadifoglyoknak csak az fájt, hogy itthon vannak és még sincsenek otthon. A külvilágtól teljesen el voltunk zárva, idegeneket nem bocsájtottak be a táborba.

Azt már az első napon *éreztük*, hogy Németországban vagyunk. A lágerben nagy volt a rend és a fegyelem. Mi ugyan szívesebben vettük volna, ha a rendhez illő kitűnő menázsit is kaptunk volna. Szörnyen kiéhezett volt a pleni-társaság.

Először lefürdették és dezinficiáltak a hadifoglyokat. A plenirongyokat agyonfertőtlenítették és csak azután gördültek elő a tábori konyhák az ebéddel. A kása itt is kísértett... A guta kerülgetett bennünket, amikor a golásch-kanone óriási katlanjában felfedeztük az agyonunt, gyűlölt kását. Szerencsére a kásában elvértve konzervált húsdarabokra is akadtunk.

A birodalmi német plenik protekciós menázsit kaptak.

— Csak egyenek szegények... Ezek otthon se esznek jobbat... — vélekedtek a bácskai fiúk.

— Majd bepofázzuk mi otthon a finom sonkát, oldalast...

Vacsorára feketekávé-erzacot kaptunk és hozzá világos frész színű híg lekvárt. Hiába: csak találékonyak ezek a német vegyészek. De mi a manóból állították elő ezt a kotyvalékot és vájjon mi lehet a kémiai képlete? Mert annyi szent, hogy laboratóriumban csinálták ezt a lekvár-erzacot... De nincs is párja a német vegyésznek széles e világon... Még a vaj-erzacot is föltalálták. Abból is kaptunk. Olyan vaj volt ez, hogy a legnagyobb napon se olvadt el. Annyi szent, hogy ezzel a vajjal, jobban csúszott-a száraz kenyér.

Vörös keresztet ápolónők sűrögtek-forogtak a barakokban. Azt mondták: olyan jó a koszt a lágerben, hogy még a szwinmüdei strandon se esznek jobbat az úrinépek... A sveszterek pontosan kimérték a pleni-gyerekeknek reggelenként a konzerv tejet. Minden igyekezetükkel azon voltak, hogy megkönnyítsék a foglyok újabb nyolc napos fogságát.

Szwinemüdəben váltottam fel az utolsóelőtti aranypénzemet: a kabinban javítottunk az élelmezésen.

Nolc napig tartott a szwinemüdei egészségügyi vesztegár, azután átvitték a transzportot Sztettinbe. A hatalmas tengerparti barakvárosban újabb osztályozás, elkülönítés, regisztrálás, dezinfekció következett.

Itt látták viszont a német hadifoglyok hozzá tartozóikat.

Előkelő jótékony hölgyek látogatták meg a barakokat és cigarettát, levelezőlapokat osztottak ki a pleni nép között. Az apró gyerekek tejet es csokoládét kaptak. A kis fiam egy óra alatt több csokoládét »keresett«, mint én, a diplomata-pajokkal egy egész esztendő alatt...

Elegáns, agyonékszerezett, többnyire elvirult hölgyek vegyültek el a viharedzett hadifoglyok között és a kíváncsiságtól reszketve kérdezték ki a rongyosokat:

— Hát csakugyan olyan nagy az éhínség Oroszországban?

—Úgy hullanak ott az emberek, mint a legyek ...

—Ne mondja... Ccccc... Borzalmas — síngott a ráncosképű, púderes idős úrinő...

Újabb cigarettákat nyomott a körülálló hadifoglyok markába.

— Szörnyű pokol lehetett... Szegény emberek ...

A plenik keveselték a cigarettát. Odébbálltak. Otthagyták a púderes hölgyet.

A fiatalabb úrinőknek cigaretta nélkül is »lódítottak«. Mindegyiknek volt egy rémes története ...

Szomorú, gyászruhás hadiözvegyek kutattak a hadifoglyok között, Szibériában eltűnt férjeik után...

Egy napig tartó regisztrálás után bevagonírozták újból a koldustársaságot.

Az öreg hadifoglyok nagy büszkén szálltak be Sztettinben a batyukkal a *személyvonat* kupéiba. Szegény vén fiuk hét év alatt beutazták Európát, Ázsiát és most ültették őket először — személykupéba.

A Berlin —Leipzig—Passzau-i vonalon robogott velünk a vonat Bécs felé.

Bécsben újabb láger, újabb dezinfekció. újabb tetőtlenítés várt ránk. A ruhánk már olyan volt, mint a mosogatórongy. A szeretetadomány-nadrágok összeugrottak. A Nansen-féle zubbonyok ujjai már csak könyökig értek...

Az orosz asszonyok keservesen panaszkod-

tak, amikor a dezinfekció után gőzölgő, gyűrött ruháikat meglátták...

Két napig vendégeskedtünk a bécsi piszkos barakokban. Bécsben is németül beszéltek az emberek — de itt már nyoma se volt a híres német, rendnek, fegyelemnek, tisztaságnak.

Bécsi tartózkodásunk alatt háromtagú küldöttséget vezettem a jugoszláv követségre. Rajtam kívül egy horvát, egy szerb és egy szlovén tagja volt a deputációnak.

A kihallgatáson mindössze azzal a kéréssel álltunk elő, hogy *személyvonattal* folytathassuk tovább az utunkat.

A küldöttség egyik tagja alaposan bemártotta a követségen a száz főből álló jugoszláv transzportot, mert amikor másnap éjjel piszkos marhakupékban megérkeztünk Mariborba, a fényesen kivilágított pályaudvaron szuronyos katonák vették körül a vagonokat. Kommunisták után kutattak.

Nyolcnapos újabb Quarantine következett. Katonai barakokban szigorú őrizet alatt tartották a »fertőzött« transzportot. A kerítést csak öt lépésre volt szabad megközelíteni. A civilekkel való érintkezés szigorúan tilos volt.

Gyakori koffervizit, igazolás, jegyzőkönyv, katonakoszt nyolc álló napon keresztül.

Reggel hat órakor már végigjárta a dezsurné altiszt a barakokat és harsány hangon ébresztgette a pleniket:

— Na polje!...

A barakok előtt sorakoztunk a kofferekkel. A kis fekete bodorhajú komeszár kommunista nyomtatványok, röpiratok után kutatott.

Kiderült, hogy a rongyos jugoszláv hadifogyók között még csak egy fiók-kommunista se akadt...

A maribori baraktáborban úszott el az utolsó aranypénzem.

Mariborból Zagrebbe vitték a transzportot, ahol megkapta végre mindenki a hazáig szóló menetlevelet.

Egy hónapig tartó utazás után megérkeztünk Szuboticára.

Üres zsebekkel érkeztem vissza: éppen olyan szegényen, mint ahogyan négy évvel ezelőtt fogóságba kerültem...

Szuboticán a korzó csak úgy visszhangzott az orosz beszédől:

—Da zdravstvitye...

—Kák pazsivajtje?

—Nicsevó, merszi, harasó...

Honnan verődött össze ez a rengeteg orosz? Abban a hitben hagytuk el Oroszország földjét, hogy most jó ideig nem hallunk orosz szót... És íme: amerre csak léptünk orosz szó ütötte meg a fülünket, oroszokba ütköztünk...

—Prihogyite knám vgoszti...

—Szpászibó vám bolsoj... Doszvidánje!...

Elegáns orosz tiszték, csinos orosz hölgyek sétáltak kacagva, h angosan beszélgetve a napsütéses korzón...

— Hiszen mi Oroszországból — Oroszországba érkeztünk?... — jegyezte meg mosolyogva a feleségem.

A második napon Kamenovicsékkal, jekaterinburgi ismerősünkkel találkoztunk. A Kamenovics-pár egy évvel ezelőtt érkezett meg Szuboticára. Milán üzletvezetőségnél kapott állást. Panaszkodtak, hogy nagy a drágaság, nehéz a megélhetés, nincs lakásuk. Palicson laknak.

Megvigasztaltam őket: mi is bútorozott szobában lakunk...

Szomorúan bolyongtam a poros, izzó uccákon.

A régi, gyermekkoromra emlékeztető, jól ismert uccákat messzire elkerültem.

Megbámultam az élelmiszerkirakatokat, a fényes üzleteket, a jól öltözött, gondtalanul siető jóllakott embereket.

A feleségem ki se mozdult a szobából. A füledt, levegőtlen bútorozott szobában ült a gyermek mellett és könnyes, kisírt szemekkel mesélt neki — Rigáról, a tengerről.

Nem mehetett ki az uccára: nem volt ruhája. Minden valamire való holmiját élelmiszerre cserélte ki Petrográdon. A megmaradt ruhái divatjukat múlták. Nekem pedig nem volt pénzem új ruhát csináltatni. Beláttam magam is: így nem mehet ki az uccára a jól öltözött hölgyek közé...

Felkerestem régi borbélyomat a főuccán.

A mester udvarias köszöntéssel fogadott.

A nyakam köré terítette a kendőt:

— Régen nem láttam már a doktor urat... Talán el volt utazva? ...

— Igen... el voltam utazva — sóhajtottam.

— Külföldi tanulmányút... Én is nagyon szeretek utazgatni...

Mialatt szappanozott, bizalmas hangon folytatta a borbély:

— Nagyon le tetszett soványodni... Bizonyára sokat strapálta magát... Sokat tanult...

— Bizony... sokat tanultam...

Később, amikor lemosta az arcomat, aggódva mondta:

— Rettenetes ez a szárazság... Négy hete nem esett... Összesül a kukorica... nem lesz szem a csutkán. Drága lesz a télen a hízott disznó ...

A hátam megett két régi ismerősöm várako-

zott a sorra. Békében még nálamnál is szegényebbek voltak.

Beszélgettek:

—Képzeld csak — szolt az egyik — Húszezer dinár lelépést kínálok azért a lakásért és harmincat kérnek...

—Mért nem veszel egy házat? — felelte a másik. —Én most alkuszom egyre. Háromszáz-ezret kínálok ma érte.

—Hová mentek nyaralni?

—Az idén a Tátrába megyünk... Hát ti?

— A feleségem az olasz Riviérán van... Kitámolyogtam az uccára.

Céltalanul botorkáltam az árnyékom után. A cifra városháza előtt megállottam.

Lélektelenül bámultam a hatalmas épületet.

Újabb ismerősbe botlottam: a nagyszájú háborús izgató volt, aki a háborút a front mögött csinálta végig:

—Megérkezett? — kérdezte negédesen.

—Meg...

— Olvastam a Bács megyeiben... Hát csakugyan olyan rossz az élet Szovjet-Oroszországban? — kérdezte és a választ meg se várva rohant tovább a kávéház felé.

Haza vánszorogtam.

A feleségemet kisírt szemekkel találtam. Levelet irt.

Kimerülten rogytam le egy székbe.

Az életet, mindent újból *előlről* kell kezdenem ...

Nagyot sóhajtottam.

Gyötört a kérdés: mit eszünk *holnap?*...

A kis fiam az ölembe kúszott. Átölelte a nyakamat és hízelgő hangon könyörgött:

— Papa mesélj...

A keserőség fojtogatta a torkomat. A fejeimet lehúzta a gond.

Könnytől fátyolos szemekkel néztem a kis
fiamat. Megsimogattam fekete haját:

—Miről meséljek kis fiam?...

—Papa... mesélj a háborúról... mesélj
Oroszországról...